OSMANLI

700 yıl.

AHMET RASİM

4

AHMET RASİM

OSMANLI

EMİR

AHMED RASİM
ve OSMANLI TARİHİ
IV

Düzenleyen
Metin Hasırcı

Emir Basın Yayın Elek. Ltd.Şti.
Suterazisi Sokak No 31/1
Sultanahmet, **İstanbul**

İçindekiler 4

İRAN SEFERİ: Nişancı Ahmet Paşa veziri azamdı. İran sefiri Hacı Han üç bin adamı ile ve on fil ve diğer mücevherler ve kıymetli kumaşlardan ibaret hediyesi ile geliyordu. Bu zatın böyle gelişi kötü tesir meydana getirdi. Gerçi sefir huzura kabulü günü gördüğü tantana ve ihtişamdan dili tutularak yalnız "Şahım" diyebilmiş ise de devletçe Nadir Şah'ın maksadından şüphe edilerek ve evvelce yapılan barışın tasdiknamesini getirmediği için sefirin talimatından da bir şey anlaşılmayarak Münif Efendi adında biri İran'a sefaretle yollandı. Bununla beraber Caferi mezhebinin beşinci mezhep olarak devlet tarafından kabul edilmediği için Nadir Şah'ın düşmanlığa başlayacağı his edildi. Hatta Hekim Ali Paşa sadaretinde şahın Devlet-i Aliyye'ye vezir rütbesinde bir sefir gönderdiği halde kendisine ondan aşağı rütbede iki adam yolladığı (Beytülmal Arzuhalcısı Münif Efendi ile İstanbul Gümrük Nazırı Nazıf Efendi) bahanesiyle serbest ticarete izin verilmesi, Kabe-i Muazzama örtüsünün sırayla kendi tarafından da yaptırılması, Caferi mezhebinin tanınması ve Caferilere Mekke-i Mükerreme'de namazgah tahsis edilmesi gibi teklifleri gönderdi. Kabul edilmediği takdirde savaş ilan edileceği de bildiriliyordu.

Sırası gelmişken yine söyleyelim. İstanbul'da hükmeden Sultan Mahmut değil Kızlar Ağası, Beşir ağaydı (1157).

Hakikaten Nadir Şah Bağdad'ı zabtetmek niyetiyle birden bire Irak üzerine yayılarak Kerkük'ü istila ve

Bağdad'ı kuşatmıştır. Bu esnada İran tahtına dersaadette bir varis çıktı. Safi Mirza. Yani ölen Hüseyin Şah'ın oğlu İran'da zuhur eden ve Nadir Şah'ın ilk çıkışına tesadüf eden karışıklık esnasında devleti aliyyeye sığınmış ve hakkında saygıda ve hörmette bulunularak kendisi evvela yerleşmek için Selanik'e daha sonra da Rodos'a yollanınıştı. Bu zatın İran Şahlığı devleti aliyye tarafından ilan edilerek her tarafa beyannemeler gönderildi. Eski sadrazam Şehla Ahmet Paşa'da doğu seferi başkomutanı tayin edilerek ordunun Irak tarafına hareketi kararlaştırıldıysa da Nadir Şah, Musul kuşatmasında Muhafız Abdülcelilzade Hüseyin Paşa'nın şiddetli savunmasına dayanamadı. Altıbin kişi kadar zayiat vererek ve otuzbin kişilik ordusu kuşatma esnasında atılan patlayıcı maddelerden fena halde bozguna uğrayarak çekildi.

Yine Kızlar Ağası Beşir Ağa'nın torpili ile Ağa Hasan Paşa sadrazamlık makmına gelmişti. Nadir Şah hala Caferi mezhebinin beşinci mezhep olmak üzere tanınması şartıyle barışı istiyordu. Devlet Safi Mirza-yı Erzurum tarafındaki ordu ile göndererek İran sınırına doğru ilerledi. Nadir Şah bu defa Erzurum tarafına saldırarak Kars taraflarında iki ay kadar uğraştı. Kars üzerine meydana gelen saldırı geri püskürtüldü (1158). Başkomutan olan Yeğen Mehmet Paşa Revan'la Kars arasında Nadir Şah'ı üç dört gün kuşatarak son derece sıkıştırdı ise de Paşa Humma (Sıtma) hastalığına yakalandı. Hastalık şiddet kazandığı sırada

Levent taifesi isyan ederek ve bir gece acem bastı diyerek karışıklık çıkardılar. Bunun üzerine Nadir Şah fırsattan istifade ederek bozulmuş ordu üzerine saldırdı. Yeğen Mehmet Paşa üzüntüsünden vefat etti. Bu yenilgi devleti büyük bir gaileye atmıştı. Bununla beraber yine hızlı bir şekilde hazırlığa başlandı. Hekimzade Ali Paşa başkomutan tayin edildi.

Nadir Şah'da eski itibarını kaybetmek üzereydi. Askeri hazırlığımızı, kendi mevki ve yerini daha fazla sıkıntıya sokacağını anlayarak Caferi mezhebi davasından vazgeçti. İki tarafta barışı isteyince Dördüncü Murat zamanındaki sınırlar kalmak, İran hacılarının da Osmanlı hacıları gibi can güvenliğinin sağlanması ve iki taraftan da elçi gönderilmek şartlarıyle barış yapıldı (1159). Bununla beraber İran belası daha bitmemişti.

Beşir Ağa bu aralık vefat etti. Sultan Mahmut Hanın yirmi sene kadar Müsteşar ve güvendiği kişisi olmuştu. Bunun için sarayda en fazla yetki sahibi olarak sadrazamları azl ettirmek gibi güç ve kuvvet gösterdi. Zamanın defterdarı Atıf Efendi defterinde Ağaya her ay bin altun verildiği kayıtlıdır. Yerine Darüssade Ağası olan Hafız Beşir Ağa'da aynı surette tahakküm ederek Ağa Hüseyin Paşa'yı azl ettirip yerine Kethüda Abdullah Paşa'yı sadrazamlığa tayin ettirdi. Fakat kendi adamlarından Sleyman adında birine çok yüz vererek bu da pek çok hoş olmayan lanetlik işler yapdığından halk arasında sızlanma

başladı. Hatta asker bir ara ayaklanmaya hazırlandı. Az kaldı bir "Vaka-i vakvakiye" daha çıkacaktı. Sultan Mahmut, Ağa ile Süleyman'ı ve avanesini öldürüp bir kısmını da sürgüne göndererek kendisini de beladan kurtarmış oldu.

Nadir Şah 152. faidede zikrolunduğu gibi (6) çadırında öldürülmüştür. Nadir'in ölümüyle İran hükümeti Yeğeni Ali Kulu Han'a intikal etmiştir. Safavi sülalesinden Hüseyin Şahzade Sam Mirza tahta geçemedi. Ali Kulu Han ki tahta çıktıktan sonra Adil Şah diye lakab almıştır, Nadir'in çocukları ve torunları adına mevcut on üç çocuğunu öldürdü. Biraderi Mirza İbrahim'in Özbekler ve Afganlılar ile birleştiğini haber alarak onu yakalayıp gözlerini oydurdu. Fakat İran tahtına mirasçılık iddiasında bulunanlar da çoğaldı. Memleket iç karışıklık ateşi ile yanmaya başladı. En nihayet Kacar kabilesi Reisi Mehmet Hüseyin Han galip gelerek şimdiki İran Şahlığı sülalesini tesis etti. Devlet, İran'ın iç karışıklıklarında yerinden kımıldamamış ve hiç bir surette müdahale etmemiştir. Çünki devlette zaaf ve uyuşukluk vardı.

Vahhabi meselesi adı altında Arabistan'da bir gaile meydana çıktı. 1154 senesi olaylarının içinde şayanı dikkat şöyle bir fıkra vardır: "Davutpaşa civarında Hiristo adında bir bakkal tekrar tekrar tenbih edimesine rağmen şeriat tarafından tayin olunan narhtan fazlasına mal sattığı ve noksan dirhem kul-

landığı için dükkanının önünde asıldı ve bir kaç gün öylece kaldı."

1167'de de Mimar Sinan mahallesinde bir hırsız sandal bedestanı yakınında bir kargir dükkanın üzerine çıkarak kazma ile kubbesinin tepe camlarını kırmış ve içeriye girerek bir miktar eşya aşırırken yakalanmıştır. Bu herif divana getirilerek kazması boğazında olduğu halde dükkanın bir tarafına asılmıştır.

Sultan Mahmut 1167 senesi saferinde Cuma selamlığından döndüğünde demir kapı tarafından saraya girerken at üzerinde vefat etti. Sultan o gün camiye çıkamıyacak kadar hasta iken yakınlarının yardımıyle ata binebilmişti.

Saltanat müddeti 28 senedir. Tahta çıkışı devletin çöküş zamanına tesadüf etmiştir. Buraya kadar gördüğünüz iç ve dış olayların delaletiyle de anladığınız gibi Osmanlı hükümeti bir duraklama devri geçirmiştir. Padişahlarımızdan çoğunun kötü idaresi, yakınlarının kötülüğü, vezirlerin birbiriyle yarışları, askerin disiplinsizliği ve itaatsızlığı, halkın cahilliği Osmanlı içtimai toplumunu rahat bırakmamış ve buna binaen sosyal toplumdan istenen düzen ve kemal meydana gelememiştir. Hele bid'at diye devlet adamlarının ve halkın ve bilhassa alim taslağı olup ilimden nasibsiz sözü dinlenir kişilerin herhangi yeni ve faydalı bir şey olursa olsun onun hakkında layık gördükleri yasaklayıcı tavırlar ilimler, fenler, sanatlar ve

mesleklerin gereği gibi yayılmasına mani ve perde olmuştur.

Tarihi Cevdet Sultan Mahmut hakkında övgüler yazar. Diyor ki:

> "Bu seferlerde "Rusya-Avusturya" Hekimzade Ali Paşa ve Ivaz Paşa'nın çok kıymetli hizmetleri olmuştur. Fakat bu savaşlarda da talimli ve eğitimli askerin faydası görülmüş ve Birinci Sultan Mahmut eğitimli asker tertibine talip veragib olmuşsa da devleti aliyyenin içine düştüğü iç problemler (yani eşkıyalık, asker ayaklanması, kötü idare, Darüssade Ağalarının devlet işlerine karışmaları ve diğerleri) gereğince icraat sahasına konulamayıp ondan sonrada askeri düzenleme bahsi uzun müddet dillerde dolaşıp durmuştur. Elhasıl Sultan Birinci Mahmut Han Hazretlerinin yirmi beş sene kadar olan saltanat zamanında devleti aliyye yeni can (hayatı taze!) bulup büyük olayların üstesinden gelmiştir. Lakin devleti zayif vaktinde ve milleti de uyuşuk ve futur halinde bulmuş olduğundan bu büyük olaylar çok ağır gelmiş ama sırf himmet ve gayreti şahaneleriyle meydana gelmiştir."

Hakikaten saltanat zamanında devlet mülken zayiata uğranmadı. Tersine Belgrat, Semendere ve Ada Kalesi'yle Sırbistan Nemçelilerden geri alındı. "Netaicil Vukuat" isimli kitabda "Sözlerinde ve işlerinde sebat görüyor ve musiki fenni ile satranca ülfeti olduğunu yazdıktan sonra mehtablı gecelerde denizde

gezmeyi sevdiğini de ilave ediyor. İstanbul ve İzmir ve diğer yerlerde pek çok hayrat ve büyük binalar meydana getirmiştir. (Allah'ın Rahmeti üzerine olsun).

Yirmibeşinci Bölüm

Sultan Üçüncü Osman

1168 de tahta oturdu. 58 yaşındaydı. Sultan ikinci Mustafa'nın oğludur.

Padişahların tahta çıkışında mukataalardan, zeaamet ve vazife sahiplerinden cülüs vergisi alınması adet iken kaldırıldı. Dikkata şayandır ki hazinede genişlik ve bolluk devlet parasında fazlalık vardı. Bunun için Sultan Osman Emekliler dahil olmak üzere bütün askerlere cülus bahşişi dağıttı ki 2394 divan kesesi idi. Bu esnada soğuğun şiddetinden Haliç don-

du. Sütlüce'den Defterdar İskelesi'ne yaya yürüyerek geçenler oldu. Edirne'de yağan karda yirmi bir karışı geçmişti. Sultan Osman bir müddet sonra sadrazam Mustafa Paşa'yı azl ederek eski sadrazam Hekimzade Ali Paşa'yı tayin etmiştir. Padişah elli sekiz yaşına kadar sarayda kalarak yalnız bir ömür geçirmiş tabiatı öfke peyda etmiş olduğundan dama oynar gibi vekillerin azli ve tayini ile uğraşıyordu. Tarihlerimizin rivayetine göre bundan maksadı şehzadeleri öldürmekmiş. Hatta veziri azam Hekim oğlu Ali Paşa'ya bir gün kızarak: "Şimdi seni azl ederim ve hammallar kethüdası Ali Usta'yı vezir edinirim" demesiyle vezirde: "Evet yaparsınız. Lakin Hammal Ali Paşa olur. Hekim oğlu Ali Paşa olmaz" cevabını verdiği için öldürülmek üzere Kız Kulesi'ne habsetmiş ise de, Valide Sultan şefaat ederek Magosa kalesine sürülmüş ve yerine Şıkkı Evvel Defterdarı Naili Abdullah Paşa veziri azam tayin olunmuştur. Fakat üç gün sonra Abdullah Paşa da azl edilmiştir. Sadarzamlık makamına geçen Tevkii (1) Bıyıklı Ali Paşa -ki padişahın nedimi hassı idi- o da bir müddet sonra azl edilerek öldürüldü. Üçüncü Osman, Paşanın öldürülmesinden iki saat sonra yaptığı işten pişman olmuşmuş! Bunun üzerine İbrahim Müteferika ile beaber matbaacılığı ihdas ve tatbik eden Yirmisekiz Çelebizade Mehmet Sait Paşa 1169'da sadaret makamına geçmiş ve beş ay ongün vezirlik yapmıştır. Azl edildikten sonra Kütahya, Haniye ve 1170'de Mısır Valiliği'ne

tayin edilerek 1172'de Adana'ya memuriyetini değiştirmiş sonrada Maraş'ta vefat etmiştir.

Birinci Sultan Mahmut'un inşasına başladığı Çarşıbaşı'ndaki camii şerif bitmiş 1169 Cuma namazı eda kılınmış ve ismi Nuri Osmaniye diye adlandırılmıştır.

Biraz yukarıda dediğimiz şekilde padişah vekillerin tayin ve azli ile meşgul olduğu sıralarda en son Halep Valiliğinde bulunan Mehmet Ragip Paşa'ya sadrazamlık vermiştir. Bu zat sadrazamlığından biraz sonra Sultan Osman da 61 yaşında olduğu halde vefat etti (1171). Saltanat müddeti üç seneden iki gün noksandır.

Midilli'deki Sıgari Kalesini, Ahır kapı fenarını yaptırmış ve Nuri Osmaniye camiini tamamlamıştır. Zamanında başlıca iki büyük yangın İstanbul'u tahrib ettiği gibi Taun hastalığı da çıkmıştır. İlk çıkardığı emir namelerde ihtilal ve ayaklanmalara mani olur zannıyle Yeniçeri Ağalığı'nın imtiyazlarını artırdığı gibi süslenip püslenmeyi ve kendinin haftada üç gün gezinti günlerinde kadınların sokağa çıkmalarını yasaklamak gibi zamanın taasubuna hoş gelen tedbirlerde de bulunmuştur. Hatta ince yaşmak tutunmak ve sırmalı elbise giymek yasağına aykırı hareketlerde kadınlardan Boğaz'da denize attırıp boğdurduğu nakledilir. Rivayete göre: Kadınlardan nefret ettiği için sarayda bulunan beş altıyüz kadından birinin hareketi esnasında karşısına çıkmamaları için önceleri gümüş

çivili ayakkabı giyer ve taşlar üzerinde gezindikçe ayağının takırtısından herkes bir tarafa gizlenirmiş. Suratı asık, son derece şişman, karnı çıkık, biri aşağı biri yukarı omuzlu olup güçlükle yürürmüş. Birinci Mahmut zamanında sarayda bulunan köçekleri, şarkıcıları ve oğlanları tahta çıkışında dağıttığı halde bir müddet sonra tekrar toplamıştır.

Geceleri sokakta gezinmeyi adet edinmişti. Bunun için yakınları ve hizmetçileri evvel davranıp uygun bir yerde rastlaşırlar ve hileli sohbetlerle padişahın ihsanına ve ikramına nail olurlardı.

Reisül Küttab yani zamanın hariciye bakanı olan Abdi Efendi adında biri elçilere kötü muamelesiyle meşhurdur. Hatta bir kere bir elçinin oturacağı iskemleyi usulca kımıldattırıp düşürmüş ve bir defasında da İngiliz elçisi Porter'e fena halde hakaret etmiştir. Mösyö Porter padişahın cülüsunu tebrike geldiği sırada Abdi Efendi kendisine teklif edeceği fermanı öpmesini teklif etmiş ve sefir kabul etmeyince iki hizmetkar çağırarak sıkı sıkıya tutturduktan sonra fermanı yüzüne sürmüştür.

Bir tarihte okuduğumuza göre "Zamanında yangın da vezir değiştirmek kadar çok meydana gelmiştir."

Bununla beraber zamanının çoğu iç ve dış gaile olmadan geçmiş ise de Vehhabi meselesi de parlıyordu.Vahhabilik, Mekke'nin takriben onbeş merhale Basra tarafında bulunan AYNİYYE köyünde doğmuş olan Muhammet bin Abdulvahhab adında birinin icat

ettiği batıl bir mezheptir. Bu herif "Hanbeli mezhebi"ne bağlı iken adeta din terkeder gibi daha sonra Ayniyye'den ayrılmış Necdi-Hicaz'a giderek köyden köye gezmek suretiyle mezhebini yaymış ve pek çok taraftarda bularak büyük bir baş belası açmıştır.

Yirmialtıncı Bölüm

Sultan Üçüncü Mustafa

-1-

1171'de tahta çıkmıştır. Sultan Üçüncü Ahmed'in oğludur. Tahta çıktığında kırk yaşında idi. Bu zat Birinci Mahmud'un ve Üçüncü Osman'ın saltanat günlerini görmüş ve bu yaşa kadar sarayda bir köşede kalarak bir kaç defa zehirlenmekten kurtulmuştur. Rivayete göre zehirden kurtulmanın çaresini tıb öğrenerek elde etmiştir.

Tahta çıkışı hakkında "Ahmet Vasıf" tarihinde şöyle bir açıklama var:

> "Sultan Üçüncü Osman'ın vefatı derhal Sadrazam Ragıp Paşa'ya haber verildi. Bu da derhal saraya gitti. Şeyhül İslam, Kaptanı Derya Kel Ahmet Paşazade Ali Paşa, Rumeli Kazaskerler, Nakibül Eşraf, Ocak ağaları da sarayı hümayundaki sünnet odası denilen yerde toplandılar. Sultan Mustafa sağ tarafından, Darüssaade Ağası Ebu Kof Ahmet Ağa ve sol tarafından Silahtar İbrahim Bey koltuklarına girmiş oldukları halde bu odaya gelerek oradakilere selam verip ve selamına "sabahlar hayr ola" sözüyle son verince evvela Ragıp Paşa, ikinci olarakta Şeyhül İslam Damatzade Feyzullah Efendi ve Kaptan Paşa sonra sadrazamlar, Yeniçeri Ağası, Sipahi ve Silahtar Ağaları padişahın ayağına yüz sürdüler (saygılarını özel bir şekilde takdim ettiler) Sadrazam ile Şeyhül İslam ve Kapdan-ı Derya'ya samur kürkler giydirildi, ondan sonra Sultan Mustafa Hırka-i Şerif odasına giderek dua etti. Babüssaade önüne taht kuruldu.

Seher vakti biat için çağrılan diğer Mevali ve devlet adamları ve müderrisler ibadethane resmi gibi sabah namazından sonra tahtı hümayunun eteğini öperek resmi biati yerine getirdiler. Ondan sonra etrafa buyrultular yayınlandı. Toplar atılarak Mustafa Han'ın tahta çıkışı ilan edildi."

Sultan Üçüncü Osman'ın cenazesi -kanun olduğu üzere- yeniçeri ağası ve sekban başı ile Kul Kethüdası taraflarından görüldükten sonra kaldırıldı. Tabutta "Yusufi" tabir olunan Selimi sarık ve bir siyah sorguç asılmıştı.

Sultan Mustafa, Ragıp Paşa'yı sadrazamlıkta ve Damat Feyzullah Efendi'yi de Şeyhül İslamlıkta bıraktı. Ragıp Paşa'ya "üstlük"le baştan başa kaplı bir samur kürk, Şeyhül İslam'a beyaz kaplı bir Samur kürk ve süslü bir beygir verildi. Bu ikisi Tas ve Katuralı Solak (2) ve Peyklerle (1) Bab-ı Âli'ye geldiler. Kılıç alayı hakkında yine "Tarihi vasıf" ta görülen bilgi dikkat çekicidir.

"Padişah ata binmiş olduğu halde huzurları adet olan bütün erkanı saltanat yerli yerinde hizmetlerini yaparak eski odalara yaklaşıldığında altmış birinci cemaatın oda başısı adet olduğu üzere eski şerbet takdim eyledi. Sultan Mustafa şerbeti içtiği gibi kasenin içini altunla doldurdu. Oda başı da üç kurban kesti."

Cülus meydana geldiğinde Mukataalarla Zeametlerden berat vergisi ve yenileyenlerden tam harç alınması eski adetlerden idi. Söylenen bu vergi af edildiği gibi yenileyenlerden de yarım harç alındı. Sadrazamla aralarında soğukluk ve birbirinden nefret bulunduğu için Kaptan Paşa'nın Akdeniz'den aldığı pirim "Zülmiyye" adıyle padişaha bildirilerek paşa azl edildi ve malları da elinden alınarak İstanku adasına sürüldü. Padişahın tahta çıkışını komşu devletlere bildirmek maksadıyle "Hulasatul İtibar" isimli tarihin yazarı küçük evkaf muhasebecisi Giritli Ahmet Efendi uhdesine Şıkkı Sani Defterdarlığı verilerek Nemçe'ye ve Çavuşlar Katibi Şehdi Osman Efendi Rusya'ya ve Emini Bey Kethüdası Mehmet Ağa Lehistan hükümetine gönderildiler.

Harameyn Vakıfları Mukataatında öteden beri meydana gelen suistimalların önü alınmak maksadı ile bu mukataanın bundan böyle zamanın defterdarlar marifetiyle isteyenlere satılması ve iltizam bedelinin Hazine-i Humayun'a konulması, Sürre-i Humayun'un maaşlarının çıkarılarak sürre eminlerine teslimi ve diğer vakıfların imaretleri masraflarıyle beraber kalemlerde kayıtlı o an vazifelerinin suretleri gereğince vaktiyle hazineden çıkarılan mütevelliler eliyle verilmesi ve vakıf fazlalıkları gerektikçe yine Haremeyn'in (Mekke-Medine) işlerine harcanmak üzere hazineden korunması, azl edilmiş yazıcılar ile yebedarlar ve ağa çuhadarları uhdesinde bulunan Mukataat ve tevliyet-

lerin kaldırılması ve bu zikredilen mukataaların bu gibilere verilmemesi, karar altına alındı ki bunlar o zaman için hem mali bir reform ve hemde idari bir değişiklikti. Sırf Ragıp Paşa'nın islahçı düşünceleriyle meydana gelmiştir.

Zamanın ruhi haline delalet eden olaylardan biri de İstanbul'da kalan Rum, Ermeni ve Musevilerin kıyafetçe şer'i sınırı geçtikleri düşünülerek patriklerin ve Musevi cemaat başısının çavuş başı ağa odasına çağırılarak elbiselerinin eski biçim üzerine tanzim edilmesi hakkında sıkı uyarılarda bulunulmuştur.

Sekiz seneden beri inşası sona ermeyen üç Anbarlı kalyonu ile yeniden inşa edilen "Hısn-ı Bahrı" adındaki diğer kalyon padişahın huzurunda denize indirildi. Ragıp Paşa'nın değerli gayretleriyle birinci defada Haremeyn'in mallarından bin kese tasarruf edilerek iç hazineye kondu.

Padişah kendi hemşiresi Saliha Sultan'ı sadrazamla evlendirdi. Sultan Mustafa'da öldürme ve dehşet politikasından ayrılmıyordu. Tahta çıkışında haklı haksız Darüssaade Ağası Mahut Ebu Kuf ile Türkmen Ağası Mehmed'i, Emirülhaç Esat Paşa'yı idam ettirdi.

Biraz evvel söylediğimiz gibi yine Ragıp Paşa'nın himmetiyle donanma çıkarıldı.

Anadolu'da türeyen Levent eşkiyası Çorum halkının ve Sivas Miri Miranı Zerrelizade Feyzullah Paşa'nın gayretli gönülden gelen mücadeleleri ile temizlendi.

Bu arada Divanı Hümayun tercümanlığında bulunan "Metaki" Buğdan Voyvodalığı'na tayin edildi. Kırım Hanı Hakimgiray çok yumuşaklığından ve ağırlığından dolayı azl edildi (1172) ve Eflak Voyvodası Kostantin memleketin halkına zülmettiğinden ve devlete borcundan dolayı yedi kuleye habsolundu. Borcunu vererek yine kurtuldu. İslam kadınlarının kıyafetleri hoş görülmeyerek yüzlerinin kapalı olması tenbih edilerek mesirelere gitmeleri yasaklandı. İran hükümdarı Nadir Şah bu sene vefat etti. Akdeniz'e donanma yollandı.

Sakarya ırmağının Sapanca Gölü'ne akıtılarak buranın da İzmit körfezine bağlanması hakkında sadır olan faydalı irade yerli halkın gönderilen inceleme heyetini yanıltmaları sebebiyle tehir edildi. Memleketimizde Nafia işlerinin en birinci sebeb halk olduğunda şübhe yoktur. Bizler hem çalışmayız, hemde nafia işlerinden anlamaz olduğumuzu pek çok defa isbat etmişizdir. Sakarya'nın Marmara'ya bağlanma fikri 1064 tarihinde Sultan Mehmed'in de iradesine ve kabulune mazhar olmuş ve o zaman Hindi oğlu adında biri keşf için yollanmıştı.

Sultan Mustafa bir kaç zamandan beridir İstanbul'da "Dibay-i Rumi" adındaki kumaşın imal edilmediğini ve onun yerine bayramlarda Venedik Dibası takdim edildiğini anlayınca erbabını çağırarak yeniden tezgahlar yaptırdı.

Çok zaman tebdil geziyordu. Hatta bir defasında sur dışında gezinirken Eflak Voyvadası'na giden postacılara rast gelmiş ve bunları durdurarak evrakları ve mektubları açdığında Baş Tabib Arif Efendi'nin Voyvoda'dan bazı eşya istediğini anlayınca bu doktorun böyle tenezzül ve meskenetini devletin şanını yıpratır bularak derhal azl etmiştir.

"Devlete hizmet ve padişaha yakınlık" elde ederim zannıyle sadrazam hası olan Kıbrıs'ın Miri tarafından ilzamı yönünü benimseyen Defterdar Şıkkı Evvel İbrahim Efendi derhal sadrazamın takririyle azl edilip bir müddet sonra da emekliye ayrılmıştır. Garib bir iş daha, avamdan ve esnafdan bazı kimseler güya devlet adamlarını taklit ederek gücü olsun olmasın Kakum (3) Veşak ve diğer kürkleri giydiklerinden, bu ise halk ile büyükler arasındaki farkı yok ettiğinden bundan sonra bu çeşit kürklerin onlar tarafından giyilmemesi emredilmiş ve ilk olarak Sadarazam Ragıp Paşa kendi adamlarını men etmiştir.

Bu esnada İran'ın iç işleri çok karışık vaziyette idi (1174). Evvelce Nadir Şah'ın ordusunda sipahilik daha sonra subaylık yapmış olan Zend Kerim Han, Nadir'in vefatından sonra Ali Merdan Han beraberinde olarak İsfahan'ı zabt etmiş, bir müddet sonra da İran tahtında bulunan Sabi (çocuk) Şah İsmail'e vekil olarak İran'a hükmetmiştir.

Avrupa'da bu ara bir takım siyasi tertip ve komplolarla meşguldü. Bilhassa Rusya'nın iç ve dış işleri bizim için başka bir renk kazanmaya başlamıştı.

1175'de Şehzade Sultan Üçüncü Selim dünyaya geldi. Yedi gün yedi gece şehrayin ve üç gün deniz donanması yapıldı.

Bir sene evvel İstanköy adasında bulunan kaptana kalyonlarından birinin zabitleri adaya çıkmışlar ve gemi içinde bulunan esirler bunu fırsat bilerek tayfaların üzerine saldırıp hepsini kestikten sonra kalyonla Malta'ya kaçmışlardı. Gerçi geminin kaptan ve amirleri İstanbul'a çağırılarak burada idam edilse de bu gaflet durumu Sultan Mustafa'ya çok tesir ettiğinden Maltay'la münasebeti olan Fransa hükümetine kalyonun kurtarılması, kurtarılamdığı takdirde başka muamele yapılacağı bildirilmişti. Fransızlar gemiyi bütün edevatıyle geri alarak Al çuhadan örtülerle süsleyerek ve Osmanlı esirlerini de içine bindirerek İstanbul'a yolladılar. Sultan Mustafa Fransa elçisine bir samur kürk giydirerek bir de donanmış at verdiği gibi gemiyi getiren kaptana da bir takım kürk giydirdi.

Ragıp Paşa 1176 senesi Ramazanı'nın yirmi dördüncü gecesi darı bakaya göçtü. Sadrazamlık makamına Hamza Hamit Paşa tayin edildi ki "Hulasatul İtibar" ın dediğine göre rabıtasız (tutarsız) bir insandı. Ragıp Paşa'nın mirasından ve geriye bıraktığından olan altmış bin kese akçeye padişah adına el konulmuştur.

Merhum zatın dış işlerinde takip ettiği prensip ve sistem, Ecnebi hükümetlerin nüfuz ve tesirini değiştirmek için bu hükümeti diğerine düşürmekti. Bunun dışında olarak sefaret tercümanlarına verilen beratların sayılarını azaltmak gibi icraatı da vardır. Bu beratlar büyük alış verişlere sebeb oluyordu. Tercümanlar bab-i âli'den alarak hristiyanlara satıyorlardı. Savaşın devlet için büyük bir yıkım olduğunu bildiği için var gücüyle barışı devam ettirmeye çalıştı. Maliyeyi ve idari işleri düzenlemekte uğradığı büyük problemlere Sultan Mustafa'nın istibdat fikri de ekleniyordu.

Zamanındaki dış olaylarda dikkate değerdi; İngitere ile Fransa Hindistan'da biri diğerine muarız ve düşman olarak yerleşmişlerdi. Hatta Fransızlar Seylan'ı, Bundüşeri'yi, Madrası, İngilizlerin ellerinden almışlardı. Buralarda Müslümanlar fazla ve tekinlikler ide çoktu. Bunun için İngiliz sefiri Porter Fransa ile Osmanlı hükümeti arasında bir birlik yapılmaması için elinden gelen gayreti göstermekten kaçınmadı. Tarih diyorki:

"Namus ve haysiyet ve vakarına eklenen fazileti Sultan Mustafa'yı şübhelendiriyordu. Padişah bir defasında kurnazca davranarak velev ki kısmen olsun dış işlerini de ele almak için Nedimlerinden Haremeyn Mütevellisi Nuri Bey adında birini Reisül Küttab tayin etti. Ragıp Paşa, Nurinin bu işe ehil olmadığını bildiği için efendi-

sine son derce saygıyle bu seçimin maksada uygun olmadığını arz etti. Sultan Mustafa açıktan açığa bozuşmadıysa da Nuri Bey'i yerinde tutmadı. Fakat bir ikinci Dilaver Ağazade Ömeri, hatta bir üçüncü Amedçi Abdullah'ı Reisül Küttap yapmaktan da geri durmadı."

Ragıp Paşa devletin dış siyasi meseleleri hakkında geniş raporlar yazmıştır. Ne yazık ki bunlardan hiç birini göremedik. Ölümünün peşisıra rüşvet, eşkıyalık, öldürme, baskı ve işkence, suçlama ve padişahı zengin yapmak için bir başkasının mallarını elinden aldırmak gibi kötülükler başkaldırarak, hatta hasta tabiatiyle meşhur olan Sultan Mustafa halka kendisine Deli dedirtecek derecede sui istimallara kalkışarak içindeki kötü zulüm yaratılışı meydana çıktı. Rivayete göre Sultan Mustafa'nın kürk giyilmesini yasaklaması kürkçülerden para çekmek maksadıyle imiş. Çünki saray giderlerine yetişmek mümkün olmuyormuş. O zamanlar dersaadette bankerler bulunmadığı için bu gibi baskı ve yasaklamalardan başka para çekmek yolu yoktu. Padişah bu fikirde olursa, halleri öteden beri malum olan vezirler ne yapmaz? neler yaptırmazlar. (İkinci Sultan Abdülhamid'in tahtatan indirilişinde de yine bunun örneklerini görmüştük.)

Ragıp Paşa son derece muhafazakar idi. Sultan Mustafa, hükümet işlerini tamamen ele almak düşüncesinde buluyor fakat muvaffak olamıyordu. Bununla

beraber Ragıp Paşa iç işlerinin idaresini ona bıraktı, kendisi sade dış işleriyle meşgul oldu.

Halkı idare etmekte edinilen yöntem, yine eski yöntemdi. Bir şikayet meydana geldi mi hemen "öldürmek sürgüne göndermek ve azletmek" kesindi. Mesela hükümet Müskiratı ve uyuşturucuyu yasaklamak gibi halkın yanında kendini küçük düşürecek tedbirlere müracaat ediyor, halkta müskiratı (alkolü) bırakıp afyona ve tiryaka düşüyordu.

Devlet halka gözsüz, kulaksız bulunarak zaif olduğunu kabul etmediği gibi Avrupa'da meydana gelen hadiseler ve olaylardan da gafil idi.

Rusya İmparatoriçesi Elizabet'in ölümünde Üçüncü Petro hükümdar olmuştu. Bu hükümdar sefih ve ayyaş olamakla beraber hanımı Katarina ile de iyi geçinemiyordu. Dış işlerinde birden bire bir değişiklik meydana getirerek Rusya hükümeti evvelce Avusturya ile müttefik ve Prusya ile düşman iken şimdi Prusya ile ittifak yapıp Avusturya ile düşman oldu. Rusların Prusya kıralı İkinci Frederik'ten zabt ettikleri toprakları tamamen geri verdi. İçerde de asılzadelerin askerlikten muaf tutulduklarını bildiren bir emirname yayınlayarak orduyu, hükümet idaresini bozdu. Hele Rus ordusuna Prusya kıyafetini sokmasını Prusya galipleri olan askerler asla af etmediler. Hulasa bir kaç ay içinde bütün halk sınıflarını üzdü. (Dilgir etti). Zevcesi Katarine İmparatorun bu kırıcı düzensiz bozucu işlerinden istifade etmek istiyor ve ondan açık-

tan açığa gördüğü hakaretlerin acısını çıkarınak düşüncesinde bulunuyordu. Hakikaten muvaffak da oldu. Petesburg'da muhalif ve gayri memnunlardan meydana gelen askerlerle, ihtilal yaparak Üçüncü Petro'yu tahtından düşürerek kendisi Rusya İmparatoriçesi İkinci Katarine adıyle tahta oturdu (1762-1176).

Hamza Paşa Sadaret makamında ancak altı yedi ay durabildi. Uyuşukluk ve ağırlığından dolayı azl edilerek yerine Haleb valisi eski sadrazam Bahir Mustafa Paşa tayin edildi.

Bağdatlılar iç kaleye saldırarak Vali ve vezir Ali Paşa'yı öldürdüler. Kadıoğlu adıyle Levent eşkıyasına elebaşı olan şahıs ve avanesini Sivas valisi Feyzullah Paşa Kızılırmak tarafında mahv-ü perişan etti.

Rusya'dan devlete iki elçi geliyordu. Biri Üçüncü Petro'nun, diğeri İkinci Katarine'nin elçileriydi.

Üçüncü Petro'nun sefiri Prens Daçkof daha sınıra varamadan Katarine'nin elçisi Perens Dugoruki hareket etmişti. Devlet tarafından da karşılamak ve hoş geldin demek için sipahi katibi Derviş Osman Efendi yollandı. Merhum Sadrazam Ragıp Paşa'nın ittifak yapma fikriyle Prusya kıralı İkinci Frederik yanına yolladığı Meşhur Giritli Resmi Ahmet Efendi bu esnada dönmüştü. Bu zat sefareti hakkında yazdığı rapor ve takrirde diyor ki:

"Padişahın hediyesi olan güzellik örneği otağımızda (Berlin'deki) kurulup etraf ve levazımına bakıldıktan sonra krala varmadan bir gün önce yük taşıyan hizmetçilerimizle kral sarayına gönderildik ve orada uygun bir yere konularak döşenmesi ve mefruşatı tamamlandı. Ertesi gün sorguç ve onlardan başka çeşitli hediye bohçaları üzerinde isim ve resimlerini açıklayan etiketlerle arabaya yüklendi. Bazı havas ve adamlarımız mariferi ve tercüman beraberliği ile kralın sarayına gönderilip ellerinde olan tercüme edilmiş defterdeki listelerle karşılaştırılarak divan hane kenarında acem kraliçeleri üzerinde düzenlenip teslim olunduktan sonra, hediyelerden üç baş at da eyerlenerek ve süslenerek has ahırdan tayin olunmuş adamların yedeğine verilip ve kendi atlarımızı da mükemmel takımlar ve örtülerle yedeğe alıp, kendimiz adetimizi üzere kraldan gelen "hantov"la, adamlarımız ve arkadaşlarımız Osmanlı yaygılarıyle yine kraldan gelen atlara binerek kralın sarayına varıldı. Nemçeliler tarafından defterin sureti getirilip merasimine ve adabına uyularak hareket etmek suretiyle Name-i Humayun divan efendisinin elinde ve süslü güzellik saçan sorguç zarf ve kutusuyle kethüdamızın elinde on beş kadar adamıyle divan haneye girildi. Mor kadife ile döşenmiş üç kademeli bir sofa üzerinde bir tarafında gümüş kaplı sandalı ve bir tarafında name koyacak seki ve serir, ortasında mavi kadifeden "Siyabi her revze-i Gubar alud" ile krala ayak üzerinde karşılaşarak hala Osmanlı tahtını şevketlü mehabetli alimpeneh Sultan Mustafa Efendimiz Hazretlerinin, siz haşmetli, yüce menzilli dostlarına dostluk gösterisi olarak yolladıkları

hüsrevce hediyelerini beyan eden sevgi mektublarıdır diyerek, Name ve sorgucu biri biri ardınca kralın eline verildi. Oda birer birer alıp sorgucu dikkatli bakışlarla inceleyek yanında duran serir ve sekiye koyarak bıraktı. Tercümanı aracılığıyle de devleti aliyyeden kendi hakkında meydana gelen iltifat ve inayetlerden minnetdar ve elçiliğimizden mütehassis ve mahzuz olduğunu beyan ve izhar edip vardığımız biçimde geri otağımıza dönüldü. Dönüşümüzün peşisıra kral hediye atları Has ahırlıların yedeklerinde saray havlısının içinde üç defa dolandırtıp havlıya bakan pencereden bakıp ve kendileri soyup adamlarına teslim etmelerini tenbihledi. Bu tenbih esnasında mücevherli atların takımları ve kaplama kesmelerin şaşaa ve parıltısından kral kendini kayb ederek kimseye bir şey vermek adeti değil iken Has Ahırlılara (4) bir saatla bir kaç altun vermiştir."

Resmi Efendi'nin bu ittifakı yapıp yapmadığı iyice bilinmiyor. Takririnde de bir şey söylemiyor. Fakat ecnebi tarihlerinde (1761) bir ittifak yapıldığı anlatılıyor. Hatta Üçüncü Mustafa'nın hükmettiği zamana ait Fransızca yazılmış bir eserde Lehistan taksimatında Prusya hükümetinin evvelce yapılan sözleşmeyi fiili bir ittifaka dönüştürmek için Rekazin adında bir elçi yollayarak teşebbüsde bulunduğu ve babı alinin o esnada Rusya ve Avusturya'nın tahrikiyle rahatsız bulunduğu için Fransa elçisi Reje'nin teşvikiyle meydana gelen bu teşebbüsün neticeye ulaşmadığı yazılmaktadır.

GARİB BİR OLAY: Eğin kasabasında Nakibül Eşraf vekili aleyhine şikayette bulunulur. Buradan mübaşir vasıtasıyle mahallinde şer'an davaları görülmek üzere emredilir. Nakibin katil olduğu hakkında yerli sarraflarda dört kişi ilam alırlar. Diğer taraftan Nakibin yetimleri, ailesi ve seyyidlerden bazı kimseler padişaha dilekçe verirler. Sultan Mustafa Nakibin kendisine gönderilmeden idam edildiğine kızar. Dört sarrafı da kendi idam ettirir!

Kırım Hanı Kırım Giray azl olunarak yerine Selim Giray tayin olundu. Kıbrıslılar Tahsildar Çil Osman Ağa'nın zulmünden dolayı üzerine saldırarak onu öldürdüler. Bir devlet memuru hakkında reva gördükleri bu hareketlerine Sultan Mustafa göz yumdu. Hatta tarihi Vasıf diyor ki:

> "Daha sonra cezalandırılmaları devletin boynuna borç" kayd olundu. Padişahın biraderi Sultan Numan bu esnada vefat etti, ama nasıl? Tarih "Hummayı Rediyye"den diyor. O asırda ölülerin mezardan çıkarılması kaidesi geçerli olmadığından iyice anlaşılmamıştır.

Ruslar Geylan, Derbend ve Taygan taraflarında Gürcüleri isyana teşvik ederek Çıldır valisine vergi vermekten yüz çevirmeye kalkıştıkları için Trabzon Valisi Abdurrahman Paşa cezalandırılmalarıyle gö-

revlendirilmiş ise de askeri soğuktan kırmaktan başka bir şeye muvaffak olamamıştır. Yerine Çıldır valisi Hasan Paşa tayin olundu. Sadrazam Mustafa Paşa halk üzerindeki zulmü sebebiyle azl edilip öldürüldükten sonra adamları ve etrafı da sürgüne gönderilmiştir. Sadrazamlık makamına Muhsinzade Mehmet Paşa geldi. Mustafa Paşa İstanbul'da bulunan zenginleri bir yolunu bulup suçluyordu.

Bu sene (1179) Donanma Akdeniz'e çıktı. Deniz kuvvetlerimizin bütün bütün yok oluşunu anlatan aşağıdaki satırlara dikkat edin. (Çıkan gemilerin yapılması çok kusurlu idi. Bordolarla güverteler araları yüksek, Batarya lumborları çok alçak olup yük istifleri de son derece usulsüz idi. Takımları ve aletleri çürümüş, Makaralar halatlar bitmişti. Bilhassa topların çapları yek diğerine uymadığı için cebhane dağıtımında pek çok müşkilat çekiliyordu. Rivayete göre Kaptan Paşa gemileri kaptanlara satar, onlar da rütbe ve memuriyetleri açık artırmaya koyarlardı. Bu esnada Cezayir ve Trablusgarb donanmaları da çökmek üzereydi.) Netaicil vukuat isimli kitapta diyor ki:

"1030 tarihinden 1182 senesindeki Moskova seferine kadar elli seneyi geçen bir zaman diliminde bir deniz savaşı olmadığı için Kaptan Paşalar her sene donanmayı hümayun ile adalar denizinde gezinip insaf derecelerine göre Cazair ve Sevahil halkını suçlu bularak dö-

nerler ve bir kaç hırsız gemisi yakalayabilirlerse bunu deniz fetihlerinden sayarlardı."

Kıbrıs adasında türeyen Kernepe Dizdarı Halil bir iki bin kişi ile Lefkoşe'yi kuşatarak eşkıyalık ilan ettiğinden hem devletin zimmetine kayd olunan cezalandırma borcunu yerine getirme ve hem de bu kişiyi söküp atmak üzere deniz yoluyla iki gemi ve karadan da Teke Sancağı Mutasarrıfı Ahmet Paşa gönderildi. Adada aşayiş yeniden tesis edildi. Gürcistan'ın ıslahatına memur olan Çıldır Valisi Hasan Paşa hareket ederek Buri kalesinde karşı koyanları öldürüp ve esir edip, Odiş Mutasarrıfı Dadiyan'ın aman dilemesini kabul ve Gürcülerin güvendikleri Siyançu kalesini bir saldırıda alıp, korunmasına açık baş meliki Tahmarus'u tayin etmiş ve ertesi sene Sevir kalesini yirmi dokuz gün kuşattıktan sonra zabt etmiş ve Gürcistan reislerinin toplanmış bulundukları Ketatis kalesinden aman dilendiğinde isyan teşvikçisi Saloman'ın takip edilerek cezalandırılması için kaleye bir miktar asker bırakmıştı.

Tosun Mehmet Paşa kumandasında olarak dönen donanma gemilerinden olup Bahçekapısıyla Galata arasında demir üzerinde duran bir kalyondan yangın çıkmış ve kalyon Galata önünde yatan büyük kayıklardan bir kaçına çarparak onları da yaktıktan sonra Cibali tarafındaki yahudi evlerini tutuşturmuştur. Yangın Cibali Çarşısı'nı harab ettiği gibi Alarga'da

bulunan küçük kayıkları da tutuşturarak hatta bunlardan biri Tersane Sarayı Köşkü'nün yanmasına sebeb olmuştur. Kalyonun kaptanı Çongar kaçmış ve kaptan paşa evvela balık hanede habsedildikten sonra Agrıboz sancağına tayin edilmiştir.

Selim Giray'da Kırım'da dikiş tutturamıyarak yerine Aslan Giray tayin olunmuştur.

İstanbul'da Saka Çeşmesi yakınında oturan bir Ermeni fesat cemiyeti kurmak töhmetiyle asılarak cemiyete girenler de Limni'de kaleben olmak üzere yakalanıp sürülmüştür. Ermeni karışıklığının başlangıcı budur (1179).

-2- 1768 -1182 SEFERİ

Devlet idare zafı ve devlet adamı kıtlığı arasında çabalamakta ve Rusya İmparatoriçesi Katarina başımıza çorap örmekte olduğu bir zamanda Sultan Mustafa İstanbul'da su ziyan oluyor, odun kıtlığa düşüyor vesilesiyle hamam yapılmasını yasaklıyordu. Bununla beraber Rusların Lehistan'da ve Kafkasya'da tecavüzlerde bulundukları haberi alınmıştı. Bu esnada ilk haber sınırlardan geldi. Katarina Lehistan kıralı Üçüncü Frederik Ogust -ki biz na'lkran oğlu deriz- zamanından beri bayağı güç kazanmıştı. 1764'de yani 1178'de kralın vefatı üzerine kendi seçmiş olduğu İstanislas Ogust Ponyatuveski'yi Polonya yani Leh tahtına geçirdikten sonra bu nüfuzu bütün bütün arttı.

Lehistan'da bu aralık meydana çıkan karışıklık üzerine Katarina'nın otuz bin askeri Lehistan'a girmiştir. Halbuki Lehistan da bir kral vefat ederse yerine gelecek kralın serbest seçilmesi bizim devletin eski teba hukukundan idi. Babı Ali başlangıçta kralın tayinine aldırmamış ise de Rus askerinin Lehistan'a girmesini protesto etti.

Bu esnada Gürcistan beyi Saloman Gürcistan hükümetiyle iyiliğe mazhar olmasını ve Sevir kalesinin yıkılmasını ve rahip Katalikoz'ün habsedilmesini öne sürerek aman diledi.

Hamza Paşa sadrazamlığa gelmişti. Muhsinzade Mehmet Paşa'da Rodos'a sürülmüştü. "Hulasatül İtibar" Hamza Paşa hakkında diyor ki:

"İstanbul'a geldiğini onuncu günü bu sefirin işleri için huzuru hümayünde müşavere başlandığında hiç hastalıktan haberi olmamak suretiyle padişahın karşısında iki saat koçan gibi oturup padişahın mizacına uygun cesaretler izhar ederek ve düşmanı gözüne kestirerek bir gün evvel Davut Paşa ovasına çıkmaya kalkışarak ve caziyül ula nın yirmi beşinci günü yine padişahın huzurunda sefere fatiha okutturup Moskof Balyosu Abrişkof'u yedi kuleye gönderek harb ilan etmiş oldu. Bu işlerin hepsi yirmi beş günde şekilleniverdi. Bu esnada Kırım Hanı Kırım Giray da Asitaneye gelip beraber padişahın huzuruna girmeleri esnasında hastalığı sevinç sevdası gibi bir hale değişerek hazineyi telef etme gibi hareketlerden hali kalmadığı meydana çıktığı i-

çin Cemaziyül Ahirenin sekizinci günü Gelibolu'ya gönderildi."

Padişahın huzurunda toplanan mecliste:

1. Rusya'nın Lehistan'a yeni tayin edilen kral aleytarlarını cezalandırmak ve düzeni korumak bahanesiyle sözleşmelerdeki şartlara aykırı olarak bu memlekete top tüfek ve cebhane ile kilitli asker sevk ettiği ve bununla Lehistan'ın serbestliğini zorunan kaldırdığı,
2. Rusya'nın yeni düzen uydurmasıyle muhalefet edenleri öldürüp idam ederek mal ve eşyalarını yağmaladığı,
3. Rusların bu hareketlerinden asıl maksadın Leh memleketini zabtettikten sonra Osmanlı memleketlerine de su-i kast etmek olduğu,
4. Lehlilerden kaçanları ta sınıra kadar takip ederek sınır halkını korkuttuğu,
5. Kırım hanlarının haslarından olan Yalta isimli yerde cebhane top ve tüfek ve diğer savaş araçları ile gelerek Ehl-i İslama saldırarak bu yeri yakarak pek çok müslümanı şehit ettiği,

müzakere olunarak ulemanın ittifakı ile Rusya'nın aleyhine sefer icrasına ve bir defada sadrazamın Rusya sefirini çağırarak;

1. Rusya'nın bundan sonra Leh cumhuriyetine kral seçilmesi ve mezhep kavgası ve diğer bahanelerle sevk ettiği askeri geri çekmesi,
2. Lehlilerin işlerine ve memleketlerine karışmaması,
3. Padişahın sözleşmesi ve ahitnamesi gereğince yapılmış olan barış ve düzenin şartlarına tamamen riayet edilmesi,
4. Ve verdiği sözü (taahhüdü) nü müttefikleri bulunan Danimarka, Prusya, İngiltere ve İsveç devletlerinin kefil olarak tasdikname vermeleri ve vermezlerse anlaşmayı bozmanın Rusya tarafından meydana geldiği kesinleşmiş kabul edilerek padişahın samimi sefere çıkmasının kesin olduğu,

şıklarının konuşulmasına karar verildi.

Hakikatan sadrazam Hamza Paşa Efir Obroskof'u çağırttı. Bundan evvel sefirden Rusya'nın Yeni Sırbistan'da kaleler yapmakta olduğu ve Kabartay'a tecavüz ederek Gürcistan isyancılarına yardım ettiği, Romanya ve Karadağ'da entrikalar çevirdiği de sorulmuş ve o da Bab-ı Âli'nin coğrafyadaki cehaletinden istifade ederek savunmada bulunmuştu. Bu defa Hamza Paşa kalkmıyarak oturduğu halde kabul etti ve söz söyletmeye bırakmayarak: "Bundan dört sene evvel Lehistan'da bulunan Rus askerinin yedibin nefere indirileceğini taaahhüt etmedin miydi? Şimdi ise otuz bin imiş." deyince sefir de yirmi beş bin olduğu-

nu itiraf etti. Bunun üzerine Hamza Paşa baştan başa öfke kesilerek: "Hain, Hanis (yeminini ve verdiği sözü bozan). Şimdi yalancılığını da ikrar ediyorsun kendinize ait olmayan bir memlekette hemşerilerinin ettiği habasetten utanmıyor musun? Tatar hanlarının Balta'daki sarayını yıkan sizin toplarınız degil mi?" diye azarladı. Ondan sonra encümence verilen kararı içeren senedi imzalamasını teklif ettiyse de Obroskof: "Mezun değilim, imzalayamam." demekle savaş ilan edildiği kendisine bildirildi. Rusya'da bulunan tüccarlara zarar gelmeyip selametle dönmelerine kadar kaçmamak üzere yanında iki tercüman ve yedi hizmetkar olduğu halde Obroskof habsedilmek üzere yedi kuleye yollandı.

Hamza Paşa bu aralık şuuru bozulduğu için azl edildi. Vezir Mehmet Emin Paşa sadrazamlığa geçti.

Mehmet Emin Paşa -Hulasatul İtibara göre- ta Reisülküttab olduğu zamandan beri Rusya sefiri Obroskof'un sözlerine kanmıştı. Hatta diyor ki:

> Bu zat iki üç sene Moskova balyosu Obraşkof'la bu sefer hususunda konuştukça Obraşkof: "Biz barışı bozmayız. Siz sefer ederseniz biz üzerinize gelmeyiz" diye inandırmış olduğu için sadrazam oluncaya kadar "bu sefere meydan vermeyerek abes bir harekettir" derdi. Vezir olduktan sonra bu görüşünden sükut edip ister istemez işe başladı. Ama gene ne zaman olursa "Barış benim tercihimdir." inancında olarak Obraşkof'u bera-

berinde götürdü. Yazıldığı şekilde devlet hazırlıkları hazır hale getirilerek yüzseksen iki senesi Nevruzu sultaninin yedinci günü sadrazam Emin Paşa sancağı şerifi Bab-ı Humayun'da omuzuna yüklenip alay ve debdebe ile İstanbul'dan Davut Paşa ovasına çıkılıp altı yedi .gün sonra da oradan hareket edilerek Edirne'ye doğru yol alındı.

Siyasi Tarihe göre:

"Rusya, Prusya, Avusturya ve İngiltere devletleri arasında dörtlü bir ittifak olduğu rivayetine dayanılarak Bab-ı Âli'ce Avusturya'nın Devleti Âliyye tarafına çekilmesi kabul edilerek bazı tavizler (Müsaadat) de bulunulmuştu. Venedik Felemenk, Danimarka ve İsveç devletleri cevaben babı aliye dostluk gösterisinde bulundukları gibi İngiltere devleti de dersaadet sefiri Lord Mori aracılığıyle takdim ettiği özel name ile sevgi ve dostluk gösterisinde bulunmuş ve devlet-i aliyye aleyhinde asla ittifak etmeyeceğine dair teminat vermişti. Prusya Devleti ise özel beyanname ile devleti aliyye ve Rusya arasındaki problemlerin çözümünde aracılık yapabileceğini ve habs olunan Rusya elçisinin serbest bırakılmasını istemişse de "Bir defa savaş yapılmadıkça aracılık kabul edilmeyeceği" cevabı verilmiştir. Elçinin hapisten çıkarılması hususuna dair Prusya ve İngiltere sefaret tercümanları Bab-ı Âli tercümanıyle görüştükleri sırada Rusya devleti savaşın çıkmasının önünü almaktan başka bir şey istemediğinden o hususta Prusya ve İngiltere'nin aracılıklarını istediğini ifade etti. Bu sa-

vaşın ilanı Fransa'nın teşvik ve telkini ile meydana geldiğinden bu hususta Tatar hanıyle devamlı haberleşmekte olduklarını açıkladılar."

1174 yılında Küçük lakabı ile meşhur Dalmaçyalı veyahut Hırvat, İstefan adındaki birisi kendisinin cellatların elinden kaçmış Üçüncü Petro olarak ilan edip Karadağ'daki kabileleri başına topladı. Karadağ Beyi Sava'yı hükmü altına aldı. Kiliselerin hepsinde Petro adına dualar okuttu. Çariçe bizi Karadağ aleyhine asker yollamaya sevk ettiyse de muvaffak olamadı. Katarina Prens Dolkoroki'yi yolladı. Perns entrikalarla halkı İstefan'dan ayırdı. İstefan bir taş ocağının patlamasıyle yaralı olarak hükümeti yine Sava'ya verdi. Kendisi bir manastıra çekildi. Dört sene sonra hizmetçileri tarafından öldürülmüştür. Tarih: "Bu adamın Üçüncü Petro'dan daha akıllı olduğunu" söylüyor.

Sultan Mustafa'nın savaş ilan etmekte acelesi neydi? Bir türlü anlaşılamıyor. Çünkü sonbaharda savaş ilan edildiği halde ordu ancak ilkbaharda hareket edebildi. Katarina bu fırsattan istifade etti. Emin Paşa kalemden yetişmiş, harb ve darbı bilmez, siyasi işlerden nasibi olmayan bir vezirdi.

Diğer taraftan Katarina beş kolordu düzenledi:

1. Genaral Kaliç'in kumandasında bulunan otuz bin kişilik bir ordu ile Dinyester Irmağı'ndan geçmeye,
2. Genaral Romyançof aynı kuvvetle Ukranya vilayeti içinde bulunarak Kırım Tatarlarının tecavüzlerini men etmeye,
3. Genaral Berg on altı bini kişi ile Pirekop Yani Urkapı berzahı etrafına yaklaşmaya,
4. Genaral Medem Don ve Kalmuk kazaklarıyle Don Nehri ve Kafkasya arasındaki yerleri savunmaya,
5. Genaral Totlaben de Gürcistan'ı istilaya memur edildiler.

Tatar Hanı Kırım Giray, ordunun henüz Karıştıran mekiinde yani Levle Bergus taraflarında bulunduğu esnada vefat etti. Yerine Devlet Giray adında bir uğursuzu çiftlikten getirip han yaptılar. Bizim ordunun hareket sureti epeyce garibdir: Emin Paşa Karıştıran'dan Edirneye vardığı zaman Kurban Bayramı münasebetiyle beklemiş ve on gün sonra hareket etmiştir. Prevadi denen yerde düşmanın Hotin kalesine saldırması ve muhafızları olan Çeteci Abdullah Paşa Yeğeni Hüseyin Paşa'nın asker tarafından öldürüldüğü haberi geldi. Hotin'de bulunan asker Hüseyin Paşa'ya muracaat ederek sınırı geçmek istediklerini bildirmişler, paşa da devletin Lehistan'ı korumak ve himaye etmek maksadıyle böyle bir sefere kalkıştığı halde bunların Lehistan'ı yağma edeceklerini bildiği

için izin vermemişti. Ordunun İsakçı'ya varması 1183 senesi Muharremi'nin sekizine tesadüf ediyor ki İstanbul'dan hareketinin elli sekizinci günüdür. Hotin'e saldıran Rusların kale muhafızları tarafından hezimete uğratılması üzerine Sultan Üçüncü Mustafa'ya Gazilik unvanı verildi. İsakçı'da yirmi gün oturuldu. Tarihi Vasıf bu yerde sadrazamın başkanlığında toplanan istişare meclisinden bahsediyor. Vasıfa Göre Sadrazam: "Benim seferle ülfetim yoktur Devleti Âliyye için ne tarafa hareket etmek hayırlı ise söyleyin." deyince herkes şaşırmış, kimse dudağını açamamış, ennihayet Baş Muhasebeci Şehit Osman Efendi: "Düşman evvelce Hotin tarafından göründü. Bu defa Bendere tarafından meydana çıkması ihtimali vardır." demişse de sadrazam biliyormuş gibi bu zatı susturmuş ve ocak ihtiyarlarından bir kaçı; "Uzi ve Bender kaleleri sağlamdır, Hotin taraflarına gitmeliyiz" düşüncesinde bulundukları gibi bazıları da "Tuna'dan geçtikten sonra duruma göre hareket edelim" dediklerinde bu son görüş kabul edilerek tasvib görmüştür. Dikkat ediyor musunuz o bozuk düzen, terbiye ve disiblinden mahrum olduğu halde devletin namusunu korumak için gönderilen ordu kimlerin ellerinde imiş.

Leh boyarlarından Potoski Ordunun Han tepesi denilen yere vardıgında Bender den gelerek sadrazamla görüşmüş ve Hotin muhafızı Mehmet paşa ile

beraber Rusların üzerine akın düzenlemekle görevlendirilmiştir.

Han tepesi denen yer Prut suyunun kenarında ve Hotine onbeş saat mesafededir. Avcı Sultan Mehmet Kamanıça savaşına hareketinde burada bir tepe yaptırmış ve yanlarına da topraktan odalar inşa ettirmiş ve bu sebeble ismi Han tepesi kalmıştı.

Buğdan beyi Ligor satın alınması emredilen zahrayı tamamlamadığı gibi Ruslara meyli olduğu söylendiğinden derhal azl olunup İstanbul'a gönderildi. Ve burada idam edildi.

Emin Paşa orduda bulunan Halebli Receb paşa, Musullu Emin paşa ve Mevlid Vancı Ali paşaları kendine rakib kul ederek daima murakab altında bulunduruyordu. Bu esnalarda Lehlilerden bir kısmının da Ruslara arka çıktıkları anlaşılarak Hotin Muhafızı Mehmet paşa ile potoski getirildi. Muzakere sonunda Mehmet paşanın başkomutanlığı ve potoskinin beraberliği ile bu memlekete saldırmaları kararlaştırıldı. Potoski altmış bin askerini zahiresini deruhte ediyordu. Lehliler aleyhine de savaş açıldığı bu arada Avrupa devletlerine bildirildi. Hulasatul İtibar diyor ki:

"Orduyu humayun bir yerde zahiresine oldukça düzen vermişken o yerden hareket olunsa zaharaya zarar geleceği tecrübe ile bilinen işlerden olduğu için bu yerden (Han Tepe) hareket uygun degilken hem tecrübeyi bilir anlar yok, hem devletin sahibini yanında bukadar bal

yemez toplar ve ikiyüz kadar yelkendest Atlar ve bin kadar kırmızı kaputlu, yaldız üzengili kaldırım yaraşığı (kaldırım ağası gibi bir şey) iç ağaları olup bu depdebe ile kırlarda alay göstermek istenip, hem de düşman Hotine gelmez. Muhakkak Bendere tarafına gitmesi en fazla ihtimal düşüncesiyle müşavere ve müzakereden sonra bender tarafına gitmek tercih edilip benderde mevcut zahire olmadığı için Han tepesinden arabalarla bir miktar zahireyi beraber götürmek meselesi düzenlendi ve karar verildi. Şu da bilinmelidir ki: Büyük ordu yançа arabasıyle zahra taşımak sefere yemek tası ile Nevale götürmek gibidir. İşin sonu belli değildir. Bender büyük bir Şehir olup Tataristana yakın ve bitişik olduğundan orada zahirede çok olduğundan teferüce ve pikniğe gider gibi gideriz. Yurt değiştirmekle hiç olmazsa bulut gibi ortalığı kaplamış kara sinekten kurtuluruz diyerek kalkılacak oldu. Danışma toplantısında bir kere sadrazam "defterdar efendine dersin" dedi. O da, "Efendim zahire!" diye omuz büktü. Bundan fazla zahrayla ilgili başka bir şey konuşulmayarak "Nuzül Emini" (1) Tahir Nazırın gayret ve inayeti ile bir kaç yüz araba Arpa yükledilip beraber götürüldü. Bunun birazını çeken araba öküzleri, birazını arabacılar, birazını da hızmetkar hırsızlara yok etti. Bender yolu sandığımız gibi değil iniş yokuş, suyu az bir sıkıntılı yol olduğu için yedi sekiz gün sürünüp bin meşakkatle ancak varıldı. Vardığımız gün Bender halkı Zahiremiz yoktur niye geldiniz" diye cevab vererek istiskallerini ve istemediklerini gösterdiler. Bir yem yirmi otuz paraya çıktı. Han tepesinde şerrinden aciz kaldığımız kara sinek-

ler beraber gelmiş gibi burada da meydana çıkıp alemi kapladı. Sadrazamında öteden beri çıkan hastalığı son derece artarak doktorlar bugün yarın gidicidir diye cevab verdiler."

Bender defterdarı olan Ahmet efendinin zahra biriktirip saklamada kötü hareketi tesbit edilerek hapsolundu. Fakat orduda büyük bir karışıklık meydana çıktı. Ordu ile beraber yağma için gelmiş beş on bin çapulcu vardı ki bunların maaşları yoktu. Zahiresizlik bahanesiyle etrafa dağıldılar. Asker arasında da epeyce serkeşlikler görüldü. Tabiatıyle böyle bir ordudan itaatsızlıktan başka bir şey beklenemez.

Ruslar saldırmaya başladılar. İkinci defa olmak üzere Dinyester ırmağını geçtiler . Fakat Hotin önünde başarılı olamayarak ric'at ettiler. Bu savaşta Hotin baş komutanı (seraskeri) Abaza Mehmet paşa ile Canikli Ali bey kumandasında olarak köprü yapılmadan İzvaniçe'ye geçen asker, Rusların tuzağına yakalandı; hatta Ali bey Mahsur kaldıysa da kurtuldu. Zahiredeki azlık, askeri kıtlığa mahkum etme derecesine varmıştı. Hatta günde ordudan bin, ikibin kişi kaçıyordu. Sözün kısacası askerin kuve-i maneviyyesi (Morali) bozulmuştu. Tatar Hanı, Tatarların top ve humbaraya karşı koyamadıklarını ileriye sürerek yanına Osmanlı askeri istedi. Diyarbekir Valisi Emin paşa onbeşbin süvari, yirmibin piyade gereği kadar da topla gönderildi. Abaza Mehmet paşanın Ruslarla yaptığı savaşta

evvela Yeniçeri serdengeçtileri kaçtılar. Bu hal Metriste bulunanlara da tesir ederek onlarda kaçtılar. Bunlar Han peşine geri dönüyorlardı. Ruslar da ortalığı boş bulunca Hotin'i kuşattılar.

Dukakin Sancağı Mutasarrıfı Kahraman Paşa altı bin atlı ile geleceğine üçbin ile gelmiş ve yolda ırza geçme ve yağma ile meşgul olarak Hotin'de de askeri kaçmaya teşvik etme gibi ihaneti görülmüştü. Bu halleri yetmiyormuş gibi Hüseyin paşanın öldürülmesinin peşisıra Vezirlik istedi ve sadrazamın Benderi terkederek Han tepesine dönüşünde bizzat bulunduğu için evvelce hakkında çıkarılmış olan idam hükmü yerine getirildi.

Divanı hümayun tercümanı Nikolakinin de Rusya tarafından elde edilmiş olduğu haber alınarak idam olundu.

Ruslar Dinyester ırmağını üçüncü geçişlerinde Hotin'i kuşattılar. Bizde ise asker arasına tefrika girmişti. Hatta serasker ile Muhafız Hasan paşa on bin kadar piyade ile kaleyi korumuşlardır. Ruslar kuşatmayı sıkıştırdıkça sıkıştırdılar. İzvançe tarafındaki Berga köyünün altındaki tabyalardan attığı toplar kaleyi fena halde yaralıyordu. Bu esnada bir Güllenin barutu alev almasiyle tüfeklerden boşanan bir kurşun Hasan paşayı topuğundan vurup şehit etti.

"Yaş"ta toplanan danışma kurulunda hotin üzerine yürümek kararlaştırılmışken o tarafta bozulan askerin gelmesi bu planı şaşırtmış, ilk iş olarak bozulmuş

asker durdurularak Ali paşa Rusları Hotin önünden çekilecek vaziyete koymuştur. Fakat askerin sebatsızlığı ve zahra tedarikinde görülen zorlukla beraber, başkanların bir yere görevlendirildiklerinde sebebler göstererek sadrazamlığın emrine itaat etmemeleri, Emin paşayı hasta edip şuurunu kayb ettirip istifa etmeye mecbur kıldı. İstifası kabul edilip Dimotokaya gitmesi emrolundu. Fakat Edirneye sevk olunarak orada idam edildi. Hotin tarafında başbuğ olan Mevlit Vancı paşaya sadrazamlık verildi.

Ruslar Hotin önündeki vaziyetlerinde durmayıp Dinyester ırmağını geldikleri tarafa doğru geçtiler. Ali paşa toplu ve külli bir kuvvet ile taarruza geçmek isteyerek İstanbuldan gelen Köprücü takımı ile ırmak üzerinde büyük bir köprü kurdu. Ruslar bu köprüye o zamana mahsus olan bir buçuk zira (2) karesinde olan Memeli bir torpil atmışlarsa da tutturamadılar. Ama ordunun çoğu geçtikten sonra ırmağın suları köprüyü ortadan ikiye ayırdı. Askerimiz birbirine bakakaldı."Atına dayanıp gücü olanlar Bendere doğru çekildiler. Gidemeyenler savaşarak şehit oldular." Bu durum ordunun beri tarafında büyük karışıklık meydana getirdi. Asker, açlıktan, ateşten, soğuktan yılgın hale geldi. Hotin kalesine memur edilen paşalar kalenin bir kapısından girip diğer kapısından çıktılar. Sadrazamda hotinde bütün savaş edevatını(gereçlerini) bırakarak orduyle perişan surette han tepesine geri döndü.

Üç eyalet Rusların istilasına maruz kaldı: Besarabiya, Bugdan, Ulah.

Ruslar yürüyorlardı. Ali paşa azlolunup Gelibolu'-ya yollandı. Ivaz paşazade Halil paşa sadrazamlık makamına geçti. Düşman ise bu gibi değişiklikten asla etkilenmeyerek evvela Yaş Şehrini, daha sonra Galas, İsmail, Ebrail, Corcova, yani yerköyü ve hatta Ruscuk üzerine el attı. Bükreşte bir iki saldırıdan sonra teslim oldu. Prens Kayga esir edildi. Kartal Ovasında Ruslar Ordumuzu basarak tatar askeriyle serasker Abdi paşa ve yeniçeri Ağası Kapıgıran paşa ordularını da perişan etti. Ruslar Yaşta yani Buğdan merkezinde yaptıkları gibi Bükreştede işlerin idaresi için on iki Boyar (3) dan meydana gelen bir divan teşekkül ettirdiler. Bu divana bir Rus generali nezaret ediyor, divanda alınan kararları ya tasdik ediyordu ya da Petesburga yazıyordu. Rus papazları iki memleketin içine dağılarak "Yenileni değil yeneni hükümdar tanımalı" diye nasihat veriyorlardı.

Sultan Mustafa yanlış politikası ile devletin başına açtığı belanın dehşetini anlamaya başlıyordu. Sadrazam azl edip tayin etmekten başka saltanatın isbatına yaramayan bu savaş koca Osmanlı saltanatını büyük bir vartaya ve tehlikeye atı yordu.

3 -

AKDENİZDE RUS DONANMASI: Tarihlerin hepsinin ittifakla beyan ettiklerine göre ikinci Katarina askerinin Tuna boyunda kazandığı üstünlük ve başarıdan çok memnun olamamıştı. Osmanlı devletine dehşetli bir baskın yapma niyetiyle Karunştat'ta bir donanma hazırladı. Bunu iki filoya ayırarak birini Amiral Spiridof'un, diğerinide Amiral Mordvinof'un kumandalarına verdi. İngilizli Konter Amiral Elphinstone de yardımcıları idi. İki Rus amirali şöyle böyle gemiciydiler. İngiliz amiralı her ikisi ile beraber donanmayı da suçlamaktan hali kalmıyordu. Fakat Katarina diyordu ki:

"Rusların cehaleti gençliklerinden, Türklerin ise kuvve-i maneviyelerinin zafından ileri gelmektedir."

Bu donanmada bulunup yeni inşa edilmiş olan İsiyiyatoslaf gemisi bile gerek dayanıklılık gerekse surat noktayı nazarından kusurlu ve noksan idi. Katarina iyi bir top dökücü aramaktan boş değildi. Bu gemilere Acemi, sapanı başından alınmış köylüler, Hastahanelerden yeni kalkmış bulaşıcı hastalık taşıyan askerler Hıncahınç doldurulmuştu.

Donanma İngiliz limanlarına uğradı. İngilizler bunlara yeni alet ve edevat, taze yiyecek, mahir kılavuzlar, iyi subaylar verdiler. Kendilerini Londra halkı Fevkalade alkışladılar. İngiltere o zaman Devleti aliyyenin "devletin bölünmez bütünlüğü" politikasını

tutmamıştı Bu şekilde Fransa kabinesine de siyasi gösterişte bulunmak istiyordu. Amiral İspiridof batı Avrupada dolaştı. Cebeli Tarık boğazından geçti. Livovrne Limanında demir attı. Buradan doğruca Mora üzerine giderek Manya sahilinde göründü. Bizim ise bütün kuvvetimiz Tuna üzerindeydi.

Hakikaten dünyanın durumundan haberdar değildik. Hatta siyasi tarih diyor ki:

> "Vekiller ile diğer Osmanlı devlet adamları Baltık'ta bulunan Kurunştat Limaniyle Akdeniz arasında bitişiklik olduğunu görmeyerek bu haberin doğruluğunu kabul etmemişlerdir. Daha sonra Babı Ali İş bu donanmanın Baltık denizinden ve Adriyatik denizinden geçerek Akdenize gitmesinde Venedik Hükümeti tarafından izin verildi diye Venedik elçisini azarlamıştır.

- 3 -

MORA İSYANI: Bu sayfaları gayet dikkatle okuyun: Rusya İmparatoriçesi Anna'nın zamanında Meşhur Rus Genarali Monih Rumlarla meskun bulunan Mora Yarımadasını devleti Aliyye aleyhine isyan ettirmek düşüncesindeydi. Katarinanın gözdesi Orlofda, Makadonyalı olduğu halde pek çok macaradan sonra Petesburg'da topçu kumandanı olan Papazoğlu adında bir yunanlının kışkırtmasıyle bu fikri yeniledi. Bu herif Livoran da pek çok haç, İncil ile Katarinanın

resimlerini aldı. Fakat yolda Arnavut korsanlarına soyuldu. Bununla beraber Avusturyanın Teriste konsolosu aracılığıyle bunlardan bir takım daha getirterek yunanıstanda papazlara Halka, ileri gelenlere ve eşrafa dağıttı. Bunlardan başka Rumcaya tercüme edimiş Rus askeri yönetmeliğinide beraber dağıttı. Morada Manya denilen Hristiyan halk arasında nüfüz sahibi olan "İstafanos Mavro Mihalis" Rus askeri gelmeyince ihtilal olamayacağını bidirdiği gibi Kalamasta bulunan Moralalarda Meşhur papaz Nenakise aynı sözü söylediler. Yarımadada Tamara ve Hacı Maradis adındaki ihtilalcılar dolaşıyorlardı. İspirodofun donanmasına rum gemicilerde girmişti. Hatta Pasaros adında biri Rus donanmasına içlerinde pek çok rum bulunan Azak denizi gemicilerinin alınmasını tavsiye etmiş ve kabul olunmuştu. Velhasıl Amiral İspiro dofun donanmasında isyana teşvik, asileri silahlandırma ve geniş ölçüde bir ihtilali idare etmek için ne lazımsa hepsi vardı. İsyan haberi İstanbuldan haber alınınca Moraya gerekli emirler gönderildiği gibi Lacédémon Metropolidi idam, Rum patriği ikinci Mélétios da azl edildi. Morada mavro mihalis ile Papaz Benaki Koronun zabtını ruslara tavsiye ettiler.

Fakat isyancılar ihtiyaç bırakmadı. Bütün Yunanistan ayaklandı. Meşhur Pasaros, Eski İsparta alayları gibi isyancilları doğu ve batı isparta fırkaları diye ikiye ayırdı. Bunlara bir kaç yüz Rus askeride verilerek Barkofun kumandasında olarak eski Isparta yani

Mizistra kalesine saldırdılar. Metropolit Partaniyos, Kornet (İnebahtı) DaJorojnutaras ile oğlu Mégaridé de Metromaras, akarnani de Hiristos ile arkadaşları, Misolonki de Mektep hocası Palamas, Parnasta Komentarahas, Giritte İsfekiyaliyani, Beosi de Kalpuzas adlarında isyancıların elebaşları meydana çıktı. Cezayir yunan yedilisinde bulunan gemilere Rus bayrakları çekildi. Zantal ikibin ve Kefalunyalı üç bin rum Moraya geçtiler.

Pesarus ile Barkof beraberinde onbeşbin Manyalı ve dörtyüz Rus olduğu hal de Mora eyaleti merkez idaresi olan Tripolitza üzerine yürüdüler.

Evvelce Mora İhtilalının duyulması üzerine eski sadrazam Muhsin zade Mehmet paşa başkomutan tayin edilmişti. Şehirde yağma edecekleri eşya vesaireyi kolayca yüklenmek için beraberlerinde çuvallar getirmiş olan Manyalılar Paşanın saldırmasıyle perişan oldular. Rusların hepsi öldü. Bu olay sebebiyle Ruslarla rumlarun arası açıldı. Alaksi Orlof yani Katarinanın dostunun biraderi Koron kuşatmasını terk edip, Navarin ile İsfaktari adasını işgal etti. Baş komutan Mıhsinzade Tarhal halkını katliam (genosit) ederek Rumlardan intikam alıyordu.

Bu aralık Osmanlı memleketlerinin Limni, İzmir gibi yerlerinde bulunan Rumlarda Buna karşılık olarak öldürülmeye başlandı.Trabilice de üçbin Rum kesilip Bir piskopos ile beş papaz idam edildi. Giritte ele başı olan Yan yakalanıp asıldı. Bu esnada Arna-

vutlarda Mora üzerine yürüdüler. Ergiride bulunan üç pali karya ile üçyüz avenesini yok edip Etoli Rumlarını öldürüp, Misolonkiyi yagma ettikleri gibi iyice bir donanma hazırlayarak Patrasıda bunlara benzettiler. Meşhur elebaşı Mavro mihalis Arnavut Osman paşaya karşı Mayayı savunurken opluoğlu ile beraber öldürüldü. Pesarus Kahramanda Mizistre de yok olarak yüz ellibin kadar Arnavut gönüllüsünün istila ayağı altına düştü.

Alaksi Orlof İşin vahametini anlatarak ve Kurunu, Mutunu, hatta bütün Morayı, Nvarini, İsfaktari adasını terk ederek denize açıldı. İsyancıları yüz üstü bıraktı. Rumları korkaklıkla suçluyordu. Katarina Alaksiorlofa yazdığı bir mektupta diyor ki:

> "Mademki Moralılar sizin gösterdiğiniz cesaret ve kahramanlığı sebat ve metaneti gösteremediler, mademki esaret zincirinden kurtulmak istemediler, onları kendi hallerine bıraktığına çok iyi ettin."

\- 4 -

ÇEŞME DENİZ OLAYI: Ruslar Mora'daki Hristiyan halkın isyanlarından istedikleri gibi istifade edemediler. Bizim tariherden daha Müdakkik görünen yabancı tarihlerinde Mühim çeşme vakası şöyle anlatılıyor: "Çariçe katarina ile Orloflar (Garaguru ve alaksi Orlof) Morada ugradıkları yenilginin acısını çıkara-

cak bir sebeb ve vesile arıyorlardı. Rusya Donanmasındaki İngiliz konter Amiralı Alfanston ile baş kumandan İspiridofun arası açımışken Alaksi orlof barıştırarak kendisi bahriyeden olmadıgı halde Donanmanın gene komutanlıgını üzerine aldı.

Diğer taraftan Osmanlı donanması kendisine görünecek halde değildi. Bu esnada Trablus garp gemileri Felemenkliler, Tunus dayileri Fransızlar, Cezayirlilerde Danimarkalılarla uğraşıyorlardı. Bunun için yardıma gelemezlerdi. Sultan Mustafanını iki filosu vardı. Biri kaptanı derya Hüsamettin paşanın kumandasın da olarak Akdeniz'e çıkmış, diğeri meşhur Caferi bey ile Cezayirlı hasan bey kumandasında olarak Buğazda kalmıştı. Bu iki donanma Orlof donanmasının zıttına sakız adasının karşısında bulunan çeşme limanında birleşti. 60-90 toplu, 16 kalyon ile 6 Firkateyn,1 1 şebek, ve birkaç küçük gemiden ibaretti. Orlofun kumanda ettiği donanma ise 9 büyük gemi, 7 firkateyn, bir kalyon ve bir kaç nakliye gemisinden meydana geliyordu. Orlof, Kuvvetçe üstün olan Osmanlı donanmasının önüne çıkınca dona kalmıştır. Fakat bir müddet sonra cesaret gelerek bu donanmaya saldırıp tahrip etmeye karar verdi.

1770 senesi Temmuzunun yedisinde (1184 senesi Safer) Rus deniz komutanlarından Kuruz, Greig, İspiridof, Teodor orlof Müzika çaldırarak kaptan Hasan beyin bindiği kalyonun üzerine saldırdılar. Bir Osmanlı Güllesi Uştat adındaki Rus Gemisinin dü-

menini parçaladı. Aynı zamanda her iki gemi ateş aldı. Rus gemisinden Emirlerle beraber ancak doksan kişi kurtulup diğer geriye kalan beşyüzü berheva oldu. Bunlardan yalnız kaptan Kurus yaşadı. Osmanlı gemisi de patlayarak kaptan Hasan bey Kılıcı ağzında olduğu halde yüzerek sahile çıktı. Bu iki gemi alevler içerisinde kundak halinde olduğu halde akıntı ile yürüyerek Limanın ta içinde sık sık demir atmış bulunan Osmanlı donanmasının üzerine doğru geldi. Gece olmuştu. Aleksi Orlof bir savaş meclisi toplayarak "Akdeniz adalarına hakim olmak için Türkleri sade yenmek yetmez, Onları mahvetmelidir." kararını verdi. İngiliz ve Rus kumandanlarının tertibi şeklinde bir iki gün sonra Limanın ağızlarından ateş gemilerini salıverdiler. Aynı zamanda da Rus gemileri Kırmızı gülle ve Humbara atmaya başladılar. Bir yerde kümelenmiş olan Osmanlı gemileri tutuştu. 15 kalyondan ondördü, 6 fıkatey, 50 tanede diğer gemilerden yandı. Sekiz dokuzbin Osmanlı gemicisi mahvoldu."

Hakikaten adalar Denizinin hakimi oldular. İngiliz amirali Çanakkale'den geçerek İstanbul önüne kadar gitmeyi teklif ettiyse de, Ruslar gemilerindeki yapılışın kötülüğünden, donanma teşkilatının noksan olmasıyle beraber hastaların çokluğundan dolayı cesaret edemediler. Fakat alfinston Çanakkaleden girdi. Ordaki istihamların ateşini susturdu. Çayını bile içti. Arkasından gelen olmadığı için oda geri döndü. O zaman devleti aliyyenin hizmetinde olan topçu Mual-

limi olan Fransalı Meşhur General Tot, Boğazın savunma tertibine memur edilmişti. Ruslar Paros adasına dönerek Orloflarda İtalyaya gittiler.

Çeşme Deniz zaferi Çariçe ile Rus milletini heyecana getirdi. Kiliselerde Rus donanmasının. Banisi olan Büyük petronun ruhuna dualar okundu. Çariçe petesburg yakınında Çarıskua-Selo sarayı meydanında bir zafer takı yaptırdı.

Sevgilisi Orlofun Biraderi orlafa "Çeşmenski" yani Çeşme Galibi adını verdi. Askerlere ve komutanlara dağıtılmak üzere "BYLE" yani "bende oradaydım" yazılı madalyalar bastırdı. Başarıyı pek şaşalı bir şekilde Avrupaya bildirdi. Hatta Meşhur Voltere yirmibin öldürüldüğünü kesin olarak beyan edip söylemiştir.

Rus donanması bu Başarı üzerine Anadolu sahilinde gezinmekle beraber Mısırda isyanını ilan eden Bulut kapan Ali bey ile bu Coğrafya parçasını Devleti Aliyyeden ayırmak maksadıyle birleşti. Bu arada Suriye tarafları da karışmıştı.

Sultan Mustafa bu felaket haberini müteakip Hasan beye Vezirlikle beraber kaptanı deryalık ve Buğaz Başkomutanlığını vererek Çanakkkalede ikamet etmesini emretti. Hasan paşa ticaret gemilerinin Limanlardan çıkmasını yasakladı. Rus donanmasının Limni Kalesini kuşattığını haber aldığı esnada bir takım nakliye gemileri bularak adaya arka taraftan asker çıkardı. Rusları bozdu. Bir kaç toplarını aldı.

Bunu üzerine Hasan beye Gazi unvanı verildi. Avrupalılar arasında "savaşlar Deniz timsahı" adını haizdir.

Devlet Karada ve denizde felaketten felakete giriyordu. Karadağda karışmıştı. "Tuna" boyunda yenilgilerimiz biribirini takip ediyordu.

- 5 -

1183'te Sadarazam olan Ivaz paşazade Halil paşa Babadağı'nda oturuken, Ruslar Ruscuk karşısındaki Yergögü kalesine saldırmışlardı. Bu esnada kumandan Kaliçin değişmiş, Rus ordusu Romanyançoff'un kumandasına girmişti. Paşa Kartal savaşında perişan olan Tatar ordusu ile Başkomutan Abdi paşa fırkalarının dökün tülerinden yüzbin asker toplayarak askerin dağılması ve Tunayı geçmeyecek olursa yenilmesine sebeb oldun denilecek zannından dolayı tunayı geçerek Kartal ovasından on saat ötede rumyançofa mağlup oldu. Yılgınlık cihetiyle topçularımız toplarını yerinde bırakarak hulasa "yayası tabana kuvvet ve atlısı kamçıya bereket" tuna kenarına döküldüler. Komutanlar bu kaçak askeri kılıçla vurdukları halde geri çeviremiyorlardı.

İkibin şehit, 140 top verdik. Artık İsmail, Kili, Akkirman eldem gitti. Öylece Olah tamamen Rus istilasında kaldı (1184).

Bu yenilgiyi müteakip Rus kumandanı Türkçeye ve Farsçaya vakıf bir Miralay yollayarak"Barış İmzalamaya görevli olduğunu" bildirdi ise de Halil paşa durumu Padişaha yazdı. Dersaadetten gelen emir şöyleydi: "O hususa biz burda düzen veririz. Maraşala Dostane Mektub yazıp oturasız!" Meğer Sultan Mustafa Avusturya ile Purusya hükümetlerine aracılık için name yazmışmış. Bu hususta Resmi Ahmet efendi diyor ki: "Barış arzu edilen bir iş olduğu için hükümet kaidesine riayet eden devletler daima bu yoldan ayrılmayıp herhalde barışa rağbet göstermekten hali olmadıklarına binaen Maraşal bu şekilde bu kere yazı yazarak ve iş tamam oluncaya dek barış yapalım diye yalvarmakdan hali olmadı.

Bu incelikten gafil olan Zamanın akıllıları "Aslı yotur Maksadı hilekâr, Moskofa kılıç Moskofa Kılıç" demekten ayrılmayıp üç sene evvel kolaylıkla bitecek işi suya sardırıp bir çok zahmetlere sebeb olduklarının açıklamaya ihtiyacı yok iken: "Hala bizim sözümüz dinlenmedi ve düşmana iyi bir kılıç çekilmedi. yoksa iş böyle mi görülür?" diye tafra satıp "Bizde İslam gayreti vardır" diye ileri geri konuşurlar. Bu çeşit boş laflar ise öteden beri ola gelmekle bunların sözüne kulak verip hakikaten fülan efendinin gayreti İslamiyyesi varmış diye beğenirler ki hayret edilecek bir şeydir.Fesübhanellah !"

Halil paşadan sonra Sadrazam olan Silahtar Mehmet paşa da Ruslara kesin bir cevap veremiyordu.

Hatta Ruslar Babadağı'na bile geldiler. Sadrazamlık makamına gelen Mühsinzade Mehmet Paşa savaşın başlangıcından beri yedinci sadrazamdır. Bu zat Şumnuda kışlağa girdi (1185).

Şu üç sene zarfında devlet ne olmuştu? Hakikaten yeni sadrazam orduda düzen ve intizamı güçlendirip, zorbaları birer ikişer idam ederek, yağmacıları kovup ve eşkiya tarzındakileri cezalandırarak topçuların sayısını artırdıysa da durum yinede çok kötüydü. Genaral Dolgoroki kumandasında bulunan ikinci Rus ordusu da kırımı istilaya başladı. Kırım zaten hükümetsizlik içindeydi. Selim giray yedi bin Osmanlı ve ellibin Tatar askerine sahipti. Dolgoroki otuzbin Rus ve altmışbin Nogay ile saldırarak sırasıyle, Pirekop, Kefe, Gerç ve Yeni kaleyi zabt etti. Urbugazı, denilen Prekopta Kırım başkomutanı bulunan Silahtar İbrahim Paşa direnmeye çalıştıysa da Ruslar Tatar komutanlarını çağırarak "Siz Cengiz sülalesinden bağımsız bir devlet idiniz. Osmanlıların hüküm ve idaresine girdiniz. Sizi kendi Valileri gibi azl ve tayin ederek hakaret ediyorlar. Eğer bizimle ittifak ederseniz yine bağımsızlığınızı veririz." diye kandırmışlardı. Tatarlar bağımsızlık hevesiyle Ur kalesini Ruslara açtılar. Selim giray Sahilden bir gemiye binerek İstanbul'a kaçtı. Rus ordusu kol kol Kırımın içine yayıldı. Prekop beyi Tatar İbrahim paşaya Ruslar ile olan gizli anlaşmayı bildirdi. Paşa meydana gelen son savaşta (1185) esir olarak Petesburga yollandı.

Kırk sekiz Tatar mebusu ile Selim girayın iki oğlu da Petesburga giderek İkinci Katarinaya İtaatlarını arz ettiler. Rusya Hükümetide Kırımın bağımsızlığını ilan etti. Şu halde yarımadanın Fatih zamanından beri Osmanlılıkla olan bağı kesilmiş oldu.

- 6 -

MÜTAREKE: Durumun vahameti etrafı kaplamıştı. Sadrazam Silahtar Mehmet paşa boğazına ve üstüne başına düşkün bir adamdı. Sultan Mustafa bu feci savaşın mesuliyetini hafifletmek için Sadrazam değiştirme politikasına güç verdiğinden Mehmet paşayı azl edip yerine Muhsin zadeyi Sadrazam tayin etmişti (1185).

Devlet Kırımı, Karadenizin kuzey sahillerini, Ulah ve Buğdan beyliklerini kayb etmiş, kuzeyde yalnız Tuna ile siyasi bir sınıra sahip bulunmuştu. Halbuki adalar denizi de bir dereceye kadar Rusların istilası altındaydı. Mora Rumları da Katarinaya itaatlarını arz etmişlerdi. Hatta Katarina Yunan adalarının herbiri için -Meşhur Pasarusun idaresi altında olamak üzere- Murahhas yetkili bile tayin etmişti. Rumların gönüllü askerleri karada yenildiler ise de (Sadrazam Muhsin zade başkumandanlığında bunları Traplicede fena halde perişan etmişti.) Bu gönüllüler daha sonra denizde korsanlığa başladılar.

Muhsinzade yabancı tarihlerin de dediği gibi, bir barış veziri olmak fikrindeydi. Bir taraftan Katarina Lehistan ve Avrupa işlerinin karışmakta olduğundan, diğer taraftan Sultan Mustafa da savaşın devlet üzerine yüklediği mesüliyet yükünden dolayı barışı arzuluyorlardı. Aynı zamanda Nemçe ve Purusya elçileri de aracılık ediyorlardı.

İlk toplanan konuşma meclisinde Ruslar:

1. Devleti aliyye savaş ilan ettiği için harb masraflarının onun tarafından ödenmesi,
2. Kırımın bağımsızlığı,
3. Yeni kale ve Kerç Limanının Rusyaya bırakılması,
4. Kılburun kalesinin yıkılması,
5. Rusyaya sıgınan Bugdan Voyvodası Keyganın Mirasçı olduğu için Buğdan emirliğine tayini,
6. Rus Ticaret gemilerinin Karadenizde serbest dolaşımı ve Gürcü esirlerinin alınıp satılmasının yasaklanması, vs.

istediler ki Orlof bu mecliste hazır bulunuyordu. Konuşma bir sonuç vermiyerek Muarahhasımız Osman efendi geri döndü. Sadrazam Muhsin zade bunun üzerine Rus Ordusu komutanı Romanyaçufa bir mektub göndererek gelecek sene Nevruzuna kadar Mütarekeyi uzatmayı başardı. Devlet tarafından ikinci defa gönderilen Reisülküttab Abdürrazzak efendi, Rusya elçisi Obroskof ile Bükreşte uzun uzadıya müzakere-

de bulunarak sonunda savaş tazmınatı ödenmesi şartından vaz geçilmek şartıyle:

1. Tatarların bağımsızlığına Rus devletinin koruyucu zamin tanınması
2. Kerç ile Yeni kalenin Rusyaya bırakılması,
3. Rus Ticaret gemilerinin Karadeniz ve Akdenizde serbest dolaşımı,
4. Kırımda bulunan İstihkamların Tatarlara verilmesi,
5. Keyganın üç senede bir senelik gelirine denk bir vergi vermesi ve miras hakkı olarak tekrar emirliğe tayin edilmesi,
6. Rusyanın İstanbulda daimi bir elçisi bulunması,
7. Kılburun Kalesinin Rusyaya bırakılması,
8. Babıalinin Rusya hükümdarlarına Padişahlık unvanı ve Rum mezhebinde bulunan osmanlı vatandaşları üzerinde bir koruma hakkı tanıması,

teklifleri Rusya tarafında kesin olarak masaya kondu. Fakat bu teklif sureti Padişahın huzurun da toplanan bir meclis tarafından red edilerek yine savaş kapıları açıldı. Rus orduları: Tuna, Koban, Gürcistan ve Mora'da faaliyete başlayarak, donanması da Yunanistan, Suriye, Mısır taraflarını tehdit ediyordu. Mısırda isyan eden Şeyhülbeled Ali bey ilede donanma kumandanı Aleksi orlof ittfak ederek Gazze, Remle, Nablus, yafayı hatta Şamı zabtetti. Akkede birde Şeyh

Tahiri türedi. Her ikisi birleşerek Rusya donanmsının yardımıyle Şam valisi Osman paşayı yendiler. Rus Donanması Beyrutu topa tutatarak üçyüz kadar evi yaktı. Alinin biraderi Ebüzzeheb zaten aleyhine a-yaklanarak Mısırda yenilmişti.

Bu esnada Ali Bey salihiyeye yaklaştığında Ebüzzeheb askeriyle savaşarak mağlup oldu .Yaralı olarak Mısıra gönderilip zehirlendi. Alibey Kumanda-sında bulunan dörtyüz nefer, Rus neferlerinden de yalnız dört zabit kurtuldu. Ebüzzehep bu dört zabitle Ali beyin kellesini o esnada Mısır valisi olan Halil Paşaya gönderdi.

Rus Başkumandanı Rumyançof Tunayı geçerek silistreye saldırdığında Başkumutan Osman paşa son derece metanet göstermekle sekiz bin ölü ve bir o kadarda yaralı vererek tunayı tekrar geri geçti. Rusla-rın kurdukları köprü bu esnada kırılmış ise de Os-manlılar farkına varamadılar. Ruslarsa daha sonra Tunayı bir daha geçerek Karasuda Ali paşayı bozdu-lar. Ve burada ihtiyar, kadın dinlemeyip kestikleri gibi çocuklarında başlarını duvarlara vurup ezmek gibi vahşetler gösterdiler.

Bunun üzerine Muhsin zade pazarcıkta Ruslara yetişip galip geldi. Varnayı kuşatan Ruslarda denizde kelleci Osman paşa kumandsındaki donanma ile de-nizden ve kuşatılan asker tarafından de karadan mağlup edildiler. (1187)

Bir müddet sonra üçüncü Mustafanın ölümü Ve Sultan birinci Abdül Hami din tahta çıkışı haberi geldi. Ölümünde 1182 senesinde sebeb oldugu savaşın beşinci senesi bitmek üzereydi. Cimriliği ve tasarrufa meyli sebebiyle biriktirdiği paraları bu sefer uğrunda harcadı. Mutlak hükümdar olmak sevdasıyle devleti büyük bir tehlikeye atmıştır. Siyasi Tarih diyor ki;

Karasuda Dağistani paşanın yenilmesi, halkça kötü tesire sebeb olup ancak padişahın bir müddetten beri yakalandığı bir hastalıktan (nüzul) mizacı bozulduğundan dolayı kendisine durumu haber vermeye kimse cesaret edemeyip yalnız Şeyhül İslam Molla Mehmet efendi bir yakınlık arz edince kızarak:"başkumutanlarımın yaptıkları savaştan usandım bizzat Edirneye gitmeliyim" diye o akşam reis efendiyi çağırarak verdiği kararı bildirmişse de hareketi divanı humayunca mahzurlu görülmüş ve altı hafta sonrada vefat etmiştir.

Vefat ettiği zaman elli sekiz yaşlarında idi. Devlet içindeki düzenlemeleri hakkında kendini övenler vardır. Hakikaten beş sene süren böyle bir savaşa yetişmek büyük bir güce alemet ise de Meşhur siyasi sözlerden olduğu üzere "O zaman Osmanlılar, Ruslar ise tek gözlü" idiler. Askerimiz son derece düzensiz olduğu halde Ruslar Purusya askerliğini öğrenmişlerdi. (21 Ağustos 1996, Çarşamba)

Müneccim haberlerine çok inanır ve bir işe başlamak için mutlaka uğurlu gün "eyyamı sa'd" arardı. Ruslar bizi yendikçe mütareke ve barış meydana çıktıkça Dersaadetten "Elbette düşmana bir kılıç atmak matlubdur" şeklinde emirler geliyordu. Garib siyasetlerinden biri de bir paralı anlaşma (yedi milyon Filorin) vererek Nemçeyle savunma ve saldırma ittifakı yapmak istemesi ve diğeri de Lehistanın beraberce taksimini teklif etmesidir. Halbuki Avusturyalılar o esnalarda Rusya ve Purusya ile Lehistanı taksim etmek üzere gizlice anlaşmışlardı.

Dikkat edilecek olursa devletin o asırda balangıçta Rusya, Nemçe ve Purusyanın iki yüzlülügüne son derece kanmış olduğu anlaşılır.

Sarayda Fas'tan, Mısır'dan, Arabistan'dan, Hindistan'dan gelme sihirbazlar ve kahinler bulunduğu ve bunların geleceği keşfetme yönündeki yalanlarıyle işlere ehemmiyet verildiğide rivayet edilir.

Yirmiyedinci Bölüm

Birinci Sultan Abdülhamit

1187 de tahta oturmuştur. Sultan üçüncü Mustafanın biraderi, üçüncü Ahmet din oğludur.

Tahta çıkışının peşisıra "Birlik ve beraberliğin korunmasıyle intikam alınması" ve Muhsinzadenin sadaratte bırakıldığını açıklayan bir hattı humayun Orduya gönderildi. İstanbulda hala Muhsin zade ordusunun Ruslara bir yenilği dayağı atacağına inanılıyordu. Diğer taraftan padişahın tahta çıkışını Maraşal Rumyamçof hayırlı bir gelişme (Fal-i hayr) sayarak ıem tebrik hemde barış maddelerinin bundan sonra istikrarı maksadıyle adam yollamıştı. Fakat Muhsin zaue İstanbuldan aldığı kağıtlarda "bu söze kulak tutmayın. Elbette düşmana iyi bir kılıç çalmayınca olmaz" ibaresini tekrar tekrar görüyordu. Tahta çıkışı haber vermek için Nemçe hükümetine (kabakulak yeğeni Süleyman Bey görevlendirildi. Birinci Sultan Hamit, babası üçüncü Ahmedin ölümü esnasında beş yaşında idi. Tamam kırk üç sene sarayda mahpus kaldıktan sonra Osmanlı devletinin başına geçti. Dolayısı ile alemin halinden haberdar değildi. Okuduğu Vak'a Nüvis tarihleri bütün malumatını teşkil ediyordu. Siyasi tarih diyor ki:

> Purusya elçisi savaşa son vermek için bir barış şeklini Bab-ı Ali'yi kandırır ümidiyle yalnız Kılburun istihkamlarının yıkılması şartıyle Rusya devletinin barışı kabul etmesi teklifini öne sürüp, bu şekil sadrazam ile diğer devlet erkanı yanında kabul görmeyerek takdim

edilen mazbata "zannederim bu gibi teklife cevab vermeye bile gerek yoktur, kaldı ki buna ne cevab verilir." dipnotu ile geri verilmiştir.

Bu esnada Katarinanın üçüncü petrodan olan oğlunun Rus hükümet sandalyesine oturtulması maksadı ile bir iç karışıklık çıkma alemetlerinin meydana çıktığı haberi, bizim orduyu bütün bütün şımarttı. Fakat Padişah, sadrazam ve devlet erkanı barış taraftarı oldukları halde, her ne ise Ulema Kerç ile Yeni kalenin bırakılması ile barış yapılmasını İslamiyete aykırı olarak tefsir etmeye kalkıştılar. "Düşmana üç koldan saldırıp ortadan kaldıralım" sözleri meydan aldı.

Avusturyalılar bir taraftan Lehistan krallığı ile Lituanıgıran Dukalığının, diğer taraftan Kırım, Karadeniz kuzey sahilleri ile Gürcistan, Mangaralı ve iki Romanya eyaleti, Mora yarımadası ve diğerlerinin Rusya istilası altında bulunduğunu görerek son derece kuşkulanmışlardı. Diğer taraftan Purusya, Rusya ittifakında olarak kendi hükümetinin yaşaması maksadı ile Lehistana Pumarani ve Brandeburg gibi eyaletlerini doğu Purusyaya katmak gayretinde buluyordu. Bununla beraber Rusyanın Müttefiki olmak hasebiyle Osmanlılar Avusturyayı ittifaklarına sokacak olurlarsa kendisininde Ruslara yardım etmesinin zaruri olduğu hükmünü alıyordu. İşte bu sebeble Purusya elçisi devamlı barış taraftarlığında sabit kalıyordu.

Ruslara üç koldan saldırmak düşüncesi uyanınca Romyançofun tekrar tekrar tavsiye ettiği barış suya düştü. Hazırlığa başlanılanılarak hatta Silistre kenarında Tuna üzerine bir köprü yaptırıldı. Hakikaten Şunmudan hareket eden asker Hacıoğlu pazarına geçerek Harsüveyi istila etmişti. Fakat Ruslarda "üç koldan hücüm nasıl olur görün" karşılığıyla Haziranda ekinlerin yetiştiği bir zamanda bir koldan Rusçuk'u, diğer koldan Silistreyi kuşatarak Hacıoğlu pazarına doğru sarktılar. Muhsin zade Şumnuda kalarak Yeğen Mehmet paşayı serasker, Reisül küttab Mahut Abdürrazzak efendiyi başbuğ tayin ederek alayı Vala ile gönderdi. Bunlar Kozlucaya vardığında Oşanlı taraflarında düşmanın öncüleriyle karşılaş tılar. Öncüler kaçarak bizim askeri pusuya düşürdüler. Hatta Abdullah paşa adında bir kumandanımız bir dere içinde yakalanarak askerin çoğu susuzluktan, açlıktan, düşman kurşunundan şehit oldular. Orduya perişan halde gelenler, ordudaki askerinde moralini bozdular. Bu arada Rusların büyük orduları ve kırk elli pare toplarıyle seraskerin ordusunun üzerine hücüm ettiler. Askerde, başkomutanda orduyu, Topu, Mühimmatı bırakarak kaçtılar. Rus ordusu dört gün sonra Şumnu karargahı önünde göründü. Yeniden serasker tayin olunan Dagıstanlı Ali paşa da başarılı olamadı. Asker ordu ağırlıklarını yağma ederek kaçtılar. Velhasıl Ruslar Şumnuyu kuşatma altına aldılar. Sadrazam içeride bulunuyordu.

- 2 -

KAYNARCA ANLAŞMASI: Lehistan, Rusya, Avusturya, Purusya arasında taksim edilmiş, sıra bize gelmişti.

Sadrazam kuşatmayı anlayınca vaktiyle Romyançof'tan gelen mektubu tercüme ettirerek içeriğine vakıf oldu. Ama olayda hazır olan resmi Ahmet efendinin açıklaması şu şekildedir: "Bosna Ruscuk ve Silistre son derece sıkıntılı kuşatma olduğundan başka Tutrakandan bir bölük düşman gelip Hezargırat Muhafızı olan Çatalcalı Ali paşayı kaçırdı. Silistreye yardıma memur olan Arabgirli İbrahim paşayı perişan ederek oda sadrazama kağıt yazıp" Bundan sonra sizin meydanda durmanız uygun değildir. Balkanda duracak yer tedarik edegör." diye dagdaga vermişti. Üçüncü olarak düşman balkan muhafızı Yusuf paşayı basıp burasını dagıttı. Dördüncü olarak Kozluca üzerine gelen tabur bizim büyük orduyu perişan etti. Beşinci olarak Dağıstanlı Ali paşa ve diğerleri iki defa bozulup düşmanın tebelleş olması yeterken bizim asker diye sakladığımız kafirler bizim orduyu bozup yıkıp gittiler. Altıncı olarak düşman taburu Şumnu üzerine gelip Şumnuda bizi, sancağı şerifi, ve tüm devlet erkanını korkunç kuşattı. Yedinci olarak İstanbuldan imdadımıza memur olan Tatarhan ile İspanakçı paşa Edirnede ve Karin abadda ayak sürü-

mekle bir kere görünmediler. İşte bu hal üzere etraftan her türlü perişanlıklar çıkmasından başka sadrazamda barış için kethüdası Sadr-i Ali resmi Ahmet ve Reisül küttab Münip İbrahim efendiyle Murahhas aza tayin ederek Kuşatmanın on ikinci günü- ki Rebiül Ahirin ortaları ve Haziranın dördüydü - Şumnudan çıkıp Düşman seraskeri olan Frankof adındaki general vasıtasıyle beş altı günde Maraşalın oldugu yerlere vardılar. Maraşal Silistreye dört saat uzaklığı olan Balya Gazi dedikleri yere yanaşıp Frankof genarali Şumnu üzerine gönderdikten sonra kendisi bir küçük ordu ile Tuna kenarından dört beş saat mesafede kaynarca denen yere gelmişti. Murahhaslar orada maraşalla karşılaştılar.

Ruslar Mütarekeyi kabul etmedikleri için yedi saatta yapıldı. Çünki Murahhaslarımıza her ne olursa olsun kabul etmeleri hakkında emir verilmişti. Rusların Murahhası Repenin idi. Bu anlaşma bundan önce Bükreşte kararlaştırılmış esaslar üzerine dayanıyordu. Repenin Madde doslarının kağıtlarını dört gün sonraya bıraktı. Sebebi: "büyük petronun Purut Nehri üzerinde ki mağlubiyeti 21 Temmuza tesadüf etmişti. Repeninde 21 Temmuzda müsveddeyi imzalayarak Rusyanın vaktiyle uğradığı utancı temizlemek istedi. Rusya maraşalının kaynarcayı seçmesi de genarallerinden Vesman burada öldürüldüğünden onun adına bir saygı olmak maksadına dayanıyormuş.

Sadarazam Muhsin zade onbeş gün sonra İstanbula dönerken Karinabatta vefat etmiştir

KAZASKER: İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden birinin adıdır. Lügat manası Asker kadısı, ordu kadısı demektir. Abbasilerde görülen bu rütbe Harzem şahlarda, Anadolu Selçukîlerinde, Eyyübiler'de, Memlukler'de, hatta Karamanîler'de mevcuttu. Osmanlılarda kazaskerliğin ihdası Birinci Murat zamanındadır.

AYAN: Bir memleketin önde gelen şahsiyetleri, eşraf. Resmi bir vazifesi olmadığı halde çevresinde otorite kuran şahıs. Osmanlı devletinde Ayan meclis azası, bügünkü tabirle bir nevi senatör ve seneto üyeliği. Bu kelime biri halk mümessilliği vazifesini görenler, diğeri azası devlet tarafından seçilen meclis azası olmak üzere iki makamda kullanılır bir tabirdi . Halk arasında alelade zenginler hakkında da kullanılırdı.

Biri Hazreti Peygamberin, diğeri Birinci Selimin olmak üzere iki kılıç kuşandı. Mısır'daki (Gavri) hazinesinden alınan Hazreti Yusuf A.S. mın sarığını da başına giydirmişlerdi. Müellif

SUBAŞI, SU-İ BAŞI; Şimdi zabıta ve daha ziyade belediye memurlarının gördükleri işleri gören ve kaza itibar olunan kasabaların idaresi başında bulunan memurların unvanı idi. Aşıkpaşa zadenin beyanına göre Osmanlılarda ilk ihdas olunan memuriyetlerden biri de subaşılıktır. Osman Gazi Karahisar'ı fethettiği zaman hükümet işlerini oğlu Orhan beye, Subaşılığı da kardeşi Gündüz beye vermişti.

BEYLERBEYİ: Osmanlılar memleketi şimdiki vilayet usulüne yakın bir surette eyaletlere ayırmışlar ve eyaletlerin başına beyler beyi unvanını taşıyan Askeri ve mülki yetkileri taşıyan birer büyük memur koymuşlardı. buna göre beylerbeyi demek Vali demektir.

AZAB, AZEB: Osmanlı devletinde hafif piyade askeri demek olan bir kelime ve isimdir. Muhtelif işlerde kullanılan askerler hakkında kullanılan bir tabirdir. Azablar; yekdiğerlerine bağlılığı olmak üzere memleketin mülki taksimine göre bir çok küçük müfrezelere taksim edilmiş bulunur ve bu müfrezelere de kapı kulu ocaklarındaki taksimata uygun "orta" adı verilirdi. Azab teşkilatı, diğer teşkilatlar gibi, ilk evvel Anadolu'da yapılmış, sonra Rumeli'ye yayılmıştır.

SANCAK: Memleketin idari taksimatından birine verilen addır. Bunun yerine "Liva" da kullanılır idi. Osmanlı saltanatının sonuna kadar memleketin idari taksimatı nahiye, kaza, sancak ve vilayetti. Nahiyede nahiye müdürü, Kazada "kaymakam", sancakta "Mutasarrıf", vilayette de "Vali" adını taşıyan idare memurları bulunurdu. Sancaklardan müstakil olanları da vardı.

BOSTANCI: Saraylarda köşklerin bekçiliğini yapan ve zabıta işleriyle de meşgul olan saray mensuplarından bir kısmının adıydı. Bunlara "bostanıyanı hassa" da denilirdi. Bostancıların bir kısmı da sarayın muhafazası ve bostancıbaşılık mıntıkasını meydana getiren yerlerin zabıtası ile meşgul olurlardı. Sarayın kayıkçılık hizmetini de bunlar görürlerdi.

CEBECİ: Harp aletleri, levazımı yapan bunları muhafaza ve harpte mevzilere ve tabyalara kadar sevk eden bir kısım ordu mensuplarına verilen unvandı. Cebenin lugat manası "zırh"tır. Cebeci bugünkü tabire göre "tüfekçi ustası" demektir. Cebeci ocağı yeni çeri ocağıyla birlikte 1241'de ortadan kaldırılmıştır (T.D.T.S. c.1.s.262).

RİKAB: Üzengi demektir. Pişgah, huzur manalarına da gelir. Osmanlılarda padişahın maiyeti yerinde

olmak üzere "rikabı humayun" şeklinde kullanılır idi. Rikabdar, Padişahlarla vezirlerin atlarının yanında yaya giden adam hakkında kullanılırdı (a.g.e. c.3, s. 44).

KALGAY: Osmanlı tarihlerinde sık sık rastlanan kalgay; Kırım'da bir makamın unvanıdır. Kırım hanı olan her yeni han kendisine bir kalgay tayin ederdi. Tarih; bu unvanın meydana gelmesini şöyle yazıyor: Fatih Sultan Mehmed'e sığınarak kırımın Osmanlı himayesine geçmesine sebeb olana "mengeneli Giray" bir gün akına giderken "Kırıma kimi kaymakam bırakıyorsunuz?" diye sormuşlar; o da "oğlum Mehmet Giray kalsun" diyecek yerde Tatar şivesiyle "oğlum Mehmet Giray Kalgay" demiş. Mehmet Giray babasının akından dönmesine kadar Kırım'da hükümet işlerine bakmış ve dönüşünde memleha ve gümrüklerden belirli bir irad ayrılmak suretiyle akmescitte bulunmuştur. Ondan sonra kalgaylık kırımda bir makam ve mansıb olarak kalmıştır.

KAFADAR: Arkadaş,birinin tarafını tutan, gayretkeş yerlerinde kullanılır bir tabirdir.

kafadar oldular şir-ü pelen ahuya sahrada
Ederler şol kadar şimdi riayet hakkı cirana

Bâki Tarih deyimleri söz.c.2,s,122

AT OĞLANLARI: Saray seyisleri hakkında kullanılır bir tabirdi. Bunların bir kısmı İstanbul'da sarayın iç ve dış ahırlarında, bir takımı da diğer ahırlarda hizmet görürlerdi. Padişah sefere gittiği zaman gerek hükümdarın gerek beraberinde olanların atlarını, develerle çadırları, hazineyi ve diğer ağırlıkları, silahları taşıyan beygirleri bunlar idare ile bakıp tımar ederlerdi. At oğlanlarının miktarı 18. asrın sonlarında altı yüz kadardı. Bunlar tımara çıkacak olsalar üç bin ve seyis talebeleri de iki bin akçeye çıkarlardı (a.g.e. c,1,s.112).

TURNACIBAŞI: Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 68. ortanın adıdır. Diğer bir çokları gibi buda ilk Osmanlı padişahlarının Şikar ağalarının (avcılar) adlarından alınmıştır. Hıristiyan çocuklarından yeni çeri ocağı için alınan "Devşirme"lerin toplanması da bunun vazifesi idi.

BOSTANCIBAŞI: Bostancı ocağının en büyük zâbıtasının unvanı idi. Bostancıbaşılık saray memuriyetlerini ehemmiyetlilerinden idi. Bostancı başı padişahın sarayı ile bahçelerinin korumasına, Üsküdar, Eyüp, Kağıthane, Boğaziçinin iki tarafı, Adalar, Ayastefanos, Kadıköy ve Bostancı köprüsüne kadar olan Anadolu yakasının zâbıta işine memurdu.

HİL'AT: Üste giyilen elbiselerden birinin adıdır. Türkçe'si "kaftan"dır. Ahmet Vefik Paşa lehçe-i Osmani'de Resmen giydirilen elbise, teşrifan kaftanı, Hil'ai Fahire"suretinde izah etmiştir. Hil'at; padişahlar tarafından devlet erkanına giydirildiği gibi sadrazamlarla vezirler de aynı surette alâkalılara Hil'at giydirirlerdi.

TEVLİYET: Vakıf işine bakmak vazifesi yerinde kullanılan bir tabirdir. Vazife münasebetiyle berat verilir ve verilen berata "tevliyet" beratı denirdi. velayet maddesinden gelmedir. Bu manada "nezaret"te kullanılmıştır. vakfiyelerde geçer. İşler miydi taahdi safiden bu imaret/evladına meşruta eğer tevliyet olsa. Sabit.

ULUFE: Maaş yerinde kullanılır bir tabirdir. Yulaf etmek olan Arabca aletden gelir .Bu tabir ilkin süvari askerin hayvanı için verilen yulaf yani yem parası manasını ifade ederken sonradan yeni çeriligin cari olduğu devirlerde asker ve diğer vazifeli memurlara verilen maaş yerinde kullanılmıştır. Halk ağzında ulufe şeklini almştır. Bu hususta daha geniş bilgi edinmek isteyen tarih deyimleri sözlüğünde Ulufe maddesine bakılsın.

MUSAHİP: Padişahların,daha ziyade eğlendirmek için, hizmetlerinde bulundurdukları adamlar hakkında kullanılır bir tâbirdir. Musahip arabça sohbet edici, eden demektir. Padişahların gerek saraydaki ağalardan, gerek vezir ve beyler beyilerden "musahip" denilen malumatlı, sözünden sohbetinden istifade edilen veyahut zarif,nüktedan ve hazır cevab zatlardan maiyetleri vardı.

HATT-I HUMAYUN: Padişahlar tarafından bir maslahat için çıkarılan yazılı emirler hakkında kullanılır bir tabirdir. Buna eskiden "hattı şerif"de denirdi. Hat arabça yazı demektir. Hatlar padişahların kendi yazılarıyle yazıldıkları gibi uzun olupda mabeyn katipleri tarafından yazılanlara padişah imzasını koyardı. Bununla beraber her ne suretle olursa olsun padişah namına çıkarılan emirlerde hünkarın imzası bulunurdu. İşte gerek yazının onun tarafın dan yazılmış olması ve gerek imzasının bulunması bu tabirin meydana gelmesine sebeb olmuştur.

İÇAĞALARI: Osmanlı padişahları saraylarında, sadrazam ve vezirlerin hizmetlerinde bulunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. "Enderun ağaları" tabiri de bu manada kullanılır idi.

MAHYA KURMAK: Ramazanlarda çifte minareli camilerde iki minare arasındaki"mahya"nın yapılması yerinde kullanılır bir tabirdir. Mahya kuranlara "mahyacı" denir.

NAKKARE: Çalgı çeşitlerinden birinin adıdır. Küçük davul, trampete benzeyen bu çalgıya kudum de denir. Bügünkü darbukanın o günkü kallanılan adı da denebilir. Bunun tek olanı olduğu gibi çift olanı da vardır. Çift olanına çifte nakkare, "çifte nara" adı verilir. Nakkare mehter hanede çalınırdı.

SAÇI: Eskiden damat tarafından koltuk merasiminde gelinin başına serpilen para hakkında kullanılır bir tabirdir. Devletlilerin getirdikleri düğün hediyesi yerinde de kullanılır idi. Enderunlu Vasıf bunu bir beytinde şöyle dile getirmiş .Çektir çiçekli entarine telli bir şerit

Akranlarına paça günü giyde körlük it
Kâküllerini bağla SAÇI düğününe git,
Alır senide bügünlerde belki bir yiğit,
Olma sokak süpürgesi kadın kadınck ol.

ZÜLÜFLÜ BALTACILAR: Saray baltacılarından zülüflü olanlar hakkında kullanılır bir tâbirdir. "Teberdaranı hassa" dahi denilen baltacıların bir kısmı zülüfü andıran ve etrafı görmiyecek şekilde

kalkık yakalı dolama ve perçemli başlık giyindikleri için kendilerine bu ad verilmişti. Bununla ilgili daha geniş bilgi edinmek isteyenler Tarh deyimleri sözlüğü c,3,s, 668'e bakabilirler.

NAKİB-ÜL EŞRAF: Hazreti peyganberin sülalesi mensuplarının işleriyle meşgul olan vazife sahibi hakkında kullanılır bir tabirdir. Ehli beytten olanlara islamiyatin her devrinde pek ziyade hürmet ve tazım gösterilir,kendileri ne ait işlere bakmak üzere içlerinden biri reis tayin edilirdi. Nakibül-eşraf adını alan bu reis peyganber sülalesi mensublarının işlerine bakar, neseblerini kayıt ve (4) zabt eder, doğumlarını, ölümlerini deftere geçirir, onları, âdi sanata girmekten ve fena hallerde bulunmaktan meneder, haklarını korur, fey ve ganimetten kendilerine ait hisseyi alıp araların da dagıtır, sülaleden olan kadınların dengi olamayanlarla evlenmelerini men ederdi. Hulasa Nakıb-ül eşraf peyganber hanadanı efradının umumi bir vasısi idi.

MÜLAZİM: Stajyer yerinde kullanılır bir tabirdir. Askerlik teşkilatında yüzbaşıdan aşagı derecedeki zabitlere verilen bir unvandı; sani ve evvel olmak üzere iki derecesi vardı.

FERMAN: Bir iş veya maslahat siparişini taşıyan padişah tarafından verilen yazılı emir manasına

gelir bir tabirdir. Ferman; Farsça emir, irade buyruk demektir. Ferman kelimesi, İslamiyeti kabul etmelerinden sonra, ilhaniler tarafında kullanılmış, daha sonra Osmanlılara geçmiştir. Büyük selçükiler ile Anadolu selçukları ve memlüklerde bunun yerine "TEVKİ" kullanıldıgı gibi İlhanıler, Timuriler, karakoyunlu ile akkoyunlu devletleri, Altın ordu ve kırım hanlıklarında "YARLIG" tabiri kullanılmıştır. Feman kelimesini tamamıyle benimseyen Osmanlılar da bu kelimenin resmi manası herhangi bir iş hakkında padişahın alameti şerife denilen tuğralı emri demektir. Bu emre hükümdardan çıktıgı için,"fermanı humayun" "fermanı şerif" de denilirdi.

SERDARI EKREM: Ordu baş kumandanı yerinde kullanılır bir tabirdir. (bugünkü genel kurmay başkanlıgı gibi bir şey) eskiden bu vazife bizzat padişahlar tarafından görülürken kendileri harbe gitmekten vaz geçince başkumandanlık vazifesi sadrazamlara verilmiş ve bu işi üzerine alanın kadri bir kat daha yükseltilmek maksadıyle serdarı ek rem denilmiştir.

AKÇA: Vaktiyle tedavülde bulunan gümüş paranın adıydı. Akça adlı para Osmanlı padişahlarından Orhan tarafından 1328 (729) senesinde Bursa'da

basılmıştır. İlk basılan akçanın agırlıgı 1,154 gramdan, ayarı da yüzde doksandan ibaretti.

KETHÜDA: Büyük devlet adamlarıyle zenginlerin işlerini gören adam hakkında kullanılır bir tâbirdir. Halk arasında "kâhya" denilirdi. Sururi şu beytinde bu manada kullanmıştır. Kethüda kendisi,naip kendi/Kimseyi kullanmaz umurunda vekil.

İLTİZAM: Devlete ait mallardan bazılarının tahsili kefil gösterilmek ve bedeli muayyen taksitlerde ödenmek üzere alınması yerinde kullanılır bir tabirdir. Çoğulu iltizamattır. Bu türlü taahhüde girişmiş olanlara mültezim denilirdi.

BALYOS: Venedik cumhuriyyetinin Osmanlı hükümeti nezdinde bulundurdugu elçi hakkında kullanılır bir tabir idi.

ŞAYKA: Altı düz ve enli büyükçe bir nevi harb gemisinin adıdır.

SOLAK BAŞI: Yeni çeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 60, 61, 62 ve 63 üncü ortaların kumandanlarına verilen addır. Padişahın alay ve seferlerinde solak başıların en kıdemlilerinden ikisi hünkarın sağında ve diğer ikisi de solunda giderlerdi. Solak başılar diğer yayabaşılar gibi atlı ,idiler.

Samur ve Veşak kaplı kadife üst elbisesi giyerler, başlarındaki sorguçlarına balıçıl tüyü takarlardı. Solak başıların mütedil, güzel söz söyler, ihatalı, tecrübeli, intikali çabuk ve ihtiyatlı olmaları icabederdi.

EMİRÜL ÜMERA: Mülkiye rütbelerinden birinin adıydı. Manası emirler emiri demek olan bu unvan ilk defa Abbasilerde kullanılmış ve yalnız Askeri salahiyetleri içermek üzere Ordunun başkumandanına verilmiş idi. Osmanlı devletinin eski teşkilatında eyalet valileri demek olan beyler beyine ait lakabların başında Emirül ümara unvanı kullanılırdı.

ZEAMET: Fetih sırasında araziyi emiriyye itbar olanan yerlerden muhariblerle bir kısım devlet ve saray memurlarına kılıç hakı ve dirlik olarak verilen "Beytül mal" hissesi yerinde kullanılır bir tabirdir.

MİRLİVA: Askeri rütbelerden birinin adıdır. Miralay (Albay) terfi edince, mirliva, olurdu.

KAPICILAR KETHÜDASI: Sarayın babüssaadeden başka bütün kapılarını bekleyen ve kapıcı denilen ocağa mensup bulunan "Bevvabin-i bâb-ı hümayun ve Bevvâbin-i derğah-i âli" diye ikiye ayrılan

saray kapıcılarının amiri hakkında kullanılır bir tâbirdir. Buna "kethüdayi bevvabin" de denilirdi.

MÜCEVVEZE: Eskiden giyilen başlıklardan birinin adıdır. Ağzı yokarısına nisbetle daha dar, tepesi kırmızı renkte çıkıntılı, mukavvadan üstüvani şekilde idi. (32, 33 santimetre) uzunluğunda olup etrafına tülbent sarılırdı. Padişahlar, sadrazamlar, devlet erkanı ile memurların bazısı serpuş olarak başlarına giymişlerdir.

ESEDİ: Üzerinde aslan resmi bulunan felemenk parasına verilen isimdir. Bunlara Türkçe olarak aslani de denilirdi."Ecu de lion" denilen kuruşlardı. (Tar.Dey.Söz. c,1, s, 551)

MİSKAL: Yirmi kırat, yani orta büyüklükte yüz arpa ağırlığına verilen addır. Bir miskal tartıca bir dirhem ile bir dirhemin yedide üçüne denktir. Bügünkü ölçüye göre dört buçuk gram karşılıgı demektir (Ta.De.Sö. c,2,s,546).

DENK: Eskiden ağırlık ölçüsü olarak kullanılan miskalin dörtte birine veya altı çekirdege muadil bir nevi agır lık ölçüsüne verilen addır. Tekrar dörde ayrılan dengin her kısmına "kırat", dörde taksim edilen kıratın her bölümüne Buğday, Buğday da dörde ayrılarak her bir kısmına "fitil", ikiye

ayrılan fitilinde her birine "nekir", her nekirin ikiye ayrılan her bir kısmına "zerre", denilirdi. Bir buçuk dirheme miskal, kırk dört okkaya "kantar", dört kantara "çeki" adı verilirdi (age. c,1,s,424).

TAYLASAN: Kavuk, taç, fes gibi mühtelif neviden başlıklara sarılan sarıgın ucundan sarkan parçasına verilen addır. Ülema fesin, kadiriler tacın sol, mevleviler ise sikkenin arka tarafına bırakırlardı. Mevlana mecdi bir beytinde şöyleder;

Taylasanına dolaşına zahidin ey Rind olan
Kıl hazer yılan sıfattır zehri kuyrugundadır.
(age.c,3, s,426)

SORGUÇ: Serpuşların (kavuk, başlık) ön taraflarına süs nevinden takılan mühtelif şeyler hakkında kullanılır bir tabirdir. Beyaz veya siyah tüyden, balıkçıl tüyünden, kıymetli mücevherlerden olurdu. (age. c,3,s,257).

KIZILBAŞ: Rafizi, Alevi, Şii. Mecaz yoluyla dinsiz yerinde kullanılır bir tabirdir. İshak çelebi bir Şiirinde şöyleder bir beyt olarak;

Gül leşker çekti sahrayı çemende laleye
Rum şahıdırki azm kıldı KZILBAŞ üstüne.
(age. c,2, s,277)

GÜRZ; Silahın icat ve kullanılmasından evvel kullanılan bir harb aletinin adıdır. Gürz,yekpare veya yalnız başı demir, bakır sapı agaç veya demir, bakır olan bir çeşit topuzdur. Bu sebeble buna "topuz" ve şeşper de denilirdi. Gürzün türkçesi "bozdoğan"dır. Bozdogan bir nevi yırtıcı kuştur. Gürz, Bozdoğanın kafasına benzediği için bu adla anılmıştır. Süvari ve piyadeye mahsus çeşitleri vardır. Gürz Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır. (a,g,e, c,1,s,690).

KAPI HASEKİ AĞASI; Eski saray baltacılarından kızlar ağasının sadrazam yanındaki işlerini takibe memur olana verilen addır. Yine eski bir tabirle kızlar ağasının kapı çuhadarı demektir. (age. c,2, s,172).

NEDİM: Padişahların yakınlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Arapça bir kelime olan Nedim; hem dem, hem sohbet birlikte iş-ü işret ve sohbet eden demektir. Çogulu Nüdemedır. Bunların çogu tavıt ve hareketleri veya söz ve sohbet leri ile padişahları eğlendirilerdi.<nedimler osmanlı padişahlarının etrafını en fazla ikbal devrinde almışlar ve bir defa bulara alışan padişahlar zamanla sayılarını artırdıkça artırmışlardır (age. .c,2,s,667).

ORTA; Yeni çeri teşkilatında tabur yerinde kullanılan bir tabiridir. Yeni çeri ortalarının sayısı zaman zaman artırılmıştır. Son zamanlarda 196 ortaya çıkarılmıştı (a,g,e, c,2,s,730).

KESE; Altın ve gümüş paralarının korunması için kullanılan torba demek olan bu tabir aynı zamanda muayyen bir miktar parayı bildiren bir istılahtır. Fatih ve ikinci Bayazıt zamanında kese dendi mi otuz bin akçe veya onbin altın anlaşılırdı (a,g,e,c,2,s,247).

TUĞRAKEŞ VEZİR: Bulunduğu eyalet valiliğinde veya ordu kumandanlıgında verdiği emirlerin üstüne Padişah namına tuğra çekme salahiyeti bulunan vezieler hakkında kullanılır bir tabirdir. Bu salahiyet sonradan vezirlerden kaldırılmıştır. (age. c,3,s,53)

SARICA: Anadoluda türeyen itaatsız askerler hakkında kullanılır bir tabirdir. Sarıca paşaya nisbetle meydana gelmiştir. Fatih zamanında aldığı isyankar vaziyet cazalandırılmasını gerektirmiştir. Sarıca paşa isyanı adıyle tarihe geçen bu hadise sebebiyle bundan sonra isyan hareketi gösteren askerlere bu ad verilmiştir. a,g,e,c,2,s,128

SEKBAN: Çeşitli gurublara ad olarak kullanılmış bir tabirdir. halk arasında seymen denilirdi. Yeniçeri ocagıın ayrılmış bulundugu üç kısımdan birine Sekban denilirdi. (t.d.t. c,3,s,145)

SAHN MEDRESELERİ; Fatih sultan mehmet tarafından İstanbul'da adıyla anılan caminin etrafında ki medreseler hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlar yüksek tahsil vermek üzere sekiz medreseden ibaret oldukları için "Sahn-Seman" denilirdi. (t,d,t,c,3,s,93)

MUİD: Medreselerden müzakerecilik edenler ve müderris muavini derecesinde bulunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. SAHN medreselerinde hücre sahibi olanlar ve liyakatlı bulunanlar bu adı alırdı. Muidler yine aynı medresedeki talebenin derslerini müzakere eder ve "sahn"ın talisimakamında bulunan "tetimme"lerde de hocalı yaparlardı. Sururi; "Muidi hürre-i Aşkım müderrisi zade bir şuha* Sabakhanan-ı fenn-i fitne ondan ögrenir dersin." der . (t,d,t, c,2,s,573)

YÜK: Yüzbin akçe yerinde kullanılır bir tabirdir. Beşyüz kuruş yerinde de "kese" kullanılırdı. Milyon,milyar tabirleri Avrupalılarla sıkı temaslardan sonra kullanılmaya başlamıştır. Eskiden bir milyon yerine on yük denirdi. Mali işlerde Tanzimattan

çok sonralara kadar kese ve yük tabirleri kullanılmıştır. (a,g,e,c,3,s,639)

REİS-ÜL- KÜTTAB; Katiblerin reisi manasına gelen reis-ül-küttab, ikinci sultan Mahmutun saltanatının hemen sonlarına kadar (1251-1835/36) Divani hümayun katiplarinin amiri olup hariciye Bakanlıgı yerinde kullanılmış bir tabirdir. (a,g,e,c,3,s,25)

KIZLAR AĞASI. Saray memularının büyüklerinden birirmi ünvanıdır."Darüs-seade ağası"da denirdi.En eski zamanlarda şarkta, Romada ve orta çaglarda Abbasilerde, memluk saraylarındaki siyah hadım agaları Osmanlı saraylarında da vardı . Kızlar ağası işte bu siyah hadım ağalarındandı. Ağa sarayın enderun kısmının büyüğü idi. Derecesi sadrazam ve Şeyhül islandan sonra gelirdi. Üsküdarlı talat şöyleder; "Namert isen elbette görürsün ruy-i ikbal, Kızlar ağasının bak binlerce mâh elinde" (a,g,e,c,2,s, 279) * Naima diyor ki; pederim naklederdi. Vezir Mehmet Paşanın yagcılıgından Sultan İbrahim çok şımarmış idi. Hata bir gün Mehmet Paşa beni davet etti. Tütün içiyorduk. Bir hattı Hümayun çıkarıp üzerime attı. Kendisine hitaben Şöyle yazılmıştı "Bre mütevelli yapılı kodoş, Bre karpuz kıyafetli pezevenk, dedelerim Medineye bu kadar cevher ve mal göndermişler. Adam gönde-

rip orda olan malları ve cevherleri hepsini getirdesi. Yoksa senin derini yüzüp için saman doldurmak kesindir. Böyle bilesi.!" Mehmet paşa bunun üzerine ağlaya ağlaya dedi ki.;"İşte bir alay Rus,Macar, ve frenk karıları olan cariyelerin kışkırtmasıyle böyle çirkin bir teklife ugradım. Benim halim nereye varacaktır?" "Ne cevab verdiniz" dedim. "Ferman Padişahındır" deyip girit işleriyle meşgul oldum". dedi. (MÜELLİF)

ERBEİN: Rumi Kanun-i evvelin dokuzundan (efrenci 22) Kânuni saninin (Efrenci 31) on yedisine kadar süren ve kışın en soğuk zamanı sayılan 40 gün hakkında kullanılır bir tabirdir. Ondan sonraki elli güne "Hamsin" denilir. (Tarih Deyimleri ve Terimleri,c,1,s,542)

FERSAH: Yol ölçülerinden birinin adıdır. Farsça fersenk kelimesinden arapçaya Fersah şeklinde geçen bu kelime "üç mil uzunlugundaki" mesfeye denir. Maddiyat ve maneviyatta kullanılır. Maneviyatta ekseriya tekrarlı olarak kullanılır Ahmet Rasimin burada kullandıgı gibi (T.D.T.c,1,s,609)

MAHZAR: Müteaddid imzayı havi olarak bir madde hakkında yazılıp resmi makamlardan birine verilen kagıt, arzuhal hakkında kullanılır bir tabirdir. Arabça huzur yeri manasına gelen Mahzar mah-

keme sicili,defter yerinde kullanılır. Burada da tutanak ve dosya manasında kullanılmıştır. Nef'i bir beytinde Mahzarı şöyle kullanmış: "Davaya yeter Şahdid-i adil bu kaside İsbata eger lazım ise MAHZAR-I alem." (T.D.T. c,2,s,391)

HASEKİ: Cariyelerden padişahların gözüne girenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Saraya alınan yahut hediye edilen cariyeler ilkin"acemi",sonra"kalfa" daha sonda "hazinedar" olurlardı. Bu mertebelere geçme sırasında güzellikleri ve işvebazlıkları dolayısıyle, padişahın teveccühüne mazhar olanlar HASEKİ olurlardı. hasekilerin dört,altı veya yedi tanesi değerlerinin üstünde idi. Bunlar hükümdarın en sevgili zevceleri olup kendilerine "kadın" unvanı verilir ve haslar tayin olunurdu. Ayrı ayrı daireleri ve maiyetleri vardı. (a,g,e,c,1,s,753)

RİYAL: Osmanlılar zamanında bir aralık tedavül etmiş olan ispanya paralarından birinin adıdır. Gümüş olan riyale hicri1202(1787-88) senesinde yüz para rayiç konulmuştu. (Tarih deyimleri Ve terimleri c,2,s,51)

KAPI KETHÜDASI; Valilerle sancak beylerinin, dairelrin ve patrik hanenin Bab-i alı ve resmi dairelerdeki işlerini takipetmek üzere tayin olunan memura verilen addır. Eyalet kapı kethüdaları va-

lilerin tam salahiyetli vekilleri makamında olup onlar namına ödemelrde ve ve anlaşmalarda bulunurlardı. Bunlar memur oldukları yere görede isim alırlardı. Patrik hane hariç olmak üzere vilayet ve livalarin kapı kethüdaları 1908 Temmuz inkılabında kaldırılmıştır (a,g,e,c,2,s, 172)

ÇAMAŞIRCI USTA; Sarayın harem dairesinde hizmet eden kalfalardan birine verilen addır. iki kısımdı. Bir kısmı umumi,bir kısmı da hususi hizmette kullanılırdı. Umumi hizmette kullanılan yedi ustadan biride bu çamaşırcı usta idi. Ötekiler şunlardı: Hazinedar usta, İbrikdar usta, kilerci usta, kahveci usta, çeşniyar usta, kutucu usta,.Bu yedi ustanın yedişer yamagı ve bir o kadarda acemileri vardı. Bu ustalıklar saray tarafınca başta hazinedar olamak üzere birbirine takaddüm eden değerli makamlardı. Herbirinin yeterli maaşları, kendilerine tahsis olunmuş odaları vardı. her sene ilk baharda devletlilr gibi nevruziyeleri, kurban bayramlarında da ayrıca kurbanları gelirdi. Çamaşırcı usta çama şır işlerine bakardı. (a,g,e,c,1,s,324)

HADIM AĞASI; Erkekliği yok edilmiş olalar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunlara "tavaşi"de denilirdi. bu gibiler yabancı erkekler için mahrem sayılan hareme girip çıktıkları ve koruma ile beraber harem hizmetini de gör dükleri için kendilerine

"Harem Ağası" adı verilirdi. Çok eski zamanlardan beri tatbik olunan bu kötü adete Osmanlıların hükümran oldukları zamanlarda devam edildiği için zencilerden ibaret olan bu biçareler sarayla büyüklerin konaklarında kullanılmışlardır. (a,g,e, c,1,s, 701)

DAR-ÜS-SAADE AĞASI; Saray memurlarının büyüklerinden biri olan kızlar ağasının unvanı idi. dar-üs-saade, Padişahın evi demek olup saygı için bu unvan ile anılırdı. Bu hususta daha geniş bildi için (tarih deyimleri,c,1,s, 400) e bakılabilir.

MİRAHUR; sarayda at işlerine bakan memurun unvanıdır.(mirahur) farsç a ahır beyi demk olan Emir-i ahır dan bozmadır. Mir-i ahır şeklinde kullanılır idi. Osmanlı devletinin teşekkülünden evvel Türk devletlerinde de mevcut olan mirahurluk Osmanlıların eski mansıplarından bir idi. Nef'i; "Biri derbanı olurdu biri Mirahuru* Gelseler Aleme devrinde Peşeng-ü dara"der. (a,g,e,c,2,s,541)

ÇAVUŞBAŞI; Dergahi alinin çavuş subaylarına verilen addır.

ARŞIN; Metrenin resmen kabulüne kadar kullanılmış olan ölçü aletlerinden birimin adıdır. Bu makamda "zira" tâbiride kullanılırdı. İki kolları iki tarafa açıp

iki tarafa uzattıkta sağ elin sag elin parmakları ucundan sol eln parmakları ucuna gelinceye kadar uyazyan miktardan ibarettir .Bazılarına göre orta parmagın ucundan dirsege varıncaya kadar olan miktardan ibarettir. ve doğrusuda budur. türklerin arşın dedikleri budur. (a,g,e,c,1,s,88)

BERAT; Arabça bir kelime olarak lugat manası "yazılı kagıt ve mektub" demek olan bu tabir osmanlı devleti teşkilatında bazı vazife,hizmet ve memuriyyetlere, tayin edilenlere vazifelerini icra salahiyetini vermek üzere padişahın tuğrası ile verilen mezuniyet veya tayin emirleri hakkında kullanılan bir tabir ve ıstılahtı.(a,g,e,c,1,s,205)

CELEB; Koyun tüccarı manasına gelen bu kelime, saraylılar ve hasseten enderun agaları arasında hayvan mana sına kullanılır ve bu itibarla hakareti içerirdi. Aptal yerine konulmak istendiği zaman "ben o kadar celeb değilim" denilirdi ki "ben o kadar hayvan değilim demekti. (a,g,e,c,1,s,269)

MUTASARRIF; sancak adı verilen teşekkülün başında bulunan memur hakkında kullanılır bir tâbirdir. Liva da denilen sancak,kaza ile vilayet arasında idari bir teşeküldü. bunların bir kısmı kazalar gibi vilayete bağlı,bir takımı da müstakildi. Vilayetlere oldugu gibi sancaklara bağlı kazalarda vardı Cum-

huriyet devrinde Sancaklar vilayet sayılmak suretiyle lagvedilmiştir. (T.D.T. c,2,s,586)

SEYYİD; Hazreti muhammedin torunu hüseyin'in neslinden gelenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Hasanın neslinden gelenlere "Şerif" denir. Seyyid; arabça ulu,efendi,büyük demektir. Çogulu sadat tır. "Ey Hame-i nakıs beyan,başla duayı seyyide, et sende sarf-ı iktidar durma senayi seyyide." (a,g,e,c,3,s,200)

ALARGA; eskiden kullanılan menzil toplarından birinin ismiydi. alargadan gelmek, yan çizmek demektir. Geçti yanımdan Alarga olarak verdi selam, Aklı garette idi etmedi bendenle kelam. (a,g,e, c,1,s,44)

ZÜYÜF AKÇE; Kalb,magşuş para yerinde kullanılır bir tabirdir.Züyüf;Arabça kalp,mağşuş demek olan Zeyf'in çoguludur.nabi bir beytinde bu manayı ne güzel ifade eder;

Üç sülüse bir kara kuruşu bozdu rüzgar,
Birisi kalb,biri kızıl, birisi Züyüf,
Sarrafı dehr dedi görünce bu haleti,
Üç süslüsün kem ayarına lanet,kuruşa Yuf . (tarih deyimleri c,3,s, 670)

SANCAĞ-I ŞERİF İHRACI; Sancagı şerifin çıkarılması demek olan bu tabir hazreti peyganberin topkapı sara yında Emanet-i şerife arasına da muhafaza edilen sancagın sefer münasebityle çıkarılması yerinde kullanılırdı. Sancğı şerifin çıkarılması demek,yine ozamanın tabiriyle, yediden yetmişe kadar bütün müslümanların din düşmanlarıyle harb etmek üzere bunun altınada toplanması demekti. Padişahlar bizzat sefere gittiklerinde sancagı şerifi birlikte götürürler,kendileri gitmedikleri zamanlarda sedarı ekrem adı verdikleri sadrazama kendi elleriyle teslim ederlerdi. Sancagı şerifin iç isyanlar dolayısıyle çıkarıldıgı zamanlar da olmuştu. Bu hadisemizde olardan biridir. Bu maksadla çıkarılışının sonuncusu yeniçeri ocagının kaldırıldıgı 1826 (1241) tarhindedir. (age ,c,3,s,116)

CEBECİ; Harb aletleri, levazmı yapan ,bunları muhafaza eden ve harbde mevzilere ve tabyalara kadar sevk eden bir kısım ordu mensublarına verilen unvandı. Cebenin luğat manası zırhtır .Cebeci bugünkü tabire göre tüfekçi ustası demektir. (tarih deyimleri,c,1,s,262)

MUKATAA; Luğat manası kesişmek, birbirinden kesilmek demek olan mukataa ıstılah olarak devlete ait bir varidatın bir bedel mukabilinde kira-

lanması yani muvakketen temliki yerinde kullanılır. (a,g,e,c,2,s,578)

TEVLİYET; Vakıf işine bakmak vazifesi yerinde kullanılır bir tabirdir. Vazife münasebetiyle berat verilir. ve verilen barta "tevliyet beratı" denilirdi. velayet maddesinden gelmektedir. Bu manada nazaret de kullanılmıştır. Vakfi yelerde geçer.Sabit bir beytinde bu manada kullanmıştır."İşlermiydi ta ahdi safiden bu imaret evladına meşruta eger TEVLİYET olsa" (a,g,e,c,3,s,484)

CELÂLİ; Yavuz sultan selim zamanında tokat civarında, şimdi şeker fabrıkasıyle şöhret bulan Turhal kasabasında "mehdilik "davasıyle başına epeyce serseri toplamış ve devletin başına büyük bir gaile açmış olan Celal adında biri nin teşkil ettiği isyanın tarihte aldıgı addır. Bu tabir sonraları Hükümete karşı çıkaranlara alem olmuştur. Taşlıcalı şair Yahya ,Kanuninin boğdurduğu oğlu Şehzade Mustafa için yazdıgı mersiyede bu tabiri kullanmıştır. Medet medet bu cihanın her yanı Ecel CELALİLERİ aldı Mustafa hanı. "(age. c,1,s,269

BENDER; Ticaretgah olan iskele, liman, kasaba ve şehir hakkında kullanılan bir tabirdi. Bendergah, bendergeh de bu makamda kullanılırdı.Haleti; Geçmez bu bender içre meta-ı hünerveri layık

budurki beste dura barımız bizim ." der. Ragıp paşada; "Her metaın bir revacı var bu bendergehta, geh tahammül geh niyaz-ügah istiğna yürür." şeklinde ifadede bulunur. Ziya paşa ise; "Bu bendergehte herkes dirhem-ü dinara tabidir" mısraı içinde bu kelimeyi kullanır (age ,c,1,s,203)

AYAK DİVANI; Pek mühip ve acele veya fevkalade haller dolayısıyle veya padişahın huzuru ile kurulan divan hakkında kullanılır bir tabirdi. Meclis demek olan divanda padişahtan başka kimsenin oturmayıp ayakta durarak işin derhal bir karara bağlanması bu adın verilmesine sebeb olmuştu.. Daha fazla bilgi çiçin (tarih deyimleri c,1,s, 118) e bakılabilir.

TUĞ-U HUMAYUN; Padişaha mahsus Tuğ yerinde kullanılır bir tabirdir. Tuğ: At kuyrugu baglanmış, ucuna altın yaldızlı top geçirilmiş mizrak çeşidinden alametin adıdır. Padişahlar sefere giderken tuğ-u humayunlarda beraber götürülür ve bu münasebetle merasim de yapılırdı. padişahlar tarafından büyük devlet adamlarına verilen Tuğlar hakkında da Tug-u humayun tabiri kullanılırdı. (Tarih Deyimleri c,3,s,524)

İMDADİYE; Muharebe zamanlarında harb masrafının karşılamak,barış zamanında da bütçe açıgını

kapatmak için halktan alınan örfi vergiye verilen addır. İmdat, yardım demektir. Harb için alınan "İmdadiyye-i Seferiyye", açıgı kapatmak maksadı ile istifa olunanada "İmdadiyye-i Hazariyye" denildiği gibi her ikisine birden İmdadiyye" ıtlak olunurdu. İmdadiyye adiyle toplanan vergi bazan hazineye göderilir. Bazan da ordu kumandanına verilirdi. Verginin miktarı ihtiyaca göre tayin olunurdu. (t.d. c,2,s,63)

DEFTER EMİNİ; Önceleri defteri hakanı nazırı, defteri hakanu emiri, son zamanlarda da tapu umum müdürü adının taşıyan vazifa sahibinin ilk ismi idi. defter eminliğinin hangi tarihete ihdas olunduguna dair kayıt ve malumat yoksa da Fatih kanunnamesinde bu memuriyyetten bahsedilmiş olması eskiliğini isbat eder. (t.d.c,1,s,418

RİKÂBI HUMAYUN; Padişahın bir yere gidişi sırasında maiyetinde bulunma yerinde kullanılır bir tabirdir. Maiyette gidip aynı zamanda muhafaza vazifesiyle mükellef olanlara Rikab ağaları "rikabı humayun agaları" da denilirdi. (t.d. c.2,s,45)

KANTAR; Ağır şeyleri tartmaya mahsus aletin adıdır.Bir yere asılmak veya bir sırıga geçirilmek suretiyle iki kişi tarafından kaldırılır. El kantarı,kol kantarı,Baskül kantar,kefeli kantar denilen çeşitleri

vardır. Kırk dört eski Okkadan (56,41) kilo ibaret olan agırlık ölçüsüne kanter denilir. Bazı yerde bu miktar değişirdi. (a,g,e,c,2,s 161)

MABEYNCİ; Padişahların dışarıyle münasebet ve irtibatını saglayan saray memurları hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunun yerine yakın manasına gelen "karin" ve çoğulu kurena da kullanılırdı. Zamanla sayıları çogalmış mabeyncilerin başına "Baş mabeyinci" denilirdi. (a,g,e,c, 2,s,375)

HATMAN; Kazak sedarı demektir. ilk Hatman (Lan kronevski)dir (a,g,e,c,1,s,767)

BAN; İsklavon dilinde bey, hakim demek olup İsklavonya ve macaristan cihetlerinde sancak beylerine ve küçük prenslere verilen unvandı. vaktiyle dalmaçya, İslavonya, eflak, Sırp hükümdarlarına "ban" denilirdi. Son zamanlarda Hırvatistan'dan başka yerlerde asıl ban kalmamıştır. Hırvatistan banı Macarların baron rütbesinin üçüncü mertebesidir. Cem Sultan şöyle der: "sağlı sollu baş vurup ayağına düşenlerin, Herbiri Mülkü frengin birine bir BAN dı (a,g,e, c,1,s,158

PARTHENON; Atinada Masal ilahlardan MİNAVRA adına yapılmış bir ibadet hane idi. (MÜELLİF)

TEZKİRE- EVVEL; Divanı humayunun yazı işleri ile meşgul bulunan memurun adıdır."divan katibi"de demektir. Tezkireci ilkin bir tane iken sonradan sayısı ikiye çıkarıdıgı için birinciye "tezkere-i evvel" ikinciye tezki re-i sani"denilmiştir. kubbe altında toplanan divanı humayuna uzun yenli üst ve mücevvez ile girer,veziri azamın önün de ayakta durarak kagıtları okur ve havele ederdi. Büyük tezkireci bunmadığı zamna bu vazifeyi "Reis-ül küttab" ya pardı . (Tarih deyimleri c,3,s, 491)

SADARET KAYMAKAMI: Sadarazaınların sefere memur oldukları zamanlarda devlet merkezinde işleri görmek üzere vezirlerden bıraktıkları vekil hakkında kullandıkları bir tabirdir. Buna "Kaimmakam-ı rikab-ı humayun ve yahut "Kaim makam-ı asitane-i saadet" de denilirdi. Resmi vesikalarda ikinci şekiller geçer. (T.D.c,3,s,79)

SADAT; Hazreti Muhammedin soyundan gelenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Seyyid kelimesinin Çogulunun çoguludur. Şairi belli olamyan bir mısrada şu şekilde kullanılmıştır: "Öyle bir seyyidki Zatı Fahr-i Sadatı kiram " (T.D. c,3,s,80)

TİMAR ;Fetih sırasında arazi-i emiriyye itibar edilen yerlerden sipahilerle zaimlere kılıç hakkı olarak verilen hazinete ait mal hissesi yerinde kullanılan

bir tabirdir. Geniş bilgi için Tarih deyimleri c,3,s, 497 ye bakılabilir.

MİRİ MİRAN; Mülki rütbelerden brinin adıdır. Beyler beyi demektir.İzzet Mollanın şiirinde bu kelime şöyle kullanılmıştır: "Kuruldum hemen mirimiran gibi, Ne divanlar ettim veziran gibi" (age. c,2,,545)

MÜTESELLİM: Tanzimattan evvel vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve kazaların idare sine memur edilenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Manası teslim olunan şeyi alıp kabul eden demektir. Bunlara Voyvodada denilirdi.

SÜRSAT; Tanzimattan evvel harb zamanlarında halktan harb yükümlülüğü olarak alınan şeyler hakkında kullanılır bir tabirdir. Alınan maddeler hayvan, buğday, arpa, yulaf, mısır gibi şeylerdi. Ordugaha yakın olan yerler bir takım mıntıkalara ayrılır,alınacak şeyleri tedarik etmek için her mıntıkaya birer memur gönderilirdi. Sürsatın fena olan tarafı çok kere alınan şeylerin parasının hemen verilmemesi idi. Bedelin bir kısmı nakden ödenir,üst tarafı için senet verilirdi. Bu senedin muhteviyatı uzun gecikmelerle ödenir veya hiç ödenmediği zamanlarda olurdu (t.d. c,3,s,300)

NEFİRİ AM; Harb mıntıkasında bulunan bütün halkın cenge sürülmesi yerinde kullanılan bir tabirdir. Arapça nefirin bir manasıda cenge giren fırka demektir. Bir şair bu kelimeyi bir şiirinde şöyle kullanmıştır:

Alem Nefiri Am Çıkılmaz başa
Şanın senin inkar olunmaz haşa
Bilesinki yalnız bir Nasuh paşa
Dövüşe dövüşe öl Osmanoğlu.

(a,g,e, c,2,s,672)

BEDEL-İ NEZİL ; Menzil teşkilatı masrafına mahallerince senelik masraflar arasında dagıtma suretiyle alınan vergi hakkında kullanılır bir tabirdi.Menzillere,askeri konak yerlerine bakana nezil emini denirdi.(a,g,e,c,1,s,186)

LEVENT; eskiden bahriyede kullanılan askerlerin bir çeşidine verilen addır. Venediklilerin şark ehalisin den hizmetlendirdikleri askere italyanca şar manasına olarak verdikleri "Levantino"dan alınmadır. Farsça nefsin havasına tabi olup serbest tavru hareketle geçinen tenbel, işsiz, zendost, ayyaş, kabadıyı manalarına gelir.(T.D.c,2,s,358)

CİZYE ; İslam devletlerince hiristiyan tebeadan alınan vergilerden birinin adıydı. Cizyenin matrahı

gayri müslim tebeanın erkekleri oldugundan bu vergi şahsi vergi mahiyetinde idi. daha geniş bilgi için (Elmalılı Hamdi Yazır,Hakdini Kur'an dili i-simli tefsirin c,3,s 2507)ye bakıla bilir.

ÇERGE; Hafif çadır manasına gelen farsça bir tabir-dir. Bir manasıda yalnız padişahlara mahsus alay-larda kullanılan bir nevi çadır ismidir. (T.D. c,1,s,353)

YAŞMAK; Kadınların ferace giydikleri zamanlarda başlarını ve yüzlerini sardıkları beyaz örtüye veri-len addır. İki parçadan meydana gelen yaşmagın bir parçası baştan çeneye,ötekide çeneden başa doğru baglanırdı. Yaşmak fazla kısımları Omuz-lardan aşagı sarkmak üzere feracenini üstünden sarkıtılarak kullanıldıgı gibi, o kısımlar feracenin yakasından içeriye alınarakta kullanılırdı. Zen-ginler ve bilhassa saraylılar yaşmagı kolalar lardı. Ferace kullanan kadının gözü, burnu, kısmen de kaş ve agzı görünmekte,hele kolalı yaşmaklar ka-dını başka bir güzellikte göstemekteydi. Feracc ve yaşmaktan sonra çarşaf giyilmege başlamıştır. Yaşmaklı kadını Vasıfatan dinleyelim:

Kız YAŞMAK ile çıkma sokaga ğörür bir
Aşırına kolun aşır eve gah pır pırı
Dilbazlık etme otur agırla misafir

Yerler Nazarla seni a hasba diri diri,
Olma sokak süpüğesi Kadın kadıncık ol."
(Tarih Deyimleri c,3,s, 606)

HURUÇ ALESSULTAN: Meşru bir hükümete karşı kıyam ve isyan yerinde kullanılır bir tabirdir. Padişah lar mümessil sayıldıkları için sultana karşı gelmek demek olan bu tabir meydana gelmiştir. Abdulhak hamit bir şiirinde bu kelimeyi şöle kullanmıştır. "O taç için olacak hayli kelleler Galtan, İdüp pederle hirasan HURUÇ ALESSULTAN." (Tarih Deyimleri c,1,s,856)

ÇEKTİRİ; Kürekle giden ve yelkeni yardımcı bir vasıta gibi kullanana harb gemilerine verilen addır. Bu tabir Batı dillerinde kullanılan Gali tabirinin karşılıgıdır. Kamusu bahride bu tabir şöyle tarif edilmiştir: "Tama mıyle tırhandile benzeyip, fakat bir direkli ve açevele serenli,gargaril bıranda yelkeniyle bir gabyayı ve civadı rasındaki flokları havidir.İcabında küreklede hareket ettirilir bunun için çekdirme denmiştir.Dündar Akünel Şöyle der; "Yürüyen dağ gibi yüz kırk çekdirmeyle, Dönüyor kafile.. derya geliyor sanki dile". (tarih deyimleri c,1,s,342)

KAFTAN GİYDİRMEK; Büyük hizmet görenlere taltif maksadıyle kaftan denilen entari biçimindeki

üstlük giydirilmesi münasebetiyle kullanılır bir tabirdir. Süslü kıymetli kumaştan yapılan kaftanı padişahlar giydikleri gibi sadrazamlar vezirlerde giyerlerdi. Buna "İlbas-i hıl'at" denirdi. (t.d. c,2,s,134)

KAZAN KALDIRMAK; Yeniçerilerin isyanı münasebetiyle kullanılan bir tabirdir. Yeniçerilere isyan ettikleri zaman yemek pişirilen kazanlarını da toplandıkları At meydanına getirdikleri için bu tabir mey dana gelmiştir.sonradan da develete karşı koyamaya kalkanlar hakkında kullanılırdı. (Tarih deyimleri c,2 , s, 229)

CER; medresede okuyan talebenin üç aylarda memleketin köşe ve bucagına dagılarak gittikleri yerde kur an okumak ve vaaz ve nasihat vermek suretiyle gördükleri hizmete karşılık halktan para,yiyecek ve giyecek almaları hakkında kullanılır bir tabirdir. Tanzimattan sonra açılan mektebler halk ile temas etmedikleri halde medreselilerin CER vasıtasıyle köylere kadar yayılarak onlarla temas etmelerini halçılık ve onlara hizmet bakımından faydalı görenlerde olmuştur. (a,g,e,c,1,s,279)

DESTAR; Başa giyelen takke,fes ve benzeri şeyler üzrine sarılan sarık manasına gelen bir tabirdir. Eski den başa ulema olmak üzere hemen her mes-

lek sahibi başına srık sarardı.Destar evvelleri gelişigüzel sarıldıgı halde birinci Sultan ahmet devrinde bir takım usule tabi tutulmuş ve o münasebetle de muhtelif isimler almuş tır.Kafesi destar,örfi destar bu kabil tabirlerdendir.Padişahların sarıklarına "destarı hümayun" denirdi (Tarih Deyimleri,c,l,s,431)

MUTALAL SARIK; üstüne sarı sırmadan dört beş santim eninde şerit sarılan sarıklar hakkında kullanılır bir tabirdir.Bu türlü sarıklar resmi ğünlerde giyilirdi. Mutalla arabça tılalanmış üzerine yaldız sürülmüş,yaldız kaplanmış,yaldızlı demektir.Sırma şerit yıldıza benzediği için bu ad verilmiştir. (a,g,e,c,2,s,586)

SERDENGEÇTİ; Akıncılardan düşman ordusu içine damak veya muhasara altına alınan bir kaleye girmek için feda-i yazılanlar hakkında kullanılır bir tabirdi.Bunlara,ellerindc kınlarından çıkmış kılıçlarla bu tahlikeli ilere atıldıkları için"dalkılıç"ta denirdi.Aldıgı işi başararak ölümün gerdiği kanadın altınadan kurtulup geri dönenlerede SERDENGEÇTİ AĞASI denirdi. (a,g,e,c,3,s, 181)

ODA; Yeniçeri kışlalarına verilen addır. Her orta bölüğün birer odası oldugu gibi acemi oğlanlarının da ayrı odaları vardı.Yeni çerilerin yen odaları

Aksarayda eski odaları da Şehzadebaşında idi.Acemi oğlanların odaları ise Şehzabaşı ile Vezneciler arasında ve yeni Çerilerin eski odalarının yanındaydı.(a,g,e,c,2,s,714)

RUZNAMÇE-İ EVVEL; günlük gelir ve masrafların, yahut hadiselerin kaydına mahsus olarak Ruzname denilen yevmiye defteri tutan ve hazineye teslimati açıklanmış parayı veren, Makbuz manasına olarak tezkire veren memurların başının unvanıdır. Tutulan defterlerin adı "ruzneme" ve bu defterleri tutanların ismi "Ruznameci"oldugu ve kanunlara bu suretle girmiş bulundugu halde sonradandeftere Ruznamçe, Memurada "Ruznam çeci denilmesi evvel ve sani diye daha yüksek iki mertebe ihdası sırasında telaffuzdaki ğüçlüğün kaldırılması için zan olunur.Ruznameciligi ihdası tarihi hakkında osmanlı tarihlerinde bir kayda rastlanmamaktadır. Ruznamçe unvanı Tanzimattan sonra yapılan değişiklikler sırasında kaldırılmıştır. T.D.c,3,s,61)

NADİR ŞAH: İran'ın Afşar kabilesine mensub Horasan diyarında bir çobanın oğluydu. 1100 tarihinde düyaya gelmiştir. Pederi gibi çobanlık yaparken yanında bir hayli arkadaş toplayarak kervanları vurmaya başlamış ve Afganlıların İran'ı istila ettikleri zamanda kaçaklar kendine sığınmalarıyle hempaları altı bin kişiyi bularak Horasan'ı idaresi-

ne almıştır.1143 tarihlerinde Afganlıların elinde güçsüz kalan Şah Tahmasb Safavi'yi kurtarıp Tahmasb Kulu Han adını almış ve Afganlıları Afganistan'a kadar kovarak Kandahar'ı da zabtetmiştir. Bu zat 1145'de Tahmasb'ı tahttan endirerek vezirleri ve emirleri tahtını kendisine teklif etmişlerse de Nadir Şah vakti merhumunu bekleyerek Tahmasb'ın sekiz aylık oğlunu Üçüncü Abbas olarak tahta oturtmuştur. Ondan sonra Şah Abbas'ın vefatında 1149'da İran tahtına oturarak Nadir Şah ünvanını almıştır. Meydana getirdiği büyük bir ordu ile doğuya doğru yürüyerek Afgan-'ı, Bölücistanı, zabt edip ve 1152'de Hindistan'a girerek Gürkaniye meliklerinin askerlerini yenip Dehli'yi ele geçirip Mehmet Şah'ı esir etmişti. Fakat Hindistan saltanatını yine Mehmet Şah'a geri vermiştir. Hindistan'dan döndüğünde Buhara taraflarını fethederek oğlu Rıza kulu Mırza'ya bazı husustan dolayı kızarak gözlerine mil çektirmiştir. Bundan başka ümeradadan da bir çok kimseyi öldürünce diğerleri de sıra kendilerine geleceğini anlamışlar ve 1160'da Fethabat Cünüşan adlı yerde Mehmet Ali Han Afşar ve Salih beyler adında iki subay ansızın çadırına girerek öldürmüşlerdir. Fakat Nadir vefatından evvel Mehmet Ali Hanı öldürmüştür. (MÜELLİF)

TEVKİİ: Osmanlılar zamanında yüksek vazifelerden olan nişancılara aynı zamanda verilen addır. İslam hükümetlerinde "sahibi kalem-i ala","sahibi divanül inşa" "muvakki", "tüğrai", "pervane" adları verilen makam sahibine Osmanlılar Tevkii unvanını vermişledir. Bu vazife sahibine "nişancı"da denirdi. Resmi dairelerde tevki denilince imza anlaşılırdı. Hükümdarların alemetini havi olan ferman ve beratlara Türklerde Nişan ismi verildiğinden bu alemeti çekmeye mezun makam sahibine bu itibarla nişancı denilirdi. Tarih deyimleri c,3,s, 484)

SOLAK: yeni çeri ocagının teşkil eden 196 Ortadan 60,61,62, ve 63 ortalara verilen addır Bunların boylu poslularından seçilp padişahların hizmetlerine verilenlere SOLAKAN-I HASSA" denilirdi. (t.d.c,3,s, 254)

PEYK; Osmanlıların ilk devirlerinde postacı ve muhafızlar, son zamnlarında rikaplarda depdebeyi artıran teşekkül efradı hakkında kullanılır bir tabirdir.Peykin ne zaman icad olundugu Osmanlı tarihinde yazılı degildir. daha uzun ve geniş bilgi için tarh deyimleri c,2,s, 774 e bakılabilir.

KAKUM; Sincap nevinden kediye benzer kakum adlı hayvanın kürküne verilen addır.sansar ve gelincik

denilen hayvanlara benzer boz ve siyah kuyruklu,kuzeye mahsus bir küçük hayvanın kürkü suretinde tarif olunan için ansiklopedilerde daha geniş bilgi elde edilebir.

HAS AHIR ERKANI; Istablı amire dahi denilen has ahurdaki satraya ait atlar ve bunların levazimıyle ilgi li işlerle uğraşan idarenin büyük memurları manasına gelir bir tabir dir. (Tarih d. c,1,s,751)

NÜZUL EMİNİ; Sefere giden ordunun konacagı yerleri ve oralarda yiyecek ve içeceklerini hazırlayan memur hakkında kullanılır bir tabirdir.Türkçesi Konakçı başı demektir.Şimdiki ordularda bu vazifeyi görenle re "konaklar müfettişi denilmektedir.Nüzül emini,haltan avarız ve Nüzul adlarıyle alınan vergilerle bu işi görür dü. (T.D. c,2,s,710) 19 Ağustos 1996, Pazartesi

ZİRA; Uzunluk ölçülerinden brinin adıdır. Zira, Lügatta bilek, kol manasınadır. ki dirsek ucundan orta parmagın ucuna kadar olan kısımdır. İstilahta bu miktara müsavi olan uzunluk mikyası demektir.Buna arşında denirdi. (a,g,e,c,3,s,663) 19/08/96 21:00

BOYAR; Rumen asılzadelerinin unvanıdır.Eflak ve bugdan beyinin meclisinde bunların mühüm bir

yeri vardı.Osmanlı tarihinde çok geçen tabirlerden biridir."Boyaran" suretinde cemilendirilirdi. Tarih.D.(c,1,s,240)

HÜLASA

Sultan Mehmed Fatih zamanında İstanbul'u feth ettikten sonra ezmine-i hayriye yâni hayırlı zaman dediğimiz dönem başlamıştı. Bu devirde geçirdiğimiz iç inkilablar ve siyasetimiz 857 (1453)den 1188 (1774) senesine kadar geçen vakaların özetini gördük. Bu hülasada en çok dikkatimizi çeken bir husus varsa o da, Osmanlı devletinin Balkan yarımadasında bu yarımadanın üzerinde siyasi birlik kurmuş olmasıdır. Osmanlı hükümeti bu ada üzerinde sırf kendi siyasetiyle hareket ederek, son devirlerin en büyük imparatorluğunu kurdu. Şimdi haritaya bir göz atıldığında görülecek olan kara hududlarımızın İran'dan Fas'a kadar uzanmakta olduğu görülür. Bu hududlar dahilinde çok çeşitli kavimler bir arada yaşamaktadır. (birinci cilt ı46.faideye mür.) Osmanlı devletinin yükselme devrinde iki önemli hal görülmüştür. İşte bu iki hali ben size ecnebi tarihçilerin yazdığı, eserlerinden özetleyerek nakledeyim. Çünkü elimizde bulunan tarihlerimiz, dünya da yalnız Osmanlı devleti varmış gibi ve bu nazari hüküm ile diğer devletlerin vaziyetine atf-u nazar etmemiştir, hatta bundan istinkâf etmişlerdir. Osmanlı devletinin ikbâli dediğimiz yükselme devrinde islâmiye-i muazzamanın haysiyetini taşıdığından Hristiyan devletleri arasında çok mühim ve yüksek bir yer tutmuştu. Hatta Hristiyan devletle-

rin çoğu ittifaka eyilim gösterdiği halde buna adeta tenezzül edilmeyen tavırlar sergilenmiştir. Ancak; burada ruhi bir hal vardır ki,o da, adı geçen hükümetlere benimseme değil korku verilmiş olmasındandır. Yine başka, bir tarihi hülasada deniliyor ki, "Osmanlı devleti o zamanlarda doğu iskelelerinde ticareti, yalnız dost bildiği milletlere hasretmişti. Bu tekelci vasıfın en çok Fransızları müstefid ettiği aşikârdı. Fakat dikkat edilecek olursa bütün Avrupanın gözlerini üzerine devirdiği Hindistanla ticari münasebet Osmanlı padişahının keyfi tutumuna bağlıydı. Yâni, Osmanlılar hind ticaret yolunu hegemonyalarına almışlardı. Bu yolları çok eski devirlerde Büyük İskender açmış bulunuyordu. Türklerin gerçekleştirdiği bu durum, Hind Avrupasını iki yola ayırdı. Bu yüzden Avrupalı tüccarlar Hindistan hazinelerini ele geçirebilmek için Afrika'yı hatta Dünya'yı dolaşmaya mecbur kalıyorlardı. Malumdurki, Türkler fetih ettikleri topraklardaki insanları etkiliyor derinliklere kök salmaktaydı. Başka kavimlerin çoğunu taht-ı idarelerin aldılar. Ancak o ırkları asla ne yok edip ne de, yerlerinden sürdüler. Ta halife-i Abbasiye döneminde bulundukları Anadolu yaylaları üzerinde yerleşerek vatan edindiler.

Balkan yarımadası ise yine Hristiyanların iskân oldu yer olarak kaldı. Osmanlı devletinin ele geçirmiş bulunduğu yarımada da, yalnız Rumlar değil, bir zamanlar büyük kuvvet ve satvetini Kostantiniyye kıyı-

larına kadar ilerletmiş bulunan Sırbiyeliler, miladi 13.asırda Hristiyan haçlı seferleri ve Rumların yerine yine Kostantiniyyede lâtin devleti kurup ve bu hükümeti mahf eden Bulgarlar, bir Romanya hükümeti, vardı. Bu genç hükümetler tam beş asır istiklâllerinden mahrum kaldılar. Ruslar ise aynı vaziyete Moğolların istilasıyla duçar olmuş idi. Tarihin ortaya koyup ispat eylediği gibi Ruslar ile bu hükümetlerin hayat ve talihleri arasında kuvvetli bir münasebet vardı. Şurası da unutulmamalıdır ki; Osmanlı devletinin tabiatına girmiş bulunan Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, Romenler dinle mezheplerini muhafaza etmiş bir zorlama ile asla karşılaşmamışlardı ki bu hâl bütün zamanların en önemli hürriyet ortamı demekti.

"Osmanlıların devleti sadece askere dayanır. Milletleri mağlup etmeyi asker elinde tuttular. Kuruluştaki muntazamlığı devam ettiremediler. Adeta feth olunmuş ülkelerin içinde ordu kurmuş galib bir millettiler. Hatta Avrupa'da yerleşme çarelerini bile aramadılar. (Bu görüş yanlıştır. A. Rasim) Yalnız kılıç kuvvetiyle kurulan devletler, yine kılıç gücüyle küçülürler. Avusturyalılar, prens Öjen'in komutasındaki maharetli askeriyle Macaristan'ı kurtardı. Macarlar her ne kadar, Türk ırkından olsalar da Hristiyan olduklarından dolayı Avrupa'nın büyük devletleri arasına kolayca sığınabilmişlerdir. Büyük Petro, geçmişinden olan Kife prensi Vilademir'in doğu imparatoru 2.Bazil'in kızı Ann, !400 sene-i miladisinde evlendi-

ğini hatırladıkça Kostantiniyye (İstanbul) üzerinde kendisince bir varislik hakkı vehmetti. İlk önce, Azak kalesini almışsa da, çok geçmeden terketmeye mecbur kaldı. 2.Katerina, Petro'nun arzu ve emellerini besleme yoluna gitti. Katerina Karadeniz sahilinden, çok fazla sayılacak miktarda araziyi ele geçirdi. Kırım da Sivastopol, Rusya'nın güneyindeki Odesa'yı, ki "bizim tarih lisanımızda Hoca bey diye anılır" kurdu. Bizde pek iyi hatırlarız ki, katolik Avusturyalılar ile Ortodoks Ruslar H. 12. asırda, Osmanlıları dolaysıyla İslâmı Asya'ya doğru itmekteydiler. Ortalıkta dönen çalışmalar sadece din'len alakalıydı. Bu din kavgasına az bir müddet sonra da,Osmanlı hükümetinin mirasına konma ve misilsiz güzellikteki ve önemdeki Kostantiniye'yi ele geçirme harisliği de buna eklenince cephe büyümüş oldu. Bahr-i sefid yâni Akdeniz'e ve buranın sahillerine ulaşmağa sürükleyen heves, ticaret nokta-i nazarın dan da pek tatlı olan durumlar göstermeğe başladı. Osmanlı devleti, kötü idare, istibdat, cehalet, hile ve haydutluklar içinde kalarak, muntazam askerinin bozulma hali almasını engelleyemedi. Böylece de, her geçen sene zarfın da zaafa sürüklendi. Bu yüzden Hindistan yolu mevcut zaaf ile muhafaza edilemezken, geçidleri zorluyanların işi de bin nisbe kolaylaşmış oluyordu. İngiltere olsun, Fransızlar olsun, bu yolda görmüş oldukları menfaatı anladıklarından, deniz yolu ile harekete geçtiler. İşte,

"Şark Meselesi" diye çıkan ve elân devam etmekte bulunan "Akide-i Siyasiye" böyle vücud bulmuştur.

***

Şimdi Kaynarca antlaşmasını hiç yoktan icat eden sebeblerin siyasetini bir daha gözden geçirelim: "Rusların Tuna nehri boyundaki galibiyetleri, Adalar denizinde de donanmamızı yakmaları, adalardan bir kaç tanesini istila etmeleri, Avrupa'da büyük bir sarsıntı meydana getirdi. Osmanlı devletinin vaziyetinin de 2.Katerina'nın keyfine kaldığına dair zan meydana geldi. Bu olayın en çok tesirinde kalan ve hisseden Avusturya devleti olmuştu. Adı geçen devlet bu sırada ise, üç kişi tarafınca yönetilmekteydi.

Bunların 1.si imparatoriçe Mariya Tereza, 2.si, 6 yıldır Avusturya imparatoru olan Mariya Tereza'nın oğlu bulunan 2. Jozef, 3.sü ise, imparatoriçe Mariya Tereza'nın akıldanesi, ihtiyar Kauiniç idi. Prusya'yı ise kral büyük Fredrik yönetmekteydi. Rusya'nın galib vaziyette ilerlemekte olmaları Avusturya'yı, mecburen de Prusya'ya yâni Alman hükümetine yaklaşmaya sevk etmekteydi ve öylede oldu. İmparator Josef, büyük Fredrik ile biri Niş diğeri Neustad'da olmak üzere iki defa görüştü. Jozef, Silezya vilayeti üzerindeki haklarından vaz geçerek, Osmanlı-Rus meselesinde Fredrik'in yardımını elde etmeye muvaffak oldu. Bu iki hükümdar (Alman usulü vatan

perveranesi) "Le systeme patriotique allemand" tabir ettikleri bir çeşit ittifak esasları kararlaştırarak Rusyaylan, Fransa'ya karşı biribirlerine yardımcı oldular. Bu esnada ise Ruslar Kırım'ı zapt ettiler. Selim Giray'ı İstanbul'a kaçırmışlar, Romanzof'un askerleri Kağul yâni Tuna boyundaki Kartal ovasında ordularımızı bozmuşlardı. Avusturya başvekili Kauğniç, 1771 senesi Temmuz ayının 7. günü bizimle bir antlaşma yapmaya kalkıştı. Biz bu antlaşma mucibince Avusturya'ya 11 milyon 250 bin florin verecek, küçük Ulahya'yı terk ve Erdel hududunda düzeltmeler yapacakdık. Avusturyalılar ise bize siyaseten ve lüzum olduğunda silahlı yardımda bulunacaklardı. Biz, 25 Temmuz'da ilk taksit olan 2 milyon florini Zemleyn'e yolladıksa da, adı geçen antlaşmanın suya düştüğünü anlamaktan başka elimize bir şey geçmeyerek netice verdi. Ruslar, Prusya hükümetinin Avusturya ile ittifak yaptığından haberdar olunca hemen yumuşamaya başladı. Fredrik, Katerina'ya Lehistan'daki payına razı olmayı bilmesini ihtar etmekteydi. Bir Fransa tarihinde şöyle diyor: "Tuna üzerinde sükun bulan fırtına Lehlilerin topraklarında başladı" hakikaten bu zavallı devlete bölünme parçalanma ilk defa; Rusya, Prusya ve Avusturya arasında karar altına alınmıştı. Sultan 3.Mustafa, bu uzun savaşa Lehistan'a girmiş olan 25 bin Rus askeri sebebiyle girişmiş girişmişti. Ruslar, Kaynarca antlaşması münasebetiyle Azak, Kerç, Yenikale ve Kılburnu'nu al-

dılar. Kırım'a istiklâl verdiler. Karadeniz'de gemilerinin serbestçe dolaşması hakkını elde ettiler. Buna karşılık Avusturyalılar bir tek silah atmadan bizim idaremizdeki Buğdan'a katılmış olan Kızılorman dediğimiz, Bukovine'ye 1771 senesinde, Osmanlı devletine büyük hizmet yaptı iddiasıyla sahip oldular. Bu hampacılığa sesimizi bile çıkaramadık. Kaynarca antlaşmasının 7.maddesinde Rusya elçilerine, İstanbul Rum klisesi lehine aydınlatıcı bilgiler verme, 16.maddesinde olan 10.fıkrası gereğince de, Buğdan ve Eflâk (voyvodalıklarının iktizasına göre korunma ve müsaade) olunmalarıyla (her iki devlete lâyık olan dostane itibar icabınca, Rus elçilerinin arzettikleri ifadelerine riayet) edilmek kabul olunmuştu.

Bu iki maddeyi biraz daha tetkik edecek olursak, anlarız ki, Rusya devleti, Osmanlı devletinin içişlerine karışabilme hakkını elde etmiş bulunmaktadır. Çünkü bu maddelerin ışığında Ruslar hem memleketlerini hem de, Osmanlı uyruğunda bulunan Hristiyan ahalinin himayesini üzerine almış bulunuyordu. O sıralarda İstanbul'da Avusturya siyasi işlerinin vazifelisi olarak bulunmakta olan meşhur, Tuhgut yazmış olduğu bir mektupda: "Kaynarca Antlaşmasının maddelerinin hükmü umumiyesini, Rus heyetini teşkil eden diplomatlarının maharet ve ustalıklarını belirlerken, tam tersi Osmanlı murahhaslarının hamakatini ortaya koyan bir nümunedir. Bu antlaşmanın maddelerini yazmada kullanılan tertib-i sanat

ile bu günden itibaren devlet-i Osmaniye Rusya'nın bir vilayeti makamına inmiştir." demiştir.

1188/1774 sensindeki vaziyetimiz yukarıya yazdığımız haller dışında bir hâl değildi. Bu antlaşmanın müzakere ve tanziminde vazifeli olan Resmi Ahmed efendi diyorki: "Her tarafdan perişanlık fışkırmakta olan bir zamanda sadrazam dahi gayet ağır hasta olup, tedbir almaya mecali kalmamıştı. İşler bu haldeyken muhasaranın 12.günü murahhaslar, Şumnu'dan çıkıp mareşalin yanına vardılar. Mareşal ne teklif ederse, buna itiraza dernan olmayıp, tazminat olarak da ne kadar para isterse kabulden başka çare yoktu. Hatta devlet sahibi, murahhaslara 40 bin keseye kadar izin vermiş ve ilk önce 20 binden aşağı söz söylemememizi, tenbih etmişti." Böyle bir selahiyete sahip ve sıkışmış bir devletin murahhası, diplomasi maharet ve ustalığından da mahrum olursa elbette mahud maddeler böyle ağır ve hiyle bakımından da böyle düzenlenir."

Kaynarca Antlaşmasından sonra Antlaşmanın 3.maddesinde Kırım hânlığının bağımsız ve müstakil, hân'ın bütün tatarların reyi ve ittifaklarıyla âl-i Cengiz soyundan seçilmesi yazılı olduğundan 1188/1774'de Kırımdan Cengiz soyu reislerinden ve âlimlerinden ve mirzalarından müteşekkil bir heyet gelerek, Kırım hânlarının önceden olduğu gibi Osmanlı devleti tarafından tayin ile seçilmesi, teşrifat ve menşur yollanmasını, hutbeler ve paraların padişah adına basılması-

nı, Sahip Giray'ın hânlıkda devamının, söz ve yazı ile arza fırsat buldular. Antlaşmanın başlıca şartlarından olan bu madde müzakere edildi. Yalnızca hutbe ve para basılması ile teşrifat gönderilmesi, maddelerinin taraf-ı devletten olmasına ve metni antlaşmanın, içine koyma Rus hükümetine yazıldı. Bu yazıda Gürcü esirlerini iade meselesi vardı. Gelen cevabda, Ruslar, Gürcü esirleri taleb etmekten feragat ettiklerini bildirdiler. Hân'ın mutlaka Kırım ahalisi tarafından seçilmesi hususunda ısrar buna karşılık para ve hutbe meselesi ile teşrifatçı gönderilmesini müsaid karşıladılar. Bir kaç gün sonra da, Bâbıli'de Kaynarca antlaşması tasdiknâmeleri Rus maslahat güzarı Hristofer Petresiyn ile teati olundu. Kırım'a ise miralem Mehmed Bey ile yalnız menşur ve teşrifat gönderildi. Sulh antlaşmasın tamamlanmasından sonra devlet tarafından eski suvari mukabelecisi Abdülkerim Paşa'ya, huzur da, fıstıki çukaya samur kürk giydirilerek eline de nâme-i hümayun teslim edilip, elçilik görevi ile Petersburg'a gönderildi. Altı seneye yakın süren bu Rus seferi, Mora, Mısır, Suriye ve Bağdad ile Anadolu'nun orasında, burasında isyan ve istiklal ihtilallerini kıpırdattığı gibi, zahire bakımından da önemli ihtikârların meydanı hazırlanmıştı. Sefer masraflarından başka vezirlerinde sayılarındaki artış hasebiyle sancaklarda, eyaletlerde vâliler zulmü arttırmışlardı. Sadrazamın konağında şeyhülislam ve devlet adamları ile vezir kethüdaların dan kurulu bir

meclisde sekiz vezirin rütbelerinin kaldırılmasına karar verildi. Ulemaya mahsus arpalıkların mukattaat-ı miriye gibi iltizama verilmesine, halka zulüm ettikleri anlaşılan beş arpalık'ın kapı kethüdası da, Cezayir'e sürüldü. Arpalık sahiplerinin namuslu naibler istihdam etmesi için kazaskerlerle, kadılara tenbihler yapıldı. Ruslar, Mora'yı ihtilal ateşine bulaştırırlarken, cesareti ve kahramanlığı ile Silistre başkomutanlığındaki ehliyetli idare ve korkusuzluğuyla emrine verilen Rumeli kumandanlığını hakkıyla başaran Müderris Osman Paşayı Bender muhafızlığına tayini çıktığı halde gitmemesinden dolayı Eğriboz vâliliğine tayininden sonra paşa oraya gitmişsede kurulan bir hiyle ile öldürülmüştür. Ahmed Rasim bey, burada bir izahat vermiş ona geçiyoruz. "İdam olunarak ortadan kaldırılmasına sebeb olan Rumeli eyaletinden azli üzerine vâli olarak tayin edildiği Eğriboz'a gitmek kararı alan paşa yola çıkar. Bu arada ise, Bâbıâli'den çıkan bir hattı hümayunla idamı karar altına alınmıştır. Bu hatla yola çıkan tebdil (değiştirme) hasekisi Elhac Hüseyin Efendi, kıyafetlerini değiştirip, İstanbul'dan yola çıkar. Kendi işine giden bir adam havasındaki Haseki, Osman Paşa'nın Rumeli'den Eğriboz'a gitmekte bulunan kafilesine yetişir. Bir kaç gün onlarla birlikte seyahat eder. Tabii gizliliğe riayet etmiştir. Eğriboz'a bir kaç konak kala, atını topuklayan Haseki, Paşa'nın kafilesinden ve paşadan önce gelir. Elindeki idam hükmünü bildiren hattı yeniçeri ağası

ve kadı efendiye verip, hükmü bildirir. Ondan sonra da tedbirler alınma yoluna gidilir. Durumun saklı tutulması da alınan tedbirlerdendir. Osman Paşa beraberindekilerle birlikte kale kapısına yaklaştığında, şehirdekiler kendisini adet üzere karşılar ki, kalenin kapısından Osman Paşa girdiğinde, iki kapılı bu kalenin biri kapatılır. Böylece, Osman Paşa maiyetinden ayrı düşmüş olur. Neden böyle olduğunu sorduğunda, kendisine hüküm gösterilir. Çaresizce atından inip, abdestini alır ve teslim-i ruha hazırlanır. (Tarih-i Cevdet)

Tarih-i Cevdet diyor ki:

> "Osman Paşa'nın idam edilmesi, eski zamanın tasvip olunmaz üsulüne uygun olup, bir adamın iddiası gereği kadar subut bulmayınca töhmet ve terbiyesinin derecesini farklı olunca, o farkılığa riayet edilmeden şer'c aykırı ve insaniyete de uymayan adam öldürmenin ve mallarının müsaderesinin, ne büyük zararlar çektirdiği malumdur."

Etrafta türeyen eşkiyadan, Florinalı Muslu, Düzceli Araboğlu, Bergama voyvodası Sağıncılı Veli, Bosnalı Yahya ve arkadaşı Baboğlu Zeynel'in yok edilmeleri gerçekleştiği gibi, Maraş eyaleti içindeki, Kılıçlı ve Mandelli aşiretleri de hizaya getirildi. Kırım hân'ı Sahip Giray, eski han Devlet Giray'ın Tatarları tahrik ederek: "Biz istiklâl istemeyiz, sana da itima-

dımız yoktur" dedirtmesi üzerine İstanbul'a gelmiş ve arkasından da Kırım'dan Kalgay Nureddin ve Şeyriyn Ocağı mirzaları ile ulemasından bir kaç zat bir dilekçe getirerek, geçen sene mirâlemin (Mehmed bey) getirdiği menşur ve teşrifati Sahip Giray kabul edecek olursa,Kırım'ın istiklaliyetinin tasdik edilmesinden başka, Yenikale, Kerç ve Kılburun kaleleriyle, Kırım ahalisince öğrenilince, yapılan fevkalade bir toplantıyla İstanbul'a dilekçe gönderilmesine karar verildiği arz olundu. Bu vaziyet karşısında yapılan genel toplantıda Rus büyükelçisinin gelişine kadar bu işin dondurulmasına karar verildi. Heyet, Kabataş'da bulunan Mehmed Eminzâdeler yalısında misafir edildi. Sahip Giray ise, bir rivayete göre Tekfurdağı (Tekirdağ) nda başka bir rivayete göre de, Çatalca'da oturması emr olundu. Gene de zamanın haline bakın ki, Dolmabahçe mesiresinde bir ziyafette, şeyhülislam İbrahim bey, sadrazam İzzet Mehmed Paşa'ya, sohbet sırasında Selim ağa adlı babasının yadigar bıraktığını söylediği bir bendesine geçen sene olduğu gibi, bu senede mukattaa rica etmiş ve sadrazamda, bu sene 30 kese zamla talibi var, demiş. Şeyhülislam bu cevaba, o kadar çok kızmış ki hiddetinden pabucunu giymeği dahi unutup ahali ve Tatar heyetinin orada bulunduğunu aklına getirmeden, yalınayak arabasına binip yalısının yolunu tutmuş. Cevdet tarihinde: "Durumun nakli karşısında ikisinden birinin azil edilmesi lâzım geldiğinde şeyhülislâm tarafı galib ve sadraza-

mın tenbelliği ve ağırlığı yüzünden ayrı, kayınbiraderi Çelebi İsmail ağaya yüz vererek kendisini dile düşürmüş olmasından, İzzet Paşa azledildi." diyor. Boşalan makama, sadaret kethüdası Derviş Mehmed Paşa getirildi. Şeyhülislamda 22 gün sonra görevinden alınıp yerine Salihzade Mehmed Emin Efendi meşihate geçti. İzmir'de, ahaliye yaptığı zulüm ile tanınmış mukatta iltizamı, adamları ve bağlılarının fazla olmasından dolayı savaş çıktığında hatırı sayılacak işlere yarar diye yaptığı cinayetlere göz yumularak kapıcı başılık verilip, Sakız adası muhafızlığına tayin edilen sekban taifesinden Avaz Mehmed Ağa, şımardıkça şımarmış, Ruslarla olan savaş esnasında İzmir voyvodası Kara Osmanoğlu Hacı Ahmed ağayı sıkıştırmak için İzmir'i basıp, yağmaya tâbi tutmuştu. Bu herifin cezalanması, Kapdan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'ya havale olundu. Paşa da, Karaosmanoğlu ve Suğla sancağı mütesellimi İlyaszâde Ahmed ağa ile mecburen onların yardımlarıyla Avaz'ın 15 kadar bölükbaşısını ve kendisini Tire yakınlarındaki, Eğridere'de diri olarak yakalayıp, idam etti. Ellidört tane avanesini de ölümden beter olan kürek mahkumluğuna koydu. Rusya devleti tarafından büyükelçi olarak tayin edilmiş bulunan general Nikola Repenin İstanbul'a geldi. Sefir, resmi olarak Babıâli'ye geldiğinde icab eden tören yapılıp, elçiye samur, maiyetindekilere kakum kürkler hediye olunurken, hizmetlilerine de hilatlar hediye edildi. Sadrazam tarafın dan da,

ziyafete davet olunarak, büyük bir misafirperlik gösterilip, saz ve sözle merasim ifa olunmuştur. Burada da yine bir elbise hediye verilmiş, tam donanımlı gösterişli bir at altına çekilmiştir. Galata'daki konağına kadar refakat olunmuştur. Daha sonra Repeniyne Kaptan Paşa, Kethüdabey, Yeniçeri ağası, Reis-ül Küttab (hariciye vekili) tarafından da ziyafetler çekilmiştir. Mısır'ı Bulutkapan Ali bey'in elinden kavga ile alıp onu katletmiş bulunan meşhur Ebuzzeheb, bu sefer üç-dört yıldır yollanmamış olan Mısır hazinesini yolladı. İzahatında da, 1188/1774 senesinden beri zimmetinde olan bakıyeyi ödemek ve her sene maktu olan malı göndermeye ait şartla affedilmesini, Sayda eyaletine tayin olunan Tahir Ömer'in ilk fırsatta isyana teşebbüse kalkacağını bu bakımdan bunun cezalandırılmasıyla, Bulutkapan Ali Bey'in elinde kalmış olan malını tahsil etmeyi istida ederek arzda bulundu. Bu talebler kabul olundu. Ebuzzehep Mısır'ı, yanında 60 bin asker bulunduğu halde terk edip, Yafa'yı kuşatıp ahalisini küçük büyük demeyip katletti. Tahir Ömer şaşkınlıkla Anje Arabanı arasına kaçtı. Ebuzzeheb, Akkâ'ya geldiğinde, Beyrut'ta bulunan ileri gelenler terkidiyar ederek, Cebeli Düriz hâkimi Emir Yusuf bile hediyeler yolladı. Sayda mütesellimi Denizli Ahmed ağa ile Ben-i Mütevval şeyhleri niyaznamelerle yaşamalarını temin edebildi. Bu başarısından dolayı, Ebuzzehebe vezirlikle birlikte Mısır eyaleti, samur kürk, kılıç ihsan olundu. Ne var ki bu

sırada ecel kapısını çaldı, alıp götürdü. Onun vefatından sonra yine ona bağlı komutanlardan İbrahim bey, Mısır'da Şeyhülbeled ünvanı verilerek vazifelendirildi. Fakat, Tahir Ömer, Ebuzzeheb'in vefatından sonra tekrar isyan meydanına atılmakta gecikmedi. 1189/1775 de Kapdan- Derya Gazi Hasan Paşa ile Şam vâlisi Azmizâde Mehmed ile Cezzar Ahmed Paşa cezalandırmak üzere vazifeli kılındılar. Akkânın topa tutulduğu gün Sayda mütesellimi Denizli Ahmed ağanın tedbirleriyle sırtından mermi ile vurulup katledildi. Kaptan Paşa Akkâ'ya asker çıkartarak burayı zapt etti. Tahir Ömer'in müsteşarı ve bir numaralı adamı olan İbrahim Sabağ'ı yakalayıp, Ömer'in mal ve zenginliğinin listesini sorgulattıktan sonra idam ettirdi. Tahir Ömer'in kıymetli eşyalarından başka 82 bin kese nakit serveti çıkmıştı. Kaptan Paşa, Tahir Ömer'in oğullarına emir göndererek, Akkâ'ya gelmelerini istemişti. Şeyh Ali Zâhir isyan ederek, kardeşleri, Şeyh Osman ile Said, Ahmed ve Salih Kapudan gelmişlerdir. Paşa, bunlardan Said'i devlet için kötü sözler söylemiş olduğu için idam ettirdi. Cezzar Ahmet paşa ise,bu sıralarda Sayda eyaleti valiliğine tayin edildi. Şeyh Osman ise Akkâ'ya şeyhül beled tayin olduysa da,bir sene sonra Bursa vilayetine vâli olarak tayini çıktı. 1190/1776 senesi mühim vakaların dan biri, eskiden tımarlı askeri, bahriyede vazife yaparken denizciliğimizin bozulması, böylece de ocak şekline konması tercihini yaptırmıştı. Ancak bunlarda bir

netice vermemişti. Bunlar Anadolu'ya yayılıp, çiftlik, çubuk basmışlar tahribat ve taarruzlarda bulunmaktaydılar. Levend adı verilen bu sınıfın kaldırılması önemli vukuattandır. Bu askere verilen emir mucibince her tarafdan saldırılarak öldürüldüler. Geride kendini kuratarabilenler Akkâ'da bulunan Cezzar Ahmet paşaya iltica ettiler. Burada toplandılar.

Tahir "Ömer 2 in oğlu Şeyh Ali Zahir'in cezalanmasını temin etmek maksadıyla Akkâ taraflarına gitmiş bulunan Kaptan paşa, Cezzar ile Azmizâde Mehmed paşaya emirler gönderip Şeyh Ali'nin cezalandırılmasın ı istedi. Levend ağalarından olup, Mehmed Paşa'ya iltica etmiş bulunan, Kayserili Ali ağa, Şeyh Zahir'e görünüşte ittifak teklif etmiş ve buna bağlı olarak şeyh yakayı ele vermişti. Ali ağa tarafından öldürüldü. Tahir "Ömer'in hanedanı Zeydan namıyla tanındığı sülale sülale şeyh zahir'in katledilmesiyle yıkılmış oldu. Suriye bölgesi karışıklıklardan kurtulmuyordu. Ömer Tahir ile çocukları gailesi biter bitmez, Cezzar Ahmet Paşa meselesi kendini gösterdi. Cezzar, Zeydan hanedanının mal ve mülkünü zaptettiği gibi, Cebel-i Dürz hâkimi Emir Yusuf'un üstüne hücuma geçip yağmaya koyuldu. Öte yandan Kapdan-ı Derya Gazi Hasan paşa, Cezzar'ın Sayda'ya tayin edilmiş olmasından sıkılmıştı. Bu sırada da Emir Yusuf'un Hasan paşaya bir dilekçe yolladığı görüldü. Bu dilekçede: "Devlet malını size verdiğimizden dolayı, Cezzar paşa beldelerimizi yağmaya

tabi tutmuş durumda." şeklinde şikayetler vardı. Hasan Paşa'nın Beyrut'a gelişinde emirliğe ait malların tamamen, verilmiş olduğundan Beyrut ile Cebel-i Dürz hakimiyetini Emir Yusuf'un üzerinde bırakmış, Cezzar Ahmet Paşaya da, "Sen yalnız devlet malını ver. Başka şeye de müdehale etme" emrini verdi. Gazi Hasan Paşa, Şeyh Zâhir'in ortadan kaldırılmasına hizmet etmiş bulunan Levend ağası Denizli Ahmed ağayı Akkâ'da sebebsiz öldürtmüştür. (Burada herhalde merhum bir zuhule düşmüş olacak ki, Şeyh Zâhirin izalesinde yardımcı olan Kayserili Levend ağası Ali ağa olduğu 1036.sahifede ifade olunmuşken, Denizlili Ahmed ağa söz konusu ediliyor. Her halde bir karışıklık olacak (M.H) Cezzar Ahmed Paşa, Kaptan-ı deryanın vermiş olduğu Beyrut, Cebel-i Dürz'e müdehale etme emrine daha Kaptan Paşa Akkâ'dan ayrılmadan itaatsızlık gösterip, Emir Yusuf'u sıkıştırmaya başladı. Cezzar, İstanbul'dan destek aldığı gibi, o zamanın en güçlü askeri olan Levendlerinin çoğalmasıyla kuvvetlenmekteydi. Bu kuvvetler ile Akkâ'yı bir güzel tahkim etti. Günden güne, serveti de çoğalmağa başladı. Öyle terakki etti ki, Beyrut'u eline aldı. Lübnan'ı da müdehalesinin dışında bırakmayıp, oradaki, emir ve şeyhlerini biribirlerine düşürerek bir hayli paraların sahibi olmayı bildi. Rusya büyükelçisi Repeniynin vazifesi geçiciydi. Daimi orta elçilikle tayin olunmuş bulunan general İstekof'un gelmesiyle Repeniyn'nin memleketine döndüğü görüldü. Halbu-

ki, Kırım'da heyeti teşkil etmiş murahhaslardan olan zatın bir faydası görülemedi. Zaten İstanbul'da alıkonulmaları birden bire üzücü cevap verilmemesi maksadına dayanmaktaydı. Elçinin dönmesi üzerine kabahat reis-ül küttab İsmail Raif Ef.dide imiş gibi, önceden kararlaştırmış oldukları azli cihetine gidilerek, Kıbrıs'a sürgün ettiler. Meşhur Hamidiye imaretinin adı konarak açılışı bu sene yapılarak hizmete sokuldu.

İran Seferi ve Kırım Meselesi

Fetihlerini yapmış olduğumuz yerlerle büyüme ve genişlemeyi amaçlamamız, politikamızın esas usulündendi. Bu politika, Osmanlı hükümetini yer, yer, memleket memleket, başka tarz idarelerin uygulanmasını kabule götürmüştü. Buna bağlı olarak, merkezin idaresiyle, eyalet ve oralara bağlı yerlerin idaresi birbirinin aynı olmaz ve tutmazdı. Bilhassa uzak olan vilayetlerde devlet adamı pek karışık surette gitmiş olduğundan, zamanımızda dahi bu irtibatsızlık kısmen görülmektedir. Bağdad fethine ve İran seferlerine verdiğimiz önem bu satıra kadar okuduklarınızda yazılmıştır. "Mısır, Suriye, Yemen, Garb Ocakları ahvali diğer günlerde olduğu, Irak'da oldukça karışık idi. Bağdad nice seferlerden sonra, tamamen zapt edilerek, Irak'ı Osmanlı devletine bağlamak mümkün oldu. Yine de, bazı nahiyeleri istiklâllerine sahip bulunuyorlardı. Bağdad vâlileri, Kürdistan'ı dahi neza-

retleri yâni vazifeleri içinde bulundururak, komutanlarını görevden almaya veya tayine selahiyetliydiler. Burada ocaklık olarak bir kısım hanedanlar vardı. Meselâ "Baban" hanedanı bunlardan biriydi. Bu hanedanın oradaki gücü pek hatırı sayılırdı. Bunların Kürdistan üzerinde bile nüfuzları geçerliydi fakat hanedan azalarının birbirleriyle dalaşmaları eksik olmayıp, ne Osmanlı hükümeti ne de, İran hükümetini rahat bırakmazlardı. Arab ahalinin ahvali haydutluk olup, bununda üstüne Basra tarafları kavgasız, hadisesiz kalmazdı. Bağdad eyaleti "Hemedan Fatihi" Hüseyinzâde Ahmed paşa zamanında bir parça sükun içinde olabildi. Ahmed paşa 1160/1747 senesinde vefat ettikten sonra onun yerine tayin edilen vâliler işlerini pek yapamadılar. 1163/1750 senesinde, Ahmed paşanın kölelerinden damadı Süleyman Paşa, Bağdad valiliğine tayin olununca, bir çok köle satın alarak bunları askerlik ve silahşorluk [illegible]leği ile büyütmüştü. Bu sayede de Irak hanedanlarına göz açdırmayıp, Arap ve Kürtleri, itaati altına almıştı. Hatta gece yarıları baskın yapmak, her zamanki işinden olduğundan Ebulleyl lakabıyla tanınmıştı. Ne ki Süleyman paşanın bu tarz idaresi başka bir gailenin çıkmasına sebeb oldu. Bağdad'da bir kölemen ocağı ortaya çıktı. Süleyman Paşanın vefatında yedi kethüdasından Bağdad valisi Ali Paşa diğer kethüdaların rekabetine maruz kalarak, 1188/1773 yılında katledildi. Onun yerine Ömer isimli kethüda vâli tayin olun-

du. İşte bu Ömer Kethüda zamanında Bağdad'da hakikaten Mısır kölemen ocağına benzer ve onlar gibi heves-i istiklâliyete arzulu bir ocak kuruldu. Ömer Paşa zaptı rapta eli yeten biriydi. 1182/1772 Rus savaşı esnasında Irak'da çıt bile çıkmamıştı. Yalnız 1186/1771'de çıkan Taun hastalığı binlerce ölüme yol açmıştı. Bu salgın sonu Bağdad harabeye döndü. "Ömer Paşa, salgın sonrasında da memleketi tanımaz kimseleri kullanmağa mecbur kalmıştı. Hükümet idaresi ehil olmayan ellere geçtiğinde, artık o ülkede kendini göstermesi beklenmelidir. Baban hanedanının kendi aralarındaki çatışmalardan dolayı o taraflarda ihtilale kadar varan haller ortaya çıktı. Bu arada İran'da da vakit vakit ihtilal hareketleri olmakta idi. Nâdir Şah'ın katledilmesinden sonra Safevilerden veya Nadir'in sülalesinden birinin tahta çıkarılması meselesi gündeme gelmişti. Bu meseleler arasındayken, Zendiye aşiretinden Kerim hân 1173/1759'da Farisi ve Irak-ı âcem ile Horasan'a sahip olmayı başarıp kendisini Şah vekili, ismi vererek İran'a hükümdar ilân etti. Bu hükümdarlık ise, 1.Abdülhamid hânın hükümdarlığının başlangıcına rastlamış ve meşru karşılanmıştı. Babanzâdeler oçaklığı hanedanı arasındaki mücadele ki, "Önemi bakımın dan Baban sancağı mutasarrıfı olan kardeşi Ahmed Paşa arasındaki soğukluk devam etmekteydi. Zend Kerim Han'ı kuşkulandırmış, Mehmed Paşanın sığınması üzerine Kerim Han, Bağdad vâlisi Ömer paşaya korumaya aldığının yine

Karaçolan'da yâni Süleymaniye'de kalmasını iltimas etmişti. Ancak, Ömer paşa kabul etmeyince, Kerim Han'da Mehmed paşayı kalabalık bir askerle Karaçolan (Süleymaniye) a yolladı. Ahmed paşa da, Osmanlı ve Kürt askeriyle karşı çıkarak, Mehmed Paşayı bozguna uğrattı. Hal bu şekle dönünce, Kerim Han 20 bin askerle Sadık hânı Basra taraflarına gönderip, oranın muhasarasını emretti. Basra mütesellimine Ömer paşanın yolladığı yardımcı kuvvetleri, İraniler bozmaya muvaffak oldular. Bağdad'a bile hücum niyeti taşıdıkları anlaşıldı. Bütün bu olan bitenler merkezi hükümet olan İstanbul'a aksettiğinde İran'a harb ilân etme düşüncesi aldı yürüdü. Az geçmedi ki Zend Kerim hân'nın bir mektubu geldi. Yapmış olduğu askeri harekatın devleti âliyeyi katiyen hedef almadığı sadece Ömer paşa aleyhinde asker gönderdiğini anlatmaktaydı. Elçilik vazifesiyle gönderilen meşhur şâir Sünbülzâde Vehbi Efendi'de, Kerim Hân ile güzelce bir sohbet yapmaktan başka bir şey yapamadı. Çünkü İran, karışıklılardan sonra muntazam bir yapıya ihtiyaç gösteren devlet hüviyeti kazanamamıştı. Ancak çok geçmedi ki, Zend Kerim, 1189/1775'de bir kaç koldan, ilerliyerek Basra taraflarına zararlar verdiği gibi, Bağdad'taraflarını da bilhassa Derne, Mahrud ve Bedre gibi mukattaaları yağma edip, ahalisini de katliam edip, esir alınan çocukla kadınları ve hanlarından Mehmed Şefia'da Kürdistan sancaklarından, Kerkük'e yaklaşarak, Şehrizor'u

tazyiği altına aldı. Bu arada da Tiflis Hânı Ergili Hân'ın da, Zend Hân'ı ile anlaşmış olduğunu duyuran şayialar yaygınlık kazandı. Bütün bu haller Bağdad vâlisi Ömer Paşa'nın Babıâliye bildirdiğine göreydi. Halbuki, İran'a harb açmak çok büyük bir mesuliyetti. Devleti Osmaniye ise, Şehrizor vâlisinden, Zend hân'ın barışa yatkın halinden bahseden bilgiler almıştı. Böylece hem İran seferini durdurmak hem de, Bağdad'daki kölemen ocağını kökünden yıkmak üzere teşebbüse girişildi. Ispanakçı Mustafa paşa Bağdad vâlisi tayin olunarak, yanına bir kaç tane vezirde maiyet olarak verilip, yola çıkarıldı. Ömer Paşa'ya ise katledilmek isabet etti. Mustafa Paşa maktulün mal ve mülkünü zapt ettiği gibi, âcem seferi bahanesiyle zengin kimseleri de soymağa başladı. Fakat kölemenlerin kararı gizleyemediğinden Ömer paşanın kethüdası Abdullah, Deşharud'da bunları bir araya topladı. Paşa, bu heyet ile başa çıkamıyordu. İranlılar ise, Basra'yı şiddetle muhasara etmekteydiler. Hatta mütesellimi Süleyman ağa bir sene kadar gösterdiği mukavemetten sonra İranlılara esir oldu. Ispanakçı'nın yerine, gönderilen Kütahya vâlisi Abdullah Paşa da, bir iş göremedi. Yalnız kölemenlerin başı Abdullah Kethüda, İstanbul'a müracaat ederek işini yoluna koydu. Bağdad ve Basra eyaletlerini vezaret rütbesiyle birlikte aldı. Kerkük ile Şehrizor yine kölemenlerden Haden Hasan paşaya verildi. Böylece Irak tekrar Kölemenlerin eline geçti. Devlet-i âliye Basra'nın

teslimi üzerine zaten İranlılarla harp halindeydi. Tarihler 1190/1776 yılını gösterirken her yönden İran'a karşı taarruza geçilme kararı alınmıştı. Azerbaycan'da bulunan Revan hânı Hüseyin Ali hân, Hive Hânı Ahmed Hân, Tiflis Hânı Eregli Hân önce sadakatlarını yenilediler ise de, devlet buna inanmadı. Bu esnada Osmanlı devleti ikinci ve çok mühim bir meseleyle meşguldü. Bu mesele Kırım meselesiydi. Buna bağlı olarak da, iki taraflı tedarik yapmakla karşı karşıyaydı. Bütün bu iki problem yetmezmiş gibi üstüne üstlük Hicaz topraklarında Necid bölgesinde Muhammed bin Abdülvehhab adlı Hanbeli mezhebine mensup bir adamın Mekke ve Medine üzerine saldırmak maksadıyla ilerlemekde olduğu haberi ulaşmıştı. Ancak verilen ehemmiyet olayın önemi kadar olmadı. Buğdan voyvodası Ligor, 1182/1768 seferinde meydana gelen harekat-ı hâinanesini arkasından antlaşma ile Ruslarla uzlaşılmış, kalelerin tamiratını tehir ettirmek suretiyle idame ettiğinden Ligor Yaş'da öldürüldü. Yerine voyvodalığa divanı hümayun tercümanı Kostantin bey tayin olundu.

Kırım üzerinde 2.Katerina'nın çevirdiği entrikalar hiç bitmiyordu. Hatta Osmanlı devleti taraftarı olan Devlet Giray'ı da yakalatmak gayesiyle Kırım'a asker soktu. Devlet Giray, Kırım'dan çıkmak zorunda kaldı. Rusların feci bir tutkunu olan Şahin Giray, Rus askerinin yardım ve koruması altında han olarak tayin edildi. Şahin Giray, imparatoriçe Katerina'ya bir kaç

MİrzayI yollayarak, kendisini himayesi altına alması talebinde bulunarak, vatanına ihanet suçunu işledi.

Kırım meselesinin böyle bir şekil alması üzerine hemen tedariklerin görülmesine başlandı. Hatta Tersane-i âmirede gemiler yapımına büyük bir hız verildi. Ruslar da bu hususta bizden geri kalmayıp faaliyetlerini sürdürürlerken, meşhur general Romançof'u Özi ordusu komutanlığına tayin ettiler. Bu esnada Kırımdan dört tane Tatar geldi ki, bunların yanın da bir de Rus vardı. Bu heyette, Şahin Giray'ın Kırım hanlığına tayin olunmuş bulunduğundan, menşur ve teşrifati gönderilmesinin gerektiğini yazan bir istida da vardı. 1.Abdülhamid, Şahin Giray'ı tanımıyarak, bir üçüncü hân olarak Selim Giray'ı yolladı. Ruslar bir taraftan Kırım'da ihtilâl kıvılcımları uyandırmaktayken, öte taraftan da Osmanlı devletini elçilik heyetleri ile oyalarken, tesdariklerini teminden geri durmamaktaydılar. Diğer tarafdan Kırım'dan gelen dilekçelerde genç tatarlara frenk şapkası ve elbisesi giydirdikleri, getirdikleri askeri bu sene kışlatmayı orada yapacakları kararı aldıklarından, ahalinin ise kıyam ederek Rus askerleri ile aralarında kanlı çarpışmalarla yer yer kavgalar meydana geldiği anlatılmaktaydı. Antlaşmaya da uymayan bu gibi hareketlerin sebebinden beş kalyon ile yedi sekiz bin askerin silahlandırıp hazırlığı tamamlandı. Rumeli ve Anadolu'dan 45 bin askerin ilkbaharda, İsmaiyle taraflarında toplanmaları hakkında emir verildi. Denize çı-

karıldı fakat donanma Kefe önlerinde bir müddet durdu. Kaptan paşa ile General Romançof arasında yapılan mülakatı bir neticeye ulaştırmak mümkün olmadı. Donanmanın geri gelmesi İstanbul'da bir hayli dedikoduya sebeb olurken, Kırım'da ehl-i islâmın uğradığı felâketler de, ahalinin gayret-i diniyesinin tahrikine sebeb oldu. Ruslar, Osmanlı devletini daha fazla tahrik etmek için, Ulah ve Buğdan beylerinin bir çeşit azar ve bahane ile azledilmelerini teklif ederlerken, diğer tarafdan da, İran şahvekili Zend Kerim hân ile antlaşmalara vardılar. Tarihler 1192/1778 yılını gösterirken Avrupa'nın vasati olan, siyasi havası değişmişti. Prusya ve Avusturya hükümetleri Bavyera arazisi varisliği meselesinden dolayı harb haline gelmek üzereydiler. 2.Joseph, güney Bavyera'yı istila etmiş,büyük Fredrik ise Bohemya'ya girmişti. İki ordunun aylarca karşı karşıya durmalarına rağmen ne bir çatışma ne de, bir muhasara meydana gelmemekteydi. Karakol ve öncü çatışmalarıyla vakit geçirilmekteydi. Fransızlar bu savaşa, patates savaşları lakabı vererek eğlenmekteydiler. Ruslarsa Fransızların Avusturyalılara karşı Prusya'yı savunarak icabında askeriyle de, yardım edeceğini açıkladı. Katerina da, Fransızların yardımıyla bizim tarafımızdan emin kalmıştı. Hatta, Fransızların İstanbul elçisi, 1182/1768 seferi esnasının hemen başında Osmanlı Devletini Rusya aleyhine sevk ettiği halde, İngiltere ile Amerika meselesinden dolayı taraf olduğundan ve Rusya'-

nın kendi aleyhine harekete geçmesinin önünü almak için, Katerina'ya siyasi bir cemile yapabilmek gayretiyle, Osmanlı devletini, Ruslara harp ilanından vazgeçirmeye çalışıyordu. Velhasıl bu sıralarda Avrupa'da karmakarışık bir haldeydi. İran ile olan savaşımızda kesin bir vaziyet görülmüyordu. Yalnız İranlılar Kürdistan taraflarını ele geçirmişler, Basra'ya yerleşmeyi başarmışlardı. Bağdat tarafları ise, vâli Abdullah paşanın vefatı hasebiyle iki kâhyadan birinin vâli olarak tayini meselesinin gerçekleşmesi ve bunu temin hususunda karşılıklı iki tarafın daimi mücadelesi sürmekteydi. Bu sırada, tarihler 1193/1779 yılını gösterirken Kerim Hanın ölümü, Osmanlı devletine bir nefes aldırmış oldu. Kerkük vâlisi Hasan Paşa Kürdistan'da, Babanzadeler hanedanı kavgasını bastırarak, Bağdad vâliliği ve Basra'nın kurtarılmasına vazifeli kılındı. Kırım meselesinin de, Fransız elçisinin gösterdiği istikamet dahilinde neticelenmesi sonucunda defter emini Elhac Abdürrezzak Bahri Efendi ile Rusya murahhası elçinin Aynalıkavak'da bulunan sarayda konuşmalarına karar verildi. Müzakereler birkaç ay devam ederek "Aynalıkavak Tenkihnamesi" adıyla tanınan bir mukavele düzenlendi. Bahse konu mukavele Kaynarca antlaşmasını meydana getiren maddelerinden bazılarının daha açık tarzda yazılması, çalışmasıydı. Kaynarca antlaşmasının neticesi için Tarih-i Siyasi adlı eser ve onun yazarı eski sadrazamlardan Kâmil paşa diyorki: "Aynalıkavak

tahkimnamesi adıyla meşhur olan bu senetle hakikatte Kaynarca antlaşmasının bazı maddeleri daha bir açıklığa kavuşturulmuşsa da, bu tenkihat dahi, Osmanlı devletinden çok, Rusların maksadına hizmet etmiştir. Bu senedin hükmüne göre; Kırımdan Rus askerinin 3 ay içinde, çekilmesi karşılığı olarak Şahingiray'ın hanlığının üstü örtülü olarak kayd-ı hayat şartına bağlanmasına ve hanlığın istiklâliyeti, apaaçık tasdik edilmekle, Osmanlı devletinin gerek Kırım'da gerekse Tatar kabilesi üzerinde bulunan hukuku hükümranesi sadece manevi noktadan ibaret hale gelmiştir. 1193/1779'da Katerina, Kırım hakkında olan meramına savaş yapmadan erişmesi dolaysıyla çok memnun olmuştu. Bu memnuniyet gerek padişaha gerekse Osmanlı devlet adamlarına pahalı hediyeler takdim etmesinden başkaca kendisinin maksadına uygun hizmet veren elçisine de mükafat olarak bin tane köleyi içine alan arazi vermiş (kim vermez?) Bu antlaşmaya tavassut ve vasıta olan Fransız elçisine de, bir madalya ile birlikte 55 bin ruble kıymetinde bir hediye göndererek, ayrıca senede de 6 bin ruble tahsis ederek hakkında lâzımiyesi olan teşekkürü ifa etmiştir." Meşhur Ahmed Cevdet paşanın Tarih-i Cevdet'i de diyorki:"iç ve dışda sulhu temine sevk Osmanlı devleti için sebeb-i adide olarak adı geçen senedin vaziyetin durum ve hâli göz önünde tutulduğunda bütün vekiller arasında kabul şeklinde kararlaştırılıp, hâkipayi padişahiye arz olunup, emirleri soruldu.

Muharrem ayının 10. günü padişahın huzurunda umumi bir meclis toplanarak söz konusu senet herkesin önünde yüksek sesle okunup, Sadrazam (yeniçeri ağası Mehmed paşa) bütün vezirlere, devlet adamlarına, ocak ağalarına ve şeyhülislam ile eski ve vazifede olan kadılara hitaben: "Bu maddelerde durumun aldığı renkle hale göre şeriat-ı mutahharaya icabeten aykırı ve saltanatı seniyeye mugayir bir husus var mıdır? Hatır filan dinlenmeyip, açıkça, söylensin." dediğinde; cevab olarak da: "Bahse konu senet Kaynarca antlaşmasının karara bağlanmış olan bazı maddeleri hakkında bazısının hafifletilmesi ve açıklanmasından ibaret olup, Kırım'ın serbestiyetini ele alan ve Şahingiray'ın hanlığını tasdik ise de, Rusya'nın Özi kıyısı demekle tanınmış olan meraları Osmanlı devletine vermesi ve Eflak ile Buğdan hakkında ifrat derecede mübalağalı iddialarda bulunduğu bazı maddelerden ortaya çıkmasından dolayı, ayrıca Osmanlı devletini iki seneden beri içine düştüğü seferle alakalı tedariklerden kurtaracağından vakit ve hal münasibdir dediler. Ertesi sabah, Abdürrezzak Efendi padişahın huzuruna davet edilip kendisine ikram yerine kaim olmak üzere bol yenli pek güzelce, bir samur kürk hediye olundu. Maiyetinde bulunan konuşmalarını zapt eden kâtip beylikçi Mehmed Hayri Efendiye ve divan tercümanına da birer erkân kürkü ve elbise, Rus murahhas elçisine de bir erkân samur kürk, bir donanımı tam at, hediye olunup, ertesi günü de tavassut

eden Fransa elçisine de, merasimle ikramlarda bulunuldu. Bunun dışarıda husule getirdiği tesiri, Ernest Lavis'in Tarihi Umumisi şöylece tasvir ediyor: "Filhakika 2.Katerina şerefi, şanını tamamlamak maksadıyla Fransa kralı 16.Lui'yi de Avusturya ve Prusya savaşı hakkında aracılığı ortak etti. Avusturyalı hariciye nâzırı Kauniç, Rusya ile Türkiye arasında yeni bir mühariciye nâzırı Kauniç, Rusya ile Türkiye arasında yeni bir münasebetlerde kesinti meydana getirme düşüncesiyle kademe kademe sulh yapmaya rıza göstermek emelindeydi. Fakat Aynalıkavak mukavelesi imza edilince, mukavemeti terk edip, Avusturya'nın Silezya kıtasında bulunan Teşen'de öncelikle sulhün esaslarını hazırlayacak bir kongrenin toplanması için yüzünü yumuşattı. Rusya böylece hem Alman işlerinin tamamına tasdik verip, kendi hüküm ve tesirini ve hakimliğini zorla kabul ettirip, hem de Bosfor'a (boğaza) doğru yeni bir adım atmış oldu. Tenkihnamenin tasdik muamelesi, bir kaç ay sonra gerçekleştirilip, tasdikname Rus elçisi tarafından Babıâlide teati edilme yoluna gidilmiştir. "Gümrük emini tarafından hazırlanmış bulunan 50 tane kadar 3 er çifte ve Çavuşbaşı ağanın hazırladığı yedi çiftesi ile ve Çavuşbaşı refakatiyle Rus sefiri Tophane iskelesinden Sirkeciden tarafa geçirildikten sonra saat dört'de Babıâliye varılarak tasdiknameler teati olundu. Önce senetlerin değiştirilmesi şehzade Sultan Süleyman'ın doğum gününe rast geldiğinden onun doğu-

munu Katerina hayırlı bir gün sayıp, şehzadeye çeşitli hediyeler yolladı. Sefir bu hediyeleri padişahın huzurunda takdim etti." Kızıldeniz'de ecnebi gemileri Cidde iskelesinden yukarı geçemezlerdi. Bu yasak Haremeyn-i muhteremeryn'in emniyet ve asayişi hasebiyle tercih olunmuştu. Fakat, maktul şeyh beled Ali'nin Mısır'da bulunduğu sırada "sekiz sene evvel" bir İngiliz gemisi Süveyş iskelesine gemisini bağlamıştı. Diğer ecnebi gemilerin kaptanlarıda bunu adeta bir müsaade şeklinde anlayarak, Süveyş iskelesine gel-

ıslah edilmeleriyle vazifelendirildi. Hasan paşa ilk iş olarak Mora valisi Mehmed paşayı eşkiyanın elinden kurtarıp, eşkiyayı da Trapoliçe'de üçbin kayıp verdirerek bozguna uğrattı. Bunun arkasından da, Arnavutlardan Mora'ya giren olursa 750 bin kuruş, ahali bu gireni def etmezse onlar da, 150 bin kuruş para cezasına mahkum olmaları kararı alındı.

Bu sıralarda ise, İstanbul'da büyük yangınlar meydana gelmiş. Sadrazam yeniçeri ati. Şehrin adeta her tarafı yandı. Sadrazam yeniçeri ağası Mehmed paşa okuma yazma bilmez biriydi. Buna bağlı olarak da, devletin sırları ötekinin berikinin elinde kalıyordu. Tarih-i Cevdet diyor ki: "Devletin mizacına zarar veren kötülük salgın hastalık gibi olduğundan kim makamı sadarete geçerse geçsin şifa verecek bir tedbire kavuşmak mümkün olmuyordu. Sadarete gelmeden bulundukları makamların hakkını verebilenlerin bu makama gelince bir başarı sağlayamamaları şaşırtmaktaydı. "Bu fenalıklar Kaynarca antlaşmasının neticesinden değildi de, devletin daha önceden maruz kaldığı kötü idareden kaynaklanıyordu. Ahalinin cehaleti,padişahın cehaleti ve devlet adamlarının cehaletinin meydana getirdiği bu üç bela ülkeyi, adeta kemiriyordu. Yangınların meydana gelmesinden dolayı dedikodular çoğalınca, Sultanı Abdülhamid, sadrazam Mehmed paşayı azletti. Yerinede Karasilahtar adı ile silahtarlık görevinde nam bulmuş olan Seyyid Mehmed paşayı bu sefer Kara Vezir lakabıyla ve tam

selahiyetle mevki-i sadarete getirdi. Abdülhamid-i evvel, gerek sivil işlerde gerekse askeri meselelerde önemli ıslahat yapılmasına tarafdar olduğundan Seyyid Mehmed paşaya gönderdiği hatt-ı hümayunda: "İstiklâl lafzı, sözgelişi olmayıp herkese sırayla tenbih-i irade-i hayriyet-i ifadem olduğunu bilip, işi cerh ve tadil (çürütme ve değiştirme) den uzak durup, sadakat-ı bırakmadan geniş yüreklilikle yapmanıza ruhsat-ı tamme-i hüsrevanem erzan buyurulmuştur." Verdiği selahiyetnamenin izahını ve açıklamasını yaparak cesaretlenmesini sağlamıştır. Kara vezir önce; kalem dairesinde bulunan ehil ve iş erbabını şıkk-ı evvel defterdarlığına şiddetle emretmekle birlikte, askeri de, Kâğıthane'de top ve humbara talimleri yapmaya sevke gayret gösterdi.

İstanbul'da zahire hususu ayrı bir önem taşır. İşte, bahse konu şehre ait bir miktar zahirenin yüklenmiş olduğu Rus gemisine Akdeniz'e geçme hususunda Osmanlı devleti tarafından muhalefet edilmişti. Bu durum Rus elçiliği tarafından, sulh antlaşmasındaki ilgili maddede "her türlü emtianın ve eşyanın nakline mezuniyet" ibaresi bulunduğu gerekçesi ile bu yasaklamaya da karşı çıkılmıştı. Bu karşı çıkış kaale alınıp bahse konu gemiye izin çıkmıştır. O vakitler İstanbul'a ait yiyeceklerin başka yere gönderilebilmeleri uygun görülmediğinden Fransa elçisi araya girerek bundan böyle Rus gemilerinin yalnız kendi ülkelerine ait malları götürebilmeleri ancak bu malın

lüzumu olmadığı hususunda karar çıkarsa, başka bir yere nakledilebilmesine müsaade hakkında Rus elçisinden yazılı bir kâğıt alınıp, ahitname defterine kayd edildi. 1192/1778 senesinde, Amerika meselesinden dolayı İngilizler, Fansızlar arasında harb başladı. Buna bağlı olarak babıâlinin İngiliz ve Fransızlara bir nota vererek 1159/1746 senesindeki vaziyete göre meâli, "Mora'nın nihayetinden, Girid körfezininde sol tarafına doğru, Mısır'ın batı tarafına ulaşan hatları içinde ticaret gemilerinin geliş gidişlerine zarar gelmemesi, fakat biribirlerine taarruz etmeyip,eden olursa gemilerini zapt ve kaptanlarını hapse atarak, harb eden iki tarafın gemilerine eşya yüklemek isteyenlerin de, şer'e uygun olarak aranıp ve deftere yazılan konsolosluklardan sened alınmadıkça eşyaların yükletilmesine müsaade olunmaması hususundan olan yazı tekid Burada A. Rasim bey bir mülahaza koymuş. Ona riayet ediyoruz. "Avrupada da çok mühim siyasi vakalar ortaya çıkmıştı. Teşin antlaşması münasebetiyle Fransa, Ruslara yakınlık göstermişti. Bu yakınlığın Amerika istiklâli ve Şark meselesi dolaysıyla ittifak şeklinde olmamasına rağmen daha açıkça oldu. Katerina Amerika'da yeni ve bağımsız milletin meydana gelmesini Rus menfaatlerinin önemi açısından hayırlı saydı. Çünkü, bu olayın çıkışı, o zamana kadar müttefik hareket eden İngiltere'nin denizcilikteki üstünlüğü ve ticaretini değiştirecek tesiri olan bir mahiyete sahipdi." Biz burada ilk iş olarak, Katerina devri

siyasasını iyicene tetkik edelim ki, Osmanlı devletinin durumu iyiden iyiye belirlenmiş olsun. 1176/1762 senesinden, 1781den 1796 senesine kadar geçen 19-20 sene içinde Avrupada syst, Âmâ du Nord, kuzey sistemi yâni, Rusya, Prusya, İngiltere ittifakı hâkim idi. Bu ittifak Lehistan ve devlet-i Osmaniye'nin ilk bölünmesinde tesirini gösterdi. 1197/1782 senesinden 1203/1788 senesine kadar geçen 6 senede, Avusturya-Fransa sistemi yâni Avusturya ile Fransa ittifak sistemi geçerli oldu ki, en büyük eseri Teşen kongresi, mesalih-i bitaraflık, Kırım'ın Ruslar tarafından istilası, Fransa ile Rusya ticaret antlaşmasının yapılması gibi işler olmuştur. 1204/1789 dan 1212/1796 senesine kadar geçen diğer bir 6 sene içinde Lehistan ve Osmanlı devletinin son bölünmesini sağlama vazifesi görüp, Fransa aleyhine harp politikasını gösteren ihtilâl aleyhine siyaset usülü, Syst, Àme antir, Àvolutionnaire'dir bu üç devir asla hatırdan çıkarılmamalıdır. İşte, Katerina Amerika meselesinden dolayı kuzey sistemi dediğimiz sistemden çıktı. Fransızlara eyilim gösterdi. Fransa hariciye nâzırı Vörezen hükümetin deniz ve kara kuvvetlerini ihtilalci Amerikalılar lehine kullanarak Avrupa da, o zamana kadar İngilizlerin devam ettirdiği maddi istibdad aleyhinde bir ters çıkış yapmak emelinde olmaktaydı. Hakikaten, İngilizler savaşlara uzaktan, yakından işe yarayacak her şeyi hatta hububatı bile savaş kaçağı, kaçak eşya saymak, İngiliz bahriyesinden, bir limanın mu-

hasarası hakkında verilen kararı, kanuni ve meşru saymak istiyorlardı. Vörezen, Lahey, Stokholm ve Kopenhang da uğraşa uğraşa mühimmat-ı harbiye ve silahlar müstesna olarak, bitaraf bayraklarla gelip geçen gemilerde bulunan eşya savaşanlardan birine ait olsa bile kaçak sayılamaz, bir limanın muhasara altında olmasında, ancak bilfiil muhasara olmasında milletler arası mahsur tanılır, kaidelerini tasdik ettirdi. İngiltere, Fransa ile Felemenk, Danimarka ve İsveç arasında var olan bu muvafakati ve birliği Rusya'yada tasdik ettirmemek için çalışmalarda bulundular. Hatta elçileri Harris, Rusya'nın gelecek de kuracağı "Bizans Rum imparatorluğuna"Akdeniz'de bir öncü, bir ön karakol olmak üzere Minorka adasını teklif etti. Katerina bu teklifi red ederek mi. 1780 senesinin 9 Martında "mesalihi Bitaraflık" yâni harb de tarafsızlık siyaseti usûlünü ilân eyledi. Daha da sonra, Danimarka, İsveç, Felemenk, Prusya, Avusturya, Napoli, Portekiz devletleriyle mukavele yapma yolunu tercih etti. Gerçi Katerina bu tarafsızlığını, bir müddet sonra fesh etmişsede, Vörezen'in siyasi ustalığıyla zamanımızda geçerli olan yeni deniz hukuku kaidesi olarak beynelmilel yâni milletler arası deniz, hukuku kaidesi olarak yerini aldı.

İşte bu gürültüler kopmaktayken, Katerina'nın başvekili 1196/1781senesinde mösyö Panin'i azledip Potemkini getirdi. Kimseye itimad etmiyerek, Prusya ve İngiltereden uzaklaşıp, Fransa ya yaklaştı. Avus-

turya imparatoru 2. Joseph ile Mohilof'da görüşerek, Osmanlı devletini bölüşmek için gizli bir ittifakta karar kıldılar. Hatta 1197/11782 de veliaht Grandük Pol karısıyla beraber, her ikiside yarı resmi vazife ile elçi veya murahhas olarak Viyana ve Paris'de görüşmelere memur olundular. Rusların, Fransızlarla bu tarz yaklaşıma girmesi lüzumuna binaendi. Ermenilik ve katoliklik meselesi büyüdükçe büyüdü, Ermenilerin patriği Zakarya piskopos, katoliklik aleyhine şiddetli davranışlar içine girerek,yine cenazelerini defnettirmemekte ve Avrupaya gidenleride engellemeye devam etti. Diğer tarafdan da, Avusturya hükümeti patriği, tüccarı Triyestaya gidip gelmekten men ediyordu. Patrik azledilmelidir, diye ısrarlar vardı. Bunun üzerine babıâli tarafından verilen garib bir karar ki; katolik mezhebine girenlerden bir kaç tanesinin azarlanması ve bundan sonra da, patriğe:"sen bu işte tenbellik ediyorsun" şeklinde hitab edilerek azli kararlaştırıldı. Zakarya'nın yerine Bursa metropolid'i Avlas tayin edildi. Fakat bu Avlas'da Ermenilerle geçinemeyip, bir sene sonra azline karar verildi. Onun yerine Bursa'ya sürülmüş bulunan eski patrik yeniden patrik olarak tayin edildi. 1194/1780

Mısır'da yeni türeyen komutanlar, ne Mısır'ın ne de, Mekke ve Medine'nin ödemelerini yollamıyorlar, hatta ecnebilere satmaktaydılar. Vaziyet incelenip, Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa'nın oraya gidip gereken cezalandırma işlerini yerine getirmesi kararlaştı-

rıldı. Mısırlılar, paşanın her yere yayılmış bulunan kahramanane hayatını duymuş bulunduklarından korkup, hazineyi hemen yolladılar. Bundan böyle gelirleri bekletmeden yollayacaklarını bildiren dilekçeleri İstanbul'a gönderdiler. Bu isteklerde af edilmelerini belirten ifadelerin yanında gelirleri haremeyn-i muhteremeyn'e gönderecekleri yazılıydı. Bütün bunlara rağmen donanma Mısır'a gitti. Ruslar, Kaynarca antlaşmasıyla onu tamamlayan tenkihnamenin, belirlediği "münasib göreceği bölgede konsolos tayini" ibaresi dolayısıyla Eflak ve Buğdan'da Rus tacirlerine bir konsolos tayin etme ısrarında bulunmuş ise de, Fransa sefirinin tavassutu üzerine Silistre'de bir Rus konsolosluğu kurulmasında antlaşma sağlandı. Kaptan paşa, Mora'da harekâta girişip o güne kadar girilemeyen Hanya'ya daldı. Bağdad vâlisi Süleyman paşa, Dicle nehrinin kuzeyinde hüküm ferma olan Kölemenlerden Muhammed Haliloğlunu ve Muhammed Kâhya'yı hücum yolu ile sıkıştırıp, bunlardan Haliloğlunu ve bir çok adamını katletti. Muhammed Kâhya'da kaçmayı yeğledi.

Buhara Hân'ı Seyyid Muhammed Gazi Han, kumandanlarından Muhammed Ernaziri'yi büyükelçi, oğlu Muhammed Şerifi 2.elçi sıfatı ile 30 kadar maiyetle İstanbul'a gönderdi. Bu heyet, padişaha hediye olarak, Kur'an-ı Kerim ve mücevherlerle işlenmiş kılıç ve şal, çatari (?), iki ibrik, 3 kase, 2 çay zarfı (muhafaza) getirmişlerdi. Yine bu sıralarda Hindis-

tan'da müslüman hükümetlerin birini teşkil eden Miyabar hâkimesi Beybi sultandan da bir heyeti sefaret gelerek, gerek İngilizlerin gerekse Portekizlilerin çeşitli taarruzlarına hedef olmalarından şikayetçi olduklarının bilgisini sundular. Ancak Tarih-i Cevdet'de söylendiği gibi, "Koyunu kurda emanet ve tavsiye etmek gibi" sayılacak şekildeki bir hatt-ı hümayun elçinin eline sıkıştırılıp, bazı hediyelerle 13 kese harcırah verilerek memnun edilmeye çalışıldı. Hatt-ı hümayunun "..refah hallerini mucib olacak sebeblerin elde edilmesi hususunda İngiltere devletine yazı yazıldığını.." bildirdiklerini yazıyordu. Tarihler 1194/1780 yılını gösterirken, Avusturya imparatoriçesi Mariya Tereza'nın ölümü üzerine oğlu, 2.Joseph adıyla imparatorluğa getirildi. Tarih-i Cevdet diyorki: "Prusya, Osmanlı devletini Avusturya'ya karşı harbe 1175/1761, 1176/1762 tarihlerinde savaşa teşvik etmekteyken, Osmanlı devleti bu teşviklere kulak asmamıştı. İmparatoriçe Mariya Teraza'da bunu gözden kaçırmamış daha sonra Osmanlı devleti Ruslarla yaptığı savaş sırasında, geçen dönemdeki yardımı unutmayan Mariya Teraza Rusların tazyikine rağmen bize cephe açmadığını Avrupa tarihlerinde de bulmak mümkündür." İmparatoriçenin politik usûlünde yer alan düstûr devleti âliye ile ittifak olmaktı! Sadrazam silahdar Seyyid paşa da pek vakit geçmemişti ki, 1195/1781 senesinde vefat etti. Sadaret kaymakamlığına Kaptan-ı Derya Gazi Hasan paşa getirildi. Ceza-

yirli Gazi Hasan paşa işine pek dikkatli dinine sımsıkı sarılan çok tedbirli bir kimse olup, hıdırellezden önce kuzu kesimini yasaklayan adam olarak unutulmaz bir hizmetin sahibidir. Aynalıkavak antlaşmasının düzenlenmesinde bulunan Abdürrezzak paşa, vâli olarak tayin edildiği Rakka'ya varışından az sonra vefat etti. Erzurum'da vâli bulunan Mehmed İzzet paşa makamı sadaret sahibi olmak üzere İstanbul'a getirtildi.

Ruslar ise bu sıralarda elçileri İstekef'i azlederek yerine Jak Bulgarofu tayin ettiler. Bulgarof ilk defa Kırım iskelesinden gemiye bindi ve Kavakların hizasına geldiğinde hisarların burçlarından toplar atılarak devletler arası merasime riayete dikkat olundu.

Yeni çıkan bir fermanla, tütün çubukları imamelerinin altun kakma ve kıymetli taşlarla süslenmesi ve müslüman kadınlarını tahtepabuşlarına (bir çeşit ayakabı) gümüş kabara koydurup kullanmamaları emredilmiştir.

Hac farizasını yerine getiren Buhara elçisi Muhammed Şerif, Hac'dan İstanbul'a dönmesinden sonra Kırım ve Rusya üzerinden memleketi Buhara'ya avdet için izini padişahi taleb etti.

Buhara Hânına padişah tarafından hediye olarak: "Gümüş kabaralı eyer ile gümüş özengili mükemmel bir at ve nefis bir hatla yazılmış Dürer adlı eserin her bir cildi. Tarikat-ı Muhammediye, Şifayı şerif, Tefsir-i Molla Gürani, bir tane mücevherli saat, dört tane pek süslü tüfenk, çok süslü bir keman (ok kemanı),

mücevherle bezeli bir tirkeş, beş tane Cezayir ihramı, İstanbul işi bir çok güzel şeyler" verildiği gibi gemi dahi hazırlandı. Kendisine ve yanındakilere 20 kese harcırah verildi.

Eflak beyi Aleksandr istifa ettiğinden yerine divan-ı hümayun tercümanı Karecezade Nikola bey tayin olundu. Cibali'de, Horozlu değirmen civarında Mavnacı Ali'nin evinde çıkan bir yangın hızla genişleyerek elli saat devam etmiş ve uzunluk olarak Yedikule'ye genişlik olarak da, Odunkapısından, Koca Mustafa paşa tekkesine kadar binlerce ev ve dükkân yanma çaresizliğine varmıştır. Bu yangında padişah Sultan 1.Abdülhamid dahi bulunarak, Fatih camii ile At meydanı, Laleli, Hekimoğlu camileri ve bostalarla boş arazilere nakil olunan eşyalar yandığı gibi Lâleli camiinde mallarından ayrılamayan kimseler dahi yanmıştır. 1196/1781.

Mehmed İzzet paşa, azledilip yerine Rumeli vâlisi Yeğen Mehmed paşa tayin olundu. Şeyhülislâm Esad Efendizâde Mehmed Şerif efendi istifa ederek ulemanın reis-i İbrahim efendi şeyhülislam oldu. Eflak voyvodalığından istifa etmiş olan Aleksandr, kâh Arnavutköy'de, kâh Tarabya'da oturup, samur kalpaklı hademe ve dört çifte kayık ile boğazda gezinmesi ve tercüman-ı divan-ı hümayundan Mihalaki bey ile anlaşıp, Rum mezhebi işlerine müdehaleye kalkışmış olması hasebiyle her ikisi de, Akdeniz adalarına sürgün edildiler.

İspanya devletiyle, Sultan 3.Mustafa'nın Ragıp Paşa sadaretindeki diliminde çok büyük çoğunluğu kaleme alınmış olan ticari antlaşmanın evvelce devam edilememiş olmasından dolayı bu defa Rusya ve Avusturya'nın göstermiş olduğu düşmanca tavır, İspanyollarla 21 madde üzerine bir antlaşma tanzimini çabuklaştırdı.

Kırım Meselesi

Bizim tarihlerimiz hânlığı Aynalıkavak tenkihnamesi ile ebedileştirilen Şahin Giray'ı, gayet safdil, Rusların hile ve desiselerinden gafil, sayarak Kırım'da o ana kadar görülmemiş olan, hento yâni fayton kullanmak, alafıranga sofrada yemek yimek, apaçık bir tarzda içki içmek, genç çocukları zorla askere yazmak yazılmayanları kesmek, ahaliden gücünün üstünde vergi almak, evkafı kaldırmak gibi kısmen geçerli olan adaba, kısmen dc ahkâm-ı şeriate aykırı ve bunlara ilaveten de Katerina'dan askeri rütbe istemek, Petersburg'da Rus alaylarından birinin miralaylığını kabul etmek, o rütbeye ait elbise giymek, imparatoriçe tarafından gönderilen "Kovalirlik" nişanını takmak gibi Rusya himayesini tanıdığını gösteren hallere cesaret ettiğini yazarak ve bu sebeblerle Kırım'da çıkan bir ittifak neticesinde kardeşleri Bahadır Giray vc Akgöz lakabıyla tanınmış Arslan Giray sultanların idaresinde bir ihtilâl çıktığını, hatta hân'ın sarayına

hücum edilerek hân'ın da bir gemiye binerek Yenikale ve Kereş tarafına kaçmak zorunda olduğunu yazarlar. Rusların, gerek Kaynarca antlaşması, gerekse Aynalıkavak müzakereleri tenkihnamesi sonucunda Şahin Giray'ın hânlığında ısrar etmeleri bu hânın her yönüyle Rusya emellerine yardımcı bir Tatar olduğunu bildiklerine şüphe bırakmaz.

Kırım'dan Şahin Giray'ın kaçması üzerine Bahadır Giray hân'lığa getirildi. Arslan Giray'da Kalgay tayin edildi. Kırımlılar vaziyeti İstanbul'a bildirip, yeni hân için menşur ve teşrifat istediler. Ayrıca da, Rus generaline de durumu dostane bir tarz ve şekilde bildirdiler. Tarih-i Cevdet'in verdiği tafsilata göre: "Önceleri Kırım'da on iki bölgenin mirzalarından meydana gelen bir meclis düzenlemesi vardı. Devlete bir müracaat yapılacağı zaman bunların mühürleri yazılan yazıda yer alırdı. Ve bu kararlaşmış prensipti ki; Şahin Giray, Kırım'dan kaçtığında bu on iki kişiden bazılarını da beraberinde götürmüştü. Gitmiş olduğu Yenikale ve Kereş taraflarında Rus generali ile görüşüp, bu generalin düzenlemesiyle büyüklü, küçüklü 12 gemi hazırlanmıştır. Bu gemilerin her birine Tatar kıyafetinde, 6'şar, 7'şer adam bindirilerek Kırım'ın en işlem ve mâmur olan sahilinde: "Biz Şahin Giray'ı isteriz." manasında mühürlü senetler topladığı gibi ticaret gemilerine de mümanaata başladı.

Bu sesler, haller İstanbul'da duyulunca hariciye vekili, Rusya elçisi ile birkaç defa konuşarak, Kırım-

'ın serbestliğini belirtip, Rusya'nın Şahin Giray'ı bu derece sahiplenmesinin devletler arasında nefrete sebeb olacağını hatırlattı. Sefir buna dair bir şey söylemiyerek, neticede: "Bu maddeye dair konuşmaya devletimden aldığım bir selahiyet yoktur. Lâkin Şahin Giray'ın Kırım ahalisinden istemeyenleri olduğu gibi, isteyenleri de vardır. Hak, Şahin Giray'ındır. Bir kere sizin tarafınızdan Rusya'ya yazı ile anlatılsın. Ne cevab gelirse arada müzakereye oturup, konuşuruz ve münasib bir hal bulunur." cevabını verdi.

Sadrazam İzzet paşa ile şeyhülislâm Mehmed Şerif efendi huzuruyla yapılan bir toplantıda, Kırım olayı ve elçinin cevabı, müzakere olunarak: "Rusyanın Şahin Giray'a sahiplenmesi antlaşma hükümleri içinde yer alan Kırım istiklâline aykırı, devletlerin arasında neferete bile yol açacağı" hususunda Rusya hükümetine gönderilmek üzere buradaki elçisine bir yazı verilerek Bahadır Giray'ın hânlığa tayini istidası, İstanbul'a gelmiş bulunan Tatar mebusları heyetince Rusya'dan gelecek cevabın beklenmesi yolunda ikna yoluna gidilmesi kararlaştırıldı. Kırım meselesinin şu başlangıcı Katerina'nın harici siyasetinin usulünün, 2. devre ait düşüncelerinin hızla yol alması olduğunu, yâni Prusya, İngiltere ittifakını bırakarak, Rusya, Fransa, Avusturya ittifakına eyilim göstermekte olduğunu anlatır. Bundan evvelki dönemde Rus başvekili Panine, gözden düşmüştü ve meşhur Potemkin Bozborodko hariciyenin başına geçmişti.Ancak,bütün

hariciyeye ait işler Katerina'nın elinde kalmaya devam etmişti. Katerina, Panine'in, müdehalelerinden bıktığı için Potemkini yalnız âlet olarak tayin etmiş oluyordu. Bozborodko ise, ecnebi lisan bilmezse de, Rusçayı hata etmiyerek yazması hususundaki başarısından Potemkine yardımcı olmak üzere tayin etti.

Avusturya imparatoru 2.Joseph haris bir kimseydi. Bir tarafdan İtalyada bulunan Venedik sahillerini ister,diğer yandanda Lehistanın bölünmesine aktif olarak katılırdı. Kaynarca muahedesi neticesinde bizden de, Kızıl Orman'ı zapt etmiş olduğunun farkındayız. Bu sırada ise, Prusya ile düşmanlıkları şiddet göstermekteydi. Hatta nasıl olmuşsa bizim tarihlerede geçmiş bulunan bir fıkrada: "Katerina gizli ve fasık niyetini sözlü olmak üzere müzakere etme düşüncesindeydi. Önce, Rusyaya olunan Lehistan topraklarında bulunan Mohilu adlı yere gidip, Avusturya imparatorunu da yanına davet edip, orada mülakat ve bir kaç gizli müzakere sonunda birdenbire Osmanlı ülkesi üzerine hücuma geçerek,bazı yerleri aralarında bölüşmeye başlayıp, bazı yerlerdeki eski yunan ahaliyi uyandırmak, Avusturyanın felemenkliler elinde olan bazı yerleri mübadele ederek Baltık denizi taraflarından donanıma temin etmesine, Katerinanın yardım etmesi gibi bir takım evham-ı batıla üzere antlaş-ma yapıp bunu da aralarında gayet gizli olarak 1195/1780 başlarında imzalamışlardır."

Şahin Giray'ın iltica ettiği general, Potemkindi. Ruslar uzun zamanlardan beri,para gücüne dayanarak entrikalar çevirip, Şahin Giray meselesini çıkarabildiler. Katerina, Kırım hakkındaki hakiki niyetine bağlı tasavvurlarını bir tarafdan Avusturya'nın ittifakı ile gururlanırken öte yandanda Fransa ile İngiltere arasındaki karışık ve kavgalı münasebetlere dayanarak seçtiğini açıkladığı,Şahin Giray sahillerde gezinip dururken, general Potemkin 1197/1783de emir komuta elinde olduğu halde 70bin kişi ile birlikte Kırım'a daldı. Otuzbin kişiyi öldürmek gibi müthiş bir yıldırma politikasıyla yarım adayı istila etti. Potemkin, Şahin Giray'ı zorla Kırım hânlığı makamına oturttu ve hân'da kardeşi Bahadır Hânı yakalayarak hapse koydu.

Kırım İstilası ve Sonucu

Biraz evvel Avusturya imparatoru Fransuva Josephin ihtirasının esiri olduğunu ve Katerina ile Mohilof'da yapmış oldukları mülakattan bahsetmiştik. Şark meselesinin şu an ne vaziyet aldığını mümkün mertebe anlayabilmek için şu satırları okuyunuz: Teşen antlaşması, imparatorun hırslı nazarlarını Batı'dan Doğu'ya çevirtti. 2.Josephin Batı'dan alamadığı arazilere mukabil Katerina ile uyuşarak, doğudan yâni Osmanlıdan alınacak topraklarla müstefid olmayı düşündü. Bu sebepden Rus ve Avusturya arasında

haberleşme kapısı açılmış oldu. Arzu ve emeller açısından aralarında bir birleşme görülmeye başlandı. Her ikisi de, Osmanlı devleti idaresi altında yaşayan Hristiyanların kurtarılmasına çalışacaklar, balkanlardaki Slavların davetlerine icabet edecekler, hilal'e karşı salip'i yollayacaklardı. Aslında, bölüşme zamanında bir ihtilaf çıkacağınıda gözden uzak tutmuyorlardı. Fakat o güne kadar hududları genişlemiş bulunacaktı. Aslında, her ikisi de birbirine oyun oynama ümidi içinde pek memnundu. 1186/1772 tarihinde iki hükümdarın, Balkan yarım adası üstüne kararları şöyleydi: Balkanların doğu tarafı yâni Buğdan, Eflak, Bulgaristan, Rumeli,Türkiye, Edirne vilayeti, İstanbul, Çanakkale boğazı Rusların Batı yönünde ise, yâni Sırbiye, Bosna, Hersek, Arnavutluk ve Mora'ya kadar Avusturya'nın olacaktı. 1196/1781 senesinde bu fikir şöyle bir tarzda katileşmişti: "Hükümdar seçilmesi için bir Eflak ve Buğdan hükümetinin kurulması, Katerinanın 2.oğlu Kostantin, imparator olacak ve Rusya imparatorluğundan ayrı olmak üzere İstanbul'da yâni Kostantiniyyada Bizansın yeniden diriltilmesini sağlamak. Çariçe yalnız, Orcakof ile Buğ ve Dinyester nehirleri arasındaki Küçük Tataristanı ve ticari menfaat için de, Cezayir denizi adalarından iki ada alacak, Avusturyada Aluta nehrine kadar uzayan Küçük Ulah bölgesiyle Vidin, Orşova, Belgrad'ı ve birde, Belgrad'dan Drina nehri arasındaki Bosna-Hersek bölgesini ele geçirecek, Venedik de,

Dalmaçya kıWasın da kaybettiklerine karşılık olarak, Mora, Girid ve Kıbrıs verilecekti. Bu taksim uygulanırken Fransa'nın muhalefetide göz önüne alındı. Onun hakkına Suriye ve Mısır'ın terk edilmesi düşünüldü. Hatta, Petersburg'da bulunan Fransa elçisi Segure, bu düşüncelere ortak yapıldı. Elçi Segure, müslüman barbarları yine Asya'ya sürmek için Hristiyan milletleri arasında böyle ittifak hareketinin meydana gelmesinden son derece lezzet aldı. Ne var ki; Fransız hükümeti elçisi Segure'nin, bu nokta-i nazarını benimsemiyerek, Osmanlı devletinin mülkiyeti tâmmesini devam ettirmesi kanaatini taşıdığını bildirdi. 16.Lui, pek meşgul ve ayrıcada mâli bakımdan büyük darlıklar içinde olmasından gözünü açma fırsatı bulamıyordu. Buna inzimamen yedi-sekiz sene sonra vukubulan meşhur Fransa ihtilâlinin getirdikleri, elçi Segure'nin tasavvurlarını alt üst etmişti. Katerina üçüncü bir müttefike, yâni Fransaya güvenmediği halde, kendi gücüyle işe başlayarak, güney Rusya'yı iskâna, oralarda bulunan avarları ziraetçi yaptırmağa ve muhacirler sevketmeye Portemkini memur etti. Çariçe, büyük Petro'nun Baltık sahiline getirdiği Rus hükümetinin merkezi ağırlığını adamakıllı, hissedilir şekilde değiştirerek güneye çevirtti. Güney Rusyayı işleyipde hasılat alınması başlayınca, Akdeniz'de bir kapı aramak lüzumunu hissetti. Binaenaleyh, ilk önce Kırım'ın zabtının gerektiğini düşündü. (Bir not: Rusların metinde "Bahr-i sefid'de bir

mahrec araması." şeklindeki ibarenin arkasından Karadeniz de olduğunu bildiğimiz Kırım yarım adasının zabtı düşüncesini yanlışlık olarak vasıflandırmak lâzım. Çünkü, Kırım Karadenizde olduğundan Akdeniz'de aranan kapı olamaz. Herhalde A. Rasim merhum, Bahr-i siyah diyeceğine Bahr-i sefid deyimini sehven yapmış olmalı. M.H) (1091)Ruslar, Kırım'ı ele geçirmeden önce, Avus-turyalılarla birlikte olarak, cevap alamadığı takdirde hep beraber antlaşmayı bozacağını bildiren yazılı bir takrir verdi, meâli:" Zahire ve cephanenin gemilerin ve hasılatın Osmanlı ülkesinden hiç bir engel karşısında kalmadan serbestçe nakil olması ve bunun böyle devam etmesi zamanın gerektiği tanziminin yapılması, Osmanlı devleti tarafından bundan böyle açık ve gizli tatarların işlerine asla karışmamaya, Eflak ve Buğdan hakkında da, Kaynarca antlaşmasının tamame-i tatbiki için müzakerelere geçilmesini) bildiriyordu.

Rus İstilasından sonra Osmanlı tarafından savaş ilân edilemedi. Açıkça savaş hazırlıklarına da, başlanılamadı. Yalnız Özi taraflarına bir miktar muhafız askeri gönderilmesi, Taman tarafına da, Soğucak muhafızı Ali paşa muhafız görevi ile tayin ol Banıâli: "Ruslar daha öncede Şahin Giray'ı zorla makamına getirdiler, sonra da çekilip gittilerdi. Bu defa biraz daha fazla menfaat temininden sonra çekileceklerini tahmin etmekteydi."

Ancak arası çok geçmemiştiki, Şahin Giray'ın Soğucak muhafızı, Ali paşaya gönderdiği adamının mezkür paşa tarafından öldürülmesi, Rusların intikam alma bahanesi ile Şahin Giray'dan almış bulundukları müsaadeye tevfikan Kuban, Kefe ve Tamanın üzerine bulundukları müsaadeye tevfikan Kuban, Kefe ve Tamanın üzerine asker sevk ettiler. General Potemkin, 1197/1783 de ordu komutası idare merkezini Kırım'ın ortasındaki Karasu denilen mahalde, idare merkezini Kırım'ın ortasındaki Karasu denilen mahalde, kurdu. Kırım'ın bütün âlimlerini ve kumandanlarını toplayarak, onlara imparatoriçe Katerina'nın: "Siz müfsid bir kavimimişsiniz. Bize çok zahmetler verdiniz. Sizlerden çekdiğimizi başkaca bir milletden çekmedik. Fesatların ızdan kurtulmak için Osmanlı devleti dahi el çekerek serbest kalmanıza karar vernnişdir. Hal devleti dahi el çekerek serbest kalmanıza karar vernniştir. Hal böyle iken dahi, Osmanlı devleti ile aramızı bozmak istediniz. Ancak, iki devlet hâlâ sulh halindedir. Fakat siz, nice bin askerimi öldürdünüz. Bu hususta büyük masraflar yapmama sebeb oldunuz. Bütün bunlara karşılık, Taman, Kuban ve Kırım bölgesini mülküme ilave ettim." şeklindeki beyannamesini okudu. Ayrıca general hicret edeceklerin serbest olacağını ancak kalanların Rus uyruğunda sayılacağını söyledi. Şahin Giray hamiyyetsizliğinin ve kavmine yaptığı ihanetin ceza-

sını gördü. Ruslar ona ilk önce 600 bin rubleyi buıan bir tahsisat verdiler.

Sadrazam Yeğen Mehmed paşa azledilerek yerine kethüda Halil Hamid paşa getirildi. Bu sırada ülkenin tepesinde Kırım meselesi gibi pek önemli bir sıkıntı vardı. Bu bakımdan ihtiyatlı davranış biçimi seçilerek Tuna sahillerine önem verilmeye kararalındı. "Seratican Ocağı"adı verilen 2 bin kişilik ve yeni icad olunmuş toplardan meydana gelmiş bir ocak kuruldu. Bu ocağın talimlerine eski kethüda kâtibi Mustafa Reşid efdi ile Tophane-i âmire nâzırı Emin ağa tayin kılındı. Başlarına yeşil püsküllü, 12 terekden dikilmiş, beyaz çukadan takke giymeleri ve Beyoğlu ile Kağıthane de haftada 3 gün sürat talimi diğer zamanlarda da, idman ve talim ilimlerinde ustalaşr zamanlarda da, idman ve talim ilimlerinde ustalaşmaları emrolundu. Hatta, sadrazam Halil Hamid paşa bu ocağın genel talimatı için bir risale yazmıştır. Bu sıralarda Kırım'dan alınan haberler pek üzücüydü. Potemkin, Kırımdan Osmanlı ülkesine hicret etmek isteyenlerden kadın erkek 30 bin kişiyi kılıçdan geçirmişti. Bir İngiliz tüccarının Kırım beyannamesine karşı yazmış olduğu bir mektupda bulunan satırlara göre, Rusya'nın Kaynarca antlaşmasında Kırım'ın serbestliğini temin etmesi görünüşte olup, maksad-ı hakikisininde kısa süre zarfında kendi ülkesine katmak olduğunu ve bu zulüm ile birlikte gerçekleşti. Hakikaten Fransa devleti, Kırım'ın istilasını tasdik etmedi. Halbuki devlet henüz

yeterli derecede sefer tedarikinde bulunmadığı bahanesiyle protesto etmediğinden Katerina'nın beyannamesinde bildirdiği, antlaşma severliğin ve ifsad maddelerini zımnen kabul etmiş göründü ki, bunu büyük bir hata olduğunda şüphe yoktur. (ı)Burada A.Rasim bey merhum, bir izah yapmış: "Katerina'nın beyannamesine reddiye olarak İngiliz tüccarlarından birinin, Ruslardan bir tüccara yazdığı nameden: Ey Rusyalılar! Siz Taman'da bir subayın yapmış olduğu hareketten dolayı şikayetçiydiniz. Şahin Giray, bunu dava, tazmin, tarziye için istida edipde, Osmanlı devleti tarafından red olunsa bile, o zaman hân'a sahip çıkılarak yardımcı olunur, fakat, Kırımın zaptı lâzım gelmezdi. Deli Petro zamanında İsveç kralı Lehistanı zapt edip, İstanislas adlı krala bahşeyledi. Buna benzer olarak Moskov memleketinin zaptına fırsat yap oldu. Onu da, dostlarına vereceği mukarerdi. Vakıa, beyannameniz gayet mugalatalı bir şey olup,bunu neticedeki iddiası, herkes yapabildiğini yapsın demekten ibarettir. Ancak bu hareket ve davranışınız ammede yâni ahalide endişeye sebep olup, bundan çekinmek gerekmez mi? Meramınız, Eflak ve Buğdan'ın bazı hallerini vesile edip Tunayı sınır kestikten sonra Mora ve Akdeniz'in saf halkınıda tahrik ile rahatsız ederek ele geçirip, ülkenizi genişletip de Cermanya, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltereye hücum etmektir. Ancak bu hülyalarınız bir vakt-i fırsata muhtaçdır." (Tarih-i Cevdet)

Katerina, Kırım'ı istila etmeden önce, Rus askerinin güneyde bulunmasından dolayı, İsveç devletinin hücum etmeye fırsat bulacağı ihtimaline göre, tedbiri İsveç kralıyla hudud başında, bir konuşma yapmış ve kralın Danimarka'nın idaresinde bulunmakta olan Norveç'e yapacağı hücuma Rusya yardımcı olacak, 2 yüzbin ruble hediye vererek, İşveç hükümetinin tarafsız kalmasını sağladı. Kırım'ı istila ettikten sonra Şahin Girayı Ruslar nakit para bakımın dan taltif etmişlerse de, 3-4 sene sonra yüzüne karşı aşağılandığından tekrar Osmanlı devletine iltica etti. Rodos'a sürgüne gönderildi. Daha sonra da adı geçen yerde hayatı izale edildi.

Yine Rusya Meselesi

Fas hâkimi Mevla Muhammed bin Abdülillah bin İsmail tarafından çeşitli devletlere müsteşar-ı evvel,yâni 1.müsteşar payesiyle büyük elçi tayin edilen Molla Seyyid Tâhirin maiyetinde defterdarlık payesiyle 2.elçi molla seyyid Muhammed el Arabi, adlı sefirler geldi. Sefaret heyet-i,pek mükemmel mağrıbı takımıyla "Mahmudi" tabir olunan bir mağribi atı ve altı tane zenci, iki adet mühürlü sandık ve bir sandık fağfur (porselen) kapla Arapça bir ihlasname getirdi. Bir kaç ay sonrada, hediyelere ek olmak üzere, Elhac Mekki adlı sefir ile mücevher ile süslü kabzası olan bir kılıç, mücevherli bir saat, elmas ve yakutla süs-

lenmiş bir taç, bir gerdanlık, bir çift zümrüd küpe, altı tanede zenci cariye ile bir de hadım (tavaşi) gönderdi. Rusyanın Kırım'da açmış olduğu zihinleri tırmalayıcı mesele dururken, İstanbul'daki elçileri Bulgakof, elinde 8. maddeyi havi bir ticaret antlaşması yapmak gayreti güdüyordu. Bir yandan da altı maddesi kuvvetlendirilip, sarihleşmiş duruma getirilince de imza edildi. Bu antlaşma neticesinde Ruslara fevkalâde yarayan maddeler taşıdığına şüphe edilmemelidir. Öte taraftanda devlet hudud boylarında tedariklerine devam etmekle beraber, suyunca gitmeye lüzûm görülmekteydi. Çünkü her müzakere sırasında askerin intizamının olmadığı ve sebatına inanmak meselesi mevzu bahs oluyordu.

General Potemkin, Kafkasya kıtasıyla, İran'da zendiye hükümetinin ortaya çıkışını fırsat bilerek, bizim Erkli hân demekte olduğumuz Gürcistan hâkimi Herakliyus'u-ki, Çıldır vâlisi Süleyman paşa vasıtasıyla Osmanlı devleti himayesine girmişti hediyeler vererek Rus tarafına çevirmeyi başarmıştı. Yine Mengerli adı ile tanınmış ayrıca açık baş handa denilen diğer bir Gürcistan hâkimi de benzer hediyelerin cazibesiyle Ruslara kapılmıştı. Böylece Ruslar, Kafkasya'da, İran'da ve Osmanlı topraklarında çeşitli hile ve entrikalar çevirmeye başladı. Diğer taraftanda İngiltere ve Prusya elçileri Babıâliye, Rusların Osmanlı devletini parçalamaya matuf çalışmalar ile meşgul olduğunu haber verdiler. Ecnebi tarihlerin vermiş

olduğu bilgilerden anlaşıldığına göre, Katerina'nın 1193/1779 da doğan torununun adı Rumca kelimelerden olan Kostantin idi. Süt annesi ve arkadaşları da, Rumlardan seçilmiş olduğu gibi tahsilini de Rumca olarak yapmıştı. Bu Kostantin'in resmi bir madalya'ya bastırılıp, Helenlerin Bazilosu (Basileus des Hell, Ànes) diye yazdırılmıştı. Bilhassa Kırımda Kersun ile Sivastopol'da büyük büyük kaleler yapılmasını başlattılar. Kersun ile Astarhan arasında 130 bin kişilik ordu bulundurulması. Osmanlı devletinde bulunan Rumlarla alakayı ve münasebeti kurmak ile vazifeli Bulgaris adlı piskoposun bu ve münasebeti kurmak ile vazifeli Bulgaris adlı piskoposun bu Kersun'a tayin edilmesi, Rus elçisi Bulgakof'un devlet adamlarını rüşvetler vererek Rus tarafına meyil ettirmeye (Rasim bey bir not koymuş, alıyoruz "Hatta Kırım'a dair Rusya'ya sened verilmesi müzakeresi sonrası sadrazam bulunanlara hitaben: hepimizin ittifakıyla bu senet Moskofluya verilecek. Bu gün yarın, on gün sonra verilir. Her ne vakit verilirse verilsin o vakite kadar şu meclis şu odadan dışarı yerde ağzına alırsa hakkında hüküm idam olur. Çünkü, şimdiye kadar yapılmış meclis toplantılarını ertesi gün ecnebilerden işitiyoruz. Bu hakk'a uygun değildir. Demiştir. Sultan 1Abdülhamid bile bir irade-i seniyyede: "Ben size, defalarca yazdım, olur olmaz kimseleri meşveret meclisinize almayın. Başkaları işleri bilir oldu. Bizim

devletimizin yadigârları Hristiyan devletlerin devlet adamları gibi devletimize hayırlı değiller." diyor.

Bu haller 1202/1787senesine kadar sürüp giden Rus entrikalarının hülasasıdır. 1197/1782 den 1202/1787 yılına kadar Rusya ve diğerleri ile cereyan eden siyasi muamelelerimizin yanında: 1-Kuban nehri iki devlet arasında hudud olmak üzere (Kırım, Taman, Kuban) topraklarının Rusya'ya ilhakına karar verildiği, yine Aynalıkavak'ta Rusya elçisine bir sened verilmesi. Bunda, Fransa, İngiltere elçileri ısrar ve devleti tedariksiz bir savaşın neticesiyle korkuya salmışlardır. Yalnız Prusya elçisi muhalif kalmıştır. 2-Evvelce Rusya ve Avusturya elçilerinin 3 madde üzerine verdikleri yazıda bulunan Memleketeyn meselesi hâl edilerek Eflâk'dan 619 bin kese cizye, 90 bin kuruş İydiye (bayramiye) 40 bin kr rikâbiye, Buğdan'dan, 135.444 kese cizye, 90 bin kr. iydiye, 25 bin kr. rikabiye alınıp, yeniden tayin edilecek voyvodalardan caize istenilmeyeceğine ve voyvodaların da bu vesile ile ahaliden de para toplayamayacaklarına dair Rusya'ya bir senet verilmesi. 3- İngiliz tebasından olanların da ithal veya ihraç ettikleri mal ve eşyanın (1103) gümrük vergisi alındıktan sonra, Fransa, Avusturya tüccarları gibi musdiriye vergisinden muafiyeti. 4-Avusturya gemilerinin Karadeniz'de serbestçe dolaşmalarına, müsaade edilmesi (ki,bu hususta İstanbul kadı'sıyla,Galata mollasına ve gümrük eminine emir verilmiştir.) 5- Yine Avusturya devleti, Rusya ile olan

ittifakından istifade etmek emeliyle ticari bakımdan bazı müsaadelere izin verilmesine kıyam olunarak bu hususta Bosna taraflarından bazı arazi iddiasında bulunması (ki, bu hususta Nemçelilere denizlerde ve Prut nehri üzerinde serbestçe gemilerini işletmesi imtiyazına müsaade olunduğu gibi arazi istemesine ret cevabı verilecek olursa harb ilan edeceğini Rusya'nın da bu noktada yardım edeceğini anlayarak bir müddet için sessizliğe bırakılması kararlaştırıldı. 6- Prusya hükümeti, Avusturya'nın Ruslar ile ittifak yapıp Osmanlı devletinden arazi alarak genişlemeye gideceğini hissetmesiyle İngiltere ile anlaşarak İstanbul'da sefirleri vasıtasıyla, devleti Rus ve Avusturya aleyhine harb ilânına teşvik etmeleri, 1.Abdülhamid askerin intizama girmemesi ve mülkiye nizamının henüz tatbik edilemeyişinden dolayı, savaştan çekindiği halde Kırım'ın Rusya'ya geçmesinden dolayı, İstanbul'da fesat emareleri çoğalmış ve yerinde görüleceği gibi Halil Hamid Paşa'nın yerine sadaret makamına geçen Yusuf paşa harp taraftarı olduğundan gerek efkâr-ı umumiyeye gerekse Prusya ve İngiltere elçilerinin teşviklerine kanarak Rus elçisiyle çoğunlukla iyi münasebetleri mahalli muamelatta bulunmuştur. 7- Rusya'nın Karadeniz de, deniz gücünü arttırmasıyla birlikte, yine sefiri tarafından Memleketeyn ve Gürcistan hakkında iddialarda bulunması, Kuban taraflarında bazı kabileler hududu aşarak, Rusya arazisine yaptıkları akınların men e-

dilmesine, Rusya tüccarlarından mısdariye rüsumunun kaldırılması, Cezayirlilerin zapt ettiği bir Rus gemisinin istirdadı (kurtarılması), Rusya'dan kaçanların kabul edilmemeleri, Osmanlı devletine tabi Kazakların hudud boylarından uzaklaştırılması, Tuna civarında yağma ve hırsızlıkların önlenmesi, Varna'da bir Rus konsolosunun ikametine izin verilmesi, Özi ahalisinin tuz meselesi gibi münasib olmayan tekliflerin anlatılması. Bu yıllar sırasında iç işlerde de önemli vakalar meydana gelmiştir. Osmanlı devleti 1182/1768 seferinin neticesi altında günden güne ezilmekteydi. Rus ve Avusturya devletleri de fazla vermemek şartıyla tazyikler ve tahriklerde bulunuyordu. Diğer taraftan kimi rütbesine itibaren ve kimi hatırı kalmasın veyahudda aleyhde söz etmesin düşüncesiyle meşveret meclisine doldurulan devlet adamları devletin sıırını ifşadaki kötülüğü anlamayarak, edemiyerek şuna buna söylemeleri hatta o zamanda bile büyükçe rütbelilere musallat olan sarraflar gibi kimselere açılmaları da babıâli'yi zor durumlara düşürüyordu. Avusturya hükümetinin İrişve'nin terki, Bosna'dan arazi feragati hakkındaki teklifin müzakeresi sonunda hazır olanlar devletin sırlarını dışarı duyurmayacaklarına yemin etmişlerken, ertesi gün babıâliye Avusturya ve Rusya tercümanları gelip, hepsi müzakerede konuşulan: "Reis Efendi bir defa Nemçe elçisiyle konuşmaya luzûm görmüş. Hepsini söyleyerek ardından da tarafı devletten murahhasların

tayini olmadıkça mülakat yapılamayacağını hatırlatmak için sefirlerimiz bizi gönderdi." demeleri üzerine çaresiz kalan, Reisül Küttap şaşalayıp kalmıştır. Askeri ve idari nizamın düzgün, çeşitli sırların şunun bunun ağzında olan bir idarenin iç manzarası da berbat olmasına engel yoktur. Avusturyalıların Bosna'dan istedikleri araziyi tahkik için gönderilen Karabeyzâde Hacı Ahmed ağanın Bosna kadılığından alarak babıâliye getirdiği ilâmda adı geçen arazinin çevresi yüz saat uzaklıkta olup içinde 21 tane büyük kale ayrıca dört kalenin var olduğu bildirilmiş ve hudud ahalisinin durumdan haberdar olarak ihtilale hazırlandıkları anlaşılmıştı. Sayda vâlisi meşhur Cezzar Ahmed paşa yedi sekiz sene zarfında büyük bir güç kazanarak, hatta 1197 ve 1198 yâni 1782/83 senelerinde Cebel-i Lübnan'daki Ben-i Mütevval şeyhleri ile hâkim emir Yusuf'u bir çok savaşta mağlup sonunda da, hepsini öldürmeye muvaffak olmuştu.

Cezzar Ahmed paşa da 1198/1783'de Emir Yusuf'u da mağlup ettikten sonra Dürzilerin iki fırkasından birinin hâkimi ve kendisinin müttefiki olan Emir İsmail Lübnan'ın merkezi idaresini teşkil eden Dayrül Kamer'e gelerek buradaki idareyi ele geçirdi. Cezzar Ahmet paşa bu olanları başka şekilde anlatarak, kendisine verilmiş Bosna vâliliğini redde muvaffak olurken, aksine buranın bütün işlerinin kendisinin idaresine verilmesini temine muvaffak oldu. Esas maksadı

da, Berrüşşam'da istiklâliyet içinde nüfuz sahibi olmaktı. Berrüşşam vâliliği katiyet kesbedipde yerine yerleşince eski müttefiki olan Emir İsmail'i de istemedi. Mihail Sikroç isimli birine Emir Yusuf'a hitab eden bir name yazdırarak, Emir İsmail'in verdiği parayı verirsen hükümeti sana çeviririm, razıysan durma Akkâ'ya gel. Cezzar ile konuş. Diye yazdırmıştı. Emir Yusuf buna razı olduğundan konuşmak üzere Akkâ'ya geldi. Üç ay içinde ödemek şartına bağlı olarak 200 bin kuruşa bir senet verdi. Emir Yusuf, Cezzarın yanına kattığı bir gurup askerle Dayrül Kamer'i basarak Emir İsmail'i yakalayıp, hapsetti.

Bu sırada vefat eden İbrahim Müteferrikanın yerine halifesi Kadı İbrahim Efendi geçerek matbaanın işlemesini sağladı. O da vefat ettiğinde artık yüzüstü kaldı matbaa. 1198/1783'de matbaa yeniliklere açık hale getirilip adeta tazelendi. İdaresi de Beylikçi Râşid Efendi ile resmi devlet tarihçisi demek olan Vakanüvis Vasıf Efendiye verildi. Bu iki vazifeli zât, aletleri terekeden alıp, bazı şartlar içinde vakıflara bağladılar. Bu sırada basımları yapılan kitabların tashih yâni yanlışları düzeltme işine Gelenbevi İsmail Efendi vazifelendirildi. Rusya, Karadeniz'de bulunan donanmasının gücünü arttırdığı gibi, parça sayısını da çoğaltmıştı. Bunlardan sonra ise davranışlarında harbi davet edici haller görülmeğe başladı. Osmanlı hükümeti, bu davranışlardan çıkarmış olduğu sonuca uygun olarak, Karadeniz boğazının tahkimatlarını göz-

den geçirip, icab edenin sağlamlaştırılmasına önem atfetti. Rusya'nın Sinop'ta açılmış konsolosluğuna tayin edilen kişi Sinop şehrine geldiğinde, konsolosluğun bayrağı çekilmiş, ahali ise büyük bir korkuyla dedikoduya başlamıştı. Arkadan gelen karışıklıklar konsolosun önce Kırım'a kaçmasını bilahire İstanbul'a geçmesi neticesini verdi. Rusya sefirinin ısrarı üzerine konsolosun kayıp olan eşyalarının bedelini tahsil, Sinop kadı'sının azil edilip, Bursa'ya, müftüsünü de Kastamonu'ya sürerek elçinin de yanına özel memur katarak Sinob'a gönderip, orada ikametini temin etti. Sadrazam Halil Hamid Paşa, şeyhülislâm Ataullah Efendi, görevlerinden alındılar. 1199/1784 tarihinde azledilen Hamid Paşa'ya azil işinde türlü türlü rivayetler söylenmiştir. I.Abdülhamid, bu sadrazamını Bozcaada'da öldürttü. Öldürülmesinden sonra ortaya çıkan defterinde 30 bu kadar bin kese akçaya sahip bulunduğu anlaşılmıştır. Osmanlı devletinin 1201/1786 senesine kadar meydana gelen vakalar yanında, Cezzar Ahmed Paşanın hac emirliği, Ferah Ali Paşa'nın Soğucağa gitmesi Çerkesiztan da islamın yayılması ve diğer meselelerin devam etmesinden ibaret olup, dış siyaseti ise Rusya ve Avusturya taraflarından gittikçe kararmıştır.

Rusya'ya Harp ilânı

Katerina, topraklarının güney bölgelerinde seyahate çıkacağını bir sene evvel Avusturya imparatoru Joseph'e bildirmiş, onu da davet etmiş bulunmaktaydı. Hatta, Rusların İstanbul'daki elçisi geçmiş satırlarımızda 6 rakamla işaret ettiğimiz teklifleri babıâli'ye bildirdiği sırada, Katerina'nın mayıs ayında Kersun'a geleceğini de ilave etmişti. Ruslar savaştan kaçınmaktaydı. Hatta, imparator Joseph'e yazmış olduğu davet mektubunda Osmanlılar ile meydana gelen anlaşmazlıkların güzellikle düzelmesine tavassutunu istemişti. İmparator bunun neticesinin bir savaşı getirebileceğini his etmekle birlikte Katerina'nın Fransızların tavassutuna el uzatmış olduğunu anlayınca kendisine gelen davetiyeyi pek soğuk bir tavırla aldı. Bu soğukluk o kadar barizdi ki, hısımı olan Prusya hükümetine kadar yaklaşmayı göze aldırmıştı. Fakat, Büyük Fredrik ölmüş yerine geçen kral da bu yaklaşıma pek yardımcı olmamıştı. Hal bu vaziyeti gösterince mecburen Ruslara temayül göstermeye başladı. General Potemkin, Katerina'ya Kırım tacını giydirmek için ihtişam ve gösterişe lâzım bütün sebebleri kullandı. Katerina güney taraflarına indikçe, bir zamanlar Tatar ve Kazak akınlarıyla adeta çöl haline gelmiş bulunan güney kıtasının imarına da başlanmasından gördü ki, bu günkü günde oralarda milyonlarca insan yerleşmiştir. Kersun'a vardığında buranın sağ-

lam bir kale, Sivastopol'a geldiğinde burasının da muntazam bir liman haline gelerek sularında kuvvetli bir donanmanın yatmakta olduğunu da gördü ve kopyalamayı bakışlarıyla yaptı. Her durdukları yerde, Potemkin'in düzenlemesiyle Lehistan ve Litvanya'dan gelen temsilcilerle, Tatar mirzaları, Kuban hânları, Kabartay beyleri, Katerina'nın arabasını karşılıyorlardı. Katerina binmiş olduğu arabaya Fransa, İngiliz ve Avusturya sefirleri de biniyorlardı. Bu seyahatte Avrupa politikasının da, beraber bulunduğunu gösterir. Kanef'de Lehistan kralı, Kersun'da Kont Falkenştayn adıyla Avusturya imparatoru ile Bulgakof, Avusturya'nın İstanbul sefiri Herbert karşıladılar. Fakat bu sırada Karadeniz'in üzerinden bir Osmanlı donanması da görünerek, Dinyeper nehrinin mıntıkasını tehdit eder bir vaziyet almıştı, hatta, Katerina Avusturya imparatoruna: "Görüyor musunuz? Türkler Çeşme'yi unutmuşlar." demiştir. Geçtiği yollarda karşılama için dikilen zafer tâk'larındaki yazılar "Bizans yâni İstanbul yolu" şeklindeydi. Avusturya imparatoru bu arada meydana gelen Belçika meselesinden dolayı hemencik dönmüşse de, İstanbul sefirine, babıâli ile Rusya arasında devam etmekte olan sulh halinin devamı için elden gelen gayreti esirgememesini emretmişti. Bu seyahat, babıâli'nin büyük bir şiddet içinde kızgınlığına sebeb teşkil etti. Rusya'nın Mısır'da İzmir'de ve Buğdan'da bulunan konsolosları ifsad etmekten geri kalmadıkları gibi, Rusyanın ticari gemi-

lerinin de yasak eşya nakilleri yaptığı haberi alınmıştı. Öte taraftan İngiliz ve Prusya elçilerinin teşvikleri neticeler vermeye başlamıştı. Hattâ sadrazam Yusuf paşa, Aynalıkavak Sarayında İngiliz elçisini kabul ettiği sırada bu sefir, paşaya: "Çariçe eline geçirmiş olduğu zaferden sonra mağrur olarak bundan böylr devlet-i âliyeyi tehdit ile isteklerimi elde ederim inancındadır. Babıâli sebat ve metanet göstererek İlkbahar'da Karadeniz'e mükemmel bir donanma çıkarabilirse, Özi, Bender ve Hotin hududlarına iktidar sahibi bir kumandanla 40-50 bin kişi civarında asker gönderebilirse, Katerina haddini bilir. Bilhassa Rusyalıların bütün tedarikleri hep borçla yapılmış şeylerdir. Görüntüsüyle harbçi bir manzara sergiliyorsada hakikatta öyle bir vaziyeti henüz elde edememiştir. Durumu hep gösteriye dayanmaktadır. Aslında Rusların gaye-i hakikileri İranı istila etmektir. Avusturya'ya gelince; iç işleri bakımınca pek büyük meşguliyeti vardır. Buna uygun olarak siz sebatkâra-ne ve metinâne bir şekilde tedariklerinizi görmeye çalışın, Çariçe hemen Fransa elçisinin tavassutunu istemekte gecikmeyeceği görülecektir. İşte o zaman problemler sizin emin olacağınız şekilde yoluna konur." şeklinde ifadelerde bulunmuştur. İşte Katerina'nın Kersun'a Dinyeper, yâni Özi suyu mevkiinde gördüğü donanma bu teşviklerin üzerine çıkarılmıştı ki; kapak ile bir kaç fırkateynden meydana gelmişti. Rusya sefiri

Bulgakof, babıâliyi sıkıştırmaktan boş kalmıyor idi. General Potemkin'in politikasını sürdürmekteydi. Tarihlerimiz diyorki: "Babıâli, Rus elçisi Bulçakof'un devam etmekte olan iddialarının önünün alınmayacağını anlayınca, hudud boylarında yapmış olduğu tedbir ve tedariklerle beraber ne olursa olsun diyerek harp ilan etmeye karar vermişti. Reisülküttap Fevzi efendi, adı geçen sefirle görüşerek, mülakatın sonunda şöyle bir ultimatom vermiştir: 1-Buğdan'ın Yaş beldesinde, Bükreş'de ve İskenderiye'de bulunmakta olan konsoloslarınızın fesat dolu muamelesinden dolayı, bulundukları yerden defi, 2-İki senedenberi Gürcistan'da meydana gelen ihtilâl ve Rusyanın Erekli hân'ı himaye etmesinden çıkması Rus askerinin Tiflis ve Gürcistan'dan geriye alınması, 3-Boğazlardan geçiş yapan Rus ticari gemilerinin, yasaklanmış eşyalar taşıdıkları için bundan böyle aranmaya tabi olmaları, 4-Rusya'ya iltica eden Buğdan voyvodasının geri verilmesi, 5-Özi ahalisine verilen miktardan daha fazla tuz verilmesi, 6-Rusya da ticaret yapmakta olan Osmanlı tüccarlarının korunması için Osmanlı devleti tarafından Rusya da birer memur bu-lundurması." Bu ultimatomu alan elçi Bulgakof, bağlı olduğu devletten bir cevap gelmedikçe ifadede bulunmayacağını bildirdi. Bunun üzerine yâni 1201/Şevval ayının 29./1787/Ağustosunun 14.Salı günü, toplanan müşavere meclisinde sadrazam Yusuf paşa'nın ısrarına dayanılamayıp harp ciheti ağır bastığından tercih ya-

pılmış ve Şeyhülislâm Müftüzâde Ahmed efendi'de fetva'yı verdiğinden savaş ilanına ve üç gün sonra elçinin hapsedilmesi kararlaştı.

Elçi Bulgakof babıâli'ye getirtilip, misafir odasına kapatılmıştı. Hemen salonlardan birinde yapılan bir toplantıda müzakere devam ederken öte tarafta da, elçi ile haberleşme ve müzakere yapılmaktaydı. Sonunda Kırım meselesinin reddi ileri sürüldü. Elçi, devletime yazayım mukabelesinde bulundu. Diğer yandan da, toplantı halinde olan mecliste sulh ve harp taraftarları ortaya çıktı. Sadrazam bu ihtilafı kendi maksadına muvafık görmiyerek, hemen: Bu kâfirlerin hâli böyledir. Dedi. Şeyhülislamda eyleyerek Bulgakof ile baştercümanı Pizani ve maiyetindeki memurları tevkif edip Yedikule'ye gönderildi. Hemen arkasından Osmanlı iskelelerinde bulunan gemilerin zapt edilmesi emirleri verildi.

1.Abdülhamid, harb ilânına pek güç ikna edilmiştir. Esasında, bu harp bizim sadrazam Yusuf paşa ile General Potemkin politikasının arasında hayat buldu. Çünkü, gerek padişah gerekse devlet adamlarının çoğunluğu, Katerina ve Avusturya imparatoru Joseph sulh yanlısıydılar. Arada harbe delalet edenlerde İngiliz ve Prusya elçileriydi. Çünkü, bunlar bize, Rusların parası kalmadı, ah vah içindedir, İsveçliler ise harp çıkması için bahaneye bakmaktaydı. Avusturya, Ruslarla birlikte hareket edemez, ederse Prusya hemen omuzuna binecektir. Dedikleri gibi İsveç hükü-

metine de: Rusların Osmanlılar ile uğraştıkları şu sırada sizin için bir fırsat doğmuş demektir. İngiltere, size donanmasını verecek ayrıca para yardımında da bulunacaktır. Osmanlı devleti de para yardımına katılır. Şeklinde teminatlar veriyorlardı.

Avusturya imparatoru Jozef'in Kırım'a seyahatinde Katerina'ya yapmış olduğu teklif:" Prusya, müşterek hasım olduğu için 1.Türkiye ise, 2.derecede tutularak İngiltere ile ittifak edilecek ve fransa yanımıza çekilecek ve iki devletinde Prusya ile hesap görmesi için İngiltere ile Fransa arasında yeni bir ihtilaf zuhuruna çalışılacak şeklindeki ifadelerinden ibaretti. İngilizler, başka bir politikaya sâlik oldular. Osmanlı ülkesinin Rusya, Avusturya ve Fransa ittifakıyla bölünmesini engellemek. Osmanlı devletide, Rusya'da tedariksizdi. Başlangıçta Özi muhafızı İsmail paşa, Kılburun kalesine hücum etmişsede, kale muhafızı general Suvarofun hiylesine kurban giden askerimiz olmuştur. Suvarof bu savaşta yaralanmıştır. Bizim tedarikimizle ilgili olarak tarihlerimizde yalnız, muhafiz, Serdar, Serasker tayini gibi belirsiz malumatlar vardır. "Yusuf paşa gibi harb severle, Çeşme kahramanı Kaptan-ı Derya, Hasan paşa gibi dilaver iki zâtın yüksek himmetleri ile beraber devlet-i âliye tedariklerini yine tamamlayamamıştı. Ancak felemenk ve İngiliz mühendislerinin yardımlarıyla gemilerin inşa işlemi tamamlandı. Yeni Fransız çapları modelinde olarak topçuların çapları islah edildi. Dört bin gemici Rum

yazıldı. Mısır'da isyan halinde bulunan Kölemenlerle uyuşularak, Mısır ordusu savaşa sevk edilmek üzere toplandı.

Ayrıca Rumeli ve Anadoludan asker kaydırılması yapılarak İsmaiyl tarafına sevk etmek için eski sadrazamlardan meşhur, Yeğen Mehmed paşa sürücü tayin olundu. Fransız tâlim subayları yeni gelen askeri ara vermeden eğitime tâbi tuttular. Cezayirli Hasan paşa: "Ben resim paşası değilim. Biz hâlâ Osmanlıoğlu Osmanlıyız. Hem de, idmanlı olduğumu gösteririm ümidindeyim." Demekte idi. İlkönce taarruz yapılma yoluna gidildi. Kılburun kalesi üzerine yaptıkları hücum (Burada A. Rasim bey bir izahat vermeye, lüzum görmüş, bizde alıyoruz:" Ruslara elçilerinin Yedikule hapishanesine atıldığı haberi geldiğinde Sivastopol limanındaki hazır durumda bulunan donanmasından küçüklü, büyüklü gemilerinden meydana getirdiği bir kıtayı Karadeniz'e çıkartarak, Osmanlı ticari gemilerinin üzerine salarak, bazı hasarlar vermişlersede, hemen arkasından çıkan müthiş bir fırtına gemilerini alt üst etmiş ve yetmiş parça top çeker bir kalyonları boğaza düşerek çaresiz bir halde Kavaklar civarındaki hisarönüne demir atmaya mecbur kalmışlardır. Durumu haber alan tersâne-i amire bunlara elkoymuştur.")

12 Kasım tarihinde general Suvarof'un çok kanlı geçen savunması yüzünden akim kaldı. Rus generali bu savaşta ikiyerinden vuruldu. Bu savaşa Ruslar

sebeb olacak tahrikler yapmışlardı. Daha sonrada müzakerelere girişerek vakit kazanmak istediler. Müzakerelerin aniden kesilmesi, Çariçe Katerinayı hayret ve telâşa düşürdü. Güneydeki eyaletlerinin hidivi durumunda bulunan general Potemkin ise dahada fazla şaşırdı. Hatta, Türklerin Kılburnu üzerine yaptıkları hücumu görünce, öyle büyük bir korkúya düştüki, Katerina bile Potemkine yazmak zorunda kaldığını hissetiği mektubunda" aklınızı, fikrinizi, ruhunuzu toplayıpda sabır ve metanetle onları yenebileceğinizden emin olun. Bana, yazdığınız gibi her çeşit vazifenizden istifa yoluyla, uzlete çekilme kararınız, cidden bir zaafdır." demiştir.

Suvarof'un gösterdiği başarı ve bunun sonucu olan galibiyet Çariçeye ulaştığında kalbine biraz rahatlık getirdi. Ancak çok geçmemişti ki; Karadeniz'deki müthiş fırtınaya yakalanan Rusya donanmasının düştüğü perişanlık bir kara haberdi. Çünkü epeyice sayıya varan gemileri batmıştı. Başka bir gemi ise kırık dökük bir halde Osmanlıların eline geçmişti. Potemkin aşırı ve mübalağaya eğilimli bir kimse olduğundan, (Burada A. Rasim bey bir açıklama koymuş, alıyoruz: "Katerinada gizli niyet ve hilelerini diğer devletler nazarında saklamayı temin için bir beyanname yazıp ilân ederek içine yazdığı bir takım maddeleri uzun uzun anlatıp değiştirerek elçisine yapılan muamele ve onun hapse konması karşılığında sefere çıktığını bu işde Osmanlı devletinin adamakıllı

suçlu olduğunu ileri sürdü. Bundan başka Katerina, Osmanlı topraklarının paylaşılmasını ileri sürerek bu hususda, Fransızların uygun bulup ve yardımcı olmasını Petersburg'da oturan Fransız elçisine acilcene teklif etmiş ve düşüncesince karar verildiğinde kolay olacağını, Mısır'a değer hizmet olarak Fransızlara vererek, feragat etmekten çekinmeyeceğini arz ve beyan eylemiştir. Halbuki, kaptanı derya Gazi Hasan paşanın Mısır'a gidip gelmesiyle Mısır'ın hâli değişip ve Rusyalıların kendilerine çekmiş oldukları İbrahim ve Murad beyler takımı, Mısır'ın dışına kovularak çıkarılmıştı. Buna karşılık Mısır'da nüfuz sahibi olmakla bulunan İsmail bey ise, Osmanlı devletine sıtkı sadakat ile istikrar içinde olmaktan dolayı, Rusyanın o arazide ekmeği tasarladığı fesad tohumlarının önü kapatılmıştı.") donanmanın mahv olduğunu yazdı. Uçlakofu muhasara eden general bir türlü ilerleyemiyordu. O sırada, Çariçeye Kırım'ın boşaltılmasını ve 13 senelik emeğin mahsulü olan liman ve tersanelerinin terkinden bahsetmekteydi. Hastalanmış şiddetli titreme demek olan ispazmozlara tutulmuştu. Çariçe ise cesaret tavsiyesinde bulunmaktaydı: "Ben, bunları sana iyi bir dosta, iyi bir talebeme, şimdiye kadar benden bile fazla vasıtaya sahip olan sana yazıyorum. Beş yaşındaki çocuklar gibi aceleci olmuşsunuz. Kırım'ı tahliye etmek! Türklere, Tatarlara, imparatorluğun kalbine kadar giden bir yol açmak demektir. Çünkü, ovada çölde bir savunma mevkii alınamaz."

tarzında satırlar yazarak bunu temin ediyordu. Avusturya'nın Viyana şehrinde Rus-Osmanlı münasebetlerinden çıkan soğukluk, hoş olmayan bir hayret meydana getirdi. Türkler ile harp etmek mecburiyeti anlaşılmaya başlanmıştı. İlk öncede Fransa'nın tavassutunu taleb etmek düşüncesinde duruldu. Fakat Petersburg sefiri Kobentçel, Rusların Türkleri mağlup etmek için kimseye ihtiyacı olmadığını Çariçenin beyan ettiğini söyleyince hepsi müteselli oldular. Bu haberden çok sevinen Avusturya imparatoru 2. Jozef, Ruslara karşı taahhütlerini yerine getirme hususunda hazır bulunduğunu ilân etti. Hatta, Fransa ve İspanyanın ittifaka dahil olmasını temin için müzakerelere tevessül edildi. Fakat, Fransızların Eylül ve Kasımda Hollanda seferinden ricat etmeleri iki imparatorunda ümidlerinin boş çıkmasına sebeb oldu. Çünkü, 1787 senesinin son baharında 2.Jozef harp tedariklerine başladı. Kendisi ile başvekil Kauiniç arasında görüş ihtilafı mevcuddu. Jozef, Belgrad'ı istiyor, Kauniç ise Hotin'i isteme durumndaydı. Biri Adriyatik denizi üzerine doğru yayılıp, orada kuvvet bulmak, diğeri ise, Rusya'nın hiç olmazsa Karadeniz sahilindeki emel ve arzularını baltalamakla kendini vazifeli sayıyordu. Venedik'i bile ittifaklarına dahil etmek arzusunda bulundular. Venedik hükükmeti, müthiş bir askeri yıkılış içinde bulunduğunu görmüş olduğundan yardımcı olamayacağını bildirdi. İmparator Jozef, Osmanlı devletine harp ilânını yapmadan Belgradın

üzerine aniden saldırmak ve ele geçirmek emelindeydi. Harp ilânı yapılmakla beraber, mevsim kışa pek yakındı. Bu bakımdan ilkbaharda savaşa başlanmak kararı alınılarak hazırlık tedbirlerinden olmak üzere Vidin, Özi, Akkirman ve İsmaiyl taraflarına muhafız ve komutan tayinleri yapıldı. Çıldır vâlisi Süleyman paşa'ya da, Dağıstan ve Azerbaycan taraflarını ittifakı daireye alarak Erekli hân'ın ortadan bütün bütün kaldırılması Dağıstan hânlarından Avar hân'ı Ame hân'ın Rusya tarafındaki, Kızlar kalesine hücum etmesini emir edip, Köse Mustafa paşanın Soğucak ve havalisi başbuğluğuna tayin, Vize kasabasında bulunmakta olan Kırım hânlarından Şahbaz giray, getirtilerek Kırımı Ruslar ellerinde tutmuş bulunduklarından kendisine Kuban hân'lığı verilerek, Taman üzerinden Kırıma geçmeleri veyahut Kabartaylar cihetine geçip o bölgede bulunan Rus kabileleri üzerine yürümeleri tenbih edildi. Bu esnada 1202/1787de Avusturya sefiri babıâliye gelerek, veziriazam Yusuf paşaya Rusya ile muharebede ittifakları olması hasebiyle hükümetinin de Ata, Belgrad, Böğürdelen, Bosna hududlarına, Eflak voyvodasına beyannameler göndererek harp ilânı ve mümkün olan yerlere hücuma geçmelerini bildirdiğini söyleyince Yusuf paşa, harp etmek hususunda yapmış olduğu acil davranışın hatalı olduğunu anlayarak hayretlere daldı. Çünkü Kırım'ın alınması vesilesiyle devletin başına büyük bir gaile açıldığını anladı. Belânın en büyüğü ise, askerin durumunda

nizam ve intizam hususunda en ufak bir istidad bulunmamasıydı. Şahsi menfaat ve fikirlerin, devlet ve milletin yüksek menfaatlerine feda edildiğini gösteren şu vakalar, hepimiz için bir ibrettir. Yusuf paşa, önce Rusyamı, yoksa Avusturya üzerinemi gitsem tereddüdüne düştü. İstanbul'dan yola çıkıpda taa Sofyaya gelinceye kadar kararını vermek kesinliğini bulamadı. En sonunda da, bütün güçleriyle Avusturya üzerine çullanılmaya karar verildi fakat ne halde? Yolda yeniçeriler ulüfe bahanesiyle ihtilâl bile çıkardılar. Ecnebi tarihlerde Ruslarında tedariksizliğini yazıyorlarsa da, Tarih-i Cevdet, Katerina'nın bir hayli zamandan beridir Os-manlı seferini düşünerek tedarikte bulunduğunu ve sefirininde Yedikule'ye kapatılması üzerine Kuban ve Kırım yoluyla Hotin'in karşısındaki Kamaniçe'den Yalta'ya kadar olan yerlerde, bol asker bulundurduğunu, bunların meşhur general Potemkin komutasında olduğunu, deniz yolu ilede Karadenizde 8 kapak oniki fırkateyn ve tahminen 200 tanede şalopesi mevcud idi. Baltık denizi donanması ikiye taksim edilerek birini Akdenize gönderdiğini yazıyor, ordunun Davud paşa'dan Edirneye nasıl gittiğini aşağıya aldığımız gibi hikaye ediyor: "Yusuf paşa, gayretli, disiplinli ve askerleri zaptu rapta bağlayabilecek bir zât olup, bir taraftan lutuf dolu muameleler yaparken, diğer taraftanda yüksek siyaset göstererek askeri sevk edip, himmetlerini esirgemiyordu. 1182/Sefer-1768/Haziranında orduyu İstanbul'dan çıkış sırasında

askerden bazıları, yahudi ve Hristiyanlara vurup yaralama, şuna buna taarruz etmek gibi çeşitli edebsizliklere teşebbüs ettiklerinden ve bunlar bilindiğinden bu defasında hamdolsun böyle uygunsuzluklar meydana gelmedi.Ordu, bütün vekarıyla Davut paşa sahrasına çıkarıldı. Oradanda Edirneye ulaşıldı.

Gazi Hasan paşa kumandasında olarak Karadeniz'e çıkan donanma bazı rivayetlere göre 16 kapak ve 8 fırkateyn ile birkaç (Burada A.Rasim bey bir izahat koymuş. Alıyoruz: Cezayirli Gazi Hasan paşa, Karadenize gitmesinden bir gece evvel donanmada bulunan bütün kaptanları yanına davet edip onlara şu tarz hitabda bulunmuştur. Benim nereden geldiğim, neler yaptığım hepinizin malumudur. Lâkin nam alacak ve din-ü devlet uğruna canımızı verecek vakitler şimdiki vakittir. Niyetim düşmanın hakkından gelmek yada ölmektir. Bu sebebe bağlı olarak, bütün cariye ve kölelerimi azad ettim. Her birinin de hizmetlerine göre, mükafaatlar tevzii ettim. Bütün borçlarımıda ödedim. Ayalimi dahi bundan böyle göremeyeceğimi düşünerek veda ettim ve ona göre gidiyorum. Eğer sağ kalıbda geri dönmek nasib olursa, bu Allah (c.c.) ün inayetidir. Sizi öteden beri yoldaş bilirim. Bu sefer hepinizi yanıma çağırtmaktan garaz, bu niyetimin sizce de, bilinmesi içindir. İçinizde, cesaret edemeyip de ölümden kaçacak var ise şimdiden söylesinki gücenmeyip kendisine derhal izini veririm. Yok cenk esnasında gayretsizlik edipde, hava muhalifti yok

askere söz geçiremedim tarzında özür ve beyanlarla bahaneler ile emrimi dinlemeyen olursa, padişahın başı için, böylelere aman zaman yoktur. Ancak gayret gösterip hizmet edenlere umduklarından ziyade mükafat verilecektir. Bu şartlar ile gitmeye razı olan kalsın ve sadakat ile hizmet edeceğine yemin etsin." Hasan paşa bu sözleri söylediğinde Çeşme olayı gibi kendisinin yüreğini yakmış ve bunun intikamını almak arzusuyla tutuşmaktayken bile, askerin nizamlara uymaması, harp içinde cephane noksanlığı çekeceklerinden dolayı sulhun devamını isterdi. ...... tane küçük tekneden, bir rivayete görede büyük küçük 150 parça gemiden ibaretti. Abdurrahman Ağa isimli birinin komutasındada Akdenize çıkarılan dahil değildir bu sayıya. Akdeniz muhafızlığına Memi kaptan tayin edilerek emrine 12 kalyon ile Cezayirle Tunus ocaklarından tertib edilmiş 7 gemi daha verildi. Ordu büyük zorluklarla Vidin'e varabildi. Vidin kumandanı Melek Mehmed paşa 12 bin askerden meydana gelmiş bir fırka ve sekizbin imdad askeriyle Kalafat'a geçerek oradan Avusturyalıların istilasına düşmüş bulunan İrşova yakınlarında bulunan Lazartahane mevkii müstahkemine saldırıp, orayı ele geçirip, Avusturyalıları ağır zayiata duçar etti. 10 tane top ve bir haylide mühimmat ve cephane ele geçirdi. Daha sonra Mahadiye ele geçirilip, İynelek bölgesi de, sadrazamca gerek kara gerekse denizden muhasaraya alınıp, hücumlar yapılarak teslim olmaya zorlandı. Bu

aradada, kışın kendini göstermiş olması ordunun kışlamak üzere Edirne'ye çekilmesi kararlaşmış iken, keşif harekâtına çıkmış bulunan komutanlardan Memiş paşa 80 bin Avusturya askerinin Şebeş bölgesinde bulunduğunu ve bir meydan savaşına hazırlandıklarını öğrendi. Ordu ve serasker paşa bütün mevcuduyla hücum etti. Şebeş ele geçtiği gibi avusturyalılara büyük zayiat verdirildi. Bir çok, esir ve mühimmat elde edildi. Şebeş savaşı zaferi haberi İstanbul'a ulaştığında üçgün süren şenliklerde top atışları dahi yapıldı. Eyüb camii şerifinde yapılan Cuma selâmlığı merasiminde, camii'in hatibi hutbede Abdülhamid-i evvele "gâzi" ünvanını ilave etti. Savaş hakkında bir fikir sahibi olabilmek için ecnebi tarihlerden aldığımız şu tafsilatı okuyalım: "Osmanlılar, 3 yüzbin asker çıkarabileceklerini ümid etmekteydiler. 1203/1789 Ocak ayında Kırım eski hânlarından Şahbaz Girayın komutası altında ancak 60 bin tatar hazır olabildi. Şahbaz Giray, Besarabyayı işgal etti. Bunların arkasında Osmanlı ordusu yavaş yavaş toplanmakta, zaman zamanda yeni askerin iştirak etmesiyle büyüyor veyahudda kaçakların firarının çoğalmasıyla küçülüyordu. Çünkü, askerler gelip, hemen de geriye gitmekte serbesttiler. Türklerin, gerçek kuvvetleri donanma ile İbraiyl, Yerköy, Rusçuk, Silistre, Vidin, İrşeveh, Belgrad mevki müstahkemini içinde bulunduran Tuna hattı idiki, hududlarda bulunan Hotin ile Uçakofun müstesna oluşuyla hepside iyi bir halde

bulunuyorlardı. Uçakofda, Potemkin'in kaimmakamı general Suvarof'un kumandasındaki 40 bin Rus askeri tarafından kuşatılmış 20 bin Osmanlı bulunmaktaydı. Potemkin, bu 40 bin askerin haricinde daha 110 bin askere daha sahipti. Rusların, Podolya taraflarında da, Romiyançof'un 60 bin kişiye yaklaşan ordusu birikmekteydi. Kuban'da da, Pol Potemkin ile Yelaghin kumandalarında 40 bin kişilik bir orduları daha bulunma durumundaydı. Avusturyalılar ise, Macaristan'da 6 parçaya taksim edilmiş iki yüzbin kişilik ordu yerleştirmişti. Bunların bir kısmı general Lassi ile 2.Jozefin kumandasında olarak Belgrad, Vidin, İrşeveh mevkilerine hücum edeceklerdi. Diğer kısmı da, prens Dö Kuborg'un kumandasında Besarabya'dan veyahud Buğdan tarflarından gelecek hücumları defetmek ve icabında Romanyayı istilaya vazifeliydi. Rus, Osmanlı ve Avusturya ordularında zamanı sarf için öncelikli bir gayret görülüyordu. 1202/1788 de Potemkin, Katerina'ya Kırım'ı terk etmek için bir mektup daha yazdı. Katerina bu mektuba cevabında: "Ben buna razı olamam... Fikrini anlıyamıyorum. Semerde iken kuyruğu arkasında durınak için atından inermi? "Demekteydi. Ruslar bir şey yapamıyor, Avusturyalılar ilerliyememe durumunduydılar. Tifo salgını çok büyük hasara sebeb olmaktay-dı. Hastahanelerinde 20 binden fazla hasta yatmaktaydı. Buna mukabil Buğdanlılar, 2.Jozef'e haber göndererek kumandası altında Avusturya subaylarının yar-

dımlarıyla hiç bir maksat taşımadan savaşmağa amade olduklarını bildirdiler. İmparator Jozef önce çekindiysede, daha sonra miralay Fabri adlı biri, prens Dö Kuruğ'ın emriyle Yaş şehrine giderek, metropolid ve Boyarlarla ahali tarafından pek güzel karşılandı. Bu miralay Buğdan'da bulunan küçük bir Osmanlı kuvvetini ricata mecbur etti. Hırvatistan ve İsklovenya hududuna mareşal Laudon bakmaktaydı. Laudon, Dobiye'yi zapt ve Gradişka'da bir fırkamızı mağlubiyete uğratarak Yenipazar'ı istila etti. İmparator Jozef'de Şabac'ı alarak, Sava nehrini geçerek Belgrad üzerine hücum etti. Ancak veziriazam Yusuf paşa Bulgaristanda toplanmış 70 bin kişilik bir kuvvetle yetişerek tifo hastalığından kırana uğrama durumuna gelmiş Avusturyalıları nehrin öte tarafına püskürtmeye muvaffak oldu. Tuna'yı geçen bir Osmanlı ordusu Mihadiye'de bir Avusturya ordusunu perişan ederek düşmanı Temeş nehri ötesine attı. Avusturya ordusu dehşet içinde kalmıştı. Bu esnada Macarlarda bir ihtilâl hâli üzerinde bulunmaktalardı. İmparator, Mahadiye'de mağlup olan general Wartens leben'in kalan mevcuduyla birleşerek Salatina denilmekte olan mevkiide ettiği savaşda da mağlup oldu. Lugoş imparatorun ordugahında bir gece baskın korkusuyla çıkan kargaşalıkta hepsi birden kaçarak mühimmat, erzak ve cephaneyle toplar Osmanlılara kaldı. Hatta gece karanlığında iki tane Avusturya alayı biribirlerine ateş ederek kırıldılar. Az kaldı imparator

ile yeğeni Arşidük Fransuva da helak oluyordu. Osmanlılar ordugâha girerek, 150 köyü ateşe verdiler. Sonra Tunadan geriye döndüler. İmparator ordusunun kalanını ancak Zemlin'de toplayabilip güç halle Viyana'ya avdet edebildi.

Devletin iki büyük devlet ile harp halinde olduğu şu dönemlerde İşkodra'da Bucatlı Mahmud paşanın serkeşliği, Bağdad ve Basra karışıklığı, Mısır'dan Gazi Hasan paşanın dönüp gelmesinden sonra şeyhülbeled olan İsmail bey, pek bilinen İbrahim ile Murad beylerin mücadeleleri yine yol almıştı. Ordu, kış mevsimi dolaysıyla Vidin'e döndüğü sıralarda Hotinin istilası ve Avusturyalıların tekrar Mihadiye ile civarını, istirdad ederek, biraz yukarıda naklettiğimiz Dobiyebe ve Yeni pazar'ında işgal olunduğu haberi ulaştı. Pek çok istifade edilmiş bulunan Memiş paşa adlı kumandanımız Mihadiye'de esir oldu. Bu vakalar üzerine, Ordunun Rusçuk'da kışı geçirmesine karar verildi. Fakat, Özi ve Bender taraflarından da kara haberler geliyordu. Ruslar, Avusturyalılarla birlikte hareket ederek, Yaş'ı zapt, Buğdan prensini esir ettiler. Hatta, Oçakof denilen Özi kalesini behemahal ele geçirmek üzere muhasaraya girişti. Özi limanı önünde bulunan ince donanmamızı prens Şarl dö Nasuu Sigen'in komutasındaki Rus ince donanması mağlup etti. Bir kaç gün sonra general Potemkin'in sahil boyuna mevzilendirdiği toplar orada bulunan Osmanlı gemilerini tahrib etti. Özi muhasara komuta-

nı Suvarof muhasara hattını sıkıştırmaktaydı. Hatta bir kere, kendisininde katıldığı hücumda yaralanmıştı. Son yaptıkları hücumda başarılı olarak pek çok mühimmat ve top ellerine geçti. Ruslar, kale içinde bulunan kadın ve çocukların hepsini çiğnemekten çekinmedi.

Muhafız Hamid Hüseyin paşa da esir düştü. Bu haber İstanbul'da büyük elem ve üzüntülere sebeb oldu. Hele Gâzi Sultan 1.Abdülhamid hân pek mahzun oldu. 1203/1788 senesi hadiselerinin ve harbinin özeti budur. Avusturyalıların büyük mağlubiyetlerine uğramalarına rağmen tam tam tersine deruslar şanlı galibiyetler elde etmekteydi. Kaptan-ı derya Gâzi Hasan paşa, Karadeniz de bir Rus donanmsını mağlup ederek, Sivastopol limanına sığınma mecburiyetinde bırakmışsa da, o arada ince donanmamız çoktan mahvolmuştu. Rus, harp gemileri Sinop'a kadar gelerek gülle atar hale geldi. Ticari gemileri takip edip zaptetmeye başladı. İstanbulda kendini pek şiddetli olarak gösteren kış kıtlığa sebeb oldu. Bu halde sıkıntılara sebeb teşkil etti. Ancak bu sırada Avrupanın kuzey bölgelerinde Rusya aleyhine bir hareketi kıyam başladı. İsveç kralı 3. Güstav, Ruslara harp ilân etmek için bahane aramaktaydı ve buldu. İsveç generallerinden biri Rusyaya iltica etmişti. Bu general ülke müdafasına ait sırları Ruslara satmış olan Spernoğ Porten adında biriydi. İsveçliler büyük Petro'nun Finlandiya topraklarında yaptığı toprak gaspını kur-

tarınak için plânlar yaparak, Rusların harp sahalarını gizlice gözledikleri gibi, Katerina'da İsveç'teki hükümetin gayri memnunlarını kralın aleyhine kışkırtmaktaydı. Osmanlı savaşı 3.Güstav'ı ümitlendirerek 45-50 sene evvel devlet-i âliye ile imzalanan antlaşmaya uygun olarak istifade ctmeyi düşünmeye başladı. Bu antlaşma icabatından olarak, İsveç hükümeti, devlet-i âliye lehine tavassut edip, ondan para alabilirdi. Hatta, orduyu hümayun İstanbuldan hareketten hemen önce İsveç elçisi o sırada Osmanlı reisülküttabı olan Süleyman efendi ile vukubulan mülakatından çıkan neticede "İsveçli, Moskof ile cenk edecek olursa, devlet-i âliye akça esirgemez" şeklinde bedeli sonsuz bir bono almıştı. Diğer taraftan Prusya ve İngiltere hükümetleri İsveç'lileri savaşa teşvik etmeken geri kalmıyorlardı. 3. Güstav, Rus askeri kıyafetine soktuğu bir kaç askerini Finlandiya hududundaki İsveç askeri üzerine ateş ettirerek Rusların İsveç üzerine de, hücuma başladıklarını anlatarak savaş ilanında bulundu. Bunun üzerine Baltık denizinde Rus gemilerinden bir kaçını tuttu. Rusların bizimle savaş halinde bulunmaları hasebiyle Finlandiya'da, Petersburgda bile yeterli güçleri yoktu. Payitaht savunulacak halde olmayıp her çeşit zor karşısında amadeydi. Yalınız danimarka hükümeti Ruslara hin-i hacette yardım etmek şartını taşıyan bir antlaşma ile yükümlüydü. 1203/1788 yılında İsveç donanması kral'ın kardeşi Şarl Dö Sudeınan'ın komutasında bu-

lunduğu halde, İsveç'deki Karloskrona limanından gizlice hareket etti. Hareket maksadı Kronştadla Petersburg'du. Aynı zamanda 3.Güstav'da Finlandiya hududunu aşmak üzere hazırlıklarda bulunmaktaydı. İsveç'in Petersburg elçiliği kâtiblerinden Şilâf Katerina'ya şu mealde bir ültimatom verdi: "Rusya devletinin Stokholm sefiri Razomuskinin konuşmaları yüzünden çekilip cezalandırılması. Rusyanın evvelce İsveçten istirdad etmiş olduğu Kekzlom ile güney Finlandiya ve Karalya arazisinin iadesi. Kral'ın doğu bölgelerinde sulhun temini hususu için tavassutunun kabul edilmesi. Kralın, Kırımı babıâliye iade ettirebilmesi.

Bu da kâfi gelmezse devlet-i âliye hududunun 1182/1768 senesinden önceki duruma getirilmesi. Rusyanın hemen silahlarını bırakması" Katerina, bu ultimatoma vakıf olunca, İsveç sefirini geri yolladığı gibi Fransanın elçisi Segura, Katerina'ya: "Galiba İsveç kralı, zât-ı haşmetpenahilerinize karşı üç büyük muharebe kazandığını rüyasında görmüş de, sahih olduğuna inanmış gibi davranıyor" dediğinde Katerina cevap olarak: "Üç büyük muharebe kazanmış, hâttâ Petersburg ile Moskova'yı da ele geçirmiş olsa bile, mademki, cesur ve sadakatli bir milletin riyaset makamında bulunuyorum ona, büyük bir imparatorluğun enkazı üzerinde kaim duran benim gibi şedid ül şekime (çok dayanıklı) bir karı'nında neler yapabileceğini öğreteceğim. "sözlerini söylemiştir.

3.Güstav iradesini biraz seri olarak kullansaydı Petersburg şehrine girebilirdi. Katerina'nın başşehrini koruyacak askerinin sayısı ancak 6 bin kişiyi bulmaktaydı. Hemen ne kadar, arabacı, hizmetkâr, amele varsa tamamını askere aldı. Kral Güstav'ın, Fredrikshom şehri üzerine yürüdüğünü haber alınca, Rusları bir dehşet dalgası istila etti. Biraz sonra bu şehrin civarında bulunan Hogland adasında rus donanma kumandanı İngiliz Graig'le Dük dö Sonderamani arasında bir deniz savaşı vuku buldu. Greig'in yaralandığı savaşta iki taraf'da birer gemi kaybettiler. Dük İsveç'e döndü. Katerina, kliselerde toplu dualar okuttu. Kral 3.Güstav, Fredrikshom'da üç hafta gibi önemli bir zaman kaybetti. Bu kaybedilen zaman zarfında Ruslar, Grandük Pol'ün komutasında olan Vyoborg da, 12 bin kişiden meydana gelmiş bir ordu hazırlamayı sağladı.

Katerina, kendisine Güstav'ın ordusunda taraftar buldu. Yüzü bulan subay sayısı kralın, harp ilânını kanunu esasi hükümleri dışına çıkarak yaptığını söyleyerek, ya bizi izinli saymalı ya da sulh yapmalı diyerek isyan bayrağı açtılar. (Ne feci bir durum! M.H.) Finlandıyalılardanda bir gurup subay, Katerina'ya bir dilekçe göndererek Çariçe'nin Stokholm'de müzakere yapılmasına rızası olup olmadığını sordular. Çariçe bu soruya çok müşfik bir tavır içinde müsbet olduğunu belirtir cevab verdi. Bu vaziyet karşısında Finli subaylar İsveç ordusuna bir beyanname yayımlayarak

Çariçe ile mütareke yapılmasını ve Rusya arazisinin terk edilmesini istediler. Stokholm'daki gayri memnunlarla yâni 1772 senesinde kaldırılmış bulunan anayasa darbesini tanımak istemeyenlerle sözleşmişlerdi. Bu vaziyet ortaya çıkan hâl kralın durumunun vahamet kesbettiğini göstermekteydi. Hayatı tehlikeye girdi, buna bağlı olarak da, Stokholme gidemedi. İngiltere, Prusya antlaşması olunca Danimarkalıların İsveçin aleyhine yürümesini engelledi.

Osmanlı devletinin İsveçlilerin yapmış olduğu hareketten istifadeleri, Rus donanmasının Akdeniz'e gelememesi olmuştu. 1788 senesinde haziran ayının 13. günü olan Cumartesi İngil-tere ve Prusya hükümetleri arasında Lov şehrinde varılan antlaşma iki devletin ittifakını dahada sağlamlaştırmıştı. İki devletin birleşip, Hollandayı Fransa ittifakından çekip kendi ittihadlarına almışlardı. Vaktiyle, Prusya ve Rusya arasında imzalanmış olan ittifak antlaşması 1203/1788 de kesilmiş oldu. Yenilenmemişti de. Bu sırada Avusturya imparatoru 2. Jozef, zor bir duruma düşmüştü. Çünkü; etrafında Prusya, İngiltere, Hollanda, İsveç, Osmanlı devleti Polonya ve hali hazırda ihtilâl içinde olan Belçika ve Macaristan vardı. Kendisinin yanında bir tek Rusya vardı. Ordusunun vaziyeti fena olduğu gibi Rus ordusu da ondan aşağı kalmadığı gibi, general Potemkin'in yetersizliği göze batacak kadar vardı. Hâttâ Katerinaya bir kaç tane mektup yazarak babıâli ile ortak bir antlaşma imza-

lanmasını tavsiye etti. Katerina, kendi reyi ile serdettiği şartların içinde olmak kaydıyla sulha heveskâr görünüyor, fakat Avusturya'nında yalnız başına bir sulh antlaşması yapmasına bir şey diyemeyeceğini bildiriyordu. İlk şart ki, böyle bir müsalaha imzaladığı takdirde imparator, Prusya aleyhine olarak Rusyanın yapacağını söylediği yardımdan artık ümidli olması gerekmiyordu. İstanbul'da da, devletin harmi, sulhmu diye müzakerelerle vakit geçirdiği görülüyordu. Gerek idare, gerekse mâli durum pek karışık bir hale gelmişti. Islahat için bir sük-ûn, hem de uzun sürecek bir istirahate muhtaç olan Osmanlı devleti, 20 yıldan beri dinlenmemiş ve müddet zarfında yedi-sekiz senesi bilfiil savaş halinde olmak üzere gerek insan nüfusu gerekse nakit para bakımından hayli zararlara duçar olmuştu. Sultan 1.Abdülhamid sulha taraftar olmakla birlikte harb etmekten kurtulamıyordu. Devletin içinde bulunduğu durumun müzakeresi için şeyhülislâmın konağında toplanacak meşveret meclisine gönderdiği hattı hümayunda devlet adamlarına karşı büyük bir emniyetsizlik sergileyerek: "Hepimiz bir gemi içinde olmamıza binaen gayret hepimize düşmektedir. Hakk'söz ne ise söylemekten çekinilmemelidir. Fransa ve İspanya tavassuta, Prusya İngiltere ortak olarak birleşmeye talibdirler. Devlet-i âliye hangi taraf hayırlıysa seçmeli ve bu gün katileşmesi, tekrar tekrar düşünmeye ve sonraya bırakılmaması kesin emrim ve matlub-umdur. Kaldıki; bu

husus mecliste bulunanlardan başka bir ferdi dinlemesi lâzım gelirse elbette intişar bulur. Ve bunun zararı herkese değer. Her kim, kendi nefsinden gayriyi bir kelimesinden haberdar ederse Allah-ü Zülcelâle havale eyledim. İki cihanda rahat bulmasın. Her kim ketum olup, saklamayı tercih ederse iki cihan saadeti izzetine nâil olsun. İşte benim diyeceğim budur. Haber alısam billahilkerim hakkından gelirim." diyerek, şu harttı hümayun, padişah ile vekiller ve devlet adamları arsındaki münasebeti pek güzel taayün edebilir. Sultan I.Abdülhamid, Özi kalesinin düşman eline geçmesi yüzünden son derece büyük üzüntüye kapılmış olduğu halde 1203/Receb ayının 12.-1789/9 Nisan Çarşamba günü irtihal eyledi. Sürre alayının vefat ettiği gün gönderilmesi kadim iken, birgün evvele alarak sürre eminine emanetleri teslim ettikten az sonra hastalığının şiddeti artmış ertesi gün vefatı vuku bulmuştur. Askerinin yenildiği haberini aldıça pek büyük kederlere düşerdi. Nitekim Özi Rusların eline geçti dendiğinde bir "ah" çekip kaldı rivayettendir. Sultan I.Abdülhamid hân'ın son günü pek üzücü bir manzaraya sebeb olmuştur: Şehri İsmail efendi tarihçesine bakarak 1203 Recep ayı başları 1789 senesi Mart ayı sonunda surre alayının merasiminin yapılması vakti gelmişti. Darüssade ağası İdris ağa ve silahdar Arnavut Yahya efendi durumu huzurda hatırlattılar. Rahatsız bulunan padişah hz.leri acele edilmesini arzu ederek derki: "Bizim bu sene bir gün

evvel teberrüken çıkarma yoluna gidelim" sözleri karşısında Receb ayının 10. gününde kubbe altına gelir. Çok ağırlaşmış bulunduğundan acele ile sürre alayı eminine teslimatı yapar. Yanında şehzade Mustafa ile Sultan Mahmud bulunmaktaydı. Onlara dönmeleri için izin verir. Bunun üzerine şehzade Mustafa odasına gider. Darüssade ağası ile silahdar, sultan Mahmud'u alarak Hırka-i saadet yakınındaki sünnet odasına götürereceklerdir. 1.Abdülhamid evvelâ sarık odasına gelir gelir. Sultan Mahmud'u kucaklar, ağlar sonrada: "Oğlum Mahmud seni Cenabı Mevlâya emanet eyledim. Hazreti Hakkın yardımcı eli seninle olsun. İki cihanda yüzün karalanmasın" diye dua edip, çıkar. Yürüyemeyecek halde bulunduğundan kahvecibaşı ve berberbaşı Mustafa ağalar koltuğuna girerler. Çemşirliğe bakan köşke götürürler. Oturur oturmaz, Serdarı Ekrem Koca Yusuf paşadan gelen bir kâğıdı kaimmakam Salih paşa getirir. Kâğıdı baş çukadar Bebekli Abdullah ağa alıp, padişaha takdim eder. Okurken, Özi kalesinin Ruslar tarafından zapt edildiğini anlatan bölüme gelir gelmez bir Ah! Çeker, o anda kendisine eski tâbirle nüzul isabet etmiştir. Şimdi buna felç denmektedir. Hekimbaşı Körükzâde Hasan ef. çağırırlar. Hekim, nüzulü, nezle ile tevil ederek nabzı elindeyken "Efendim, Allah'a emanet, bir şey yoktur. Fakat bir parça nezleniz hareket eylemiş" sözleriyle teselli vermeye çalışmışsa da Padişahımız, hekimin yüzüne melûl melûl bakarak: "Hasan

efendi, son hizmetindir. Güzelce bak. Efendini elinden aldırdın." şeklinde seslenince hekimbaşı Hasan efendi dayanamıyarak ağlaya, ağlaya çıkar. Hakikaten padişah da sabaha karşı ruhunu teslim eder. 3.Mustafa'nın siyasi icraatının neticesi kötülüklere hedefi teşkil etmiştir.

Fâide 211:

H.13.Asır Sonlarında Devletin İslam Politikası Sultan 1.Abdülhamid zamanında Osmanlı devletinin islâm ülkelerinin bazıları hakkında seçmeyi düşündüğü politikayı iki bahisi ve konuşmanın neticesinde tesbit etmek kabildir. Bunun birincisi: Reis ül küttap yâni dışişleri vekili Fevzi Efendinin İspanya elçisi Polini ile bir antlaşma toplantısında yapmış olduğu konuşma içeriğidir ki; 1196/1781 senesinde olmuştur. İkincisine gelince; Fas hâkimi Muhammed bin Abdullah bin İsmail tarafından bazı hediyelerle gelen büyük elçi Molla Seyid Tahir'in sorgulanmasında elde edilen bilgilerdir. Bunun tarihi de 1197/1782 senesidir. 1196/1781 tarihinde İspanya elçisi ile beş madde üzerindeki kararlaştırmanın esası olan il maddesinde: (1011) "Devlet-i âliye din birliği üzerine islâm devletlerinden Fas ve Yemen hakimlerinden başka kara devletiyle savaşı veya hasımlığı olduğunda asla ve asla her hangi bir bahane veya sebeble hiç bir vakitte, İspanya devletinin hasmı bulunanlara gizli ve açık bir yardım yapmayacak... "bildirildiği gibi ikinci maddesinde de, yapılacak tamamlayıcı antlaşmanın, batı Cezayir, Tunus ve Trablusgarb Ocak beyleriyle halklarının bilgisine sunulup, adı geçen ocaklar saltanat-ı seniyyenin bütün devletler ile olan muahede ve sulh

meselesinde iradeleri kendi ellerinde olduğundan dolayı, bu ocaklar İspanya devletiyle sulha rıza gösterdiklerinde, devlet-i âliyenin memnun olup, sulh imzalamalarının makbul sayılacağını belirten bir emr-i şerifenin elçi tarafından istidasında belirtilmiş, her bir ocağa başka başka çıkarılacağı" yazılıdır.

Fas hakiminin sorgulanması, Fas hâkiminin Avusturya imparatoruna (1012) göndermiş olduğu hediyelerin tahkiki, Sicilyateyn yâni iki Sicilyanın kralıyla antlaşma yapıp, yapmadığının hakikatını, Fas'da bir toplantı tertip ederek Rusya ve Avusturya birleşmesi, hâkim ve ahali arasında üzüntüye sebeb olup, hâkim'in "devlet-i âliyeden mal veya diğer bir şey esirgemek yanlış, evlâdımı istese esirgemek hali ihtimalim yoktur. Hakk' Teâla, devlet-i âliye'ye zeval vermeye" diye dua da bulununca, herkes buna ortak olup şayed kendilerinden bir şey istenecek olduğunda hiç düşünmeden yardımda kusur etmeyeceği arz ve ilâmı arz ve ilâmı için böyle bir elçinin yollandığı maddeleri ve elçinin verdiği yazıların ifadesinde: "Moskofların Akdeniz'e musallat olmaları işitildiğinden muhtemel cihada yardım hususunda dört kıta savaş gemisi, içlerine de mühimmat ve birçok hediye konup, Tunus beylerbeyine bir kağıd yazıp, bu gemiler, içersindeki mühimmat ve eşya, şevketlü ve kerametlü padişahımız 1.Abdülhamid'in tebriki ve ona bağlılık hediyemizdir. Sağlık ve selamet içinde

âsitane'ye ulaştırmaya inayetinizi rica eyleriz."yazılmıştı.

Cezayir beylerbeyinin giden adamlara (1013) tahkir ile gemileri red edip, iade etmeğe ve sizin gemilerinize Osmanlı devletinin ne ihtiyacı olacak olacak demesinden dolayı üzülen hâkimin hasta olduğu ve bu işlerden devlet-i âliyenin haberi olmayıp, İngilizlerin Ruslara böylece ne büyük yardımlar yaparak ümmet-i Muhammede çok zarar verdiği halde, biz islâm milletinden olduğumuza göre niçin biribirimizle birlik teşkil etmeyelim? Padişah, Melik-i mağribi kendilerinin bilsin. Askerim ve topraklarım onlarındır. Nakit ve mühimmat-ı harbiye bizde ne kadar varsa onundur, hepsini veririm. Demiş bulunduğu ve bunları yazılı olarak da gönderdiği görüldü. Bu vaziyet karşısında sadrıazam: "Padişahın; hâkimin mektupla hediyelerinden pek memnun olduğunu, devletin topraklarının geniş asker ve cephanesinin miktarı kâfiyse de,ancak eski sefer esnasında savaş işlerine 200 bin kese sarf olunduğundan şimdilik 30 bin akçası kaldığın ı ancak kendilerinden borç istendiğinde ne kadar akça verebileceklerini" sormuştur. Elçi; beşbin kese dediğinde, sadrazam da: 5 bin keseyi ben de, Kaptan Paşa da verir dedikten sonra (1014) hâkimden yine para talebinde bulunup ayrıca barut ve güherçile istemiştir. Bu mülakatlarda Fas elçisinin en memnun olduğu husus: Hâkimin büyük babası tarafından Ravza-i Mutaharra'ya bir zamanlar takdim edilmiş cevahir ile

süslenen bir kaç mushaf-ı şerifin tilavet olunmayıp yâni okunmayıp, kaldığı duyulduğundan bunların üzerindeki mücevherlerin çıkarılarak Medine'de oturan fukara-i Haseni'ye ve Hüseyni'ye ye taksim edilerek mushafların okunmasının sürre eminine tenbih olunmasını rica edince sadrazam tarafından: "Ravza-i mutahharada bulunan bir habbenin çıkartılması edebsizce bir iş olacağına, bu istek yerine getirilemez. Fakat, hâkim hazretlerinin cedleri ve pederleri ve kendileri için nefis hatla bir kaç mushafı şerif ve Delail-i hayrat temin olunup, okunmasın a vazifeli kimse tertibi ve sevabını onlara hediye olunmasına müsaade-i hümayun hazırdır." demesi olmuştur. (1015) Fas hâkiminin hediyesine padişah tarafından da: "Mücevher olarak, çok mükemmel işlemeli kabzası süslü bir kılıç, hançer, pek kıymetli bir ok atma takımı, yedi tane işlemeli şişhane tüfeği, altın yaldızla işlemeli gaddere (büyük bıçak), yine pek mükemmel süslü ve cevahir kakmalı at eyeri ve donanımı, Osmanlı dokuma tezgahlarının imalatı olan kumaşlardan meydana gelmiş takdime, Arabça yazılmış bir nâme de elçiye teslim edilmiştir. "Bu cevabnâmede, islâm kardeşliği ve yardımlaşmasının önemi anlatılmakla birlikte, istikraz yâni borç isteme ile alakalı satırlar vardı. Şu olaya dikkatli bir tarzda bakarsak, enteresan sonuç çıkarmak kabil olur. İşte, eğer Fas hâkimi böyle bir elçi gönderip de üzerine düşeni hatırlatmasaydı, Osmanlı hükümeti islâm ülkeleri üzerindeki büyük

te'sirinden haberdar olmayacaktı. Sefirin, ilk önce Hive Hânı tarafından gönderilen elçilik heyetinin padişahın huzuruna kabul edilmesi, emsal sayılarak, 1. Abdülhamid ile görüştürülmesi de yukarıda yazdığımız te'sirin anlaşılmasından sonra yapılmaya başlanmıştır. Babıâli ise verdiği sözü yerine getirerek Medine-i Münevvere'ye üç tane mushaf-ı şerif, üç tanede Dalail-i Hayrat göndererek sevabını Fas hâkiminin geçmişlerinin ruhuna (1016) edilmek üzere Medine'de ikamet eden üç kişi tilavetle görevlendirildi. Her birine 20 şer akça da, tayın tayini yapıldı. Ancak, hepsi bu kadar bundan ötesi yok.

Fâide 212:Yeniçerilerin Durumu

Sultan 3.Mustafa, 1.Abdülhamid ve 3.Selim zamanlarına bakarsak, Mustafa han devrinde yeniçeriler herhangi bir itaatsizlik göstermemişlerse de, 1182 / 1768 senesinde Ruslarla yapılan savaş da pek cesur davranmadıkları (1017) aşikârdı. Buna karşılık Rus orduları, Petro'nun, Katerina'nın devamlı gayretleri sayesinde askerlik bilimi hocaları tarafından eğitime tâbi tutulduğundan o zamanlar geçerli olan harbin fenni kaidelerine uygun hareket ederek savaşıp başarılı olmaktaydı. Bizim ordumuz ise, hâlâ eski dönem harp kaidesine uygun olarak savaşmakta ısrar etmektelerdi. Bilhassa da yeniçerilerin çoğu, piyadeliği bırakıp, fâkir ahaliyi zorlayıp, bir at alıp, savaş

esnasında sıkışırsa o atların yardımıyla bir ara teşebbüs ederek nizamsızlık yapmağa başlamışlardı. Bu tip sebeplerle Ruslar galibiyeti elde edince, 3.Mustafa, askeri kuruluşu teftiş ve araştırttı. Hatta, bir defasında Hâlimi efendi ile sohbet ederlerken: "Yeni asker tanzim etmedikçe düşmanlarımızla baş edemeyeceğiz, ne yapalım?" sorusunu sorduğunda. Hâlimi efendi: "Yeniçerileri islah edelim" demesiyle (1018) Padişah: "Onlar,nizâm kabul edermi?" diyerek ocağın islah kabiliyeti kalmadığını ima etmişlerdi. Baron Dö Toth adlı bir Fransızı Tophane-i âmireye alarak onun çalışmalarıyla bir çok ıslahatı yapmaya muvaffak olundu. Fakat savaşın devamı boyunca yeniçerilere düşünülenler tatbik olunamadı. Bu sırada da padişah bunlara düşüncelerini uygulatamadan dar-ı beka âlemine katıldı. Ancak, yeniçerinin ıslahı ile ilgili düşüncelerini ve önemini şehzadesi Sultan 3.Selim'e aktarmış ve talim ettirmiş bulunduğundan belki bu işi yapabilmenin tesellisiyle huzur-u ilâhiye gitmiştir. 1.Abdülhamid zamanında 1201 / 1786 senesinde Rusya ve Avusturya'ya karşı harp ilan etmek mecburiyeti doğmuştu. Avusturya'ya karşı gönderdiğimiz orduyu hümayunda yeniçeriler bazı serkeşliğe tutuldular. Tarih-i Cevdet;olayı şöyle beyan eder: (1019) "Sofya sahrasında kalma zamanı uzayıp, vakitsiz dönüş ise, eskiden beri yeniçerililerin adetleri olduğundan, bir alayı, arsızca Sofya'dan kaçma yolunu tercihe başladıklarında, kendilerini meşgul etmek için meşk

ve harb sanatı talimi eylemeleri, serdar-ı ekrem tarafından istenip emir olunmasına uyup onlarda bir miktar talim yapıp, ağalarına tekmil verdiler. Ağa, sadrazama seyir etmesi hususunda inhada bulundu. Bunun üzerine sadrazama seyir etmesi hususunda inhada bulundu. Bunun üzerine bütün orduya ziyafet için kazanlar hazırlatan sadrazam, yeniçeri gurubunun bulunduğu mahalle hazırlanmış bulunan sayeban, denilen bir nevi gölgelikli çadıra geldi. Burada yeniçeri şahbazlarını taltif etti. Çeşitli gösteriler yapıldı. İsabetli tabanca ve tüfek atışlarından sonra, pek seyrek yapılan kılıç hareketleri bir gurup tarafından sergilenmeye başladı.(1020)

Bu gösterileri yapan ekibin yavaş yavaş hırslandığı hissi hâkim olmağa başladı. Birdenbire, serdarı ekremin üstüne selli seyf olundu. Neye uğradığını kısa bir şaşkınlıktan, sonra anlayan veziriazam ve sadık adamları karşı koyup, otağın içinden kaçmaya muvaffak olarak hayatlarını kurtardılar. Artık anlaşılan odur ki; böyle davranışların sahibi olan askerle faydalı işler yapabilmek, bunların vereceği zararlardan, korunmak bile bir mesele halini almıştır. Derhal Sofya'dan ayrılma kararı alındı.Ordu Vidin civarında Müselman isimli yere geldiğinde, yeniçeriler yine (1021) ağalarının çadırına büyük bir hırsla saldırıp, ulüfe bahanesini ileri sürerek sadrazamın çadırını korumaya çalışan ağayı da önlerine katmak istediklerinde: "Yoldaşlar. Ocağımız, itaat ocağıdır. Böyle

hayırsız işlerden sıyrılın." şeklinde nasihatlerde bulunduysa da, zorbalar daha fazla hiddet gösterip, ağayı bazı yerlerinden yaralamaktan çekinmediler. Avusturya orduları Allah sakladı ki, talimli asker olduklarından Şeşi vakası gibi bir çok savaşta Osmanlı ordularına karşı defalarca mağlup olduklarından seferin başlangıcında yeniçerilerin göstermiş olduğu davranış-ı serkeşâneler güzel tedbirle önünün alındığı anlaşılıyor. Gün geldi ki; 3.Selim saltanata geçtiğinde iki devletle birden yapılmakta olan savaş devam etmekte olmasına rağmen ocakları ıslah ve düzenlemekten ve nice çareler üretmekten kaçmadı. Ocaklarda kalan miras erbabına fevkalade vazifeler verip de gayretler gösterdi. (1022) Hatta orduyu hümayundan para gönderin diye feryat dolu mektuplar geldikçe, kaimmakam paşaya hitaben: "Devletimizin gelir ve gideri ve çok büyük sefahati hepinizin malumudur. Eğer bana şimdilik kuru ekmeğe razı ol deseniz ben razıyım ve eğer ben birine tariz eylesem pederi böyle yaptı diye dile getirirler. Siz bana söyleyin Allah aşkına devlet elden gidiyor sonra fayda vermez. Ben bildiklerimi size anlattım. Siz de devletin hissedarasınız." Diğer bir hattı hümayununda: "Allah Allah! Bu ne keyfiyetdir? Her şeyde hak örtülü kalmış. Traş için huzuruma gelen berberlerden ikisi (topçu esamamiz var) diye nakilde bulundular. Askerse sefere gidecek vazifeli askerimiz yok denecek, yazılsın denince (1023) beytülmalde para yok deniliyor.

Buna çare denilse, şimdi zamanı değildir, ocaklara çatılmasın deniyor. Biz deriz ki, herkesin ekmeğinin parçası elinden alınsın. Ama para olunca ehline verilsin. Eğer bu söz hak söz değilse razı olunmasın bu hakka razı olup, uymayanı Allah kahreylesin. İşte böyle böyle memleket elden çıkıyor." diyerek mahlulatın erbabına verilmesini ferman buyurmuşsa da, kim dinler kim okur alışkanlığına bir kaç zamandan beri yerleşmiş davranışlar kolaylıkla def edilebilir mi? Sultan 3.Selim yayımladığı bir hattı hümayununda şöyle hitab etmektedir: "Kaimmakam paşa, bu seferin ahvali nasıl olacaktır? Bu kadar memalik-i devlet-i âliyenin ocakları askerleri, gayret-i din çekerek ve ocakların namusunu koruyarak düşmana, yüz döndürmeyip, muradlarına metanetle sarılıp, fetih eyledikleri tarihlerde yazılıyken (1024) şimdi ise ocaklarda bu halet olmayıp, ne tarafa gönderilseler, aklı az olarak firar edebsizliğini yapıyorlar. Miri adıyla kötülenen asker ve içlerinden yol ve erkân bilmez bir alay yağmacı, orduda ve yollarda bilhassa düşman karşısında yapmadık kötülükler bırakmıyorlar! Böyle sefer mi olur? Düşmanlardan intikam alınmaya böyle mi gayret gösterilir?" (Tarih-i Askeriye-i Osmani)

Yine bu hale Cavid Ahmed Bey'den: "..Yeniçeri ağaları rüşvet ile nasıbları yapılıp, onlar da subayları para ile tayin edip, namları malmış gibi alınıp satılmaya başlandığından, artık asl olan akça ile nam sahibi bulunan yeniçerinin düşüncesi vezirler ile iyi

geçinip, aralarında el akçasından büyük inayet olur mu şeklinde inanırlarken, hakkı olmadan rüşvet ile ağa olanlar, ileri gelenlere ve nüfuz sahibi yerlere maaş çıktıkça, onar, yirmişer ve daha çok yövmiye gönderip, hüsn-ü himmetlerinin üzerlerine olmasın ı niyaz ederlerdi.(1025) Böylece gerçekden yeniçeri denecek yiğitler kalmayıp, iftihar ettikleri namları ise, ricalin çukadarlarında ve kazaskerlerin hizmetkârlarındaki gümrük ulüfesine dönerek itibardan sakıt oldu. Esasında, düşman karşısındaki siperlerde beklerken yaralanan, ayağını döndürüp de sahip olduğu yövmiyenin 3 mislini hizmetçilerin aldığını gördükçe asker milletine soğukluk gelerek: (1026) "Keşke bizde hizmetkâr olaydık" demeğe başladılar. Hristiyan krallar, "Osmanlı şehadet arzusuyla ölümü aramakta oldukça onlara mukavemet emri zor verilir." diyerek cesaretlerini, kahramanlılarını medih ve itiraf ettikleri yeniçeri askeriydi. Acem üzerine yapılan seferde de, Osmanlıların diz çöker askeri çok mu?" İlk önceleri yeniçeriyi gözlerlerken, ocakların düzeni ve nizamı bozulunca işe yaramaz hale geldiler. O eski yeniçerilerin siperlerdeyken kazanları kaynayıp, çorbaları ayaklarına giderken, o zamanki ölçülü intizamlarına bağlılıkları kalmayınca artık bakılmaz olup, aç ve muhtaç hale düştüklerinden yavaş yavaş ordudan firar yolunu seçmeğe başladılar... (Cavid Ahmed Bey) (1027).

Fâide 213: Çeşitli Bilgiler

Tebdil Gezmek: Halkın durumunu merak ettiklerinden,durumu öğrenebilmek için, maksadını gizleyerek, vezir ve devlet adamlarını avlayabilmek için padişahlarımız kıyafetlerini değiştirip, gece de, gündüz de şehirde gezinirlerdi. Meselâ; 3.Mustafa su yolcu, 1.Abdülhamid suhte (kederli), 3.Selim ise humbaracı kıyafetine girerlerdi.

Mütesellim: Vaktiyle, yâni tanzimattan evvel, vâli ve mutasarrıfların bir sancağı idare etmekle vazifelendirdikleri şahıs.(1028)

Voyvoda: Bir kazanın,idaresine verilen kimse.

Ayân: İdarenin eski halinde, ülkenin zabt-ı rabtı vâli,mutasarrıf, mütesellim ve voyvodalara, hukuk davaları ile erzak işlerine narh koymak kadı ve nâiblere aitti. Bunlardan başka her şehir ve kasabada ahali tarafından seçilmiş, ayan namıyla anılan kimseler bulunurdu. Amirlik vazifeleri, vergilerini ve memleket masraflarını dağıtıp, tahsil ve defterlerini tertib ve yazmak içinde valilerle hâkimler,âyan ile münasebette bulunurlardı. "Netayic-ül Vukuat" ta bahsedildiğine göre, âyan bu işleri memleketin eşrafı ile toplanarak hal ederlerdi ki, şu halde ahalinin vekili,hâkim ile ahali arasında vasıta demek oluyordu. Ayanlar mensubu olduğu memleketin zenginleri ve sözü geçen kimselerden olduklarından daha sonraları da valilere, mutasar-

rıflara büyük büyük menfaatler temin ederek, müteselliml̇ik, voyvodalık elde etmeğe başladılar. Büyük liyakat göstererek, çok güçlü servet sahibleri arasına girdiler.(1029) Bu kudret ve zenginliğe eren kimselerin vefatında çoğunlukla o sülaleden veya mensublarından işi becerebilecek biri o makama oturtulurdu. Bunlar daha sonraları da ahaliye büyük sıkıntılar ve zulüm göstermişlerdir.

Bayrak Askeri: Her sene Hızır gününde sahili olan yerlerden gelip gemilere taksim olunup, deniz seferi yapıldıktan sonra, Kasım günleri geldiğinde memleketlerine dönen gönüllü bahriyeli olan askerlerdi.

Sadrazamlara: Sadrazamlığın bir kimseye verildiği sırada padişahdan çıkan hattı hümayunda sadrazamlar hakkında verilen · bazı lakablara nümunelerden "Sen ki, sadrıazamı vekil-i mutlakımsın. Benim vezir-i sadakat-ı semirim. Siz ki, vezir-i âzam-ı bil istiklâlü vekil-i mutlak-ı hamide-i menalimsiz.(1030) Çerağ-ı hassım, nizam-ı devletim, vezir-i binâzırım. Benim vezir-ü muhlisi ve çâker-i mütehassısım. Benim vezir-i halis-i sadıkım. Senki, vezir-i azâm-ı, vekil-i mutlak-ı sadakat-ı alemimsin.

İstikraz (Borç) : 1.Abdülhamid devri sırasında, maliyenin sıkıntısı hasebiyle ecnebi devletlerden borç ister misiniz sualine cevab olarak verilen iki örnek hülasası yâni özeti, o devirdeki, fikr-i milliyemizi

gösterınek bakımından önem taşır. (1031) Reis-ül küttab Fevzi Efendi mütalaası: "Hristiyan dünyasından yabancı devletlerden borç almak zaruretine inanılıp ancak, devlet tarafından kabul edilemez bazı tekliflerin vukuuna sebeb muhtemel olduğundan, ancak mehil ile verilmek şartıyla bazı mühimmat talebinde beis olmadığı, borç alma maddesi güzel bulunduğu takdirde, birlik ve beraberliğimiz, din kardeşliğimiz olan Fas hâkiminden borç alınması."

Defter Emini Hasan Ef.Mütalaası: "Mümkün olduğu takdirde, Felemenk ve Fransa ile İspanya devletlerinden kısım kısım ödenmek üzere 5-10 bin kese akça borç alına. (1032)

Fâide 214: Mustafa 3, Abdülhamid 1, Selim 3 Zamanı Osmanlı Parası

"Takvim-i meskükat-ı Osmaniye" yâni Osmanlı parası takvimi, isimli eserde, Sultan 3.Mustafa zamanın da nakışları ve resimleri bambaşka güzellik ve zerafette olan bir kaç çeşit altun kesilmiştir. Bunların bir çeşidine rokoko tâbir edilen usul denirıniş. Rokoko, Fransa krallarından 15.Lui zamanındaki mimarlıkla ilgili usulü ve büyük esaslarıyla süslemede karar kılınmış nakış ve işleme tarzına verilen addır. Bu üsul o zamanlar bizde de kabul görmüştü. Bir kısım câmi,

türbe ve çeşme yapımı ile süsleme işlerinde tatbik edilmiştir. (1033)

Sultan 1.Abdülhamid zamanında fiat listesi şu:

Adı	para	kuruş	para hesabıyla
Yaldız altunu	10	5	210
Fındık ve Macar au.	00	5	200
İstanbul Mahbub	20	3	140
Mahbub-u Mısri	00	3	120
Frenk-i riyal	20	2	100

Sultan 3.Selim'in tahta geçişinin 2.senesinde şimdiki 2,5 kr'a, eşit olmak üzere yüzlük ve bunun yarısı olarak ellilik, adlarıyla iki sikke (para) daha çıkarılmıştır. Tarih-i Cevdet'te görüldüğü gibi: "Eski devrin ikilikleri muhafaza edilmekle beraber, yeniden yüzlük kesilmesine karar verilerek Osmanlı ülkesinde bakırla karışık ayarı bozuk para çıkarılması gibi yanlış bir yola girilmiştir. (1034)

Fâide 215: Elbise Nizamı ve Hizmetliler

1190/1776 yılında, diğer bir deyimle 12.hicri asrın son senelerinde Sultan 1.Abdülhamid tarafından giyilecekler hususunda bir nizamname yürürlüğe sokulmuştur. Bu nizamnamenin amir olduğu hükümlere

göre: "Tâbi olanlar, hizmet hademesi, esnaf ve erbab-ı hurufun epeyi zamandan beri, devlet adamlarına mahsus olan pek pahalı ve çeşitli kürk ile çiçekli kaftan, entari, şal, v.s. libase-i hindiye giydikleri bu sebebden kazanmış oldukları para süslerine yetişmediğinden menfaatler sağlamak için yapmağa teşebbüs ettikleri cer, rıza ve arzumuza uygun değildir. Hizmetinde bulundukları kimseleri rahatsız ettikleri, esnafında süs belasından borca girdiği, İstanbul'dan Hindistan'a pek çok (1035) paranın gitmiş olduğu dolaysıyla bu halin Osmanlı devletince zarara uğramak anlaşıldığından bu günden sonra, bu tip kimselerin yâni bol yenli erkân kürkü, vezirle şeyhülislam, ulema ve devlet adamları dairelerinde bulunan çukadar ile enderun ağaları, gerek hademe-i saire ve esnafından hiç bir kişinin samur, kakum ve vaşak nimetini, samur nafesi, çiçekli hind mallarından entari giymeleri ve rahabi, çiçekli veya ne çeşitten olursa olsun mutlaka hind şalı kuşanmamaları, fakat İstanbul'da ve Osmanlı ülkesinin diğer yerlerinde çıkan İstanbul engürü şalı, Bursa katniyesi, Şam alacası giymeleri, sardıkları kuşakların basma, Hama kuşağıyla poşudan olması, (1036) kadınların eğilim ve rağbet gösterdikleri, Galata işi tabir olunur tel ve sırma ile klabdandan işlemeleri gibi alış ve satışı ile kullanılması yasak olup, men ettiğimizin 8.gününden sonra her kimin üzerinde yukarıda yazdığımız yasak eşyadan biri bulunursa, cezaya uğratılacağı, Galata işi tel ile klabdan sözni

işlemeli şeylerden elde bulunanların hızla sarf ve elden çıkarılması. Bir aydan sonra her kimin ev ve dükkânında bunlardan bulunursa ve her kim dokuyup imal etmişse ve hangi terzi biçmişse, aman vermeden dükkanı kapısında asılarak idam olunacaktır. Bu hususun diğer işlere kıyasını yapmayıp, her hâlü kârda yerine getirileceği herkese ilân olunur. (1037) Eğer yayımlanan bu emre bakılınca görülür ki, devlet sanayiinin bir bölümünü koruma altına alırken bir bölümününde men olmasını icra ederek zıt kararlar almış oluyor, dışarıya para gitmemesi için gayret gösterirken dış ticaretin kısıtlanmasını getirmiş oluyordu. 1190/1776 daki elbise genelgesinden 7 sene önce,yine bu elbise mevzuunda bir emirname yayımlanmış olduğunu bildirmiştik ve Cevdet Paşa'nın tarihinde görülen yazıda: "Bir kaç seneden beri bazı süfehanın süfeha makulesinden olarak tedarik ve peyda ettikleri hademe, kadınlara benzeterek sırma ve şeritli, yakası oymalı kolla ağızları sırmalı kaftan (1038) ve ona göre entari diktirip, 2-30 kr.tan (200-300 kr.tan fazla olacak) dikiş parası verdikleri, diğer elbiselerinide bunlara kıyasen yaptırdıklarından dolayı almış oldukları aylık ile yıllıklarının yetmediğinden borlandıkları, efendileri olacak koruyucularının da, meşru ve hakkı olmayan düşüncelere duçar olduğu ve bunun her gün ileri safhalara vardığını, velhasıl geçmiş ve bunun her gün ileri safhalara vardığını velhasıl geçmiş ve ondan sonrakileri taklid ile ısrafın çoğaldı-

ğı, İzzet Mehmed Paşanın sadaretinin sonlarında da, saltanat-ı seniyyenin, hizmetinde olan vezir, ulema, devlet adamı ve subaylar ile asakire mensup olanlar başka başka elbiseler giymeğe tayin olunduklarından herkes dahil olduğu sınıfa ait kıyafete itibarla, fazlasına (1039) kaçmamaları sefihlerin hal ve davranışıyla alakalarını terk ederek, otuz sene önceki hizmet erbabının ne giymişse öyle giyinilmesi, hizmet edenlerden herhangisinin üzerinde böyle elbise görülürse aman verilmeden cezalandırılıp, terzinin de dükkanının önünde asılacağı yazılmıştır." Şu tafsilat yardımıyla 12.asrı hicrinin son kıyafetleri hakkında bir fikir sahibi olmak mümkün hale gelir. Sadrazam İzzet Paşa'ya hitaben yazılmış bir hattı hümayunda da: "Kadın kısmının ayakkabılarına gümüş kabara, pol, mıh, rasime ve sırma konup kullanması (1040) şiddetle men olunmuş ve şehzade Sultan Süleyman'ın takdim ettiği arıza üzerine padişahın çıkardığı bir hattı hümayunda ise: "Senin kadir ve şânını yükseltmek hususunda, has kürklerimden kendi kullandığım siyah tilki yakası kunduz olan en alâ kürkümü hediye ettim" kayıdı bulunmuştur. Siyah tilki kürkü o zamanın en makbul kürklerinden olduğundan Kara vezire de bir tane verilmiştir. Samur kürk ise, modası geçmezlerdendi. Bu sırada topçuların elbisesi yeni bir kıyafet teşkil etmişse de, yalnız başlarına takdıları yeşil püsküllü 12 dilimli olarak dikilmiş beyaz çuka takke (1042) 1198/1783 senesinde ise, bir müddetten

beri esnaf ve bazı kimseler, askerin elbisesini taklid ederek birbirlerinden fark ve ayırt edilemez vaziyete geldiğinden her sınıfın kendilerine ait elbiselerini giymeleri hususunda şiddetli emirler verilmiş ve bunlar ilân olunmuştur.

Fâide 216: Kafkasya

Kafkasya toprakları dört büyük kıtaya ayrılır ki, Çerkesistan Kabartay, Dağıstan ve Gürcistan adını alır (1043). Çerkesistan toprakları batı yönü ile Karadenize ait sahille çevrili olup, güney tarafını ise, Gürcistan çevrelemiştir. Kuzey tarafında da, Kuban nehri hudud teşkil edip, doğu bölgesindeyse Kafkas dağlarının en yükseği bulunan Elbruz dağı ile Dağıstanın batı hududuna kadar uzanır. Bu memlekette tahminen 100bin (Cevdet paşa tarihinin kaleme alındığı dönemde) haneyi bulan ahalisi Şabisiğ, Batara, Çekit, Ubih, Beslini, Nakoğay, Selbilde adlı sancaklarda ikamet ederek çeşitli kavimlere mensup oldukları görülür. Ancak önemli iki guruba ayrılmışlardır. Biri Çerkes denilen gurubdur ki; bu toprakların kuzey bölgesinde oturmaktadırlar. (1044) Kuban boyunca da yayılmışlardır. Diğer gurub, Abaza taifesidir ki; genellikle güneyde Gürcistana yakın bölgededirler. Bu kavimlerin çoğu yakın zamanlara kadar, din ve devletin ne olduğunu bilmezlerdi. Sultan 1.Abdülhamid Hân hz.lerinin devrinde Ferah Ali Pa-

şa, Çerkesistan vâlisi olarak tayin olununca islâm dini oralarda gereği gibi yayılmaya başlamıştı. Kafkasya'nın 2.kıtası bulunan Kabartay'ki, Kabartı ve Kabarta diye yazılabilir.Bunlar Karadenize bağlı Terek nehrinin menbaları arasıyla Kafkas dağlarının kuzeyinde Dağıstan (1045) ile Çerkesistan arasında çarpık bir kare şeklinde olup, Çerkeslerin büyük ve seçilmiş bir kabilesini meydana getiren Kabartay ile Nogay Evsa, Tağalur isimli kavimlerden meydana gelmiştir. Hepsi de ehl-i sünnettir. Büyük ve küçük Kabartay diye ikiye taksim olunur. Osmanlı devleti Kaynarca antlaşmasıyla bu topraklardan feragat etmek mecburiyetinde kalmıştır. Kafkas bölgesinin 3.bölümünü Dağıstan toprakları teşkil etmektedir. Kafkas dağlarının Hazar denizi tarafında parçası bulunup, Dak kavminin bazı aşuretlerine yakın olduğundan Dağıstan adıyla anılmaktadır. Bu bölgenin her köşesinde birbirlerine aykırı kabileler bulunmakta olup, her bir yerde başka başka lisanlar konuşulduğundan Arablar burasını "Cebel el lisane" diye adlandırmışlardır. Bu bölge de üç kısma bölünmüş olup, Orta Dağıstan, Kuzey Dağıstan ve Güney Dağıstan denilmiştir. (1046)

Kafkas dağlarının 4. bölümü olan Gürcistan toprakları Kafkas dağlarının güney tarafında bulunup, doğu tarafında, Dağıstan'ın güneybatıdan hududu olan Kanık nehriyle güneyden de Borçili denilen ve müslüman olan Fizak aşiretleri ile, Gümrü, Ahıska sancakaları ve Açara dağıyla batı tarafından ise Kara-

deniz sahili ile Kafkasya'nın Çerkesler bölgesine bitişik, çok yüksek yerlerle çevrili olup, ahalisine Gürcü, Evsa, Esvanla Ermenilerden meydana gelmiştir. Sultan 3.Murad zamanında İranlılar üzerine yapılan seferler sırasında sadrazam olan Mustafa Paşa (1047) orduyu hümayun ile hareket ettiğinde,yanında bulunan Özdemir Osman paşayı müstakil olarak vermiş olduğu bir miktar askerle Dağıstan üzerine göndermişti. Osman paşa da, Şimahi ve Bakü bölgelerinde bir çok yerler ele geçirip, Şirvanişahlar hanedanından (sülalesinden) Berhan Şirvanşah tayin edilmişti. Ancak ne tesiri ne de istiklâli yoktu. Ancak Osmanlı devletine istinad ederek durabilmekteydi. Osman paşa kuzey taraflarında da gücünü göstermiş ve sözünü geçirmeyi bilmişti. Ancak Şemhalin (Dağıstanın kuzeyinde bulunan Bunyak toprakları hâkimine Şemhal denmekteydi.) kızıyla evlenerek, Derbend'i yine Şemhal'in idaresine terk etmişti. Osman paşanın o bölgedeki tesirini, Lezgi'ler çekemeyip, arada (1048) meydana gelen savaşın sonunda, hutbenin Osmanlının adına okunması, acemlere sefer icab ettiği takdirde, Kırım tarafından gelecek olan ve miktarı 30 bine varan askerlere geçiş imkânı tanımaları, Osman paşa yanında silah ve zahireleri, Osmanlı devleti tarafından verilmesi şartıyla yardımcı olmağa karar da anlaşılıp, yine eski usullerine uygun, şemhallerine hiç bir kimse karışmıyıp, ancak padişah isterse kendisine tuğ, âlem ile kılıç ve kaftan gönderilmesi, Osmanlı ülkesine

gelip giden tüccarlarından gümrük vergisi, baç gibi gelirlerinden muafiyette tutulmaları meselelerinde anlaşma sağlandı. Osman paşayla Şamhal arasında mukavele imzalandı. Bu şartlara riayet olunup, Abdülgiray Hân 30 bin Tatar ile Şamhalin ülkesinden geçti. Dağıstanlılar da refakat edip, Osman Paşa'ya ulaştılar. (1049). Daha sonra sultan Berhan'ın ölümü vukubuldu. Yerine oğlu Ebubekir geçti. Bu sıralarda ise Anadolu içlerindeki bazı bölgelerde Celâli denilen bir fitne çıktı. Osmanlı devlet olarak bunlarla meşgul iken, İran bunu fırsat bilerek, başlarında Şahları Abbas olduğu halde, Dağıstanlıları kandırıp, idlalin yollarını aramaya başladılar. Bunun netice vermesi endişesine kapılan Osmanlı daha evvel bölgeden geçirdiği askerini beriye çekme zorunda kaldı. Bu durumdan sonra Şah Abbas kuzey Dağıstan'daki ahali bey ve hanlarına kendisine bend etmek niyetiyle her sene başta halılar olmak üzere çeşitli hediyeler göndermeyc başladı. Böylelikle âcemler, dağıstanı benimseyerek kendi ülkelerinden sayar oldular. (1050) Dağıstanlılar, İranlıların bu hediyelerine bir nevi vergi gözüyle bakıp İran'ı yağma etmemeleri için verildiğini saydılar. Çünkü eskiden sık sık âcem ülkesini yağmalarlar, hatta Afganlıların İran'ı perişan ettiği vakit, Şirvanı, Revanı basarak biz bu sene sıramızı almadı diye bir çok Rus tüccarının da mallarını yağmalamışlardı. Acemlerin içine düşmüş olduğu bu ihtilal hengamesinde, Rusya dahi, Demirkapı tarafla-

rına gelip, daha sonra Tahmas Şah ile imzaladıkları sulh antlaşması gereğince, Derbend. Bakü ve eyaleti Kiylân ile Mazenderan, Asterabad ruslara terk olundu. Rusların, bu bölgelere yığılmağa başlaması devlet-i âliye için, zarardan başka bir şey değildi. "Alec vakıa piş ez vukua bayed kerd" (1051) mânâsına göre, Sultan Ahmed devrinde, Gürcistan'ın Tiflis kalesinin Osmanlı devleti tarafından zabtına teşebbüsü ne Şirvan topraklarının bir şehri olan Şimahi'ye de devlet-i âliye tarafın dan hâkim tayin olunup,oraların ahalisinede önem verilip,bu sebeble de Karadeniz sahilini keşfe vazifeli mühendisler gönderilerek, bazı sahil bölgelerinde kaleler yapılması hususunda olduğu gibi, Kaş kalesi hemen bina olunup,oradan Tiflis'e yol açılarak,donanma ile Kaş'a giden mühimmatın Tiflise Dağıstan'a ulaştırılması kolaylıkları temin edilmişti. Lâkin, sonradan Nâdir Şah'ın çıkmasıyla, gerek Osmanlı devleti gerekse Rusya tarafından zapt olunmuş yerleri kurtardı.(1052) Fakat Dağıstan ahalisi Kafkasya'nın en korkusuz topluluğu olduğundan Nadir Şah buralarda istediği gibi hükmetmeye güç yetiremeyip, pek fena bir hezimete uğradı. Nadir Şah'dan sonra âcemin ihtilâli tekrarladığından bu bölge halkı Osmanlı devletine iltica etti. Sultan 1.Mahmud devrinde, Dağıstan'ın zaptı düşünülmüş ve bu tasavvur 1.Abdülhamid devrine kadar zihinlerde cevelan ederek,önce ve sonra Kafkas kabileleri getirtilip, Rusya'ya karşı bir kuvvet temin olunmuşsa da,

zaman ve durum buna müsaid olmamıştır.(1053) (Tarih-i Cevdet-Hülasa)

Fâide 217: Aynalı Kavak Tahkimnamesi (12.asr-ı hicri sonlarında siyasi lisanımızın nümunelerinden)

İşbu muahede-i cedidenin maddelerinde tasrihan taayyün,tavzihan tefsir ve tebeyyün eden maddelerden başka, Kaynarcada imzalanmış olan müsaleha-i müebbede ahidnamesi bu muahede-i cedide de, lafzen bilafz aleltafsil içindekilere itibar olunarak zikr olunan Kaynarca ahidnamesini başka iki kıtasında yazılı 2 münferid maddenin tastamam kuvvet-i kâmilesinde bi ibaretha bainiha nassı üzere iş bu muahede-i cedide (1054) ile tasdik ederiz. Buna bağlı olarak iki devleti fâhime meyanında sulh-u sâlah ve hüsn-ü muvalat (iyi ilişki), hem civar-ı halel-i infisamdan beri (yakın olan yerlerde kavga olmasın) ve ari vecihle ilelebed düstur ül amel (temiz, kavgasız sonuna kadar aynı kaidede) tutulup, iş bu muahede-i mübarekeye, mahal ve muzır olur hâlat-ı tarafeyn reayasından ferdi vahidin (bu mübarek antlaşmayı zarar veren gerek yerler gerekse iki taraftan birine ait bir tek şahısın) ikaya ve icraya değil, tasaddisine dahi cevaz verilmemeğe kemâl-i teyakkuz ve basiret, (değil herhangi bir zarar vermesine, bunun teşebbüsüne de fırsat verilmemesi için çok büyük dikkatle beklemede ve görmeğe) üzere iki devlet dahi ikdam edeceklerini tekiden ve

aleniyede taahhüd ederler. (her iki devlette çalışacaklarını açıkça, tekrarlamaktan ve ilan etmekten kaçınmazlar. (Günümüz Türkçesinin çok uzağında olan bu ifadeleri okuyup da, anlayamamanın suçunu, o zamanki lisanımızda değil, büyük milletimizin lisanını tanınmaz hale getiren uydurukçulara kızmamız gerekir. Bir nebze parantez içinde sadeleştirmeye gayret ettik. Tam bir sadeleştirmenin tarih açısından kıymeti harbiyesini ortadan kaldırdığı, kabul edilen ilmi bir hakikattır. (M.H)

İkinci husus ise; Kaynarca'da imzalanan ahidnamede 3.maddeye göre hükmünü fazlaca izah ve açıklama hususunda Rusya devleti ile devletler arası payidar ve eşit olan güzel dostluk muktezasınca Osmanlı devletinin hatırına riayeten razı olunur ki, bütün Tatar taifesinin kendi iradeleri üzere oy birliğiyle seçmek istedikleri Tatar hanlarını (1055) halife-i azam-ı muhavvidin olmak mülabesesiyle, misal-i bimisal takdis-i kapsamasının yapılması hususunda hiç bir özür ve bahane ve sübut gösterilmeye. Üçüncü olarak da; bundan böyle değişmez kaide olarak kabullenilmiş kaidelerden sayılmak üzere bu defa devlet-i aliyyenin söz ve karar verdiği, eşi olmayan misal takdis-i kapsama suretinden hiç bir vakitde devlet-i âliye bir lafız ve bir kelime değişme yahut terk etmeye.

Dördüncü olarak da: Kaynarca da imzalanmış olan ahidnamedeki devlet-i âliye bütün kabile ve kavimle-

rin Tatarlara ait bütün hukuk-u dünyeviyesinden zorla alındığına binaen mezkür hukukunu bir türlü bahane ile bulunan halden hiç bir tarihte yenilemeyeceğini işbu yeni antlaşma ile yeniden fikir birliği etmiş olup adı geçen ahidnamenin 3.maddesi mantıkınca, Tatarları müstakil ve serbest bir kavim olarak tanıyacağını taahhüd eder.

Beşinci hususa gelince, Tatara gayri müterakkibe (üst üste binmemiş) ve bu antlaşmada hatıra gelmemiş haller ve durumlar vukua gelir ise, iki devlet de dostane tarzda haberleşmedikçe bir tedbire başvurmayacaklarını taahhüd ederler. (1058)

Yeniden tatarlara han seçimi yapılınca, Tatarlar tarafından haberini bildiren dilekçelerin, halife tarafından misilsiz takdisi kapsadığı yazının söz konusu Tatarların, islam milletinden olmaları ve şeriat-i muhammediye icabatınca bir olan halifeye itibar ederek fimabad (bundan sonra) korunmaya alınacağı ve bunun böyle olduğu, rüsum-u saireye müteallikî olan iş bu antlaşmanın 2.maddesinde açıklanmış nizam ve rabta, bir taraftan devlet-i âliyeden, öbür taraftan da müdür-i umuru Tatardan belirtilmiş müttefiki âliyesi üzerine tamamen kabulü ve son bulduğu ve bundan başka Tatar halkının istiklâl ve serbestisi (bağımsızlığı) nin şekil ve suretini bundan böyle açıkça belirtip yazarak yeni senette imzalayarak iki tarafında murahhaslarının tanzim edip imzalayarak, kendi mühürlerini basıp sona erdirip taahhüt ettikleri kararları içeren

beyennameleri iki devlet ilân ettiğinin hemen akabinde Rusya devleti askerini iş bu antlaşma senedi tarihinden itibarıyla Kırım ve Taman'dan üç ay içinde (1059) ve Kuban'dan uzak mesafede olması sebebiyle 3 ay 20 günde mümkünse daha da kısa zamanda geri alınacağı bir bahane ile bir daha adı geçen yere girilmeyeceğini taahhüd edip, Osmanlı devleti de yine kendi tarafından bu taahhüdü tam mânâsıyla uygulayacağını taahhüt eder. 4-Zikrolunan askerin hakikatte Orkopısını geçmiş olduğu haberleri Osmanlı devletine Kırım hükümeti tarafindan haber verilerek ordaki şekil üzere dilekçeleriyle Osmanlı devleti gerek Şahingiray hân gerekse Tatar kavmi tarafından yeniden murahas gelerek hilafet merkezi tarafından öncelikle Rus devletine yazılı olarak yapmış oldukları taahhütleri gereğince celadetlü, Şahingiray'ın hanlığı kabul ve makamını itiraf ile kararlaşan söz gelişi üzere benzersiz takdis kapsamıyla Şahingiray'ı istemeleriyle iki devletin terazisi üzere tatar sulhune dair bütün işler kesile. (1060) 5- Rusya devleti, Osmanlı devletine hiç bir engel çıkarmama hakikatını isbat için, Buğ adı verilmiş, Aksu ile Leh hududu ve Dinyester isimli Turla nehri ve Karadeniz sahilinin arasında bulunan Özi nahiyesine tabidir diye Osmanlı devletince iddia olunan araziyi Tatarlara terk etmekten vazgeçmeye de hazırdır. Ancak aşağıdaki şartladır ki, bahse konu arazi ahidnamenin 3.maddesi üzere Tatar kavmine tahsis olunduğundan, Osmanlı devleti

bu mevzuda Kırım hânı ile müdüri arasında muhabere ve mukavele eyleye ve o arazinin hân ve hükümeti tarafından da iyilik ve rıza ile terk, kısır eline verilmesi hususuna Rusya'nın vefa ve ihtimamla vereceğini taahhüd edip, Tatarların serbestliklerinin kuruluşu döneminde zararları önleme suretinin, önünü kesmemek için devleti âliyeden adı geçen bu maddenin yazıldığı takdirde güzellikle son bulacağı Rus devletinin başından beri umduğudur. (1061) Devlet-i âliye dahi söz konusu araziye yakın olan üç devletin asayiş durumu için Özi nahiyesinin devlet-i âliyenin yakını olan topraklarına doğru bir hat üzere tahsis olması hususunda yeterli miktarda arazi alındıktan sonra kalanı yine devlet-i âliyenin tasarrufunda olarak eski binadan ve başka güne ait olan mekan ve uygarlık ile iskândan yeni yılda da boş olarak terketmeyi taahhüt etmiş olup, fakat malum yerin halihazırda var olan devleti âliye ismi ve resmi ve aded, miktar çeşit ahalinin defterini Rus devletine vermesini müteahhid olduğu köy ve meskenlerden gayri bir çeşit imar ve iskân-ı cedide yâni yeni iskân olmuş olanların iskânına tecavüz etmemekle istisna olunur. Lâkin Rusya elçisi adı geçen yerlerin bulunduğu hal üzere kalmasını ve korunmasını ancak bağlı olduğu devletinin rızası olduğu ümidiyle taahhüd eder. İki devletin her çeşit antlaşmazlıklarının kalkması için antlaşmanın 2.maddesi mantığınca Zapor ve kazaklarının reddi hususuna dair devlet-i âliye adı geçen kazaklara

(1062) kazaklara haşmetlü ve bilcümle bütün Rusların, imparatoriçesi ve padişahı tarafından şefkat-i celilesi hasebiyle suçlarının af olunduğunu ifade ve rızalarıyla Rusya memleketine giderlerse ve tereddütte kalırlarsa, Tuna nehrinin beri tarafında Karadeniz'den uzak karada bir yerde oturmalarını tahhüd eder. 6-Gemilerin seyri sefaini hususunda bundan böyle hepsinin bildirilmesi aralarında hile olmaması beyan olunur ki diğer milletlerin bilhassa devlet-i âliyeden ticari emirde diğer devletlerden çok haklarında geniş müsaade bulunan Rusların ticaret gemilerine bağlı sulh antlaşmasının maddelerinde Tuna bölgesinde kararlaştırılmış Fransız ile İngiliz taifesinin İstanbul korumasında ve Osmanlı topraklarının diğer liman ve iskelelerine yanaşabildikleri gemilerinin tamamen büyüklük ve şekiline benzerlik ve Rus tüccar gemilerinin Karadeniz'den Akdeniz'e, yine Akdeniz'den Karadeniz'e hürriyet içinde gelip geçmelerine, devlet-i âliye ruhsat (1063) ve icazet verir ve bu mevzuudaki tahkik olduğu üzere Akdeniz tarafından koruma altında gelip geçerken gerek, Fransa ve İngiltere gerekse de, diğer ülke tüccarlarının gemilerinin en büyüğü onaltı bin kile ki, Rusların bot tabir edilen, gemileriyle mukayese 26400 bot'a yükselir. Yükü koymak ve istiabını bu şekilde Rus gemilerinin devamlı ölçü tutulmak üzere, bu defa şekil ve büyüklüklerini tayin ve tesbit için bu ölçüler seçilip, gemilerin en küçük bin kile, en büyük de 16 bin kile-

ye, 8 bin kantar yükü taşıyabile. Rusya devleti bu yakın ve safi dostluğunu devlet-i âliyeye isbata ve tahakkuka muradı olduğuna kendi reayası tarafından bundan sonra devlet-i âliye limanlarına yanaşacak gemilerinin bildirilen ölçüleri aşmayıp takım ve denizcilerinin techizatını adı geçen iki millctin gemilerinin benzeri ve mutabıkı olmasını sağlamaya tenbih ederek bunu taahhüt eder. Adı geçen gemilerde Osmanlı devletinin ahalisini bir düzenle veya hacetle devlet-i âliyenin rıza (1064) sı bulunmadıkça çalıştırılmamaları vaadini Rusya devleti taahhüd cder. Aynen böyle bir vaadi Osmanlı devleti de taahhüt eder. Kaynarca antlaşmasının 11.maddesinde belirtilmiş bütün ahidin dcğişmemesi, dikkatle meriyette tutulması, bilhassa Fransa ve İngiltere tayfalarının girdi-çıktı parasından başka bir çeşit rüsum Rusya reayasından taleb olunmayacağı Osmanlı devleti tarafından taahhüt olunur. İki devlet arasındaki ticaret emri hususunda her türlü yalan beyanları bertaraf etmek maksadıyla müzakere edilerek açıklığa kavuşturup, Fransızlara ve İngilizlere verilmiş ahitnamelcrin mefhumlarının asıl kabul edilmesi ve onlara uygun olarak Rusya tüccarlarının tabiatına denk hizmetlerde olduğu derecelere kadar eş sayıp, emr ticarete dair bir tane münferid mukavele düzenlenmesi kararı alındı. 7- Kararnamenin Eflak ve Buğdan voyvodalıklarına dair olan 16. (1065) madde geçmiş zamana uygun olduğundan bu defa vaktin durumu, tatbik edilebilmesi

için adı geçen maddenin bazı tadilata ihtiyacı ve tanzimi gerektiği iki devlet arasında, şöyle bir mukavele yapılıp devlet-i âliye yeniden ahdu peyman ederki: "Hristiyan mezheplerinin tam bir hürriyet içinde yaşamasına, yeniden klise inşası ve eskisini tamire ahidnamenin yukarıda geçen maddesinin esas mantığı üzerine antlaşmada verilen nizam üzerıne Osmanlı devleti tarafından şekil olarak mümanaat olunmaya. İbraiyl, Hotin, Bender kalelerinin etrafında ve diğer yerlerde bulunan ve bugün reaya emlaki adı ile anılmakta olan arazi ve malların ve manastır mülkleri olması cihetiyle Belgrad antlaşmasının toplanma tarihi olan 1100/1688 tarihinden 1739 miladiye kadar olan seneden sonra itibara alınarak arazi ve emlak geriye manastır sahiplerine verile. Adı yazılı, memleketlerde bundan evvel Ruslar bulunduğundan işlerin yürütüldüğü esnada memleket halkından bazı kişilerin (1066) isbat için ileri sürdükleri delilleri derinlemesine tahkikat edilmesine binaen dedelerinden miras kalmış bulunan taraflardan alınmasına hükm olunan emlakin bundan böyle kavga ve taarruzdan temizlenmiş olarak şahısların bahsi geçenlerine devir ve bırakılmasına Rusya devletinin şefaatine devlet-i âliye müsaade eyleye. Üçüncü bir fıkrada, devlet-i âliye tarafından adları yazılmış bulunan memleketlerin ruhbanlarına layık oldukları imtiyaz verilip, buna itibar oluna. Dördüncü bir fıkrada adı geçen memleketlerin cizye teklifi hususunda adil bir şekil bulunup

merhamet dolu olarak, cizye malını iki senede bir defa başka başka iki memleket tarafından, İstanbul'a gönderilecek yerli temsilcilerin elinden Osmanlı devleti alıp kabul eyleye bu defa tanzim ve tahsis kılınan cizyelerini (1067) vakit ve zamanını geçirmeden eda edeler. Zabitan ve diğer kimseler tarafından yapılan teklif ve vergi namıyla yahud diğer ve başka çeşit bahane ile bir nesne istenmesi adı geçen memleketlerin insanına cefa ve eza çektirilmeyip, evvelâ adı geçen memleketlerin Osmanlı devletinin taht-ı tasarrufuna girmiş olduğu, akabinde padişah tarafından verilen ihsan buyrulan hudud-u şerife-i reayanın emniyet ve refahı için büyük dikkat göstereceğini devlet-i âliye taahhüt eder. Beşinci bir bab da; Bu memleketlerin her biri İstanbul'da Rum mezhebi Hristiyanisinde olarak birer tane maslahatgüzar tayin ve ikamet ettirip ve bu misafirlerin hakkında devlet-i âliye, her hâlde merhametle hareket edecektir. Bunun en önemli tarafı da, her çeşit saldırı ve iftiradan korunmada olmasıdır. (1068) 6. bir mesele olarak da, Rus devleti de kendi tarafından elçisi vasıtasıyla adı geçen memleketler için ahidnamede kendinin vazifeli kılınıp tahsis olunan şefaat hakkının, bu maddede açıklanan ve şartları belirlenmiş hale zarardan korunması hususunda kullanmayı vaad ve taahhüd eder.

Yine bir başka husus ki, Mora'da oturmakta olanların mallarının müsadere edilip, cami, vakıf ve bu tip hayır işlerine bağlanmış olmasından Kaynarca ant-

laşması gereğince sahiplerine iadesi şart olan arazi ve emlâk karşılığında başka arazi tayini veyahud zarar ve ziyanlarına karşılık başka menfaatler verilmesiyle adalete tamamen uygun bir tarzda reayanın ziyanların tazmin edeceğini devlet-i âliye taahhüd eder. Rusya devleti, Osmanlı devletinin bu kavil ve ahdine itimadla yürek rahatlığı ile razı gelmektedir. İşbu antlaşma Kaynarca sulh antlaşmasının tamamlayıcı ve şerhini, açıklamasını teşkil makamındadır. Yazılı antlaşmanın en yüksek noktası olarak sayılır. (1069)

Bu antlaşmanın kuvvetle kabulü üzere ilelebedçe geçerli ve muteber tutularak gerek şevketlü, kerametlü, adaletlü, merhametlü, veli-i niam efendim padişahım hazretlerinin taraf-ı hümayunlarından gerekse, haşmetlü, menentlü biitmam cümle Rusyalıların padişah ve imparatoriçesinin tarafından kendi imzalarıyla alenen tasdiknameler ile işbu antlaşmayı teyidle, yazılı bulunan ahidnamelerin yazılı ibareleri her zamanki gibi, mümkün mertebe bir an evvel kapılar açması işbu muahedenin imzası tarihinden sonra 4 ay içinde Kostantiniye'de teati olunması için iki taraf murahhaslarının aralarında anlaşıp, karar ve mefahim ve mezamini muvafık ve mutabık iki nüshasını tertib, terkim ve ziyade teemmiyn ve temtiyn için Rusya devletinin, İstanbul'da oturan fevkalade orta elçisi ve murahhası ve devletinin müsteşarı ve Sant Stanislas tarikinin koaliri "Sant stanislas nişanının 2. rütbesini almış olan demektir." rağbetlü, menzeletlü

Aleksandr Astekef dostumuz ile aramızda sözleşip, kararlaştırıp, kendi imzalarımızı atıp mühürlerimizle sona erdirip, temhir eyledik. (1070) Katerina'nın Beyannamesi sonradan Osmanlı devleti ile aramızda olan savaşta pek büyük bir galibiyete mazhar olarak kılıcmız ile zapt ettiğimiz Kırım yarımadasını diğer topraklarımızın arasına katmaya şüphesiz hakkımız varken asayiş-i ammenin korunmasına ve Osmanlıyla aramızda mevcud olan güzel muhabbetin sağlam olarak devamı için gerek Kırım'ı gerekse tasarrufumuza geçmiş olan nice memleketleri feda etmekte tereddüt etmiş değiliz. Harp sonunda itaatımıza aldığımız Tatar kavminin istiklâl ve serbestisini önce şart etmekten garaz ancak devlet-i âliye-i Osmaniye ile (1070) Rusya arasında bundan böyle menfaat sebebiylen, soğukluk olamması, buna mahal verilmeme düşüncesi olup, bu maksadın meydana gelmesi için, her ne kadar tarafımızdan nice şeylerden fedâkarlık edilmişse de, çalışmamızın kısa zamanda bilinip ve görüldüğünden üzüntüye sebeb olmuştur. Tatar kavminin de her zamanki hali olan sebatsızlıktan dolayı menşe-i malumumuz olan yerde meydana gelen ayrılış tahriklerine tabi olarak bilinen yerin eliyle kurulan pusuya kolaylıkla düşülüp, kendilerinin seçtikleri hân'ın hükümetinin sayesinde serbestiyet üzere sessiz, sedasız, emn-ü aman içinde refah bularak yaşamalarını sağlamak için hayırlı olsun diye kurduğumuz binayı hoyratça yıkmak yoluna gitmişlerdir. "öyle: İş bu yeni

usûl üzere, hânları henüz istikrar bulmuşken Tatarların, sözle kurtardığımıza riayete, yeniden ithal etmek niyetiyle bir çıkış hareketi ehli çıktığında, Tatarların çoğunun bu çıkışa uyduklarından, Sahip Giray hân, hükümetini ve memleketini terketmeye mecbur olmuştu. O sırada da, hükümet-i cedidenin kadr ve kıymetini (1072) bilip de, mecburen huruc ehline uymayı kabul etmiş olanları eğer himayemiz altına almamış olsaydık, Tatarlardaki nadanlık, kimi mecburiyetten kimi de, cehaletten dolayı, genel bir tecrübeye girecekleri için zafer ve galibiyetimizin de neticesinde sulh esnasında yaptığımız fedakârlıkların tazmini bedeli az kaldı ki, zayi olabilirdi. Ancak, Tatarları korumaya alarak Sahip Giray'ın kardeşini seçerek tayin için icab eden askeri kuvvet onlara gönderilip, asayişleri yerine getirilip, iade olunmuştu. O sıaralarda da, Rusya ile devlet-i âliye arasında antlaşmanın fesih hususu yakın hale gelmiş olduğu herkesin malumudur. Lâkin biz sulhü, öyle güzel idare edip düzeltmeyi sağladık ki, devlet-i âliye de yeniden Kırım'ın serbest bırakılmasını ve kanun üzerine olan hân'ın hakkını, kabul ve itirafa mecbur kalmıştır. Bu kabul ile bile taraf-ı devlet-i âliyeden hukuk-i kaygıya düşmemeleri lâzım olan hal ve hareketin olması ümidimiz olup, ummuş olduğumuzun duraklamasına kadar (1073) biz Kırım'ın her türlü şeyde serbest ve hür belledik. İtimam ve gayretimiz ihtilâlleri def etmeye münhasırdı ve böyle olmasına ve ne kadar çok masraf

yapmaya duçar olmuşsak da, sulh içinde yaşama hükmü kaziyyesine olan eğilim ve muhabbetimizin gösterilmesini açıklamalara bize göre ödenmiş sayılırdı. Geçen sene yine o malum bölgenin tahrikiyle Kırım da, yeniden hayat bulan fesat, bizi ayılttı. Düşünce tarzımızın yanlış olduğunu anlattı. Kırım'da olan hükümet Osmanlı-Rus devletlerinin arasında soğukluğa sebeb olmaktaydı. Ancak Tatarın serbesti anından daha çok menfaatçi çekişmelere güç katan bir vaziyet içinde olduğu tecrübeyle malumumuz oldu. Çünkü, Tatarların uzun zaman başka yerlere bağlı olarak yaşamış olmaları hasebiyle çoğunluğu yeni hükümetinin iyiliğini ve önemini anlamakta yetersiz olduğundan hayırhahane niyetlerle işlerini ettiğimiz askerimize asi ve bedhahça harb nişanesi ve darbesine teşebbüs olmuştur. Bu defaki fesat'ta geçmiş devirde olduğu gibi yine yukarıda anlattığımız gibi bilinen mahall-i malumun, tahrik ve teşci etmesiyle (1074) olduğundan ve civarda bulunan memleketlerin de asayiş ve düzenini muhafaza ve koruma hususunda Kırımla, Kuban bölgelerine doğru zaruri olan asker gönderme çalışma ve tedarikine baş vurulması ve bu sefer için önemli miktarda levazım ve gerekenleri hazır bulundurmak icab ettiğinden büyük masraflara girmemiz lâzım geldi. Hele bu yolda telef olan nüfus ise, hesaba gelmez. Nakit olarak meydana gelen hasar 12 milyon ruble oldu ki, 30 bin akçadan fazla demektir. Devletimizin vergi işlerine zarar getirmemek

ümidleri son ana kadar tahammülü ön görme durumunda olmuştur. Ancak insaniyet hukukunun müşterekliği hasebiyle boş yere ahalimizin, bu kadar büyük hasara uğramasına kalben üzüldüğümüzün arkasından ehemmiyet verilecek bir olaya daha şahit olduk. Şöyleki: "Devlet-i âliye Tatar eyaletlerinin, hükümetlerini kendine tahsis etmek üzere, Taman adasına bir bölük askerle bir zâbit gönderip, Şahin Giray hân dahi bahse konu yere çıkılışının sebebinin bilgisine sunulmasını istemeğe, bunun içinde göndermiş olduğu (1075) adamını devleti âliyenin subayının öldürtmesini bize bildirdiklerinde o zâbitin Taman ahalisine Osmanlı ahalisi gözüyle bakmakta olduğu meydana çıktı. Ne için gönderildiği gizli ve aşikâr bakımından ortaya çıktı ki, böyle bir olayı ummadığımızdan sulh esnasında gösterdiğimiz fedakârlıkların boş olduğunu bize gösterdi. Böylece Tatarın serbestliği hakkındaki yaptığımız antlaşma ve şartları heba oldu. Galibiyetimizle hak kazandığımız ve bize ait olan hukuki hakkı tahsile kendimizin selahiyeti olduğuna inandık. Kaldı ki; iki devlet arasında antlaşma emri ve devamlılığı bu madde ile mümkündür. Velhasıl, Kırım'a dair durmadan meydana gelen menfilerin patlaması ve devlet-i âliye-i Osmaniye ile daha sonra imzalanan antlaşmanın kuvvetlenmesini ve istikrarını uygun bulan halisane niyetimizin olduğunu göre bütün boyutlarıyla devletimizin emniyetini koruma ve üzerimize düşeni yapma hususunda bundan böyle ihtilalin

iklimine sebeb olacak (1076) ve bir daha yorulmaya hacet bırakmayacak şekilde kati bir karar vermek lâzım geldiğinde fikir birliği oldu. Bu zamana kadar yapılan masraf ve telefatın tazminine sayılması yerine Kırım adası ile Taman ve Kuban memleketlerini hududlarımız dahiline katmaya karar vererek, ilhak işlemini yaptık. İşbu beyannamemizle tarafımızdan ve bizden sonra geleceklerin adı geçen toprakların ahalisine vaad ederiz ki; haklarında bizim eski ahalimiz gibi muamele olunacağını ve bizim himayemizde olmalarıyla hayatları, malları ve mabedleri ve dinlerinin korunma altında olacağını ve rüsum-u diniyeleri ve açıkça ayinlerini yapabilmeleri hususunda asla bir tazyike maruz kalmıyarak, din ve mezheb işlerinde tamamiyle bağımsız ve hür, herbiri bizim reayamızın eskisinin nâil oldukları fayda ve imtiyazlara ortak olacaklardır. Ancak biz de bu yeni katılmış reayamızdan umarız ki, biz onları elimizin himayesine alırken ihtiraslar, nifak ve ihtilallerden kurtarıp emniyet ve istirahat eder hale kavuşturduk. Onlar da bu hayırlı değişiklik yönünden haklarında meydana gelen inayetimizin kıymetini bilip, bizim bahtiyar ve sadakat ehli eski reayamızın eserine uyalar. (1077)

Fâide 219: Malumat-ı Müteferrika

Hırka-i Saaded Odası: Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethedip halife Mütevekkil Elallah'ın elinden almış

olduğu Hırka-i Saadedi ve diğer emanet-i mukaddeseyi, İstanbul'a avdet ettiğinde önce, Topkapı sarayındaki, Harem-i hümayuna alarak muhafaza etme yolunu seçmiştir. Daha sonra haremi hümayun dairesi civarında da hırka-i saaded odası adı verilen dairenin ilk halini yaptırmaya bizzat çalışarak başlamıştı. Sonra da süslenmesine geçilmiştir. Tasdikname: Muahede gibi senetlerin padişahlar, hükümdarlar tarafından tuğra ve imza edilen yazıların sayfaları. (1078) Bina emini: Padişaha mahsus binalarla kasırlar yapmaya ve tamire vazifeli kimse. Adalet Emiri: Ahaliye zulüm yapılmaması hakkında sadrazam tarafından valilerle, mutasarrıflara verilen isimdi. Ağa paşa. Yeniçeri ağalığını taşırken vezir olan zatın lakabı. O zamanların usûlünce yeniçeri ağası vezir oldu mu destarı (sarığı) sadrazam huzurunda değiştirilirdi.

Nâme ras: Tahta çıkış veya buna benzer olayları duyurmak için, padişah tarafından hükümdarlara yazılan mektubu götürmeye vazifeli kılınan. Traşı resmi: Saltanatın eski usullerinden olarak, padişah şehzadelerinden birinin saçı uzayıp da, traş olmak zamanı (çok eskiden, saç uzatılmaz, baş traş edilirdi.) gelince berberbaşı bu işle vazifeli olduğunu sadrıazama bildirirdi. (1079) Sultan 1.Abdülhamid Hân devri vakalarından gördüğüme nazaran sadrazam, şehzade Mehmed'e bir baş pek güzel donatılmış midilli beygiri takdim ettiği gibi,

berberbaşıya, yardımcılarına da onbir kese akça ve bir samur elbise ile süslenmiş bir at hediye eylemiştir.

Birbuçuk asır evvel bizde fikr-i ticaret: 1196/1782 senesinde, İspanya ile bir antlaşma yapılması hakkında yapılan müzakerelerde İspanya sefiri Polini: "Bundan çok fayda olurmu ki; her 2 devlet biribirini kazaracak, yâni mânevi dostluklarını da açığa çıkarıp senede bağlayarak kuvvetlendireceklerdir. Bundan başka ticari menfaat de olacak" deyince, o devrin hariciye nâzırı bulunan Feyzi Efendi buna mukabele olarak: "Osmanlı devleti ticaretin varlığını ve yokluğunu eşit görür. Ve yalnız menfaat ile ticarete fayda demez." diyerek devletin eski ileri gelenlerini yanlış sözleri sebebiyle verdikleri zararları ortaya koyar. (A. Rasim bey, burada maddi plânda pek haklı olarak, hariciye nâzırını ayıplıyor, fakat bir de, asırlardır yapılan antlaşmaların mürekkepleri kurumadan, maddi menfaatler dolayısıyla antlaşmaları hiçe sayan Avrupa anlayışına artık, şark siyasetinin bu tip mânevi cümleler söylemekten başka çaresi mi kalmıştı. Evet geçelim. (M.H.) (1080)

Eski Saray (Saray-ı Atik-i Amire): Fâtih Sultanın İstanbul'un fethinden sonra şimdiki harbiye nezaretinin (Şimdiki İstanbul Üniversitesi. M.H.) bulunduğu yerde yaptırdığı sarayın ve bu sarayın da-

ha sonra vefat etmiş olan padişah hanımlarıyla, eski kalfalara tahsis edilmişti.

Yeni Saray: Saray-ı Cedidi amire:Burayı da Sultan Fâtih Mehmcd Hân Hz.leri Sarayburnu'nda inşa ettirdi. Topkapı sarayı da dendi. Bu Topkapı Sarayı İstanbul surlarının Topkapı adıyla 2 kapısı vardır ki; biri sarayburnundaydı. Diğeri, Şehremini adı verilmiş semtin biraz ilerisinde olan kapıdır. Sarayburnu denen yerdeki kapının yanında ve deniz kenarında inşa edilmiş ahşaptan bir saraydı. 1289/1872 senesinde yanmıştır. (1081)

Valide Alayı:Vefat etmiş olan padişahların haremleri eski saraya nakledilip, orada ikamete tabi olurlardı. Saltanat değişikliği olduğunda yeni padişah, bu saraya gönderilmiş annesini büyük bir alayla yeni saraya getirdi.Valdesini sarayın orta kapısı denilen yerde karşılardı. Valide sultan darüssade ağasının delaletiyle kendi dairesine yerleşir ve ertesi gün babıâliye bir hükümnâme yollardı ki; kendisinin valide sultan olduğunu belirtirdi. Ayrıca sadrazam olmuş bulunanı, bir hilatla mükafatlandırırdı.

Siyaset Çeşmesi: Cellat Çeşmesi: Topkapı sarayı içinde, Çizmekapı denilen yerden orta kapı denilen yere kadar uzanan duvarın ortakapıya pek yakın yerinde olan bir çeşmeydi. Siyaseten, idama mahkûm olanlar bu çeşmenin yalağının içinde kesilirlerdi. Cellad, ellerini, satırını, bıçaklarını yıkama i-

şini bu çeşmenin musluğunda yıkardı. 13-14 sene kadar evveline kadar mevcuddu. (1082)

Senk-i İbret (İbret taşı: Orta kapının önünde bulunan bir taştı ve idam ettirilenlerin kesilen kafaları, bunun üzerine konularak teşhir olunurdu.

Balıkhane: Yeni Saray'ın Marmara Denizine bakan bir kapısıydı ki, padişahın gazabına uğrayan sadrazam buraya indirilirdi. Burada hazır bekliyen bir gemiye bindirilip, sürgün yerine gönderilirdi. Ancak, Balıkhaneye Bostancıbaşı veziriazamdan önce gelmiş ise, idam padişahın matlubu olduğu manâsına gelirdi.

Kapı Arası: Babüsselâm veya orta kapı denilen kapının iki tarafında kapıcılara tahsis edilmiş bulunan bir çok odadan biriydi. Eskiden bir çok devlet adamı burada tevkif edilip, hapsedilirdi.

Alay Meydanı: Orta kapı ile babüssade arasında 130 metre eninde 160 metre uzunluğunda bir meydan ki, bayramlaşma ve ulüfe (maaş) dağıtma alayları burada yapılırdı. (1083)

Fâide 220: Lehistan'ın Bölünmesi

Prusya kralı 2.Fredrik, Avusturya imparatoriçesi Mariya Tereza 1176/1762 senesinde savaşırlarken, on sene sonra Lehistan'ı Rusya imparatoriçesi Katerina ile birlikte bölmek için antlaşma yolunu seçtiler. Tarih 1186/1772 yılını gösteriyordu. Polonya, Islavca

polie kelimesinden alınmıştır ki; ova demektir. Hakikaten Polonya, Avrupa Rusya imparatoriçesi Katerina ile birlikte bölmek için antlaşma yolunu seçtiler. Tarih 1186/1772 yılını gösteriyordu. Polonya, Islavca polie kelimesinden alınmıştır ki; ova demektir. Hakikaten Polonya, Avrupa'nın kuzey ovasının bir parçasıdır ve krallıkla idare olunur. İkinci bir ismi de, Polonya Cumhuriyetidir. 1800'lü yıllarda hududu, deniz tarafından kuzeyi Baltık güney tarafında Karpat dağları ile Dinyester (1084) nehrine varıyor. Bu iki engel ülkeyi, Macaristan ve Osmanlıdan ayırıyordu. Doğu yönünden şimdiki Rusya'nın ta içerisine kadar uzanarak, Duna ve Dinyeper nehirleriyle, Simolensk, batı tarafından ise, Almanya tarafından Oder nehrine parelel bir hat itibarı ile Silezya'ya, Brandenburg'a, Pomeranya'ya bitişip ve kuzey tarafında Prusya krallığı ile hem hududdu. Bu hükümet batı tarafından asıl Polonya ile doğudan Litvanya büyük dükalığından meydana gelmişti. Her ikiside miladi 14.asır 1385senesinde Vladislas Yakelon isimli bir prens tarafından birleştirilmişse de, 18.asrı miladide aralarındaki fark yine mevcud idi. Görülüyor ki; bu hükümetin tabii hududu yoktu. Ülkenin merkezi olan yerlerde Polonyalılar, batısında Almanlar, doğusundada Litvanyalılar ile Ruslar bulunmakta (1085) idi ve Yahudiler ise her tarafda varlıklarının, ağırlığını hissetiriyorlardı. Bu dört ayrı ahalinin, her biride ayrı din ve mezheblerin sahibiydi. Almanlar, Protestan

Ruslarsa Ortodoks çoğunluğu teşkil eden Polonyalılar ile Litvanyalılar katoliktiler. Bu kayıda iyice dikkat edelim. 1719 ile 1737 senesine kadar, geçirilen zamanda hükümet tarafından alınan tedbirler sonunda Ortodokslarla, Protestanlar bütün devlet memuriyetlerinden olsun, gerekse hukuk-u siyasiyeden mahrum bırakılmıştı. Asılzâdelerle köylüler. Köylüler serf denilen esir makamında olup, asılzâdelerin ellerindeydiler. Vergi verirler, asılzâdelerin koyduğu şartlara tabi olurlar, kurutulmuş çamurdan yapılmış klubelerin içinde yatarlar, üst baş pis bir halde, yırtık ve eski olduğu gibi, ayaklarına da kundura giymezlerdi. Kayınağacı kabuğunu sararlardı. Velhasıl Avrupa da, bu köylülerden daha sefil kimse bulmak kabil değildi. Arazilerin tümü asılzâdelerin mülkü idi. (1086) Asılzâdelerde üç çeşit şahsiyetten meydana geliyordu. Maniya adı altında birinci sınıfı teşkil edenler, 200'le, 300 aile reisinin idaresindeydi. Bundan sonra Çartorski, Radziviyller ünvanı altında vilayet sahibi aileler vardı ki, bunların başkentleri, hükümetleri, orduları bile vardı. Adeta kralmış gibiydiler. İkinci sınıf orta asılzâdelerdi. Sayıları 20-30 bin aileye varırdı. Her ailenin bir veya iki kasabanın sahibi olduğu biliniyordu. Üçüncü sınıf ise, sayılara birbuçuk milyona varan kimselerin meydana getirdiği guruptu. Bunların servetleri, bir kılıç, birde at, ayrıca ekip biçtikleri arazi ve tarlalardan ibaretti. Papazlar ayrı bir sınıf teşkil etmezlerdi. Piskoposlar büyük aile men-

suplarından tayin edilirdi. Bizdeki gibi, ayan ve eşraf yoktu. Ticaretin tamamı Yahudilerin ellerinde bulunmaktaydı. (Lehistan cumhuriyetinin idaresi krallıktı. Önceleri krallık babadan oğula geçiyor idiyse de, miladi 6.asırdan sonra Yakeleovan öldüğünde asılzâdeler kralın seçimle gelmesi icabını ileri sürüp bunu sağladılar. İlk seçilen kral da, Fransa hükümdarı 9.Şarl'ın kardeşi Anjou Dükasıdır. Bu dükalık, 1573'de Lehistan ve bir sene sonra da, 3.Hanri adıyla Fransa kralı oluvermişti. Seçilişine gelince, ne kadar asılzâde varsa silahlanıp atlanırlar, Varşova'ya yakın bir ovada toplanırlardı. Seçecekleri hükümdarın selahiyetlerini kısıtlayıcı bir takım şartlar söyleyerek ve krallığa namzed olan adama bildirip kabul edince yemin ettirirlerdi. Bu usûl daha sonra kralların elinde bir nüfuz bırakmamıştır. Diyet denilen meclisin kararı olmayınca kral kanun yapamaz, ilan-ı harp, sulh antlaşması, asker toplama, vergi tahsili (1088) yapamaz, vekillere ve memurlara karışamazdı. Vekiller ve Memurlar kayd-ı hayat şartıyla tayin edilirlerdi. Kral bir süs gibiydi. Azaları birinci sınıf zadegân sınıfından kurulu olmak üzere bir ayan meclisi senato, ile 2.ve 3.sınıf asılzâdelerden mürekkep bir meclis-i mebusan (Chambre des Nonces) vardı. Bunlar her iki senede bir kere açık toplantı yaparak hep birlikte devlete ait işler için istişare ederlerdi. 17.asırda, verilecek kararların oybirliği ile kabul edilmesi usûlü tercih olunmuş bulunduğundan içlerinden biri muhalif kalsa karar

oluşmamış sayılırdı. Hatta 1652'den 1764'e kadar geçen zaman içinde meydana gelen, 55 toplantının yalnız 7 tanesinde ittihad kararı ile kabul edilmiş 48 tanesi yazdığımız gibi red olunmuştur. Daha sonra diyette kararlar red edilince asılzâdegandan meydana gelen bir diğer heyet toplantısı yapılarak burada alınan karar ile ekseriyet usulü benimsendi. (1089) laf olarak bir ordu vardı. 1717'de Diyet meclisi, ordunun yardımıyla kral nüfuz sahibi olur düşüncesine saplanarak, her iki yönü de yâni Polonya ile Litvanya'yı askeri güç bakımından azaltma yoluna gitti. Her iki tarafta bulunmakta olan askere, birer tane Hetman adı verilen kişi kumanda etmekteydi. Bu kumandanlar görevlerinde yaşadıkça kalabiliyorlar ve Diyet meclisine tabi idiler. Asılzâdeler subaylığı seçmekteydi. Bazı, birliklerde üç askere bir subay düşmekteydi. Topçular yüz kişi olup, topçu kumandanı 15 yaşındaydı. Varsuviy tophanesinde pasın her tarafını sarmasıyla çürümüş bir kaç tane köhne top bulunuyordu. Polonyalılar, savaş esnasında bütün asil ve zadegânın nefir-iâm dediğimiz hep beraber bir araya gelerek düşmana galip geleceğiz safiyane hülyasını taşırlardı. İşte Lehistan böyle meydana gelmişti ki, himmete esir olduğu apaçıkça ortadadır. Hatta, 17.asırda ve 18.asrın başlarında 4 defa olmak üzere yakınlarda olan İsveç, Prusya, Avusturya ve Ruslar bu ülkenin zayıflığından istifade ederek, kendi aralarında taksimi düşünmüşlerdi. Bu taksim işinde en çok meşgul olan

Ruslar ile Prusyalılar idi. Ruslar, Avrupa'ya yaklaşmak ve Prusyalıları birleşik bir hükümet haline getirme yolunu açmak için, bu bölünmeyi istiyordu. 2.Fredrik'in babası Prusya Lehistanı'na, Barendenburg ile asıl Prusya'yı birleştirmedikçe bu birliği gerçekleştiremez demiştir. (1090) Bu bölünmenin imkân haline gelmesi için Lehistan'ın karışıklıklar içine düşmesi icab etmekteydi. Halbuki, başda Çartaroski asılzadeleri olduğu halde, bir takım 1.sınıf asılzadegân tehlikeyi görmüş olduklarından ve vatanlarını kurtarmak için çalışmaya başlamışlardı. Bu vaziyet karşısında Katerinayla Fredrik, kral 3.Ogüst'ün ölümünün arkasından bir ittifak antlaşmasını imzaladılar. Arkasından da, Lehistan'da ıslahata fırsat vermemek için, bir mukavẹle yaptılar. Bu sırada tarihler 1764 senesi ağustos ayını göstermekteydi. Katerina'nın gözdelerinden Stanislas Poniatovski adlı genç bir Lehistanlıyı kral olarak seçtirmeye muvaffak oldular. Bu kral, Çartovskilerin yeğeni idi. Çartovskiler ıslahata oy birliği maddesini kaldırmak, memurları kralın karşısında mesul hale getirmek, usullerine çalıştılarsa da, Katerina ile Fredrik, işe müdehale ederek, Diyet meclisinin Ortodokslarla, Protestanlardan kaldırılmış olan hukuki siyasiyenin iade edilmesini taleb ettiler. Diyet red etti. 1092 Bunun üzerine karışıklıklar çıktı. Rusya askeri, Lehistan'a girdi. Varsoy'a kadar geldi. 1768 senesinde Diyet meclisini muhasara ederek, Rus elçisinin emrine

uygun olarak, Diyet meclisi kaldırılmış hukuk-i siyasiye hakkını iadeye karar verdi. Rusya'nın yapmış olduğu bu askeri müdehale Lehistan'ın milliye-i haysiyetini rencide etti. Bar'da bir toplantı tertiplenerek, Katolikler ve Protestanlar aleyhine harekete geçmeğe, kral Ponteviski'yi düşürmeyi kararlaştırdılar. Katerina bunlara karşı Ukrayna yâni küçük Rusya eyaletinde bulunan köylü Ortodoksları kaldırdı. Bunlar ellibinden, 200 bin kişiye adam öldürdü. Daha sonra Katerina, asilere karşı kralı ve kanun-u esasiyi, savunma bahanesi ile Lehistan'a yine asker yolladı. Güneyde meydana gelen savaşlar sırasında Ruslardan kaçan Polonyalılar hududu tecavüz ederek Osmanlı ülkesine sığındılar. Ruslar, bunları takip edip, müslüman ahaliden de bazı kimseleri katlettiler. (1093) Sultan 3.Mustafa, Lehistan'ı kurtarmak üzere Rusya'ya harb ilân etti. 1182/1768 savaşını daha önce görüp, başımıza neler geldiğini de görmüştük. Hele, Çeşme vakasını, İsmaiyle bozgununu pek iyi hatırlamak lazım gelir. İşte bizim bu iki yenilgimiz, Lehistan'ın ikiye taksimine karar verdirdi. Rusların bu galibiyeti, Buğdan ve Eflak da yerleşmeleri, Avusturya imparatoriçesi Mariya Tereza ile oğlu 2.Josephin telaşa düşmelerini getirdi. İmparator Joseph, Tuna'yı bir Avusturya nehri yapmak ve hükümetinin hududlarını Karadeniz'e kadar genişletmek arzusunu taşıyordu. Rusların Romanya'ya gelmiş olmaları bu yolu kapamaktaydı. Bu vaziyet karşısında Mariya Tereza ile bu

yolu kapamaktaydı. Bu vaziyet karşısında Mariya Tereza ile oğlu, Osmanlı devletine sokularak, Rusya aleyhine bir ittifakla önlem almayı kuruyorlardı. 1771. Halbuki Avusturyalıların, Osmanlılara yaklaşması 1764 yılından beri Katerina ile anlaşmış bulunan Fredrik'i düşündürdü. Çünkü, Fredrik sulh istediği halde, vaziyetin büyük bir savaşa girişme tehlikesini görmeye başlamıştı. (1094) Endişenin 2.bölümünüde Rus-Avusturya devletleri birbirleriyle harp edecekleri yerde, aralarında uyuşup, Osmanlı ülkesinden birer parça koparmalarının ihtimali bulunmasıydı. O ülkesinden birer parça koparmalarının ihtimali bulunmasıydı. O zaman komşuları kuvvetlenecek, kendisi ise aynı kalacaktı. Demekki, Prusya hükümetinin zararına olmak üzere denge bozulacaktı. Bu yüzden, Rusya ile Avusturya'nın harb tazminatlarını Lehistan arazisi üzerinden tahsil etmeleri lâzım gelmekteydi. Fredrik ilk önce, bu görüşünü Katerina'ya, daha sonra da, Mariya Tereza'ya bildirdiyse de, Mariya Tereza kabul etmedi. Ancak, imparatoriçenin oğlu Joseph, Fredrik tarafından elde edildi. Mariya Tereza'yı da belki Silezya'yı ele geçirme düşüncesiyle yumuşattı. Kraliçe Mariya Teraza, bu bölüşmeye rıza göstermiş oldukdan sonra büyük elem ve ızdırablara düştüğünü söylemiştir. (1095) Bu bölüşme esaslarını belirten antlaşma Petersburg'da 1772 senesinde temmuz ayının 25.günü imzalandı. Mariya Tereza: Galiçya'yı 2.600.000 (ikimilyonaltıyüzbin) nüfus. Fredrik:

Dançiğ müstesna olmak üzere Lehistan Prusyasını 800.000 (sekizyüzbin) nüfus. Katerina: Duna ve Dinyeper nehirlerinin öte tarafında bulunan, Litvanya'yı 1.600.000 (birnnilyonaltıyüzbin) nüfus. Müttefikler, Polonya Diyet meclisini bu taksim antlaşmasının tasdiki hususunda mecbur kıldılar. (1096) Diyet bu işe ancak bir sene kadar mukavemet edebilmişti. Neticede, Rus, Prusya, Avusturya askerleri Lehistan'ı işgale muvaffak oldular. Varsova da, diyet'i kuşatarak kral ve mebusları bölünme işine razı ettiler. Diyet, bundan başka anayasayı da, değiştirmeme taahhüdü verdi. Bu hikaye Lehistan'ın birinci bölünmesidir. İkinci bölünme dönemi 20 sene sonra başlamıştır. Polonya asılzâdeleri 1772 yılındaki bölünme olayından ibret alarak, 1788 senesinde ülkenin ıslahına başladılar. 1791 senesinde yeni kanuni esasi yayımladılar. Bu anayasada, hükümdarlığın irsi olarak ve merkezi olması, güçlü bir ordu kurulması esas halindeydi. Katerina ile Fredrik'in halefi Fredrik Gilyom 1772 antlaşmasına riayeten Lehistan'a dalarak, ikinci bölünmeyi gerçekleştirmeye başladılar. Lehistan vatanperverler fırkası ayaklandı. Köylüler oraklarıyla savaşmaktaydı. Neticede mağlup oldular. Rusya Varsova'daki Prağa varoşunu hücumla zapt edince, karşı koymaktan aciz kaldılar. Bu savaşta 20 bin kişi telef oldu. Bunun üzerine Rusya, Prusya, Avusturya arasında üçüncü paylaşım gerçekleşmiş oldu. 1210/1795/(1097)

Fâide 221: Sefaret Tercümanları ve Devlet Sırları (Ağızdan Jurnal)

1191/1777 yılında hariciye vekili olan Abdürrezak Efendinin, yazısından: Ecnebi devlet elçilerinin hizmetinde bulunan tercümanların çoğu reaya (azınlık) evlâdı olup, bunların da çoğunlukla devlet adamlarıyla bir arada bulunamaları münasebetiyle tabiblik bahanesi ve çeşitli sebeblerle konaklarına girip çıkmaktadırlar. Bilhassa Frenk taifesinden çok sayıda doktor, İstanbul içinde ileri gelen devlet adamlarına müntesip olarak dairelerine girip çıkmaktadır. Bu arada da, ammeye ait sırlara vakıf olmaktadırlar. İçlerinden birisi devlet-i âliyeye bir teklif yükü dayatsa, müsaade olunmasa ve bir miktar inat gösterilse derhal tercümanlarına ve cinslerinden olan tabiblere aslı faslı yok, bir alay uydurma söz talim edip onlar da, vardıkları yerlerde dal budak sardırıp hakkaniyet yüzünden (1098) ortada dolaşacak havadisleri büyük yerlere ulaştırmalarıyla, işitenler yazılan şeylerin çıkışlarını bilmediklerinden şöyle olacakmış, böyle olacakmış diye dedikoduları konu edip, yavaş yavaş padişaha kadar varmakla bu tavrı işlerini bitmesine tohum saydıklarından bu bakışın alimallah kaldırılması devletin bütün sırlarının elçiler tarafından bilinip, öğrenilcceğidir. Şimdi Rus elçisi, tazminat maddesi olsun veya konuşulacak başka işler olsun halk sözleriyle müzake-

reye başladıkta yukarıda söyle (1099) miş olduğumuz eski usulle ele alıp ısrara başlayınca, kulları da kolay geçiştirınek maksadıyla cevaplamaya başlasam duraklamadan tercüman, tabib, kuyumcu ve kumaşçı gibi kimseleri yanlarına çağırıp, ahaliye hadise duyuracak müthiş sözler telkin ve mesfurlar da iblis gibi girdikleri dairelerde, Rus elçisini kapıda tekdir etmişler. Galiba bunun sonu fena vaziyetlere varacak, filan adamdan sahih olarak duydum oldu. Acaba devlet-i âliyenin hayırlı bir kimsesi yok mudur ki, efendilerimizi ikaz edip haberdar ede. Bunun benzeri sahte sözlerle bütün kötülüklerini yaparlar. Şevketlü padişahımız efendimiz taraf-ı asafânelerine hatt-ı hümayun çıkarıp, yumuşaklıkla uygulanmasını irade-i hüsraveneleri ile emrü ferman düşüncesi doğru olur... (1100) İsveç ile teati edilen antlaşma senedi şartı-Osmanlı Devleti, İsveç devletine aşağıda yazılan şartlar dahilinde 20 bin kese akça yardım yardım etme hususunu taahhüt eder. Bu parayı İstanbul'da ikamet eden İsveç elçisine de zikredileceği gibi verecektir. Şöyle ki: "İşbu senet tarihi itibarı ile savaş sırasında her sene 2'şer bin kese akça verile ve sonra savaş sonunda geride kalan akça, sulhdan sonraki sene itibar edilerek (1101) her seneye eşit miktarlarda olmak üzere on sene zarfında ödene. Savaş sırasında her sene için verilecek iki bin kese akçaya dair bu usul taahhüd olunur ki, işbu antlaşmanın imza gününden itibar olunan evvelki seneye mahsuben devlet-i âliye

peşin olarak beşyüz akça verilerek geride kalan binbeşyüz kese akçe her dört ayda bir 500 kese olmak üzere biten seneden sonra harp esnasında geçen senelik miktar 2 bin kese akça her 3 ayın sonunda 500 kese olarak verile. (1102) Şart 2- İsveç devleti, Moskof ile yalnız başına Osmanlı devletinden evvel sulh yapmaya ve yine Osmanlı devleti, İsveç devletinden evvel Moskof ile yalnız başına sulh yapmaya ve devlet-i âliye'ye Moskoflarca antlaşma teklifi takdim olunduğunda İsveç devleti bu antlaşmaya duhul etmesini devleti âliye tarafından Moskofa bildirecektir. Haşmetlü İsveç kralı böylece Moskoflarla sulh müzakeresine başlayabilmek hususunda Osmanlı devleti tarafından Rusya tarafından sulh (1104) istenildiğinde İstanbul'da bulunan İsveç elçisine bu istek duyurulacak, kaldı ki, bu babda İsveç kralı tarafından, İsveç elçisine tam ruhsat gelinceye kadar Osmanlı devletinin müzakere-i sulhiyeyi tehir edip tamamen kesmeye, eğer Moskofluca (1105) eğer, sulh ilk önce İsveçlilere teklif olunursa, İsveçliler bu antlaşmaya Osmanlının da dahil edilmesini Moskoflulara söyleyecektir. Böylece devlet-i âliyede Moskoflarla barış görüşmelerine başlayabilmek hususunda İsveç devletine Moskoflu tarafından antlaşma teklif edildiğinde İsveç devleti tarafından hemen Osmanlı devletine haber verilecektir. (1106) Bu hususta hakkıyla bilmisal kaidesine iki tarafında tamamen ve kâmilen riayet oluna. Şart 3- İşbu antlaşmanın akdolunduğu

tarihden sonra düşman eline geçen yerler olursa kurtarılmasına her iki taraftanda güzelce ve tam olarak ihtimam gösterilmesi iki müttefik devletin, taahhüdü içindedir. İşbu antlaşma İstanbul şehrine yakın Beykoz adlı yerde Hz. Muhammed (s.a.v.) in hicretinin 1203. senesi şcvval ayının 18.günü tamamlanmıştır. İmzalar: ElMetemsek baziyal inayct elmelik el Ali, Mustafa Hamidizâde elkadı biasker Rumeli sabıka (1107) Elmüstemid menelmülük elceliyl Mustafa Boğaz ve Karadeniz muhafızı ve Mutasarrıfı Kocaeli Livası. Elmüstemid menelmülük ilasânii Abdullah Kadı biasker Anadolu sabıka Elmüteşebbis bitevfikil mülük ilâ âli Muhammed Raşid reis ül küttab rikabı hümayun halâ bu antlaşma suretini isveç devleti tarafından sefir Jerar Deyhid Nistam.

Fâide 223: 13. Asr-ı Hicride Saray Erbab-ı Makamları ve Vazifesi

Draphane emini, mubah emini, arpa emini, hekimbaşı, Çakırcı başı, Şahinci başı, Kasap başı, Müneccim başı, Cerrah başı, Pazar başı, Masraf kâtibi, Bezirgan başı, Tahteroncu başı, Avcıbaşı, Kavukçubaşı, Tavukçu başı (1108) İstabl-ı âmire takımı ve Özengi ağaları 1.Mirahor, 2.Mirahor, has ahır kâtibi, tavla kâtibi, arpakâtibi saman kâtibi, kile kâtibi, tebeddül eskileri, has ahır hazinedarı, has ahır eskisi, saraç

başı, saraçlar kâtibi, nalbant baş' başmuhasebeden raht (at takımları) kâtibi.

Saray-ı Hümayun Kapı Memurları Kapıcılar kethüdası, mirâlembaşı kapıcıbaşı, her gece orta kapıdaki (Topkapı sarayının) kalede nöbet bekleyen iki kapıcıbaşı. Ortakapıda 16 arkadaşıyla oturan ve sarayın hamallarının zabiti olan ağababası.(1109) kapıcıların yolları gereği en eskileri olan iskemlecibaşı, kapıcıbaşıların çavuşu makamında olup, kapıcıların eski ve mütehayyizlerinden vazifeli köşk bekçileri kapıcılar. Yalı köşkü ve sepetçiler Kasrında oturan tamirat anbarı: Şehremini, mimarağa, su nâzırı, İstanbul ağası, kürekçibaşı, anbar müdürü, anbar 1.kâtibi, ser mimar, 2.mimar, tamir müdürü, Zülüflü Baltacılar Ocağı. Bu ocağın mevcudu yüz kişiden fazlaydı. Baltacılar kethüdasının mevcudu yüz kişiden fazlaydı. Baltacılar kethüdası bunların birinci vazifesi nakl-i hümayun vukuunda 2.başbaltacı 2.zabiti olup, üçüncüsüne divanhaneci denilirdi. 4.sü kilercibaşı baltacısıdır. (1110) Bunu diğer bir adı da, başbaltacı idi. Bunların da ocakları usullerince sekizi bıçaklı eski olup, sırmalı kuşakla gezinirlerdi. Bir tanesine de bıçak mülazımı (teğmen) denip diğerleri enli ve sade siyah sahtiyan (deri) kemer kuşanırılar ve 2 tarafı görmeyecek kadar yakalar gayet enli laciverd çuka dolama giyer ve sırmabaşlı zülüf bırakırlar, tepesi yassıca yarım zira (35 cm) uzunluğunda deve tüyü külah giyerler, altına 2 şer parmak dışarıda görünmek

şartı ile, iç fesi giyerek ve Ayasofya camiindeki dersiam hoca efendilerden ilim öğrenmek, okuyup, yazma istidadında olanlardan 12 kişi, hulefa tabirine nailiyetle, diğerlerinden mütemeyyiz (seçilen) olurlardı. Bunların hizmetlerine gelince, liva-i saadet (peygamberin sancağı) ile bizzat seferlere padişah da giderse, 30 kişi de beraber gider, ocaklarında bulunan 30 tane Kur'an-ı Kerim ile sancağın bulunduğu yerde tilavet-i kuraniyede bulunurlar, bayramlarda Kubbealtına kurulan padişah tahtını hazine ağaları, hazinei hümayun kapısı önüne çıkararak (1111) bunları yüklenip nakil ederlerdi. Bunlar taht-ı hümayun kurulduktan sonra arka tarafına geçerler ayakta durur hümayun kurulduktan sonra arka tarafına geçerler ayakta dururlardı. Bayramlaşma bittikten sonra tekrar tahtı götürürlerdi. Sayfiye yerlerine gidiş olursa haremin eşyalarını bunlar taşırdı. Yazmış olduğumuz hulefaların temayüz edenleri, harem ağaları ocaklarında olan camide harem ağalarını okuturlardı. Yazı yazmasını da öğretirlerdi. Bunların en öne çıkanı darüssade ağası kuşçuluğu hizmetinde bulunur, iki kişi ise, kuşhane mutfağının aşçılarına nezaret eder, başka bir zekisi de, başbaltacı ve başka üç kişide 2., 3., 4.adlarıyla silahdar ağa baltacılığında istihdam edilirdi. İki tanesini hazine kethüdası ve birer tanesi de, kiler ve sofralı koğuşları kethüdaları baltacılığında istihdam olunurlardı. Çukadar ve rikabdar ağalardan ve bütün mansıb memuriyetlerinin hepsinin birer tane

sonra iki devlettende (1115) bu işe itibar olunmayıp amil olunmaları iktiza etmeye. Lâkin Özi kalesi eskiden beri olduğu gibi devlet-i âliyenin tasarrufunda baki kala, ibaresi yukarıda yazılı 1188/1774 senesi antlaşmasının içinde yer alan 3.maddesinde açıkça belirtildiği yazılı maddede eskisi gibi muameleye ve mer'i tutula.

2. Rusya imparatorluğu Tatar hanları tarafından Soğucak nahiyesi üzerlerine iddia olunan mülkiyet hukukunu hiç bir vakit de ifade etmeyip iddiada bulunmadan söz konusu kaleninde tamamen Osmanlı devletinin mülkü olduğunu itiraf eder. 3-Kubanda, Kuban nehri hudud sayılmakla zikrolunan Rus devleti imparatoriyesi, adı geçen nehirin beri yakasında, yâni Kuban ve Karadeniz arasındaki arazide yerleşmiş bulunan Tatar ahalidende kefildir. İş bu senetin padişahımız efendimiz tarafından gerekse Rusya imparatoriçesi tarafından kendi imzalarıyla (1116) her zaman olduğu gibi açık olarak yazılı tastiknameler ile kabullenip tasdik ve yazılı olan tasdiknameler iş bu senedin akdi gününden dörtay zarfında ve mümkün olursa daha da önce Kostantiniye'de mübadele olunmak üzere karar verilip her iki taraf temsilcileride mühür ve imzalarını uygun ve mutabık iki nüshasını tertib ve tekrim (saygı) edip kendi imzalarımız ve mühürlerimiz ile tamamlayıp aramızda mübadele eylemişizdir. Eflâk ve

Buğdan'a Dair Senet 1188/1774 senesinde Eflâk ve Buğdan'dan gelen Boyarların iltimaslarıyla hatt-ı hümayun-u şevketi çıkmış ve ihsan olunan, yüksek emirlerin yerine getirilmesini taahhüt ile Eflakdan 619 kese ve Buğdanda 135 kese ve 444,5 kuruştan fazla matlubumuz bulunmayıp yazdığımız meblağı getirip İstanbul'a teslim edeler. (1117) Yeni tayin olmuş beylerden cevaiz istenmeye, onlarda reayadan bu bahane ile para tahsil etmeyeler. Eflak ülkesinden İydiye (bayram) nakit ve eşya 90 bin verikabiye 40 bin ve Buğdan'dan İyd'iye 90 bin, Rikabiye 25 bin alınıp gerisini Memleketyn ve beylerine reayaya dağıtılıp, kendilerine aid olan menfaat ve vergi ile gümrük gelirlerinin belli olanlarından eda edeler. Oralarda hükümleri yerine getirneden gelen zararı reayaya çevirip herhangi bir şey taleb olunmaya, akça ve hediyece şeyler almak için mübaşirler göndermeleri devlet-i Osmaniyece tecviz olunmayıp, devlet-i âliyede birisi mansıb aldığında memleketten avaid (gelir) verilmeyip, hububat ve zahire gibi şeyler ahaliye müzayaka verecek derecede alınmayıp, illa bir şey verildiğinde, devletten nakit aldığından nakliyeside asla ahaliye yüklenilmemeye, tüccarlar tarafından alındığı halde, rayiç olduğu şekilde alınıp, devlet tayınına ve İstanbul için satılacak, koyun diğer rayicle tüccar, celeblere voyvodaların nezaretinde satalar. Devleti âliyeye

lâzım olan kereste vesair levazım binaları önce beylere ihbar ve kati ve nakliyeleri reayaya elverecek şekilde nakden eda, hududdan hariç yerlere nakil ettirilmek beyanında haber olunmamak ve Memleketeynin zikrolunan araba ve yapılması istenenler ücretlerini hemen ödeyip, geciktirmek caiz olmayıp, Karamanlı tüccardan başka ve etrafdan israrı ile bir fert geliş gidiş ve topraklarında tarla sürüp hayvancılık yapmayalar.

Fâide 225: Cebel-i Lübnan

Eskiden Berrişşam ve Sayda eyaletide denilen Suriye'nin bir kısmı çeşitli sancaklara ayrılmış ve Cebel-i lübnan da, bahsini ettiğimiz sancakların arasında yer almıştı. Cebel-i Lübnan sancağı, çeşitli mukattaalara yâni nahiyelere ve kazalara bölünmüştür. Zamanında her mukattaa bir hanedanın, idaresine verilip, bunların hepsi de, Emir-i Cebel denen bir hâkim-i umumi (1119) nin hükmü altında bulunurlardı. Bu hâkim-i umumi daha ziyade Maanoğulları hanedanından olurdu. Bunlardan sonra, Ben-i Şihab sülalesi 1118/1706 yılında Lübnan'a hâkim-i umumi olmuşlardır. Maanoğullarından Emir Fahreddinin kardeşinin oğlu, bu hanedanın sonu olan Emir Ahmed ölmüş olup, Vadi-i Teym hâkimlerinden Ben-ü Şihab'dan birinin kızı olan kadından Emir Haydar ibn-i Musa vâris olarak Cebel-i Lübnan'a hâkim olmuştur. 1118/1706.

Eskidenberi, bu Cebel ahalisi Kadisiye ve Yemeniye diye adlı biribirine düşman iki guruba ayrılmışlardır. Emir Haydarın idaresi sırasında Yemenliler Ayn-i dare denilen bölgede yenildi. Böylece idare tamamen Kadsiyelilerin eline geçmiştir. Lâkin sonra Ben-i Canbulad oğulları ile Ben-i il imad arasında, bir kavga çıkıp, (1120) tercihler başlayınca Cebel'de yeniden iki fırka haline gelindi. Biri, Canbuladi'ye derken, diğeri Yezbegiye olup Ben-i imad taraftarlarıydı ki; yüksek cedleri olan Yezbeke nisbet olunurlar. Bu fırkalar birbirlerine düşmanlık beslediklerinden, Cebel ahalisi boğuşup, savaşmaktan baş alamamaktaydılar. Fakat Nekdiye şeyhleri bitaraf kalarak Cebel hâkimi olan Emir Şihabi'nin emrine uymuşlardır. Emir Haydar'ın vefatından sonra 1140/1727 Emir Mülhem sonra emir Mansur ve daha sonra Emir Yusuf, Cebel-i Lübnan emiri olmuştu. Aslen cebel hükümeti, cebel-i şof sancağından ve yedi mukattaadan ibaretti. Bu mukattaalar şunlardır: Şof, menasif, Arkub Cerid, Metne, şehar ve Garib. Şof ikiye bölünmüş olup Şof soycanı ve Şof habatı, (1121) denir.Yine Arkub ile Garub dahi eali ve edna yani yüksek ve alçak adlarıyla ikiye ayrılırlar. İşte Lübnan diye bu tepesine denir. Sonradan bütün cebele sembol olmuştur. Bu mukataatlarda birer hanedan oturur: Şof'da Ben-i Canbulad-Menasıf'da Benü ebi niked-Arkub-u âlada Ben-ül abd- Arkub edna'da Benül lema-Garib-i âlada, ben-i telhuk-Garib-i ednada, beni reslan. Bu hane-

danların hepsi Dürzi olup, yanlız ben-il lema daha sonra Hristiyan olmuştur. Bunlardan bazıları kumandan bazıları da, meşayih olup, ümeranın yani kumandanın derecesi meşayihden yüksektir. Hatta, gerek muamelatda gerekse yazışmalarda teşrifat ve lakablarda birbirlerinden farklıdır. (1122)

Komutanların en büyüğü Ben-i Şihab olup, ondanda sonra Ben-i Ebul lema daha sonra da, Ben-i reslandır. Bunlardan gayrısı meşayihdir. Ümera ile meşayihin arasında da, Ben-i Mez-her vardır ki, bunlara mukaddemeyn denir. Merasimlerde kumandanların arkasında, meşayihin önünde bulunurlar. Bu mukattaat ashabı kendi mukattaalarında mutasarrıf olarak emirlerini yerine getirirler, harac ve vergilerini toplayıp belli bir miktarını hâkime verirler artanıysa kendilerine kalırdı. Ben-i Mutavvele gelince; Şivefk mütavele fırkasından "Ümerai reis Nihaş" diye tanınmış ve Ben-i Ali-is sagir'e mensupturlar Yazılı ümera, Mısırdaki Eyyubi hanedanına bağları olduğunu ileri sürerler. Vaktiyle zengin saylacak bir servetin sahibleriy-ken daha sonra zillet ve tenbelliğe düşmüşlerdir. Ben-i ali-isagir hanedanı meşayih ben-i mutavvelden olup, Sayda eyaletinde müstakil toprakları olan Beled Beşare ashabı idilerki bunları Cezzar Ahmed paşa yakıp bitirmiştir. (Tarih-i Cevdet-Hülasa) (1123)

Fâide 226: Fransa İhtilâli Fransada eski usul hükümet:

Fransa'da meydana gelen ihtilalin, önemini anlamak için 1201/1789 senesindeki Fransız hükümet us-ûlü ve siyasiyesinin hangi halde olduğunu bilmek lâzımdır. O sıralarda Fransa son derece merkezi bir otorite idaresindeydi. Bütün emirler ve işler krala bağlanmıştı. Onun izni olmadan adeta işler görülmez olmuş haldeydi. Bakanlıklar büyük karışıklıklar içinde bulunuyordu. (Bu durumu yaşayan Fransa, bizim 2.Abdülhamid devrinde yaşadığımızı andırmaktaydı.) (1124)

Fransa'da sosyal hayatta eşitlik ilkesi geçerli değildi. Sınıf anlayışı hâkim zihniyet halinde olup, bunlarda 3 sınıfa ayrılmıştı. Papazlar, yâni klise, asılzâdeler ve avam adı verilen bildiğimiz ahali. Bu üç sınıfdan ilk ikisini imtiyazlı olmak şansı içinde görüyoruz. 3.sınıfın herhangi bir imtiyazının olmadığı ortadaydı. Devletin taşıması gereken ne kadar yük varsa, bu üçüncü sınıfın üstüne bindirilmişti. Fransa bir kral tarafından idare ediliyordu. Saltanat tacıda bizde olduğu gibi büyük evlâda geçmekteydi. Kral, tac ve tahtın kendisine Allah tarafından verildiğini iddia ediyor, hükümetinde yine tanrı tarafından kendisine emanet edildiğini halka bildirmekteydi. Kral gayr-ı mesul olarak kabul edilmekteydi. Yâni ne yaparsa yapsın kimse kendisinden soramaz, ne işlerse mutlak hayır

olarak kabul edilmekteydi. Kralın istekleri kanundu. Kral devletin gelirlerini istediği gibi harcamakta, istediği zaman, savaş ilânına, istediğinde de barış yapmaya, nereyle isterse ittifak yapmaya selahiyetliydi. Böylece Fransadaki mutlakiyet hükümeti müstebid bir hükümetti. Kral, ahalinin düşüncesine (1125) varıncaya kadar hükmetmek iddiasında bulunurdu. İstediği mal ve emlâki müsadere ettirebiliyordu. İsterse ahalinin hürriyetini alıyordu. Sansüre uğramamış hiç bir kitab, hiç bir gazete yayımlanamıyordu. Paris'de Bastil, Liyon şehrinde, Piyer ansez, Alp dağlarında Pignerol isimi taşıyan hapishaneleri vardı ki, buralara kralın subayları ile mahkeme edilmeyen bazı masumlar yollanıyordu. (Biz de de, 2.Abdülhamid devrinde İstanbul'da: Mehterhane, tevkifhane, Hasan paşa karakolu, Taşkışla, İstanbul dışında: Akkâ, Sinob, Trablusgarb, Taif zindanları vardı.) Kralın emri ile bu hapishanelere yollananlardan pek çoğu, dışarısı ile görüşemezdi. (1126) Değil görüşüp meşgul olmaya çalışmak,adını dahi anmak eş cezaya uğramak demekti.(Devr-i Hamid-i sânide de bizde böyleydi.) Her ne kadar Paris, ülkenin başşehri idiyse de, kral Versayda otururdu. (Biz de de, Sultan 2.Abdülhamid, Yıldız sarayında otururdu.) Kralın etrafında bir çok adamı vardı. Takriben 17-18 bin kişi Versay civarına toplanmıştı. Bu kalabalığın enaz 16 bin kişisi, kralın ve ailesinin hizmet-i hususiyesindeydi. Bir-iki binide hiç bir vazife yapmadan, kralın ihsan ettikleriyle ha-

yatlarını sürdürürlerdi. (Bizde de, aynen böyle idi) (!) Kralın bir askeri maiyeti olduğu gibi,bir de idari işlerden anlayan maiyeti vardı. Askeri maiyeti; hassa, jandarma, hafif suvari olmak üzere bir suvari Fransız ve İsviçre askeri hassasından olmak üzere, bir de piyade heyetinden ibaretti. Bunların hepside asılzâde olup tamamı dokuz bin kişiyi bulmaktaydı. (1127)

Maiyet-i mülkiye yâni idare işleri ile alakalı, adam sayısı 4 bin kişiye varmaktaydı. Kraliçe ile kralzâdelerin kralın kardeşleri, hemşireleri, baldızları halaları ve yeğenlerinin birer maiyeti hususisi vardı. Bunların yalnız 5 yüz kişisi kraliçenin maiyetini teşkil etmekteydi. Gösteriş ve debdebe cidden büyüleyici idi. Kralın ahırındaki hayvan sayısı 1900e varırken, araba sayısı da, 2 yüzü aşmakta olup bunun mali masrafı senede 7 milyon 7 yüzbin lirayı buluyordu. Eğer bu günkü rayiçe bakacak olursa 21 milyon Frank tutar. Kral mutfağı masrafını 16. Lui, kısık ve tasarrufa önem vererek kullandırmasına rağmen bu günkü parayla senede 8 milyon Frankı bulmaktaydı. Israf ve sefahat son kertesine kadar varmıştı. Hizmetçiler, en açık tarzda çalmaktan kaçınmıyorlardı. Oda hizmetçisi karılar bile, sarayda yakılan mumları satarak senede 150 bin Frank kazanırlardı.(1128)

Kraliçe Maria Antuanet haftada 4 çift ayakabı giyerdi. Aşağı yukarı Fransa kraliyet sarayının senelik masrafı, senede 94 milyon franka ulaşmaktaydı. Bu kadar olsa yine neyse. Kral, hediyeler verir, kral kra-

liçenin nedimelerine, dostlarına maaşlar verir, bazı ailelere tahsisat verir, ecnebi sefirleride lutuflarından müstefid ederdi. Bir hesaba göre kral 1774 senesinden 1789 senesine kadar ailesine ve nedimlerine 650 milyon frank vermiştir. Hazinenin israfı o dereceye kadar varmıştıki, bundan mülhem" saray milletin kabridir" sözü meşhurlaşmıştır. (Bizde de böyleydi.) Kral 6 tane bakan ve dört meclis ile idari işleri yürütürdü. Bakanlardan hangisi krala daha fazla yaklaşabilmişse onun tesir ve nüfuzu daha fazla olurdu. (bizde de böyle idi.) Bu bakanların her biri senede 640 bin Frank alırdı.(1129)

Vilayetlerin idaresi ise pek karışık bir haldeydi. Vâliler asılzadelerden seçilip tayin olunurlardı. Fakat, bir çoğu vilayet merkezine gitmeyip, Versay'da oturarak idareye bakardı. Vilayetlerde İntendant ünvanlı birer idare memuru bulunurdu ki; bunlarda kralı bağlı müstakil bir amirdiler. Şu halde herşey merkeze bağlı olmak zorundaydı. Ölçü ve mesaha mikyasları çeşitli olduğu gibi vergi meseleside memleket memleket başka olup, karagümrükleri, iç gümrükler vardı. Velhasıl orta çağın derebeylik us-ûlü geçerliydi. Adli işleride derebeylik zamanını andırmaktaydı. Orta çağda asılzadeler ile ruhbanlara verilmiş imtiyazların mânâsı zayıf olanları kuvvetlilere karşı himaye etmek içindi. Fakat, hükümdarlık makamı derebeylere mahsus olan hüküm ve nüfuzu eline alarak, halkın refah ve saadetine çalışacağına (1130) tersine, devam edil-

di. 1204/1789 senesinde ülkenin işleri pek fena derecelere geldi. Turgot ve Neker gibi devlet devlet adamlarının tavsiye ettiği ıslahat teklifleri, ruhbanla asılzade takımının hoşlarına gitmedi. Bu sebeble, ihtilâle gidecek yolların ışıkları görülmeye başlandı. Fransızlar, kanun önünde eşitlik ve kanunların herkese geçerli ve şâmil olmasının, teminini istemekteydi. 1789/5/5 de toplanan meclis 17 Haziranda milli heyete dönüştü. Kral 16.Lui, saray halkının sözüyle ve Neker'in aksine olarak müzakere sahasını askerle muhafaza altına alıp kapattırma yoluna gitti. Bunun üzerine mebuslar saraya yakın bir oyun salonunda toplandılar, meşhur Biye'nin reisliği altında oldukları halde:" birbirlerinden ayrılmamak ve kanun-u esasi ile hükümet edilinceye kadar ve halin icabına göre her yerde toplantı yapmak" için yemin ettiler. Mart ayının 23. günü kral (1131) 16.Lui, 17 Martta mebusların aldığı kararları geçersiz olduğunu ve görevlerinden çekilmelerini bizzat bildirdi. Bunlar da, ertesi günden sonra ayrı üç mecliste toplanacak-lardı. Kral, korkutmak düşüncesini taşırken tersi olmuş, kızdırmıştı. Hiddetlendirmişti. Kral gitti. Ruhban mebuslarla, mebusların bir kısmı kalmayı tercih etti. İşte bu sıradaydı ki, meşhur Mirabo saray vazifelilerinden birinin "Efendiler, kralın emrini duydunuz dağılın" sözlerine karşılık olarak: "Git efendine söyleki, biz burada irade-i millet ile kaimiz. Bizi ancak süngü kuvveti ile dağıtabilir." sözleriyle mukabele etti. Velhasıl vaziyet

günden güne vehamet göstermeye doğru giderek Paris ahalisinin asabının bozulması fazlalaştı. 8 Temmuzda genel meclis bir anayasa komitesi kurdu. (1132)

9 Temmuzda bu heyet (assemble constituante) yani kanun koyucu olarak isim aldı. Fakat, 16. Lui yanlış bir hareket ile 60 tane kadar mebusu tutuklattırınca heyetin de dağılmasını emretti. Neker'i azledip, harbiye nezaretine mareşal Brogli'yi getirdi. Bu adam çok sert bir kimse olduğu gibi, kralada son derece bağlı biriydi. Paris'de halk, ölümlerden korkmaktaydı. 11/Temmuzda Neker'in, azil haberi duyulduğunda heyecan bir kat daha arttı. Palais Royal denilen yer büyük bir klüp haline girdi. Halk hürriyetinin müdafaasına dair beyanat ile ihtilâli ilân ediyordu.(1133) 12 Temmuzda bir suvari alayı, Tulier sarayı önünde toplanmış ahaliye hücum etti. Ertesi gün heyecan yerini isyana terk etti. 14/Temmuzda(1134) Anvelid Otelinde 28 bin tüfek ele geçirildi. İkinci bir gurup ahali meşhur Bastil'i bastı. İçindeki askeri esir aldı. Hatta bundan sonra da, kral bile esir alındı. İşte Fransa büyük ihtilâlinin başlangıcı böyle olmuştur. Bundan sonrasını yâni asıl nazarı dikkatimizi çekmesi icab edeni öğrenelimki, bu yazılı maddelerin kaideleri "1789 insan hakları beyannamesi adıyla anılandır. 1789 Fransız İhtilâlinin ortaya koyduğu 1791 şartnamesi başı

1. İnsanlar hür ve hukuk bakımından eşit doğarlar, öyle kalarak ancak imtiyazlar yalnız müşterek faydalar için var olabilir.
2. Her bir içtimai siyasiyeden maksat insanların tabii hukuklarının muhafazasıdır. Bu hukuk, hürriyet, hakk-ı temlik (mülk edinme hakkı), emniyet, zulme karşı koymadır. (1135)
3. Her türlü hakimiyet esasen millettedir. Hiç kimse, hiç bir heyet, açıkça milletten sadır olmamış bir hükmü yerine getiremez.
4. Hürriyet, başkasına zararı olmayan her şeyi yapabilmekten ibarettir. Böylece azay-ı saire cemiyetlerinin de aynı hukuktan, müstefid olmasını temin eden hududdan başka bir şeyle kayıtlı olamaz. Bu hududu ise ancak kanun tayin eder.
5. Kanun yalnız cemiyete zararı olan efali yasaklayabilir. Kanunun men etmediği yasaklanamaz. Kimse kanunun söylemediğini icra etmekle mükellef değildir.
6. Kanun, millet idaresinin suret-i ifadesidir. Ahalinin hepside bizzat veya vekilleri vasıtasıyla kanun tanzim etmeye iştirak hakkına haizdir. Gerek himaye gerek te'dip hususunda kanun herkes için bir olmalıdır. Kanun önünde ahalinin tamamı eşittir. Fazilet ve maarifetten başka bir yönde imtiyaz yoktur. Kabiliyetlerine göre memuriyet ve hizmet-i umumiyeye tayin edilirler. (1136)

7. Kanun ile tayin edilmiş hallerin dışında hiç kimse ne itham, nede tevkif olunamaz. Kanuna aykırı emir isteyenler, gönderenler, yerine getirenler, veyahud ettirenler tedip olunmalıdır. Fakat kanuna müstenid olarak ahaliden çağırılanda tutulanda derhal itaat etmelidir. Mukavemet, ithama sebeb olur.
8. Kanunun tertib edeceği mücazaatın, kaviyyen lüzumu muhakkak olmalıdır.
9. Herkes itham olunan ve olunacak vakte kadar masum gibi bilindiğinden tevkif olunması lüzumuna hüküm olunduğu takdirdede şahsını ele geçirmek için lüzumsuz şiddet göstermek ve yapmak kanun ile şiddetle men olunmalıdır.
10. Hiç kimse fikir ve rey'i için velev dine aid olsa bile asla me'sul değildir. Fakat o fikir ve rey'in gösterilmesi kanunen muayyen (belli) nizam ve asayiş-i umumiyeyi ihlâl etmemesi, şarttır.
11. Rey ve düşüncesini serbestçe söylemek, insanın mukaddes hakkı hukukundandır.(1137) Bu duruma binaen ahaliden her ferd, kanunların selahiyetlerinin suistimalinden me'sul olmak şartıyla serbest olarak konuşabilir, yazabilir, tab ettirebilir.
12. İnsan hukukunun temini genel bir kuvvete muhtaçdır. Binaenaleyh bu kuvvet ona müvekkil olanların faide-i mahsusası için değil herkesin menfaati için kurulmalıdır.

13. Genel masrafların temin edilebilmesi için herkesin mükelle fiyeti umumiye altına girmesi lüzumu vardır. Bu mükellefiyetin kabiliyet nisbetinde bütün ahali arasında eşitlik üzere dağılmalıdır.
14. Ahali bizzat veya vekilleri vasıtasıyla mükellefiyet-i umumiyenin lüzumunu, kullanma şeklini, miktarı aslisini, suret-i tahsilini, tayin etmek hakkını haizdir.
15. Hukuku umumiyenin muhafazasını temin, kuvay-ı umumiyenin ayrılması hususu tayin edilmemiş olan cemiyetlerin, anayasaları yok demektir.
16. Hakkı temlik, taarruzdan beri bir hak mukaddesdir. Meşru surette lüzumu mütehakkik bir faide-i umumiyeye bağlı olmadıkça ve evvelden hakkı olan tazminat verilmedikçe hiç kimse mülkünden mahrum bırakılamaz.(1138)

Fâide 227: Rusya'ya Harb İlanını Bildiren Beyanname

Devlet-i âliye ile Rus devleti arasında 87 tarihinde yapılan antlaşmayı (Kaynarca) ahali taraflarının refah ve asayişleri düşünüldüğünde tercih eylemişken Rusya devleti tarafından çeşit çeşit temiz menfaatli teklifleri amil ve hattâ Kaynarca sulhuna esas kabul edilmiş bulunan Kırım'ı ahd-u şarta kısıtlanmış aniden istila ve bundan böyle arada hille ve desiseleri kovup ve emniyet için verilen senedde meşrut ve iki tarafın

ahidnamesinde birbirlerinin hızla ve apaçık şekilde aleyhine bazı ve amelleri olmamak ortadayken devlet-i âliye tabiyetini elinde duran menşur Tiflis hânını tahrik ve iç Tiflise rusya askeri konup adı geçen arkadaş ile Gürcistan ve havalisinde bulunmakta olan serhadlerimizi(1139) ihlâl ve tecavüz etmemesi ifade olunduğunda red cevabı verip, Özi ve Kırımda muayyen olan tuz göllerinden tuz çıkarmaları şartlara bağlanmışken, ahaliye hududda türlü türlü eza ve cefa ile men edip, şartın yerine getirilmesi teklif olunduğunda ondan da kaçınıp ve prens rütbesinde olan Buğdan voyvodasını konsolosları kandırıp ve devletlerine firarında şartlara göre iadesi teklif edildiğinde devletimiz red etmez diye elçisi kesin cevap ile şartları takmaz nakz eder ve buna benzer nice şartlara istedikleri mânaları vererek kötü niyetlerini açıklayıp, Eflâk, Buğdan ve adalar ile ehl-i islâma zararlı yerlere lüzumsuz mahallere konsolosluklar koyup, bütün reayayı devlet-i âliyeyi kandırıp, bazılarınıda memleketlerine nakille ve bazılarını tuzlarda ve diğer hizmetlerde kullanıp ve ençok kendilerine elvermiyen vali, hâkim, subay ile işler ve daha çok Çıldır valisi, Eflak ve Buğdan voyvodalarının azil edilip cezalandırılmalarını ısrarla istiyerek nizamı (1140) devlete müdehale, Rus tüccarları devletimizin dahilinde serbestçe ve emniyet içinde sağ ve salim olarak ticaret yaptıkları yerlerde gidiş gelişleri verilen izinle olduğu bütün dünyaca malumdur. Mukabele-i bilmisil kaidesi

üzere, Osmanlı devleti tüccarlarına aynen muamele edilmesi şartlar içindeyken, çok büyük güçlükler çıkarıp, paralarını dahi dışarı çıkartmamak yolunda alacaklarını tahsil etmelerine engel çıkarmaya varıncaya kadarda hatta bunların arasından bazılarını idam etmektedir. Osmanlı devleti tüccar gemileri fırtına sebebiyle Rusya devleti iskelelerine yanaşıp veya su almak için icab eden yaklaşımı gerçekleştirmeye başladıklarında ateşe maruz bırakılarak yanaşmalarına engel olunmaktadır. Bu sırada Soğucak'dan gelmekte ve gitmekte olan gemilerimize top atışları yapıldığı, alel husus Tiflis hânı maddesini diğer şartlara katıp, isteğinizle, bir sened verirseniz neâla, bu şartların yapılması için Potemkin isimli generalimiz 60-70 bin askerle hududlara tayin kılındı (1141) ve Rusya imparatoriçesi gelecek diye Rus elçisi resmen devlet-i âliyeye gelir ve zorlama ile, savaşa davet ve Potemkin generalin bu kadar asker ile, hududlarda vazifelendirilmesi bildirilince, Kırım'ın tamamını istilalarında gösterme durumunda oldukları tavırlar eski ve yeni davranışlarına ilave edince emniyetin tamamen ortadan kalktığı ve niyetlerinin, kötülüğü ortaya serilmiş olur. Halbuki onların dostluk arzularına Osmanlı devleti alaka gösterip rağbet etmişken ve bir anlaşma yapmışken, Rus elçisi: "Bu maddeyi devletime yazamam. Yazsam dahi faydası olmaz gibi redde dönük ifadelerde bulunduğundan başka devletim Kırım'dan vaz geçmez diye bu maddeye kesin cevap vererek,

işbu illetlere ve daha saymakla bitmeyecek gizli ve açık nice meselelere vardığından ehl-i islâm üzere şer'an cihad farz olduğundan Rus devleti üzerine Osmanlı devletinin sefer açması hakkı olduğunu, dostlarımızın insaf ve adalet dolu düşünceleri neticesin de bizim gibi düşüneceklerine emin olarak, iş bu ilâmı haşmetlü, menziletli, samimi dost ve ahbablarımız olan, Hristiyan devletleri taraflarına beyanname olarak sunulmuştur.(1142)

Fâide 228: Çeşitli Malumatlar

Müsadere: Osmanlı ülkesinde müsadere fiili 941 (1534) tarihinde, yâni Kanuni sultan Süleyman'ın veziriazamı İbrahim paşa döneminde başlamıştır. İbrahim paşa İran seferi münasebetiyle Bit-lis taraflarında serdar-ı ekrem tayin edilmiş ve defterdar İskender Çelebi adlı zatda kethüdalık vazifesiyle emrine verilmiştir. O zamanlarda köle beslemek, onların içinden adam yetiş-tirmek devlet adamları arasında modaydı. Sadrazam yâni İbrahim paşa'nın 400, Çelebinin ise 600 kölesi vardı. Bu sebeble paşayı Çelebiyi istirkab (çekemeyerek) ederek Tebriz'in fethinden sonra ordunun uğradığı (1143) zorluklara İskender Çelebinin sebeb olduğunu padişaha arz eyledi. Padişahda bu sunuş üzerine Çelebiyi azl ile idaresi altında bulunan yerler olan tımarların müsaderesi emrini verdi. Haleb'e dönüşte

yine veziriazam İbrahim paşanın yeni bir şikayetiyle biçare Çelebi Çarsu'da asılarak idam ve bütün malı ve mülkü edilerek, köleleride saraya alındı. Meşhur Sokollu Mehmed paşa, İskender Çelebinin kölelerinden idi. İşte müsadere us-ûlü bu vakadan sonra adet hükmüne geçerek maliye hazinesine sıkıntı geldikçe birer bahane ile zenginlere müsadere uygulanırdı. 1255/1839 senesinde yayımlanan tanzimat-ı hayriye müsadereyi kaldırmış, ancak ondan sonra Osmanlı ülkesinde mal ve mülk emniyetli hale gelmeğe başlamıştır. Netayicil Vukuat, müsadere bahsinde diyorki: "zan olunduğu gibi her vezirin vefatında bütün mal ve mülkü müsadere olunması ve eşi ile çocuklarının sokaklara atılarak perişan etme hali-nde bir olayla karşılaşılmamıştır. Bir de, haddini tecavüz ile (1144) mal toplayan kimseler bu azar ve müsadereye tâ-bi olmuşlardır. Dikkat edilirse, bu muameleye uğrayanların hepsi lüz-ümlu sebeblerden muhatap olmuşlardır. Meselâ, meşhur cinci hoca lakablı Hüseyin efendi, Sultan İbrahim'ce makbul tutulmuş olduğundan gelmiş olduğu bu vaziyetten azami istifade yoluna gitmiş, almış olduğu hediye ve rüşvetlerle 3-4sene zarfında biriktirdikleri uğradığı müsadere esnasında nakit olarakda 3250 kese akçe ele geçmiş buna eşyalar ve malları dahil olmayıp, bu günkü hesapla (1926) 100 bin kese akça yâni 50 milyon krş. demektir. Şimdi devlet makam ve

mansıplarının rüşvet ile satılmasından, evkafa ait yerlerin ona buna peşkeş çekilmesinden doğan servetin devlet tarafından müsadereye tâbi tutularak, hazine-i devlete alınmasını hangi insaf sahibi zûlüm olarak vasıflandırabilir. Bunun takdirini okuyuculara bırakıyoruz. Sultan 2.Mustafa'nın tabiatı müsadere yönüne eğilimli olduğundan eski vezirlere bağlı ve müntesib olanlarından servetiyle şöhret sahibi olmuş bulunanları hâttâ bir kaç sene (1145) önce darüssade ağalığından ve hazinedarlık görevinden çıkarılıp sonrada Mısır'a gönderilen ağaların zenginlerini bile müsadereye tâbi tutarak savaş masraflarına harcadı.

İmdadiye-i Seferiye: Savaş masraflarına yardımcı olmak için alınmak zorunda kalınan örfi vergi. Bizde, tekâlifi örfiyenin ilk adımı bu vergidir.

İmdadiye-i Hazariye: Savaşsız dönemlerde ahaliye yüklenen, tahsil olunan vergi idi.

İzn-i Sefine: Boğazlardan geçiş yapan ticari gemilere verilmekte olan fermanlara karşılık alınan paraydı.

Baki kulu: Yoklama memurlarına, müfettişlere verilen isimdi. Başbaki kulu bunların amirleriydi.(1146)

Esham: Sultan 3.Mustafa'nın saltanatı esnasında başlamıştır. İstanbul gümrüğünden veya diğer gelirlerden yılda %5 fâiz verilmek üzere 100 er keselik eshamlar (senetler) çıkarıldı. Mâliyede ortaya çıkan bozulma sebebiyle bu senetlerin 8 er, 10 ar se-

nelikleri istiyenlere satıldı. Bunların alımı, satımı caiz idi. Genellikle yetim ve ihtiyarlar alır sandıklarında sak-larlardı. Fakat her eshamın terkinde devlet bir senelik faizini harç olarak alırdı. Böylece temin ettiği gelir verdiği fâizden fazla oldu. Adeta, mukataat şeklinde bir muamele idi. Fakat karşılığının idaresi devletin elinde olmak ve kaç kuruş tutarsa tutsun senet sahiblerine beratlarında yazılı bulunan senelik faiz ödenmesi hasebiyle, mukattaat gibi çoğaltıcılığı olmadığı gibi devlet adamları ve bir çoklarınca muteberliği beğenilmezdi. Yetim senetlerinin şartları mahsusası icabı sahibi daha çocukken vefat ederse bile veresesi mahrum kalmaz idi (1147)

Fâide 229: 1188 (1774) den 1255 (1839) e kadar Maliye İşleri:

Mâliye işlerimizin gelir bölümlerinde bu sıralarda esaslı bir değişiklik yoktur. Yalnız tekâlifi miriye son derece genişlemiş ve çoğalarak tahammülleri aşan bir yük rengini almıştı. Masraf kısmında ise, mecburen bir takım değişiklikler husule gelmişti. Artık diyebilinir ki, mâliye işlerinde bir islahat esaslarının konmasının lâzım geldiği kendini göstermeye başlamıştır. Sultan 3. Mustafa'nın saltanatı esnasında büyük büyük tazyik ve şiddetler kullanılarak toplanan büyük paralar Rusya seferi esnasında sarf olunmuştur.

Bu miktarın 200 bin kese civarında olduğu ve şimdiki hesapla (12milyon lira 1926 senesinde) olduğunu görüyoruz. (1148) 1182/1768 savaşı beş sene sürmüş bulunduğundan, bu para göze az görünürse de, ancak bunun yalnız hazır para olduğunu göz önüne almamız lazımdır. Yoksa, o senelerin gelir fazlaları, seferi imdadiye ve iane-i cihadiye adıyla ahaliye üst üste yüklenmek mecburiyetinde kalınan bu ağır yüklerin hepsini o savaş uğrunda sarf olup gitmiştir. Kaynarca antlaşmasından sonra bile uzun sürmeyen sulh devri 1201/1786 savaşını getirdiği zaman elimizde ancak 30 bin kese kadar bir para kalmıştı. Cezayirli Gazi Hasan paşanın Mısır'dan getirdiği ve kendisinin iane-i harbiye olmak üzere vermiş bulunduğu 20 bin keseyle Halep civarında mir-i mukattaatı almak isteyenlere satılmasını temin suretiyle tedarik olunan 10 bin kesede ilave olundu. 60 bin kese ile savaşa girildi ki; bugün 4 milyon lira demekti. Sultan 3.Selim bu savaşlarda yeniçerilerin hal ve durumunu görerek askerliği kökünden islah (1149) edebilmek için nizam-ı cedid askerini kurarak, bunlara mahsus masrafları tanzim edip nizamı cedidin kasasını kurdu. Pamuk, enfiye, afyon gibi mahsulatı tekel yâni inhisar altına aldı. Zecriyye rüs-ûmu yâni alkollü içkiler vergisini yeniden düzenledi. Boş olan timar ve zeamet ile mukattaaları zaptederek büyük bir irad-ı cedid yâni yeni gelir hazinesi meydana getirdi. Bu yeni hazinenin geliri senede 5 bin keseye kadar çıktı ki,

dörtbuçuk milyonlira demekti bu günün parasıyla (1926da) Ne çareki 3.Selim'in şehid edilmesinden sonra bu teşebbüs ibtal olundu. Cennetmekân Sultan 2.Mahmud hân idarenin bütün şube ve bölümlerini yenileyerek ıslaha giriştiği zaman maliye işlerinin önemini takdir ettiğinden ömrü boyunca mâliyenin islahına pek çok mesai sarfetti. Rusya savaşının verdiği üzüntüyü giderdikten sonra hazinede fazla hatta büyük meblağ birikmeğe başladı ve husule gelen Rum ihtilâlleri o paraların sayesinde sıkıntıya düşmeden tesviye edildi. (1150) 1241/1826 tarihinde yeniçeriler lağv olunduğunda hemen onun yerine kurulmasına başlanan Asakir-i Mansure-i Muhhammediye için lâzım gelen tahsisat için bazı önemli mâliye tedbirleri aldı. Bu muntazam askerin idaresi için, kurulmuş bulunan "mansure hazinesi" ne gelir olarak "ihtisap rüs-ümu" meydana getirilerek bir çeşit temettü (kâr) vergisi veya yatnet resmi demek idi. Fakat tatbikatında biraz yolsuzluklar, acemilikler oldu. Hâttâ Şam ihtilalinin çıkış sebebi ve Selim paşa'nın ahali tarafından öldürülme sebebi bu meseleydi. Şam halkını isyan ve ihtilâle sevk için Mısır vâlisi Mehmed Ali paşa teşvikatında bu vesile ile başarılı olmuştu. Bu ihtisab vergisinden başka Sultan Mahmud Anadolunun 15 kadar eyalet ve sancaklarındaki mukattaaları mansure hazinesine gelir olarak kayıt ettirmiişti. Mansure hazinesi defterdarı ve devletimizde ilk mâliye nâzırı olan Abdurrahman Nafiz

paşa (1151) merhumun bu devrin mâliyesini tanzim ve ıslahta pek büyük bir çalışma ve gayreti olmuştur. Sonlarına doğru yeniçeriliğin kaldırılması ve tımarlıların yavaş yavaş muntazam askere devri suretiyle gelirler hazineye alınarak devletin bütün gelirleri 600 bin kese raddesine çıkarılmıştırki, bu gün 40 milyon lira demektir. Gelirler bu dereceye vardığı zaman devletin askeri sınıfi muvazzafı 100 bine yükselmiş, büyük harp gemileride çoğalmıştı. Askerlik masrafları bu gelir ile muntazaman tesviye olunuyordu. Eskiden devlet hazinesi Topkapı sarayında Şukıyye dairesinde idi. Bütün gelirler ile bütün masraflar muntazam şekilde karşılandıktan sonra 80 bin kese kadarı da gelir fazlası ihtiyat hazinesine konuluyordu. Mamafih, mâli işlere ciddi ve esaslı bir şekilde nizam vermek üzere son senelerde büyük tedbirler düşünüldü. Önce, merkezde ayrı bir surette idare olunan çeşitli hazineler, birleştirilerek, mâliye nezâreti (1152) kurulup, kalemi beğenilen, intizamı temin edecek şekilde tayin ve tertibler yapıldı. Pek büyük şikayetlerin sebebi olan tekalif-i örfi'yenin hakk ve adalet dairesinde vede teklifi vahid şeklinde tahakkuk ve tahsili için esaslar hazır edildi. 16/Cemaziyelevvel /1254-7Ağustos/1838 Salı günü çıkan fermanda bundan sonra göreceğimiz tanzimat-ı hayriyenin mali işlerimize aid esaslarını çizmiş, hazırlamış hâttâ Anadolu ve Rum eşinin birer vilayetlerinde tecrübe olmak üzere tatbikine başlamıştı. Ekseriyetle ahalinin zaruri ihtiyaçlarının üzeri-

ne mevzu bulunan ve şikayet sebebi olan ihtisap rüsümu bu fermanla kaldırılır ve teklif-i örfiye lağv ediliyordu. (Tekalif-i Kavaid-Hülasa) (1153)

Fâide 230: Tekalif-i Örfiye

Devletin gerek devamlı gerekse fevkalade halleri için hükümdarların emirleriyle tesbit ve konulan tekliflerdir. Bu örfiye teklifleri ve tesbitleri şekil itibariyle aşağıda iki kısımda gösterilmiştir. Kısm-ıevvel (1.kısım) "eğer teklif-i örfiye-i mezküre savaş ih tiyaçları için adi teklif kaidesine uygun olarak düzenelenirse cihadın farzı ve gazanın ve muharebenin icab ettirdiği fevkalade fedakârlığa dayanarak şer'an konup, düzenlenmesine cevaz vardır. Bu şekildeki teklifler kısm-ı evveli yâni 1.kısımın bölümüne girer." Kısm-ı Sani (2.kısım)" eğer, teklif-i örfiye böyle bir fevkalade ihtiyaca dayanmayıp, teklif kaidelerine uygun olarak, düzenlen ipde tekâlif-i şakk'a şeklinde konur ve yüklenirse bunda adalet ve fâzilet olmayacağına göre düzenlenmesine ve cevazınada şer'an izin yoktur. Bu çeşitten olan teklifler 2.kısım tekliflerden sayılan gurubu teşkil eder." (1154) Devlet-i Osmaniye de, büyük padişahlar hazaratı genel olarak birinci kısımda izah ettiğimiz tekliflerin hududları içindeki yâni şer'i müsaadeler altında hareket yolunu seçmişler ve ahaliye ikinci şıkka giren teklifler yüklememişlerdir. Şurasınıda unutmamak

rüsûmu, selametlik, baç, yasak, yol rüsûmu, rüsûmu meks, gemi izni, öşr-i diyet, sarrafiye, tartil rüsûmu, mururiye, akçabaşı, güzeşte, senelik nema, güherçile bedeli, kömür bedeli, kereste bedeli, kendir bedeli, köprücü, derbendci, su yolcu, baldıran, sekbanlar, topçular, humbaracılar,. masarifi, sefine yâni gemi masarifi, kayık masrafı, avaid-i mutade, şetran bedeli, emlak kâtibi tahsisatı, maaş-ı mâliye, ceb-i hümayun akçası, babıâli tamiratı, dairelerin tefrişatı, tevziat, ianat, semarat, tayarat. Bunların içinde yer alan, iane-i cihadiye doğrudan merkeze gönderildiği için, imdadiye-i seferiye ve hazariyeden, ayrılırdı.(1157) Mukabele akçasından, nevale baha'ya kadar gelen, teklifler kara ve deniz asker ve subayları ile memurların ikamet, gece kaldıkları yerler, istirahat zamanlarında verilmek üzere çıkarılmış olan teklifler olup, kürekçi bedelinden kürekçiler avarızına kadir olan vergiler dahi gemilerde kürek çekmeye ve yelken açıp toplamaya gücü olanları hükümet 10'ar akçaya istihdam ettiğinden bunların masrafına karşılık tutulurdu. Gabiyar İtalyanca bir kelime olup, gabiye denen yelkeni açıp toplayanlara ait bir isimdi. Harc fermanından rube nevasına kadar olan vergiler ise, vezirler, müşirler, vâliler, hakimlerle mutasarrıflarla diğer memurların memuriyetlerine, seferlerine, mukataat ile iltizamlarına başka hususlara ait verilen bütün fermanlardan ve emirlerden alınması kanun olan harçlar ve büyük memurların bir yere tayinlerinde veya

kudumlerinde (gelişlerinde) tebşiriye veya kudumiye ve caize, hediye ve kaftan baha adıyla ödemeleri mutad olan bahşişlerdi ki, tevzi defterlerinede girerdi. (1158) İane-i hikemiyeden tahsildari'yeye gelen tekliflerde hakimlerin, kadıların, nâiplerin, verdikleri senetlerle arazilerden ve sicillata yazılan kadılar ile mahkeme işlerine dair maddelerden ve mal ile mukattaa kalemlerinde yapılan muamuameleden kanun üzerine alınan bir takım harçlar ve memur, kâtip, tahsildar, mübaşir, muhzır ve hademe gibi müstahdemlerin masraflarına karşılık iane ve ücret olarak tayin edilen hususlardandı. Memurlara aid olanları mutlaka tevzi defterlerine konarak tahsil olunurdu. Mübaşirler, yalnız mahkeme mübaşirleri olmayıp, her işte mübaşirler kullanılıp, bunlara ayak kirası, beytütet, zahmet mukabili olarak ekseriya pek fazla bedeller, ücretler verdirilir ve bir mübaşir gönderilecek işe, 5 mübaşir gönderilirdi. Daire masrafı, beygir, murur ve ubur (geliş-geçiş), devir masrafları, memurların reislerinden (1159) ve emrindekilerden vardıkları, geçtikleri, kalıp, geceledikleri yerlerde meydana gelen masraflarının ahaliye yükletilmiş karşılığıydı. Taahhüt senetleri, reddiye seneti, harac-ı reddiye, müteahhit, mültezemlerin kefil olan taraflardan hazineye ve mal sandıklarına vermiş oldukları taahhüt ve kefalet senet ve temessüklerini yerine getirdikten sonra red ederken mukattaa veya nesebi olarak alınan harclar idi. Derbend rüsûmundan (rüsûm-u meks) e

kadar olan teklifler, tüccarın geçtiği derbendlerde, kapılarda geçitlerde, ekserisi Rumeli kıtasında olmak üzere doğrudan geçilen yerlerde bulundurulmakta olan bekçiler ve han, ahşap ve kâgir köprülerin, inşası tamiri ve muhafazası masrafları karşılığıydı. Bu teklifler, mültezimlere ihale olunurdu. Bu sebebten bir çok şikayet ve çekişmelere şahid olunurdu. Çünkü, mültezimler tarifeleri bozup iki misli rüsûm almak isterlerdi. Derbendlerde defalarca rüsûm alınırdı. Gemilerin izin harçları her devletin gemisine göre farklıdır. En son kararlaştırılan ve elân geçerli olan harç mikdarı aşağıda gösterilmiştir. Her bir Gemiden:

Vapur	Yelkenli	Millet
22	13	İngiltere
14	14	Fransa
17	17	Almanya
13	13	Rusya
23	13	Avusturya
15	15	İtalya
15	15	Yunan
18	18	İsveç (1161)
18	18	Danimarka
16	16	Belçika
18	18	Felemenk
18	18	İspanya
16	16	Amerika
16	16	Romanya

16	16	Karadağ

Devlet sandıklarda para mevcud olmayınca sarfetmek için, sarraf, muameleci, murabahacı ve fâizcilerden borç alarak ve bunlara vermiş olduğu faizleri tevzi defterlerine yâni ahalinin zimmetine geçirirdi. (1162) Bu da, zulmün derecesini ortaya koyar. İşte tekalifi örfiye içinde görülen sarrafiye, akçabaşı, güzeşte, senelik nemâ (kâr) bunlardı. Baruthaneler, tophane, tersane vesair gibi fabrikalara lazımiyeti olan güherçile, kömür kereste, kendir gibi ilk maddelerin, mühimmatı devlet sahilde bulunan kazalarda ve daha nerelerde, hızla ve kolaylıkla, kardeşlikle veya parasız olarak temini ve nakli mümkün ise, o bölge ahalisinin bu gibi maddeleri imal ve ihraç kesin olarak yükletipde, nakil ve teslimini kaide altına alarak meselâ bir senede bir kaç yüz tane gemi inşa edebilmek için ve ateşli silahlarını daima düşmanlarınkine üstün bulundurmak gibi akıllı tedbirlere başvurmak ve bu tekalif ile mükellef olanları bütün tekalif-i örfiyeden müstesna tutmuştu. Fakat, sonraları suistimallerle bu muamelede bir çeşit zulümat muamelesine dönüştü. Gerek askeri gerekse ticari yolların iyi ve güzelce muhafaza edilmesi, bunun selametinin temini, su yollarının tamiriyle, inşası gibi mühim maksadlar için bazı yerlerin ahalisi tekâlifi örfiyeden (1163) vergi içinde vergi denmeye şayan olan bu tevziat namıyla akla gelen aralık tevzilen zahire mehaz olan bu teka-

lifler için bir dava dahi açılsa ilâm ve mahkeme harçları diğer bir defteri tevziye konulup, yine ahaliden alınırdı. Yangın, sel, zelzele, heyelana hükümet adına yapılacak yardım ile vâli paşaların konaklarına gelen fukaraya, dervişlere ve seyyahlara, meczublara, şân için verilen hususi sadaka ve bahşişlerdir. Memurlardan toplanan ianelerde tevzi defterlerine geçerdi. Kısasa karşı mukabil olan şer'i diyetden bile rub ve öşür alınır, tayarat adıyla havai varidat, semerat ismiyle devlet idaresinde bulunan emlâk, akar ve arazinin ve her nevi iltizamın, mukataat'ın devlet vazifelisi tarafından idaresi halinde, verdiği irada, getirdiği icara ve hasılatıda bu tekalifi örfiyeye dahil olurdu. İstibdad devrinin ne kadar zulmetmekten hoşlandığınıda bu tekalifi örfiyeden anlamalı ve hakimiyet-i milliye esasına yâni meşrutiyete ona göre dört el ile sarılmalıdır. (Tekalif-i Kavaid-Hülasa) (1165)

Fâide 231: Ziştovi Sulh Antlaşmasının Mühim Maddeleri

4.Madde: Bundan başka Osmanlı devleti, garp ocakları korsanlarından ve diğer devlet-i âliye reayasından devlet-i imparatoriye limanlarından çıkış yapan Avusturya ticaret gemilerinin, teminini ve onlar tarafından duçar edildikleri bütün hasarların tazminatını amir olup, 1197/1783 Ramazanın 9.

günü Ağustos ayının 8.cuma gününe müsadiftir ki, yapılan taahhüdü havi verilen senedi bütün arazi, deniz ve nehirler devleti âliyede Avusturya imparatoru reayasının serbestçe ticaret ve gemilerin kolayca geçmelerini havi 1198 Rebiülahir 2.Salı günü 1784 Şubatı 24.günü verilmiş senette, Eflak ve Buğdan memleketleri Erdel'in çobanlarının geliş gidiş ve ikamet etmelerine dair, 1201/1786 Sefer ayı ortalarında verilen fermanı âlişan ve hududun güzelce düzenlenip, reayanın asayişini işlerinin emniyet ve menfaat bakımından Avusturya devletinin ticaret ve gemilerini hususunda, 1202 Cemaziyelevvel 2.günü Cuma olup, 1788 Şubatın 9'una müsadif güne kadar geçerli olup, iki tarafdan devletlerce makbul olan nizam ve senetler ile emirler menfaati saireyi bütün manasıyla ve mail-i sahih ve kemalleri üzere bir şekilde hilafına hareket olunmayıp, kimseyede ettirmeyerek, yenileyerek ve devam ettirerek işbu senetler ve hüküm devletçe makbul ve yazılı nizamlar kelime kelime yazılıp, sıralayarak ve açıklanmışca müebbeden kavi ve muteber olup, vazgeçilmez kaide olarak kabul edile. (1167) Antlaşmaya mahsus senet suretinde hududlar şöyle tahdid edilmiştir.

Madde 3: Kaldı ki, Una nehrinin sol yakasında bulunan kazalara dair olan antlaşma mucibince iki devlet rabta karar vermişlerdir ki, iki devletin hududu bundan böyle ve ebediyen aşağıda söylendiği

gibi tanzim olacaktır. İş bu şarta bağlı olan haritada çizilenlere göre iki tarafın hududunu ayırıp, yeni hatt-ı hududu o havalide çizili haritada işaret olunduğu yerden, Galina nehrinin sağ sahilinden belli ede, Çetni kazasıyla beraber devleti imparatoriyenin idaresinde bırakmak üzere o tarafda bulunan bir küçük ırmağın boyunca uzanmalı ve haritada sarı renk ile gösterilmiş İstorlik yahud, İstovriç adı devlet-i âliye kalesi inhasından çekile böylece adı geçen kale ile top inhası Osmanlı devletinin tasarrufunda kala.(1168) Oradan yazılı olan hat doğru yoldan Kavrane üzerine vararak, bahsi geçen nehrin akıntısının aksine Driznik kazasıyla beraber devleti imparatoriyenin tarafında olmak üzere gidile. Sonra çizilen hat İzmolipaniç dağından ve Nikver adlı yerden kesilerek ve ondan evvelki yerde bulunan yüksek dağdan geçirileki, yazılı dağın eteğinde haritada sarı renk ile işaret olunan, Tırnaz adlı yer bulunmaktadır. Sarı ile işaretlenmiş bulunan ve dağdan yukarı bir saat mesafede Öne nehri sahiline varınca çekile ve oradan çizilen hat adı geçen nehrin sol yakasını çıkarak batı tarafında bulunan menbaına kadar şerh ile işaret olunan hat üzere varılıp, yüksek dağların hizasıyla en doğru yoldan hudud-u şimdiki halde üçe varan şöyle ki: ehl-i islâm ıstrancası devlet-i âliyenin tasarrufuna bırakıla (1169) devlet-i imparatoriye taahhüd ederki, çeşitli sebeb ve baha-

neler ile ne suretle olursa olsun işbu madde ile Osmanlı devleti tarafından terk edilen kaza'nın her yerinde istisnasız bir çeşit istihkâmları tamir etrmeğe ve yenisini inşa yapabile. 4.Madde: İşbu seferde imparator müşarileyhin askeri ile istila edilmiş bütün memleket, arazi, kale, şehirler ve palangaları herhangi şöhretli isimle tanınmış iseler hepsi Eflak ülkesi, Avusturya askerinin zabtında bulunan Buğdan kaza'larıda dahil olarak tamamen ve bölünmeden devlet-i âliyeye tahliye ve terkini yapma ve teslim bahsi geçen 1203 senesi Cemaziyelevvelinin 2. gününde iki devleti ayıran eski hududu biayniha yâni eski haliyle muhafaza eyleye, (1170) Devlet-i âliyenin istila olunan kale, palangalarının işgal esnasındaki içinde bulunan Osmanlı devletinin top ve cephane gibi savaş malzemelerini bulundukları haliyle teslim etmeyi taahhüd eder.

12.Madde: Devlet-i Aliye topraklarında Hristiyan dininde olan latin rahipleri ve bunlara tabi olan kimseler ayinlerinin yapılması sırasında ve kiliselerinin tamir ve tamamlanmasına, Kudüs-ü Şerif gibi ziyaretgahlara gidip gelmeye ve buralarda korunmalarına dair statiko istirkat kaidcsine uygun olarak gerek Belgrad andlaşmasının 9. maddesiyle mezheb-i meskure müsade olunan imtiyazları ve gerekse sonradan çıkarılmış emirlere ve senedlere yeni padişahça yerine getirilir. (1171)

Faide 232: Prusya İttifaknamesi

Birinci Şart: Tuna nehrinin beri tarafına düşmanlar tecavüz ederse çayırlar ve otlaklar lazım olan dengeye zarar vereceğinden Prusya devleti vaad ve taahhüd eder ki: İşbu 1204/1709 senesi ilkbaharında bütün kuvvetiyle Avusturya ve Moskof üzerine savaş ilanına girişile. Şöyle ki: Devleti aliyeyi düşmanlarıyla şanlı kuvvetli ve sağlam bir sulh ettirmedikçe ve yine devleti aliyeye gerek karadan gerek karadeniz üzerinden İstanbul şehri üzerine denizden tam bir emniyet temin edilmedikçe savaşı terk eylememeye. Buna karşılık devleti aliye de üzerine alıp vaad eder ki, sulh esnasında Avusturya devleti tasarrufundaki (1172) Galiçya eyaleti ile önce Lehistan taksiminde Avusturya'nın zapteddiği Lehistan memleketi cumhuriyeti Avusturya tarafından iade ettirmeye çalışmaya ve devleti aliyenin Prusya devleti kuvvetli dostu ve müttefiki olduğundan dolayı Avusturya ve Rusya'nın Prusya ile olan işlerine ve zaruret-i mülkiyesine dair olan kavgalarına Lehistanlının toprak işlerine zarar gelmeyerek ve Prusya devletine faideli olarak gereği gibi nizam verile.

İkinci Şart: İki devlet arasında İstanbulda 1170/1757 taarihinde yapılmış olan ve şartlarına gereği gibi uymak için işbu yeni ittifak senedine katıla, Prusya

ticaret gemileri Akdeniz'de serbestçe diğer dost devletler gibi kendi bayrak va patentkeriyle gidebilir, Cezayir ve Tunus ile Trablus ocakları tarafından yukarıda yazılı Prusya ticaret gemileri nasıl olursa olsun rahatsız edilmeye ve yine bahsedilen ocaklar serbestlik icabı üzere (1173) Prusya devletiyle, aralarında iki tarafın rızalarında başka bir antlaşma yapmaları için iş bu imzalanan senetten sonra yazmış olduğumuz ocaklara haber verilip, tenbihlerin yapılması.

Üçüncü Şart: Osmanlı devleti inşallahu teâla galib ve zafer kazanıp, düşmanlar arasında geçen kale ve topraklarını ve bilhassa Kırım yarımadasını zapt etmedikçe, düşmanlarıyla sulh antlaşmasına gitmemeye, onlarla sulh olmadıkça Prusya devleti savaşını terk etmemeye ve bu mukabelede Avusturya ve Ruslar ile birlikte veya yalnızca Prusya, İsveç ve Lehistan'ın sulh antlaşmasına iltihakları olmadıkça böyle bir antlaşmaya Osmanlı devletinin evet demiyeceği, eğer antlaşmadan sonra, geçen zaman içinde Prusya ve İsveç devletleri ile Leh Cumhuriyetinden birisi, yahud üçü de Rusya veya Avusturya'ya sefer ederse Osmanlı devleti adı geçecek seferi kendi üzerine yapılmış addederek hemen üç devleti teşkil eden Prusya, İsveç ve Lehistan'a bütün kuvvetiyle de yardımcı olmaya koşacaktır. Yine Osmanlı devleti ile İsveç devleti arasında ve Lehistan cumhuriyetinden birisi yahud üçünün ü-

zerine Rus yahud Avusturya geçen zaman içinde sefer eder ise Prusya devleti o seferi kendi üstüne yapılmış sayarak (1174) derhal bu üç devlete bütün kuvvetiyle yardımcı olmaya gayret ede. Yine, devlet-i âliye ile İsveç devleti, Lehistan cumhuriyetinden birisi yahut da üçünün üzerine Rus ve Avusturya devletleri sefer açarsa Prusya devleti o seferi kendine açılmış sayarak bu üç devlete var kuvvetiyle yardıma koşacaktır. Madem ki; Avusturya ve Rus devletleri Lehistan cumhuriyeti ile olan kavgalarını devlet-i âliye ve Prusya devletinin himmetleri olmasıyla kesip düzenlemeye. Rusya, Prusya devletiyle, Leh cumhuriyetinin işlerine ait kavgalarına bir düzen vermeye, devlet-i âliye ve Prusya devleti Rus ve Avusturya ile musalaha etmeyeler ve düşmanlarından aldığı toprakları geri vermeyeler, o iki devletle yapacakları müsalaha İngiltere ve Nederland (Hollanda) tavassutlarıyla olmasını vaad ederler, bu iki devletler dahi, sulhu geciktirmeyeler. Osmanlı devleti ile Prusya devleti her ne vakit adı geçen devletlerin araya girmeleri ile yaptıkları sulh antlaşmasının, İsveç devleti ile Lehistan'ı da antlaşmanın içine dahil eyleyeler. Bilhassa Prusya devleti, savaşan devletlerin yakınında olması hasebiyle (1175) Osmanlı devleti tarafından vaad edilirki, Leh'li ve Prusyalıların emniyetlerine ve zaruriyet-i mülkiyelerinede aid olan hususlara bir nizam verile. Prusya devleti tarafın-

dan da vaad olunur ki; Osmanlı devletinin emniyet ve zaruret-i mülkiyesine dair olan hususlarda nizam verile.

Dördüncü Şart: Açıklanmış olduğu üzere sulh tamam olduktan sonra Prusya devleti taahhüt eder ki; yapılacak sulh antlaşması devlet-i âliyenin elinde kalan toprakları muhafaza etmeye Prusya kralı kefil olup, işbu kefalet işine İngiltere ve Nederland ve İsveç ile Leh devletlerini de katmağa Prusya kıralı gayret ve ihtimam eyleye. Ol zaman padişah-ı âli Osman Hz.leriyle Prusya kralı arasında savunma antlaşması yapılıp sulh sırasında iki devletin yâni devlet-i âliye ile Prusya devletinin idare ettikleri memleketlerin emniyet ve rahatı için (1176) hizmete, başka memleketleri muhafazaya zamin ve mütefekkil olmak hususu o senetin içine konula. Bununla birlikte Osmanlı devleti, Prusya devleti vaad ederler ki, Ruslarla Avusturyalılar iş bu iki devletin üzerine sefer etmeği düşünürseler yapılacak ittifak şartlarına itibar olunarak ya bütün güç ve kuvvetleriyle veyahut şart edecekleri bir miktar askerleri ile devleti âliye, Prusya devleti birbirlerine yardım edeler. Savunma antlaşması yapılmadan evvel şimdiki mukaveleye rağmen Osmanlı ile Prusya devletlerinin üzerlerine, devletlerden biri sefer yaparsa o vakit müttefik olan iki devletin birbirlerini olan güçleriyle desteklemeleri. Mademki Osmanlı ve Prusya devletlerinin şanlarına uyan

işlerine ters düşmeyen tarzın faydalı ve sulhu uygun görmedikçe savaşı bırakmayalar. Osmanlı topraklarında Fransız ve İngiliz devletleri hakkında câri olan muameleleri ve müsaadeleri Prusya devleti içinde aynen geçerli ola.

Beşinci Şart: Bu antlaşma tasdiknâmeleri 5 ay içinde, olursa daha önce tasdik olunup İstanbul'da mübadele edile. (1177)

Fâide 233: Sefir Değiştirme ve Sal Hadisesi

1207/1793 senesinde Osmanlı ve Rus devletleri arasındaki mübadeleyi nasıl yaptıklarını belirten aşağıdaki satırlar şimdi bizim için bir acayibül garibe diye telakki edileceğinden Tarih-i Cevdet'ten alarak buraya koydum: "Sulhdan sonra belirlenecek zaman için iki tarafdan fevkalade büyük elçiler gönderilmesi Yaş kasabasında yapılmış olan Rusya muahedesinde yazılı olduğu (1178) rikâbı hümayun kethüdalığından ayrılmış bulunan Mustafa Rasih efendi uhdesine Rumeli beylerbeyliği verilmişti ve ona ilaveten de, Petrsburg büyük elçiliği vazifesi tevcihat olunmuştu. 1207 Cemaziyelahiri 1793 Ocak ayının 28. Pazartesi günü, Ağa bahçesinde alay tertib edilerek sadrazamın ve şeyhülislamın da bulunduğu merasimde Rasih Paşa, padişahın huzuruna çıkıp üstüne samur bir kürk verilip, elinede padişah namesi verilerek, Rusya'ya gönderilecek hediyelerde teslim olunduktan sonra aynı

ayın yâni 30 Ocak 1793 Çarşamba günü İstanbul'dan âlayı vâlâ ile yola koyulmuştu. Hududa vardığında Rus elçisi ile, Turla nehrinin ortasında emirleri mübadele etmeleri yapılmıştır. Şöyle ki: Emri mübadeleye Osmanlı devleti tarafından Bender muhafızı vezir Hüseyin Paşa ve Rusya (1179) tarafından da, general Pasaka memur olmuştu. Rusya tarafından İstanbul'a elçi olarak tayin olunmuş bulunan general Kutuzof için Akkirman muhafızı mirmirandan İsmail Paşa, ağırlama vazifesi ile emrolunmuştu. İstanbul'da oturmakta olan Rusya maslahatgüzârı Kadastof'un vermiş olduğu yazıda mübadele emrinin Tombasar'a yakın yerde, yapılması yazılı olup, Tombasar'a yakın tâbiride, Bender'i de kapsar farzedilerek Bender'de levazımat tedarikine başvurulması lehte bir mübadele olmak üzere bir aded sal ve üzerine konulmak için sandalyeler temin olunup, Halbuki Bender'den Tombasar'a yakın olması tabirlerinden maksatları Tombasar'a yarım saatlik mesafede olan ve karşısında bulunan Karaevlen köyü olduğunu ve Bender'in karşı tarafında bulunan Rusya topraklarının boş (1180) olduğunu bildirerek bu mübadelenin adı geçen köyün içinde yapılmasını beyan etmişlerse de, beri tarafdan da Tombasar yolunun harab ve imar edilmediği ve her şeyin Bender'de hazırlanmış olması ile Tombasar tarafında mübadele yapıldığı, oraya levazımatın naklinde şayet bir noksanlık, eksiklik elçinin lazım geleni yapmasındaki ihtarı amiyesinde kusur olunur.

Vaadlerini iltizam ile münakaşaya kalkışılmışsa da, böyle küçük işler ile vakit geçirilmemesi için İstanbul'dan Hüseyin Paşa'ya bir yazı gelmiş Tombasar'da mübadele yapılması kararı verilerek yukarıda yazılı olduğu gibi boş bulunan sal'ı Bender'den Tombasar'a nakil etmişken, general Pasaka tarafından, mübadele emrinin yapılmasına ait olan yazıda ve Ruslar tarafından inşa olunup, Turla nehri ortasında lengerendaz (demiratmış) salda mübadele yapılması yapılmış ve bu ise, devlet-i âliye Salı (1181) bir kaç gün önce mübadele yerine gelmişken meydanda kalmak icab edip buda şâna uygunluk açısından nâkise getireceğinden münakaşa sebebi olarak tarafların bir hayli dedikodu etmelerinden sonra Ruslar tarafından, çünkü Osmanlı Salı mübadele yerine daha önce gelmiş olduğundan, kendilerinin Salı ise henüz tamamlanmadığından devlet-i âliyenin salında mübadele işlemini yapmak üzere göz yummaya mecbur olmalarından dolayı bu merasimle ilgili olarak daha çeşit çeşit münakaşalar çıkmışsa da sonunda hepsi bertaraf edildi. Hüseyin Paşa ile elçi Paşa Tombasara geldiler. Mübadele salı burada Turla nehri ortasında demir atmış olarak hazırdı. 1207 Zilkadenin 6.günü olan, 1793 senesinin 15 Haziran Cumartesi günü iki taraftan da, toplar atılarak merasime hazır olduklarını biribirlerine ilân etmişlerdi. Kayıklara binilip ve iki tarafdanda topların atılmasından çıkan seslerin refakatinde, öte taraftanda mehterhane nağmeleri, karşı taraftanda

çalınmakta olan musiki aletlerinin notaları (1182) kulaklara ulaşıyordu. Sandallardan çıkmış oldukları salda karşılıklı olarak yerleştirilmiş sandalyelere protokol sırasıyla oturdular. En süslü iskemlelere elçiler oturdular. Mihmandarlar onların hemen yanıbaşında diğer sandalyelere geçtiler. Maiyet memurlar gurubu da karşılıklı oturarak yerlerini aldılar. Bir müddet sohbet olundu.Tabiiki bu sohbetlerin tercümanların aracılığıyla olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. İstanbul'a gelecek elçi ile Rusyaya gidecek Hüseyin Paşa ayağa kalkarak birbirlerine tessellüm manasına gelecek işaretler verdiler. Bu esnada her iki tarafın topları 25 pare atış yaparak ilânı her yere duyurmayı yerine getirmiş oldular. Saldan kayıklarına dönerek nehrin bizden tarafına Rus elçisi, nehrin o tarafına da bizim elçimiz yanındakilerle beraber uzaklaştılar. (1183)

Fâide 234:

13. Asır yâni 1786 senesi başlarında İstanbul'da 1 gün "Hazreti padişah, bir gezinti yapmak murad ettiği zaman bir gün evvel haber verir. Bu haber duyulunca İstanbul büyük sevince gark olur. Fakat müthiş bir istibdadın hüküm ferma olduğunu gördüğümüz bu yerlerdeki sevinç bizim (Avrupalıların) şenliklerimize benzemez. Sandaliye ismi taşıyan altı tane sandal padişahı taşıyan sandala yol açar. Bunlara sayıları

yüzelli kişiye varan içoğlanları diye anılmakta olan hademe (koruyucular) binerler. Bunların sağ ve solunda gidip gelen diğer iki sandal da, Haseki ağaları bulunur. Hasekiler ayakta dururlar. Top gürler gibi çıkan seslerden padişahın yaklaşmakta olduğu anlaşılır. Ellerinde tuttukları değneklerle binilecek şeylere emirler verirler. (1184)

İç oğlanlarının sandallarından sonra, "Sarık sandalı" denilen bir sandal gelir ki, buna padişahın sarığını taşıma memuru olan zat biner. Halkın bakışları bu ziynete doğrudan doğruya bakmazdı. Güya padişahın yüzüne bakılıyormuş gibi bakışlarına bir heybet gelir. Herkes eğilir, titrer. Padişahın sarığını tutan memur, güya bendelerinden memnun kalmış gibi olan bir veli-i niğmetin tebliğ-i tevcihatını ima ediyormuş gibi onada bir hafif hareket verir. Sultanlar, padişahın kızkardeşleri, inci ve kıymetli taşlarla süslü kare şeklinde bir şal işleyipde bayramlarda hediye ederler. İşte padişahın sarığı bu şalla sarıldığı halde, ahalinin saygı dolu bakışlarına maruz bulunur. Sarık sandalının arkasından da, altı tane daha kayık gelir. Bu kayıkların herbirinde bir ağa (mabeynci) bulunur. Bu ağalar arkalarını padişahın kayığına dönmüş olmamak için yüzlerini kayıklarının kıç tarafına dönük olarak dururlar. (1185)

Padişaha mahsus olan kayıklar iki tanedir. Herbirisi de üç kenarı som gümüş parmaklık ile çevrili olup, gümüşten yapılmış dört sütunun üzerine

dayalı bir köşk vardır. Köşkler yâni gölgeliklerin uçları gayetle güzel sırmalarla işlenmiştir. Halis incilerle süslü saçaklı kırmızı çuka kumaşdan yapılmıştır. Padişah, bu kayıklardan birinde oturmuş, daha iyisi yatmış gibi görünür. Köşkün dışında ve arka tarafında bostancıbaşı bulunur ki, dümeni tutar. Köşkün içeriside som gümüşden yapılmış küçük bir parmaklık ile bölünmüştür ki buraya padişahla yüzyüze gelebilen üç mühim kimse işgal ederler. (1186)

Hünkârın kayığında bostancıların meydana getirdiği iki sıradan her birinin ortasında iki başçukadar bulunur, bunlardan biri iskemle tutar ki, padişah hz.leri karaya çıkışında atına binmek için bu iskemleye basar. Onun karşısındaki çukudar da beraber taşır. Ta baş tarafda bir haseki bir yer seçer. Bu kayığa mahmuzunda şekle nisbetle kırlangıç denir. İkinci hünkâr kayığıda ilki gibi gayet süslüdür. Baş ve kıçlarından ayırd etmek mümkündür. Bu kayıkta padişahın kılıcının taşınmasıyla görevli silahdar ağa bulunur. Fakat kimse padişah için ayrılmış yere oturma cüretini gösteremez. Padişah gidişle dönüşünde arkadan gelen kayığa biner. Karadan denize her çıkışa kalkışında kayık değiştirir. Padişahın maiyetinde bulunan diğer kayıklara harem ağalarının bindiği görülür. Kayıkda tam bir gurur içinde ve rahatlıkla yaslanır. Hürmet ve saygının korkudan meydana geldiği ülkede harem ağaları reisi saray halkını korkutarak bütün

imparatorluğu da titretir. Padişahın geçtiğini Kızkulesinden atılan toplar ilan eyler. (1187)

Padişahın geçişi esnasında kalenin zemininde bostancılar dizilip, iki kat haline gelene kadar eğilip hürmetlerini sergilerler. Padişah nereyi şereflendirecekse orada karşılanması için hemen çadırlar kurulur. Padişah orada yemek yeyip, vaktin namazını eda eder. Sonra da, oyunların başlaması işareti verilir. Evvelâ ip ve menzil canbazları oyunlarını gösterirler. Menzil canbazlarının ipleri bir dağdan bir dağa veya bir ovadan bir dağın tepesine bağlanarak gerilmiştir. Bu görüntü ahaliyi hem heyecanlandırır hem de eğlendirirdi. Canbazların bu iplere büyük bir cesaret ve çeviklikle çıkarak marifetlerini göstermelerini büyük meraklı kütlesi seyrederdi. Bu oyunlar Avrupa ve bilhassa Fransa'da kralların düğün ve eğlencelerinde 1300, 1400'lü miladi yıllardaki görülen oyunları andırmaktaydı. Canbazlardan sonra, seyir alanlarına getirilen oyunlar daha eski dönemlere ait oyunlardır. Bunlardan eski Yunanlılar zamanındada yapılmış olan pehlivan güreşlerini saymak mümkündür. Burada pehlivanlar kısbet denen dizden aşağı uzanan bir giysi kullanırlar. Belden yukarıları çıplaktır. Vücutlarını ve kısbetlerini zeytinyağı sürünerek yağlarlar. Padişah huzurunda üç defa temenna denilen eğilme hareketi yaparlar. Galib gelenleri padişah bir kaç altun ihsan ederek mükafatlandırır. Pehlivanların diğer pehlivanı ezmelerine çok nâdir olarak rastlanır ve

yine pek nâdir olarak müsaade olunur. Pehlivanların gösterisinden sonra ayıların dövüştürülmesi seyrine geçilir. Bu döğüşler İspanya'da yapılmakta olan müthiş boğa güreşlerine benzemez. Meydana çıkmiş bulunan ayının ağzı bağlanır. Bunun karşısına çıkan hasmı bin türlü hakaret ve eziyet ile hayvanın gazabını derece derece arttırır. Arada ağızları bağlanmış köpeklerde salıverilerek ayı iyice kızdırılır. Fakat asla ayıyı ısırttırmazlar. Akşam olunca oyunlarda biter. Türkler bu tip oyunları seyirden bıkıp yorulmaz. Korkuya da kapılmazlar. Padişaha hürmetsizlik olmasın diye alkışlama yapmazlar. Eğer sayfiyede değil ise mutlaka payitahta döner. Şehir dışında gecelemesi adetten olmamıştır. (Malaniğ-Musavver İstanbul Seyahatinden)

Fâide 235: 1786 sonrası Dünyanın Hali

Hicri 13.asrın başlarında biz, dünyanın gelmiş olduğu durumdan şöyle böyle denecek derecede haberdar değildik. Osmanlı devletini adeta dünyanın parça parça olan işleri ile meşgul olmaz görüntüsü içinde tesbit ediyoruz. Avrupa bir zamandan beri kazanmış olduğu merkezi ilerlemede istidadını genişletmekteydi. Avrupa, 16.asırdan, 18.asra kadarki vaziyetinde tarihi umumiden anlaşılanıyla dünyanın diğer yerleri ile münasebetleri genişletmekteydi. Avrupalılar, yalnız inkilabat-ı siyasiye, iktisadiye ve içtimaiye üzerine

çalışıyorlardı. (1190) 1204/1789 tarihinde Avrupalılar dünyamızın büyük noktalarını bilmelerine rağmen buralara girememekteydiler. Avrupalıların bu tarihlerdeki malumatları, Afrika hususunda epeyi kısıtlıydı. Kuzey Afrika sahili ile adalar hakkında biraz bilgi sahibiydiler. M.1498 yılında Ümidburnu yolu ile Hindistan'a ulaşmayı beceren daha sonra da, Portekizlilerin Hindistan vâlisi olan meşhur Vasko dö Gama'nın seyahatinden bu tarihe kadar deniz haritaları üzerinde bu sahile ait olmak üzere, bir çok burunlar işaret edilmiş ve bir kaç tane de, ticaret merkezi açılmıştı. Fakat bu sahilin Avrupalılarca önemi Hind yolunu göstermekten, bir de zenci ticarethaneleri (köle ticareti) kurmaya elverişli olmaktan başka bir kayıt taşımıyordu. İç taraflar ise tamamen bilinmez bir haldeydi. Zamanın coğrafyacıları, Afrikanın iç bölgelerini çizmek durumunda kaldıklarında cehaletlerini saklama niyetiyle bir kaç tane uydurma isimlerle nehirler çizerler, yine atmasyon isimlerden müteşekkil koca koca dağlar gösterirlerdi. Nil nehri bile adamakıllı bilinmiyordu. Nil nehrinin suyunu, menbaı olarak biliyorlardı. Nijer ve Senegali fark edemiyorlar (1191) ve bunların Gine körfezine akdığını bilmediklerinden Çad gölüne Nil'in yükseklerine doğru akar şeklinde çiziyorlardı. Afrikadaki, zenci esaretiyle bir çok kabilenin birbirine saldırıya geçerek ortalığı kana buladıklarını buralarda pek büyük barbarlıkların yaşandığını belirsiz bir şekilde bilebilmekteydiler. Zen-

ciler yalnız islam ülkelerinde değil 3 yüz yıldan beri Amerikada dahi satılıyorlardı. Bu sıralarda hiç kimseden esir ticaretinin çirkin, menfur bulunduğuna dair bir fikir beyan etmiyordu. Avrupa, Fransız ihtilalinin meydana gelmesinden sonra Afrika üzerinde tanıma arzusu göstermeye başladı. 18.Miladi asrın önemli vakalarından birini teşkil eden 1788 yılındaki Londra'da kurulan "Afrika Cemiyeti" olayıdır. Bu cemiyetin 1795 senesinde Mongu Park isimli bir adamı Afrika gezisine memur etmiş olduğunu görmek lâzımdır. (1192)

Asya kıtasına gelince, batı Asya yâni Anadolu, Suriye ve diğer sahiller eski zamanlardan beri yeterli derecede bilinmekteydi. Çünkü, bu bölge Avrupa ile bir çok münasebetlerde bulunmuştu. Fakat, buraların Osmanlı devleti eline geçmesinden sonra münasebetler hemen hemen kesilmiş gibi, Avrupa için bir karanlık bölge olarak kalmıştır. 1761-1767 de Nibor adını taşıyan bir adam Arabistanı 1782-1785 de de, Volney adlı birini Mısır ile Suriye'yi gezmişler olarak görüyoruz. Asya kıtasının diğer kısımlar tamamen meçhul idi. Ruslar, Si-biryanın ötesinde boşboş dolaşmaktaydılar. Danimarkalı meşhur, Behring, doğu sahilini dolaşarak Asya'nın Amerika'dan ayrı olduğunu keşf ettiği gibi, tabiyetçilerinden Pallas da 1771-1779'a kadar Moskova'dan (1193) Ohoçk denizine kadar seyahat etmiş ve Rusların, bahr-i muhit-i kebir sahili yâni büyük okyanus sahiline kadar inmeleri için

gereken güzergâhı böylece işaretleyip çizebilme durumuna gelmişlerdir. Çin ile Japonya'ya girmek pek güçtü. Çin de, bir kaç misyoner vardı. Bunların anlattıkları ile Çin'in iç durumlarını anlamak kabil oluyordu. Bahse konu misyonerler müthiş bir meşakkat ve zahmetlere dayanıyordu. Avrupa devletleri ise henüz müdehaleye eğilemiyordu. Çin hazinelerinin, hırs ve tamahkârlıklarını üzerine çekmediği pek açıktı. Çünkü ticaret gemileri buralara kolaylıkla gelebiliyordu. Flemenkliler, Sonde ve seylan adalarında yerleşmişler, hâttâ 17.asrı Miladide Çinin Formoza adasında işgal ameliyesi gerçekleştirmişlerdi. Ancak, çok geçmeden Çinliler bunları ada'dan tard edip kovmaya muvaffak oldular. İspanyollar; Filipin'e, Karolayn'e, Mariyanna adalarına, Portekizliler Hindistanın batı sahilinde bulunan Goa, Diyu adalarına, Fransızlar ise Şandornagor, Yanaon, Pondişeri (1194) Karıkal, Mahe şehirlerine sahiptiler. Fransızlardan pek çok gönüllü müteşebbisler, Hind prenslerinin emrine girerek ingilizlerin istila etmelerine karşı bulunuyorlarsa da, İngilizler Hindistanın en zengin bölgesini ele geçirmişlerdi. İngilizler rakiplerine işten el çektirmeye muvaffak oldularsada, asıl ahaliyi tabiyetleri altına alamadılar. Batı'da Bombay, Kalküta, Aşağı Bengal, Madras şehirleriyle, doğu'daki, Koromandel sahilinin büyük bir kısmını ele geçirdiler. Yâni Hindistan tam olarak henüz zapt edilememişti. Fakat başka milletler tarafın-dan da zapt edilme tehlikelerini atlatmışlardı.

Bu vaziyet ile İngiliz-Fransız rekabetinin ertesinde bulunuyorlar, İngiliz ve Rus rekabetinin arkası ise henüz ortalığı sarmamıştı.(1195)

Büyük Okyanusun Keşfi: Bir diğer ismi bahr-i muhit-i kebir veya pasifik olup, hind denizi ile bu sahilleri üzerinde bu sıralarda büyük bir keşif harekatı yapıldıki, Kristof Kolomb ile meşhur Macellan'ın dünya'yı dolaşmak ve keşiflerin temini için yaptıkları seyahati tamamladı. Bu keşif yarım kürenin denizlerinin keşfiydi. 1760 senesinden evvel burası bilinmiyordu. Gerçi, Avusturalya kıtasının kuzey, batı ve güney bölgelerine uğranılmışsa da, bu yerlerin aynı kıtaya bağlı oldukları, veya olmadıkları kati olarak anlaşılmamıştı. Amerika ile Asya arasında, bu derece geniş bir deniz olduğu bilinmiyor, yalnızca büyük bir güney kıtasının bulunduğu sanılmaktaydı. İngilizler ticaretlerini bilhassa buralarda gezinmek yoluyla yaparak yepyeni araziyi keşfe çalışmaya başladılar. Fransızlarda, Hindistanda kaybettiklerini buralarda kazanmak emeliyle dolaştılar. Fransa ile İngiltere arasında çıkıp yedi sene savaşları adıyla yad edilen muharebeden sonra her ikisi, Okyanustaki kara parçalarını keşif için atıldılar. (1197)

Valles ve Kartere isimli adamlar 1766 dan 1768 senesine kadar Tahiti ve Yeni Gine adaları sahillerini Bugonvil adlı bir Fransız gemicisi Yeni Herbert adalarını, Cames kuk, İngiltere kadar büyük olan Yeni Zelanda adasını dolaşıp Botani'de Avusturalyanın

doğu sahillerine vardı. 1772-1773e kadar dolaşarak kıtanın güney taraflarını keşif için 60 derece arzında, güney kutbu etrafında dolaştıysada, yalnız bir kaç tane buzlanmış araziye rastlanıldı. 1776-1779 seneleri zarfında 3.seyahatine devam ederek büyük okyanusun kuzey kısmını keşfetti. Buralalarda Sandaviç adalarıyla Alaoteyyen adalarını bularak Bering boğazına varmış oldu. 1788 de İngilizler, Avusturalya kıtasının, Botani-bay denilen körfezine sürgün hükümü ile cezalandırılma neticesinde getirdiği ilk mahkumları karaya çıkardılar. (1198)

1785 senesinde Asyanın doğu istikametinde Japon denizinde Kore, Sahaleyn adası taraflarında önemli keşifler oldu. Bütün bu uğraşılar ancak büyük okyanusun hududlarının tesbitini sağladı. Amerika, 1204/1789 da yeterli derecede bilinmekteydi. Mackkenzi hâlâ kendi adıyla anılmakta olan nehri bulduğu gibi yeni dünya'nın coğrafya'ya ait büyük hududları da tayin edilmiş oldu. Amerikanın kuzey buz denizinden, güney buz denizine kadar olan büyüklüğü ve uzunluğu mâlum olmuştu. İngiltere, Amerika birleşik cumhuriyetini kayıb ediyor, fakat Terno, Jamaika ve Guyana adalarından birini muhafaza ediyor. Fransızlar, Antiller adalarında, İngilizlere nazaran daha kuvvetli bulunuyorlar. Bu adaların küçükleriyle San Dominik adasının yarısı Fransızlarda, diğer yarısı İspanyollarda idi. Fransa meşhur Utreht muahedesinden beri (1199) Ternuav'de balık tutma hakkı-

na sahip olup bu hak daha sonra Paris antlaşmasıyla tasdik edilmiştir. Bu civardaki, Sen-Piyer ve Mikelon adaları tasarruflarında olup, Fransa ile İspanya arasında Burbon hanedanı münasebetiyle meydana gelen, antlaşma Fransanın, orta ve güney Amerika limanlarındaki ticaretini emniyet altına alıyor. Brezilya, Portekizlilerin idaresinde bulunuyor. İspanya imparatorluğu Amerika kıtasının en büyük parçasını elinde tutuyordu. Bu imparatorluk ikbalin zirvesine varıyor. Amerikada lâtin ırkının hükümet edebileceği zannı kuvvetleniyor. Daha sonra bu imparatorluk dört büyük valiliğe ayrılmıştır:

1. Rio Dö Plata başşehri Bounes aires şehriydi. (1200)
2. Peru eyaleti idiki merkezi Lima şehriydi.
3. Yeni Granada idi ki, merkezi idaresi Santa fe Boagata idi.
4. Meksika veya Yeni İspanya'ki idare merkezi Meksiko idi. Bunlardan başka Şili, Karakas ve Guetamala isimli üç eyaletle Antil adalarının güzelleri olan Küba, Porto-Riko adalarının sahibiydi.

1763 senesinde Fransızlar Luisiyana'yı 1784 de İngilizler Minorik ile Florida'yı ispanyollara terk ettiler. Bütün bunlardan anlaşılan, İspanya krallığı, güney Amerika ve orta Amerikanın büyük bir bölümünü ele geçirip hükmettiği gibi kuzey Amerikanında en zengin yerlerine hâkim bulunuyordu. Bu imparatorluk

dahilinde onaltı milyon nüfus yaşamaktaydı. Altun ve gümüş madenlerinin tamamı İspanyolların elindeydi. Bitki zenginliği dahi bir hazine bağışlamaktaydı.(1201) Bu vaziyet karşısında İspanya devleti müstemleke sahibi olma bakımından dünyanın birinci devleti olmuştu. Fakat bu birinciliğin getirdiği büyük servet sahipleri tarafından pek kötü idare olunmaktaydı. İspanyollar açgözlü davranışlarıyla bir müstemlekeyi bitiriyorlardı. Bütün bu arazi kralın malı sayılmaktaydı. Kral ise koyduğu ağır vergilerle malı harab etmekteydi. Bütün memuriyetler ispanyollara veriliyor, yerli ve melez olanlar esir gibi kullanılıyor, bu sebeble insanlarda kin ve adavet hisleri uyanıyordu. Kral 3.Şarl zamanında madenlerde ölüme mahkum olarak çalışmakta olan amelenin yaşamasını ve hükümden kurtulmasının gerektirdiği verginin düşürülmesini sağlayan bazı icraatlar yapılarak düzelmesine çalışılmışsa da artık pek geç kalınmış olduğundan bir netice vermemiştir. Esir ticareti ise pek müthiş bir şekilde yapılmaya devam olunuyordu. Amerika Birleşik Cumhuriyeti: Bu sırada amerikada bir ittifak hâli oluşmuş, her bir memleket şanlı bir istikbale koşuyordu. 1781 yılında İngilizler, York Tovn'da esir düşmüşlerdi. Amerikalılar bu tarihden itibaren (1202) tesisat ve teşkilât-ı dahiliyece pek zor durumlar karşısında kalmışlardı. Yeni bir hükümet idaresi kurulmasında karşılaşılan bütün zorluklara rağmen arazinin idaresi hususuna istikbalin temini için ehemmiyet

verdiler. 13/7/1787 de yayımlanan bir emirnâme Ohio hükümetinin kuzeyinde yâni Cumhuriyeti tamamlayanlardan olan 13 adet hükümetin hududları dışındaki malikânenin siyasi, iktisadi ve araziye bağlı kanun-i esasisini düzenledi. Bu kanun bahsi geçen araziyi üç devlete ayırıp ahalisi altmışbin olunca birliğe katılacağını temin ,esir ticaretini men ettiği gibi hisselere bölünmesini emrederek satış us-ülü için yeni bir kaide koymuş oluyordu. 4 mart 1789da Corc Waşington Cumhurreisliğini üzerine almaya rıza göstererek yeni cumhuriyetin anayasasını meriyete koymuştu. Kanun yapma selahiyeti iki heyete emanet idi. Biri senato meclisi, burada her hükümetten 2 şer aza bulunacak, diğeri de meclis-i mebusan ki, (1203) seçimleri ahalice yapılacaktı. Hükümetin başında bir reis bir de, reis muavini bulunup, bunlarda özel seçiciler tarafından 4 sene için seçilmiş olacaklardı. Bu özel seçiciler, senato olsun mebus meclisine olsun eşit sayılarda ve ahalinin genel seçimi ile yapılacaktı. Bu esasa uygun olan kanunu, aynen tatbike konuldu. Bunun tatbik edilmesi yüzünden şimdi Amerika müttefik devletler cumhuriyeti bu günkü en düzgün ve medeniyete ermiş bir hükümet-i muhteşeme haline girdi. Biz ise, elân kuvvetli bir istindad idaresinin altında bulunuyoruz. Hristiyanlık ve bilhassa Ruslar, Balkan yarım adasında devamlı ihtilal ateşi yaktığı halde henüz medeniyetin kurulmasından mahrum olarak durmaktayız. Ard arda mağlubiyetler, para-sızlık, işsizlik bizi

bıktırmıyor. Mâli durumumuzda olduğu gibi askerlik ile vaziyetimizde büyük bir kargaşalık, disiplinsizce alıp başını gitmekteydi. Cehalet, memleketi bulaşıcı bir hastalık gibi sarıp, her taraftan bizi yıkıyordu (1204).

Fâide 236: Garip Bir Hattı Hümayun

Koca Yusuf Paşanın 2.defa sadarete getirilmesi münasebetiyle padişah 3.Selim tarafından çıkarılıp, gizlice gönderilen hattı hümayun "Senki Yusuf Paşasın eski sadaretin esnasında gösterdiğin hâl ve durum rızama uygun olsaydı seni azletmezdim. Eğer sen, benim uygun bulmadığım tarzda hareket etmediğin gibi sen, değil sadrazamlara, vezirlere bayağı adamlara bile yakışmayacak düşünce ve davranışlar, rüşvet alma, kızmış olduklarına eziyet ile nefsaniyetlerini sefer zamanında okşayıcı iltifatlar yapman gerekirken askeri komutanları aksine aksine sertçe ve şiddet dolu tehdidlerle kırmaya (1205) cesaret ederek ve böylece bir komutanın vebilhassa lâzım gelen sefirlerin tatilini, işlerin görülmemesine sebeb olacak davranışlardan vazgeçilmesi ve bunun benzeri rızama uygun olmayan işleri görüp buna bağlı olarak sadaretten azletmiştim. Artık böyle yapmaktan vazgeçmişsindir düşüncesiyle, seni yeniden sadrazam tayin ediyorum. Eğer, bu sadaretindede eskisi gibi hâl ve davranışlar görürsem artık bu sefer azletmek ile yetinmem. El-

bette kadı'ya uğrarsın. Sana göre lâzım olan iffet sahibi olarak doğru yolda bulunmak fukaraya merhamet dolu ve şefkatli olmaktır. Garaz ve kininden dolayı hiç kimseden gizli ve aşikâr rüşvet almaktan kaçınmak lazım gelir. Gerek rab'bin rızasına gerekse benim rızama uygun olarak sefer tedariklerinden olan, zahire, araba ve beygir temine ve bunlar gibi diğer lâzım gelenleri vaktinden evvel getirtmeye dikkat edip, şimdiden İbraiyl, Maçin, İsaakçı ve Tulçe gibi sahil hududlarını, icabettirdiği kadar gece ve gündüz gayret sarf ederek eskiler gibi gecikmeyip, Haziran ayının girmesiyle birlikte Moskof üzerine kol kol hücuma geçip Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla milletimizin öcünü almak sana düşmektedir. İnşaallah rıza-i ilahiyede riayet ederek işin kolaylaşır. Önceki sadaretin gibi netice vermeyip bir güzel başarasın. (1206)

Fâide 237:

13.Asr-ı hicride (1786 sonrası) Avrupa Siyasası 1204/1789 tarihinde Avrupanın genel siyasi vaziyeti geçen asrın siyasi havasıyla mukayese olunacak olursa pek büyük ölçüde yenilikler ile karşılaşılır. Meselâ: Avrupa arazi meselesi bakımından henüz devletler arasında kati bir taksim muamelesine uğramamıştır. (1207)

Müstemlekeler meselesi dışında olarak birçok iş çıkmış ve bu meselelerin halli için bir asır daha bek-

lemek icab edecekmiş. Bahse konu meselelerin önemlileri iki olup, bunların birincisi Şark meselesi, diğeri de Alman Meselesi idi. Rusya asırlardan beri kendisini oerta Avrupadan ayıran doğu engelini yıktı. Böylece Asya'daki istimlâk siyasetine ehemmiyetini azaltmıştı. Avrupa büyük devletlerinden biri olmak gayesi gütmekteydi. Rusya'nın Milâdi 18. asırdaki vaziyeti bundan ibarettir. İsveçden Finlandiya körfezi ve Baltık devletleri sahillerini tamamen aldı. Hatta bizzat Finlandiya'yı bile tehdid etmekte bütün Lehistanı da zaptetmek istiyor. Hakikaten Lehistan 1772 de ilk bölünmeyi yaşadı. Lehistan savunma sebeblerinden mahrum olduğu için sonunda yıkılması pek yakın görünmekte. Osmanlı devleti her ne kadar Lehistana nisbetle pek çok kuvvetli ise de, Karadeniz sahilinin kuzey taraflarından ricat etmiştir. (1208)

1774 senesinde Küçük Kaynarca'da yapılan antlaşma icabınca Azak'ı, Taygan'ı, Dinyeper ile Buğ suyu arasındaki, Karadeniz sahilini kayıb ettiği gibi Kırım'ın istiklâlini ve Rusyanın Karadenizde gezen gemilerinin hakkını tasdik eyledi. Hatta, Rusların Osmanlı ülkesinde yaşamakta olan Hristiyanları korumaları altına alma talebinide tanıdı. Bu hak Rus devlet adamlarının elinde önemli bir tehdit aleti vazifesi gördü. 1770 tarihinde imparatoriçe Katerina Ortodoksları koruma bahanesi ile lehistana müdehale eylemiştir. Türkiyenin uğramakta olduğu yıkılma tehlikesi ani ve yakını gösteriyordu. Yeniçeriler yu-

muşamış ve bozulmuş olduklarından, devleti uygun bir şekilde savunamıyorlar diğer tarafdan Rusya müthiş bir azim ile güneye doğru uzanıyorlar. Çarlar Moskovanın soğuk ormanlarından ta Asya'nın bütün çöllerine kadar hükümferma oluyorlar. Meşhur Kazak Hatmanı Mazepa Ukranya kazaklarını mağlup ettiği gibi, kendisini Çar 3.Petro ilân eden (1209) Pogaçef'in tutulup, idam edilmesi üzerine Don ve Volga kazakları da, itaat altına dahil edildiler. Potemkin'inde Karadeniz sahilindeki arazilerde iskân ve istimlakı başlatması Odesa ve Sivastopol şehirlerini kuruyor olması, islamiyetin aleyhinde kökleşmiş bulunan harp düşüncesi Rusların Bizans yolunu takip etmeğe sevk etmekteydi. Katerina'nın torunlarından, bir tanesine bizans imparatorlarının isimlerinden olan Kostantin adı veriliyor, İstanbul tahtı ona tahsis olunuyordu. Bu Kostantin'in Ayasofya'da taç giyeceği iddia olunmaktaydı. Meğer, şark meselesi böylece çabuk çabuk hâl olunacak şey değilmiş. Hâttâ hâlada hâledilebilmiş değil. Ruslar 1799 dan beri, ancak Boğ'dan Tuna'ya kadar ilerleyebildiler ki, tahminen yüz kilometrelik bir mesafedir. 1789 da Almanya, politik açıdan cismani ve ruhani beyliklerin ve serbest şehirlerin meydana getirdiği ancak bir ittihad içinde değildi. Bahasus Vestfalya (1211) antlaşmasından itibaren bir prensler Cumhuriyet tarzına girdi. Fakat böyle siyasi hercü merce rağmen yüksek terakki ve fikirlerden istifade etmek 18.asrın sonlarında en yük-

sek noktasına varıyordu. Alman lisanı seçkin eserler veriyordu. Şihiller, Göthe, gibi deha derecesinde edibler yetişiyordu. Liyana üniversitesi şehrin hâkimi Kant'ın felsefi görüşünün derslerde okutarak parlıyor, Avrupa da bu üniversiteye benzeri olan bir müessese-ye rastlamak münkün olmuyor. Almanyada yalnız Avusturya ve Prusya'nın haris emellerinden masun kalmak için bir kaç alman birliği siyasası tarafdarlığı ileri sürülüyor. Almanlar, Habsburg (Avusturya imparatorluk sülalesi) hanedanlarının, Hohenzellern (şimdiki Almanya imparatorluk sülalesi) emrinde bulnmak istemiyorlar. 2.Fredrik zamanında yeniden kalkışılarak almanlar üzerinde, Avusturyanın sahip olduğu te'sir ve hükmün varisi olmak eskiyi temini tatbik eylemek için prenslerden meydana gelen hükümet aleyhine birleşik bir durum vücuda getirdiler. (1212)

Avusturya, Almanya üzerindeki mutlak nüfuz ve hükmünü kuramadıysa da, Şarlken ve 2. Ferdinand politikasından davaz geçemedi. Mamafih, Avusturya hükümeti hemen Almanya hükümet mahiyetini haiz olup, imparator 2. Jozef Almanya imparatoru sıfatını taşıyorsa da, daha ziyade olarak Avusturya arşidükü, Bohemya, Macaristan kralı, İstirya, Karinte, Belçika ve Flemenk hükümdarı idi. Kardeşi Toskana dükası Leopold ile İtalya üzerinde nüfuz yâni te'sir bakımından bir üstünlüğe sahip olup, Belçikaya vermesi hasebiyle Fransa ile temaslar yapmaktaydı. Avusturya

imparatorluğunun bu sıradaki menfaatleri Alman menfaatlerine yakın olmaktan çok Avrupa menfaatlerine bağlı idi. İmparator 2.Jozef imparatorluğun meydana gelmesini sağlayan küçük hükümetlere Alman diliyle bir düzenli idare tarzı verme ve mahalli kuvvetlerin hepsini bir ölçüye bağlamak için çalışıyor ve bununla bütün Almanyanın mukadderatı üzerine kımıldatılmaz bir çeki taşı olmak istiyordu. Hâttâ Bavyera'nın bölüşmesinde bu arzusunu açıklayıp burayı Almaya çalıştı. (1213)

Daha sonra Femenk ile değişme yolunu seçtiysede, bu düşünceleri Almanya'yı korkuttu. İşte bu sebepleydi ki Prusya kralı 2.Fredrik Furstenbud adı ile anılan prensler birliğini meydana getirerek 2.Jozef'in düşüncelerini tarümar etti. Rusya, Avusturyadan daha çok Almandı. Prusya devleti, Avusturya imparatorluğu hududları dışındaydı. Fakat, Islav ülkesindeki bir cermen müstemlekesi gibi duruyordu. Hohenzellern sülalesinin payitahtı yine Berlin idi. Prusyalılar protestan mezhebine mensup olduklarından, katolik olan Avusturyalılar gibi emniyet bakımından bir menfilik tehlikesi arz etmiyorlardı. Bu asırda alman meselesi bahse konu olduki, bunun sonuçlanması ancak 19. asırda mümkün oldu. Alman meselesi denen olay şu: 1-Almanya hür kalacak ve hürriyet içinde kurulup teşekkül edecekmi? 2-Avusturyalı mı? Veya Prusyalı mı olacak? (1214)

Fransa bu meselede tamamen alakadar idi. Rusya'nın doğuda kuvvet bulmasını veyahut Almanyanın birgün ya Avusturya yada Prusyanın eline geçmesini umursamazlık edemezdi. Buna karşılık hadiseler ile küçülüyor, çünkü nice zamanların geçtiği Ren nehri ile şark meselesinde yapmış olduğu tesiratı kaybolmak tehlikesini gösteriyordu. Bütün Avrupa bu mesele ile alakadar oluyor çünkü bunların halli pek basit bir şekilde sonuçlanmayacak büyük mücadelelere sebeb olacak manzarası gösteriyordu. İhtilâl Fikirleri-Ekonomistler-Filozoflar Yukarıda sıraladığımız Avrupa ahvali 1789 senesindeki dışişlerinin tesbitidir. Bu vaziyet, manevi meseleler ve sosyal anlayış bakımından büsbütün karışık bir haldeydi. (1215)

Müstemlekeler, doğu ve Alman meseleleri hükümüne ait işlerden sayılıyor. Ferdlerde, ahalide bunları bilmiyor, bilmediği içinde aldırmıyordu. Sürüp giden savaşlar, sarayların günbegün artan sefahati, idare adamları ahaliyi soyma yoluna gidip sefaleti arttırmıştı. İngiliz ahaliden başka bütün ahali hükümetlerin gözünde reaya olup, en ehemmiyet arzeden menfaatlerini bile münakaşa etme hürriyetinden mahrum bulunuyor, kurulan müstemleke idaresiyle, yeni yeni ticaret bölgeleri bulunmuyordu. Ticarette, usul-ü himaye denilen korumacılık geçerli olduğu halde hiç bir tarafta yeni vasıtalar edinilemiyor. Ne varki, ekonomistler ve filozoflar bu fenalıklara çare bulmaya çalışıyorlar ve bundan böyle adalet ve hakk'ın hük-

metmesini sağlayacak tesiri fiili hayata geçirmeye çalışıyorlar. Efkârı umumiye üzerine büyük bir kuvvetle ve kudretle tesir ettiklerinden, krallar tarafından kabul ediliyorlar. Sözleri bazı bazı dinleniyor, fakat bu dinlenen sözlerin ancak kralların meşru hak saymaları yüzünden ortaya çıkan usül mutlakiyete vede istibdada uygun olanlarıydı. (1216)

Ekonomistler, milletlerin refah ve saadetini temin edecek kanunları tetkik ediyorlar. Bazıları ziraat, bazılarda sa'nat üzerine kanunlar yapıyorlardı. Hepsi insanlığı yaşamakta oldukları zorluklardan kurtarma fikrini taşıyorlardı. Hükümetler ekonomistleri dinliyorlar. Çünkü ahalininde servet sahibi olması kendilerinin işlerinede yarar. Diğer tarafdan ise, ahaliyi milli hakimiyete sahip görmek istemiyorlar. Fakat, filozoflar hürriyet-i vicdaniyenin kurulması lehinede yarayacak içtihadlar yapmaktaydı. Din aleyhine uğraşıyorlar. Mesele gayetle mühim. Çünkü, klise artık eskisi gibi tesir sahibi olamayacak. Bir kere bu nüfuz yâni klise tesiri azaldımı, hükümetin nüfuzuda aynı derekeye inecek. Buna da sebeb, meşru sayılmakta olan mutlakiyet ve istibdad klise ve dine mümanaat-ı lazimedendir. Bununla beraber filozofların klise aleyhine vukubulan içtihatları hükümetler tarafından tasvibe mazhar oluyor. Batı Avrupada ne kadar katolik hükümdar var ise, Cizvit papazlarını ülkelerinden çıkarıyorlar. Hâttâ Mariya Tereza gibi mutaassıp olan bir hükümdarın oğlu imparator 2.Jozef bile Cizvitle-

rin (1217) bir çok zaviyelerini kapıyor, mallarını müsadere ediyordu. 2. Katerina Lehistan aleyhine olarak hürriyet-i vicdaniye'yi müdafaa eyliyor! İste bu tehlikeli. Zira filozoflar kazanıyorlar. Fikir hürriyeti dinin maddelerinde olduğu gibi devlet işlerindede kabili tatbik oluyor. Nerede fena veyahud az kuvvetli bir hükümet var ise, hürriyet-i fikriye oradaki hâkimiyete taarruz ediyor. Böylece sosyal mukavelenin yeniden kurulmasını icab ettiriyor. Diyor ki; "eğer hükümdar kudret ve kuvvetini milletin hayrına, kötülükleri uzaklaştırmaya sarf etmezse, millet kendi işini görmek hakkına sahiptir. Çünkü hâkim olan millettir." İşte ihtilâl fikri budur. Bu fikirler her tarafda büyük bir ciddiyetle birleşmektedir. Avrupanın hemen hemen her tarafında kendine yer buluyor. Bu sayededir ki; Fransa'da çıkan bu ihtlâl fikriyatı Fransa hududlarının haricinede çıkıp, yayılıyor. Bizim idaremizde mevcut olan bütün istibdad ile beraber halkımızdaki cehalet ve taassup fikri yabancı fikirlerin bize girmesine zırhlı kaleler gibi mâni oluyor. (1218) Zaten Avrupa ile münasebetimiz pek zayıftı. Cehalet Çin seddi gibi hududumuza dikilmiş, içeriye bir ferd bile bırakmıyor. İç karışıklık, haydutluklar artıyor. Dış münasebetlerimizde Ruslar ve Avusturyalılar gibi iki büyük ve müthiş düşmanla uğraştığımız görülüyor. Para, asker yok. Bu lâf her vaka çıkışında öne sürülüyor.

Fâide 238: Tekalif-i Şer'iye

Zekat, aşar, harac, cizye şeriatın tekliflerinin dört esasını teşkil eder. Bunlara karşılık olarak vaktiyle isimleri aşağıda yazılı rüsumlar (vergiler) tahakkuk ettirilirdi. (1219) Adet-i iğnamı resmi, ondalık, ağnam-ı resmi, selamet akçası, geçid resmi, toprak bastı parası, ağıl resmi, çit parası, otluk, yaylak, kışlak resimleri, ağnam bacı, kasaphane, silahhane, serhane, güllehane, paçahane baclarıyla, kelle ayak, ciğerparası, dem, balta, aserçin, derçin, zebhiye rüsûmlarıyla mürde baçı deve, camıs, manda, öküz, inek, at, ester (katır), merkeb rüsûmları, rüsûmu hınzır, canavar rüsûmu, aşrı dimos, iktaa, salariye, rüsmû dönüm, rüsmû zemin, basma akçası, rüsûmu çift bozan, boyunduruk, ağalık, kolluk hakları, rüsûmu çift, çift akçası, rüsûmu tapu, rüsûmu asyab, rüsûmu bahçe, bostan, bağ, fevaki, kevare, kovan, penbe, harir, şeyreh rüsûmları, rüsûmu mücerred, rüsûmu riayet, rüsûm binek rüsûmu badeheva, rüsûmu cabe akçası, rüsûmu arus, rüsûmu ispenç, cürüm ve cinayet, ihtisab resmi, cizye-i şer'iye, müstesna eyaletler varidatı, imaretler mal mukatta-ı, gümrükler, madenler emlâk-i miriye, emlâk-i mazbute, aydınlanma resmi, aydınlanma hasılatı, mukataat ve iltizam bedelatı, yave ve kaçkon resmi, beytülmâl resmi. (1220) Bunların yekünü yukarıda yazıldığı gibi seksene varmaktaydı. Ağnam-ı adet rüs-ümu yâni koyun vergisi

1040/1630 senesinde ağıl resmi ile beraber konulmuştu. Her bir koyun ile keçiden bedelen alınan bir vergiydi. Ondalık ağnam yâni koyun, keçi ondalığı rüs-ümu asakir-i mansure alaylarının kuruluşu olan 1241/1825 senesinde gerçekleştirilmiştir. Esası askerin ve ahalinin et ihtiyacını temin etmekti. Selamet akçası, geçit resimi, toprak bastı hepsi bir olup ağnam yâni koyun keçi taşralarda, derbendlerden, diğer geçit mahallerinden, dersaadet ve biladi selase yâni üç beldeden meselâ Üsküdardan İstanbul'a, İstanbul'dan Üsküdar'a geçerken veya Ayvansaray ve Yedikule ile Dil iskelelerine sevk olunurken hayvan başına çeşitli miktarlarda alınan vergilerdi. Ağıl, çit paralarıyla otlak, yaylak, kışlak, rüs-ümları hayvanın başına birer akçaydı. Başlangıç tarihi 1004/1595 tarihi olarak gösterilir. Dimos, Suriye taraflarında öşür bedeli kullanılır bir tabiri sâlib'i olup, İktaa ise harac manasınadır. Fetih esnasında sahipleri yıkılmış, kaybolmuş veya kullanıcısı meçhul (1221) kalmış arazi devlet hazinesi adına zapt olunur sonra yazılıp başkalarına kesime verilirdi. Salariye komutanlar, vezirler ve diğer mansıb için araziden çıkan mahsulattan, alınan hisse idi. Rüsümu çift bozan, çifti çubuğu bırakıp ve arazisini ekmeyerek başka iş ve kârlara dalanlardan açıkça alınan vergiydi. Gerçi arazisini sebebsiz üç yıl ekmiyerek tatile sokanların arazisi zapt edilerek başkasına vermek kanun hükmünden idiyse de ondan az bir müddet için dahi bu ceza tayin edilmişti. Bu ceza-

nın nisbeti şöyle idi: Akça 300 Bütün çift için 150 Yarım 75 Daha az miktar arazi için Tapu rüsûmu üzerine bina yapılmış veya kuru harman yeri saire yapılarak ziraatten alıkonulmuş araziyi miriyeden aşağıda listede yazılan alınırdı (1222) Akça 50 âlasından 40 ortasından 30 düşüğünden Rüsûmu asiyab, sipahilerin mutasarrıf oldukları arazide işletilen değirmenlerden maktuan alınan şöyle bir rüsûm idi: Akça 60 Bir sene tamam işlerse 30 altı ay 15 üç ay Rüsûmu mücerred, rüsûmu riayet, rüsumu binek, rüs-ûmu badiheva, caba akçası: temettü vergisi demek olup ziraat için araziye sahib olmayan fakat, kâr ve kazanca (1223) muktedir olan kimselerden alınırdı. Hepsi birdir müteehllerden 12, mücerredlerden 6 akça alınırdı. Düğün rüsûmu kocaya varan kızların kadınların kocalarından, belli bir miktar olarak alınırdı. Akça 60 müslüman kızların bekarlarından 30 Dullarından 30 Gayrimüslim kızlarının bekarlarından 15 Dullarından İspenç rüsûmu bir nevi şahsi vergidir. Müslümandan 22, gayrimüslimden 25 akça almak kanunu vardı. Çoğunlukla Rumeli vilayetlerinde tatbik olunmuştur. Bekarından evlisinden, topraklısından topraksızından aynı seviyede alınır idi.(1224)

Hâttâ ticari işlere dahi artık önem verilerek, bu münasebetle, ticaret gemilerinin sayısının çoğaltılması düşünülüp, devletin ileri gelenlerinin ve saltanat hizmetlilerinin birer gemi alıp gemi işlerinden anlar bir kimse ile şirket kurmaları hakkında padişah irade-i

seniyye çıkardı. Levend Çiftliği Kanunnamesi: 1207/1792 senesi vukuatının en önemlisi devletin esas şevket ve satveti olan tanzimat-ı askeriye'ye başlandığıdır. 3.Selim'de Avrupanın medeni haline ait büyük eğilim gösteren bir padişahdı. Bilhassa Fransa'ya bu eğilimi daha da belirgin ve fazlacaydı. Fransız tarihleri ve onları kaleme alanların rivayetlerine göre, Padişah 3.Selim,daha saltanat veliahdı iken, Fransa krallığı ile münasebetler kurarak, hattâ nedimlerinden İshak bey isimli birini Fransanın idaresi ve gerek sivil gerekse askeri sistemini incelemeye Paris'e göndermeyi gerçekleştirmiştir. Rüs-ûmu cürüm ve cinayet: Bir timar dahilinde meydana getirilen zirai suçlardan her yerin teamüllerine göre çeşitli miktarlarda alınan cezalar idi. İhtisap rüs-ûmu: Damga, mizan, ağırlıklar, ölçekler, rüs-ûmlarıylan, yövmiye, dükkanlar, pazar baçı, ünvanlarıyla şehirler ve kasabalarda ve panayırla, pazar yerlerinde alınır eski bir vergidir. Başlangıç döneminde 40 da bir olarak alınırdı. Daha sonra bu ölçü bozulmuştur. Bizde 1242/1826 tarihine kadar pek çeşitli bir şekilde sürmüş ve ilk defa asakir-i mansure masrafına karşı olmak üzere, konan cebayeti kanunlar ve defterler tesis edilerek tanzim edilmiştir. İhtisap ağası, ihtisap emini, ihtisap nâzırı bu mühim rüs-ûmun (vergi) toplanmasında vazifeli idi. Damga resmi, dahili muamelat, mensucatın iç tezgahlardan hini ihraçlarında furuhatında topları ve parçaları üzerine altunla gümüş

ve bakır kapların ayarlarını mühürlemek için muayene döneminde kapların üzerine ve at nallarıyla terazi, kantar, kile ve ölçeklere tarh olunur idi. (1225)

Cizye: Cizye, Hristiyanlardan hizmeti askeriye mukabilinde alınan bir rüs-ûm idi. Sonraları bunlardan mübaşiriye tahsildariye, kefilleme, kolcu hakkı gibi devrolunmalar altında bir takım paralar alınmaya başlandığından en son 1249/1833 senesinde bu suistimaller kaldırılmıştı. Cizye, timar, zeamet sahiblerine bırakılarak doğrudan doğruya hazine namına alınmaktaydı. Müstesna eyaletler, Anadolu Rumeli kıtalarının dışında genel idare hükümlerinden ayrı tutulmuş olan Sayda, Beyrut ve Suriye vilayetleri dahil, Halep, Bağdad, Basra, Musul, Trablusgarp, Bingazi, Hicaz ve yemen vilayetleri idi. Bunların içinde Hicaz ve Basra öşür araziden diğerleri ise arazi-i hariciyeden idi. Fetih olunduklarında timar ve zeamet usullerine tâbi tutulmamış ve maliye işlerine merkezi hükümetçe müdehale edilmemiştir. Bu bakımdan ahalisi eskiden beri ne gibi teklifler ile mükellef tutulmuşsa, hazine içinde o alınmış ve arazileri hakkında öncelerine muamele geçerli kılınmışsa haliyle ona devam olunmuştu. Bunlar mafruzulkalem adıyla ayrıca birer hazine teşkil etmektedir. Şam hazinesi, Bağdad, Yemen hazinesi gibi devam eder. (1226)

Tanzimatın ilânından evvel mevcut emaretler (emirlikler) ile onların maki mukattaaları aşağıya yazılmıştır. Kuruş: 30.000.000 Mısır Kese: 60.000 2.000.000 Eflak 1.000.000 Buğdan 2.300.000 Sırp 400.000 Sisam 87.000 Aynaroz 35.787.000 Çeşitli rüsûm 350'den fazla ve çoğunluğu havaric-i zaruriye, üzerine konmuş bir takım vergilerdi. Bunlar gelirlerin büyükçe bir kısmını ortaya getirmekte ve mali işlerde mecburiyet kendini gösterdikçe çeşit çeşit vergiler konarak ihtiyacın define çalışılmaktaydı. (1227)

Bunlar yani bu vergilerde tanzimatın ilanı tarihine kadar etmiş ve daha sonra tamamı kaldırılmıştır. Ancak az bir kısmı belediyeler adına ayrılıp devam ettirilmiştir. Hasılatı Mütenevvia (Çeşitli): Nakit cezalar, istirdad olunan paralar, her çeşit akça farkları ve devlete ait mülk ve eşyayı menkuleden eskiliğine veya lüzumsuzluğuna binaen satılanların, elde olunan bedelleri gibi hasılatlardı. Mukataat arazilerinin kesime verilmesi ve belli bir kira mukabilinde vermek demek olduğunu, bunların müzayaka-i maliye yani maddi sıkışıklıktan dolayı icad edildiğini biliyorsunuz. Havası hümayuna kayıtlı yerlerin öşür geliri vergisi ve madenlerle, tuzlalar vesaire, uzun zaman kethüdalar ve eminler eliyle tahsil olunmuştur. Daha sonra büyük mali sıkıntılar görülünce paraya olan ihtiyaç önem kazanınca timar ve zeamet yerlerinin boşalmasında erbabına verilmesi hakkında kanuna ve havası hümayun eminleri vasıtasıyla idaresi hususun-

daki kaidelere riayet olunmayarak, havas-ı mezküre yani adı geçen ileri gelenler iltizamat ve timar ile zeametlerin boş kalmışlarını mukataat adıyla seneden seneye mültezimlere ihale edilmek ve bedelini sarraflar aracılığıyla hazineye alınmak usûlü icad etmişlerdir. Hatta daha ileri gidilerek bunların kayıtlı bedellerinin (1228) bir kaç seneliğine birer muaccile takdir olunup toptan alınarak olduğu gibi malikane taliblerine satılmıştır. 1246/1826 tarihinde yeniçerilerin yok edilmesinden sonra akir-i nizamiye kurulduğu zaman zeamet ve timarlar 1255/1839'da ki-tanzimat fermanın ilan edildiği tarihdirbile mukataalar maliye hazinesinden zabt olunarak karşılığında sahiplerine bir bedel verilmesi nizamı ilave edildi. İltizam usûlü önceleri bir kaç kalem hasılata mahsusken, biraz sonra aşar ve agnam (koyun-keçi) vergisi gibi her nevi gelir ve gümrük ve ihtisab gibi başlıca rüsûmat ve imdadiye ve cihadiye gibi teklif ve bağışlarada teşmil olundu. Mültezim olan zat, müzayedeye konulan bir varidata kapı açıp pey sürecek olduğu halde ilkönce hazinece taahhüdü cari ve muteber bir sarraf göstermesi nizam altına alındı ve bir takım, kimselere kuyruklu denilen imtiyazlı senetler verilerek hazine sarrafları meydana getirildi ki, bunlara kuyruklu sarraflar denildi. (1229)

Bunların arasına girecek sarraf 2500 krş.dan, 10 bin kuruşa kadar berat harcı ve bundan başka elinde harc fermanı namı ile bir harc vermek ve taahhüdünü

yerine getirdikten sonra iade edileceği zaman reddiye-i temessük ünvanı ile bir harc daha ödemeğe mecburdu. İltizama verilmekte olan bütün öşür varidatı vergisi vesaireye münhasıran bunların kefaletiyle verilir, hazine taksitin ödeme gününde mültezimleri tanımayıp, bu sarraflardan talep ve tahsil ederdi. Bu mültezimler kendilerine ihale olunan varidatı öşriye ve rüsûmiyenin tahsille takibatında ileri gide gide adeta hükümet şeklini almışlardı. Devlet ve memlekete, ahaliye idareten, siyaseten, ahlaken, pekçok fenalıklar yapmışlardır. Denilebilir ki; bunların zulûm ve gadrleri ülkeyi tahrib etmişti. Osmanlı adaletini adeta mahv etmiştir. İltizam usûlüde tanzimat-ı hayriye ile kaldırılmıştır. Yave, kaçkın, sahipsiz olarak yakalanan hayvandır. Başıboş, kırlarda, tarlalarda sahipsiz gezen hayvanların yakalanıp, sahibi çıkmadığı zaman sattırılmasından verdiği ziyan ile masrafı, tellaliye parası ödendikten sonra hazineye devir edilmesi sonunda elde olunandı. (Tekalif-i Kavaid) (1230)

Faide 239: Saray-ı Hümayun'un islahatı

Sarayda acemiler mürebbiyelerine Lala dedikleri gibi uymaları elzem olan eskilerde ve akranından riayetini murad ettiği, zevata hitab ettiğinde, Lala der, üç, dört velhasıl bir Lala'nın terbiyesi altında kaç acemi bulunursa bunlar yekdiğerine kardeş manasına Lala daş diye hitabda bulunurlar. Saraydaki yatağı bitişiğinde

olanlar ile ocak defterinin üst ve alt tarafında, isimlerine bitişik olarak rastlıyanlar, birbirlerine manevi kardeşlikle tefsir edilmiş olan pirkeş, hasbel beşeriye birisini kötüleyenlere baltaladı, mesela, bir, iki, üç, dört zat bir toplantıda birer iskemle üzerinde oturup, (1231) sohbet ederlerken konuşulmakta olan söz tamamlanmadan içlerinden birinin geçici olarak ve çabucak bir tarafa gidip geldikten sonra arkadaşıyla yaptığı sohbet veya müzakereyi tamamlamak için kalktığı iskemleye oturacak olduğu halde o iskemleye mendil, yemeni, tesbih gibi bir şey bıraktığı takdirde bunun adına balta derler idiki, bir başkası gelip onun baltasını kaldırıp, oturamazdı. Bir ağanın dışarı dan babüssadeye, akrabalarından biri gelip görüşmesi mecburiyeti doğsa acemiyse lalasından izin alınadıkça gidemez,eski ise zabite gidip, lala destur, buluşmam var diyerek izin alarak gider, yani izin olmadan babüssadeye gidemez. Acele giderken de, dar yerlerde önünde arkadaşlardan biri engel olsa lala destur demeden onu itip geçemezdi. Arz ağalarıyla, peşkir, anahtar, tülbend, rikabdar, çukadar, silahdarağalara ve darrüssade ve babüssade ağalarına ve mabeyncilere nerede rastlarlarsa kaçmak, bir yere saklanmak adetti. Bu zatlardan biriyle görüşmeye gidenlerin önünde çakır salanları gider. (1232) Ve sis diye bir ıslık çaldıkta riayeten herkes, koğuşlara ve duvar, direk arkalarına siperlenmek ve savuşmağa çalışmak eski usulün devamıdır. Arkadaşlar aralarında birbirlerine yeni

havadisler nakletmeden evvel "kım" der. Eğer muhatabı kım derse, havadisi söyler. Ağalardan gayet eli çabuk olanlara, övmek manasına gelen tomakçı derler. Sarayı hümayun kapılarından birinin kapanma sözü cereyan ettiğinde filan kapı kapandı tabiri caiz olmayıp babüssade çevirildi veyahut mabeyn kapısı çevrildi denir. Mesele şu mumu söndür demek yerine şu mumu dinlendir, mumu yak yerine mumu uyandır, mumun fitilini kes yerine mumun külünü al gibi bazı edebi sözler söylenmesi adeta kanun yerine geçmiştir. Padişahın kendi zatından başka sarayı hümayun da hiç kimseye Efendimiz tabiri asla kullanılamaz. Hırka-i saaded dairesinin 22 günde bir kere süpürülmesine suffe tabiri kullanırlar. O gün çoğunluk hane-i hassa ağaları (1233) hizmet ederlerdi. Bu suretle Suffe olduğunda hizmet nöbetçilerin tekelinde değildi. Hazinei hümayun ve koğuşların içi süpürülüp, silindiğinde "Paris oldu" yahud, "bu gün Paris var" yahut "şimdi Paris ediliyor" diyerek temizliklere işaret olunurdu. Ya sabahın erken vaktinde veya yatsıdan sonra her koğuşta okunan Kur'an-ı Azimüşşan'ın birbirine haber verme sırasında "karşı okunuyor" ve "karşı okundu" diye tarif edilir. Huzuru hümayuna çıkılacağı vakit, çavuş ağaları sadayı bülend yani yüksek sesle "ağalar huzur var", "huzura" diye sevk ederler. Cuma günleri camiye gitmek için rikab-ı hümayun vukuunda Çavuşağalar koğuşların ortasında pekçe bir sesle "Çukadarağa haydi haydi" diye çağırırlar, zülüflü

baltacı, sofalı, kuşhaneli, helvahaneli, ahçı, yedekçi, odun anbarlılardan şayan-ı iltifat olanla yalnız eski diye hitab olunur. Önce koğuşlardan nöbetleşe hizmet-i padişahiye gönderilen ağaların abdestsiz bulunmamaları, lazım olduğu gibi padişahın adı hatırlanmak lüzûmunda fevkalade (1234) hürmet ve saygı ile söz söyleme ve dinleme işini lala'lar özellikle ve devamlı olarak acemilere tenbih ederler. Lala'lar lisanen acemisinin bir kusuruna karşılık edeceği nasihata "Lala nizam etti" ve acemisinin bilmediği şeyi öğretmesini temin için yanına getirttiği yaptığı tenbih veya azarlar için "lala divan etti" derler, Hanei hassa ağaları ikindiden sonra bahçe içini gezmeye mezun yani izinli olmalarına paydos tabir ederler. Filan has odalı nerede diye sual edenlere "paydosa gitti" diye gezmeye gitmiş olduğu haber verilir. Ağaların yekdiğerine ders müzakeresi yaparken acemi müzakerecinin ifadesini anlamayıpda, bir daha söylediğinde yine anlamadığı anlaşılır ve kalın kafalı olmadığıda bilinirse, "alay geçirdi" hitabıyla serzenişte bulunulurdu. Yani azarlanırdı. Koğuş ağalarından yoluyla eski veya gedik sahibi olupda camekanda dinlenenlerden başkasının vücuduna bir rahatsızlık geldiğinde eğer lala emriyle kayıtlı acemi ise, lalası vasıtasıyla ve eğer babayiğit olupda çıkmışsa, bizzat koğuş subayından, dışarı çıkmamak kaydıyla soyunuk gezmeğe yani başındaki sırma takkeyi, arkasındaki dolamayı çıkarıp, gecelik kavuğu ve uzunca kürk ve

cübbe giymeye izin alır ve böylelere "filan ağa soyundu" denir, hastanede yatanlar soruldukta, hastalarda, hasta kendi hanesinde ise timar'da derlerdi. (Tarih-i Ata) (1335)

Faide 239: Çeşitli Bilgiler

Bedel-i Esaret: Sultan 1.Murad zamanında ganimet malından beşte birinin padişahın hissesine ayrılması yani "humsû şer'i" kabul edildiğinde esirlerin iyisi, fenası ayrılığı olma (1236) dan her birine 125 akça bedel tayin olunmuştu. Yeniçcriler arasında günde 7 akçaya kadar yövmiye alanlar bulunduğundan bir yeniçerinin 17-18 günlük maaşı bir esirin hürriyetinin bedelini karşılamaktaydı. Bu hesap ganimet ve esirlerin çokluğunu ortaya koyar. Esaretten kurtulmanın karşılığı 125 akça olduğundan bir 25 akça hazineye verildiğinde uygun olan, esirin pençiği alınmış olduğuna dair varaka verilmek ve sonra o esirin o varakada yazılı şahsın malı olmak kaide olmuştu.

Kethüda-i Sadr-ı Âli: Önceleri sadaret kethüdalıklarında bulunanlar, sadrazamın özel adamları gibi idiler. Bu memuriyetin sahipleri sonradan resmi olarak ehemmiyetli görüldüklerinden devlet adamları sırasına geçirildiler. Kethüda, sadrazamlık dairesinin iç işlerinde ve mali işlerinde müsteşar durumundaydı. Mansıb-ı sitteye resmen dahil olmadığı

halde (1237) Onlardan sonra bütün mansıbların üstündeydi. Önceleri vezir kethüdası ağa, sonraları kethüda bey daha sonrada devlet kethüdası Efendi ünvanlarıyla anılmışlardır. Bunlar sonradan ağa Efendimiz tabiri alem olunmuşlardır.

Seferli Kethüdası: 1015/1606 tarihinde Sultan 1.Ahmed tarafından, kurulmuş bulunan seferli ocağının ağası demektir. Padişahlar sefere çıktıkları zaman, yanlarında bulunurlar ve sefer mehterhanesi bu ocak tarafından idare olunurdu. Bayramlarda ve saray düğünlerinde bunların mehterhanesi çalar, musikiye ait aletlerden başka padişahların sarık ve havlu gibi ihtiyaçlarını muhafaza ederlerdi.

Cüceler: Başlarına koğuş ağaları gibi kalıb kavuk ve arkalarında koyu renkli istifa kaftan bulunurdu. Rikaba dahil değil idiler. Okur yazarları hafız, katip dirayetli olanları da, Pars kethüdalığı yani devlet adına mevcud olan bütün hastanelerin gelir gider masraflarına bakmak gibi memuriyetlere, benzeri gibi vazifelerde kullanılırlardı. İçlerinden musahib yani padişahla sohbet yaranı olanlarda çıkmıştır. (1238)

Bizbanlık: Sadrazamların padişah huzuruna çıktıklarında orada bulunmakla vazifeli olarak, Fatih Sultan Mehmed Han zamanında enderunda kurulmuş bir memuriyettir. Tarih-i Ataya göre: "bunların çoğu gayet zeki olup kabiliyet sahibi bulunanların içlerinden Kehrab, Hamid, Şakir, Nazif, Kamil gibi

okur, yazarlar yetişmiştir. Padişahın verdiği işareti derhal anlayarak büyük bir hızla söylenecek yere tebliğ ve beyan ederlerdi. Enderun'un her koğuşunda üç-beş bizban bulunurdu. (1239) Bunların son rütbeleri başdilsizlik'ti. Bayramlarda, cumalarda bol yenli kaftan üzerine bol yenli kontuş kürk, başlarına düzkaş tabir olunur kavuk giyer, bellerine şal kuşanır ve altun köstekli mücevherli bıçak takınırlardı.

Enderun Eczahanesi: Hane-i hassa ağalarının en itimat olunanlarından biri başlala tayin olunurdu ki; bu vazife, kahveci, tüfenkçi, sarıkçı, müezzinbaşı gibi muteber olan mansıblardan sayılmaktaydı. Hatta hekimbaşılık vazifesi de, buraya bağlı idi. Başlala kalesi denen dairede otururlardı. Tarih-i Ata'ya göre: "Bu kaledeki büyük bir dolapta, çeşitli ecza ve devalar mevcut olup, gerektiğinde nefs-i padişahi varken hanedanı saltanat için hekimbaşı tarafından bu kalede tertib olunur ve hekimbaşının, eşliğinde gönderilen eczacı ile başlala'nın kullukçu ve zülüflü baltacısı birlikte oldukları halde, hekimbaşı eczacıya, tarif ederdi. Eczacı da tarifin tertibi üzerine, herhangi uygun olan bir kaba koyar, üstüne hekimbaşı ve başlala mühürlerini basarlar, öyle takdim ederlerdi. (1240). Bundan başka birde kiler-i hassa nöbetçibaşısı yanında bir eczahane var idi ki; bütün koğuş ağalarına gece ilaç gerektiği takdirde, buradan verilirdi. Bu ilacın nasıl kullanı-

lacağı malum olup, vücuda zarar vermesi ihtimali olmayan çaypapatya, mürver, ıhlamur, yasemin, lesansör, ebegümeci, hatmi, menekşe çiçekleriyle çiçek suları, lokman, afyon ruhları, ravend, krem, tartar, tiryak ve yara, kırık çıkık için yağlar, ingiliz tuzu, hindyağı gibi nebati şeylerden ibaretti. Kan ve hacamat ile ihtikan (kan hücumu) takımları da bulunurdu. Bu eczahane Sultan Fatih hazretlerinin eseriydi. Başlala kalesindeki eczahanede zamanın padişahı için hünkar macunu adı verilen çeşitli baharat, misk-ü anberden meydana gelen nefis bir macun ile (1241) güzel koku yuvarlakları, iyi kokularla terkip olunur, bu macundan rikablarda kahveci başı eliyle sadrıazam, şeyhülislam, vezir ve bazı devlet adamlarına kahve ikramından evvel verilirdi.

Şerbetçilik: Her meyve mevsiminde reçel, murabba, hamire, şekerleme, senkcebiyn vesaire yapıp hazırlamak memuriyeti idi. Padişahın kendisi için hazırlananların imali esnasında abdesti muhafaza kaide idi. Kanad mükerrer, nebat, himas namıyla anılan tatlılar Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethettikten sonra mutbah-ı amireye dahil olmuştur.

Bir Tarikden, diğerine geçiş: Geçmişlerde müderrislikten ilk olarak vezarete nail olan Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa olmuştu. Müderris Osman Paşa adını taşıyan merhum, 3. Mustafa devrinde "muvassala-i sahn" rütbesindeyken Mora'da gös-

terdiği başarı ve gayreti, cesaretinin gereğince sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa'nın, padişaha: "ikram edilmeye ve inayet edilmeye layiktir" demesiyle İstanbul'a geldiğinde iki mertebe birden terfi alsın diye hakkında irade-i seniye çıkmış, şeyhülislam Mirzazade Seyid Efendi: "tarik-i ilmiye cihad-ı bilnefs eden ulemanın cihadına göre ikram olunmak için vaz (konmuş) bir tarik (yol) dir. Merkuma. cihad soru edenlere ikram oluna gelen tarikden ikram olunmalıdır" diye zarifane itizar etmekle uhdesine rütbe-i vezaret ihsan edilmiştir. (1242)

Faide 240: Bonapart 1.Napolyon

Napolyon Bonapart, 15 Ağustos 1769 Salı günü Korsika adasında doğmuştur. Ada bir sene evvel Fransa uyruğuna girmiş olduğundan Bonapart Fransa tebası olarak dünyaya gelmiştir. Beşi erkek, üçü kız olan sekiz kardeşin ikincisidir. Fransanın asker okulunda tahsil görmüş ve Tulon beldesine (1243) saldıran İngilizlerin geri püskürtülmeleri. tard edilmeleri sonunda kurtarılan beldenin 1793 tarihindeki bu kavgasında topçu komutanı olarak bulunması hasebiyle almış bulunduğu savaş tedbirleri pek makbul görüldüğünden miralaylık'tan generalliğe yükseltilmişti. Paris'e döndükten sonra verdiği hizmet istidasında harbiye nazırlığının sofalarında dolaşmaktaydı. Günün birin-

de, harbiye nazırı kendisine, yani Napolyon'a "Henüz pek gençsiniz." demiş. O da "Savaş alanlarında insanlar hızla ihtiyarlar" cevabını vermişti. Babası 1785 tarihinde ölüp, ailesine herhangi bir miras bırakmış değildi. Ailenin geçimi kendi üzerinde olduğundan, ve almış bulunduğu maaşın düşük sayılacağından ve bu sıkıntılı fukaralığı atlatacak bir vazifede olmamaktan dolayı ızdıraplara gark olmuştu. Osmanlı devleti, (1244) yeni kurduğu nizam-ı cedid askerine talim öğretecek subayları Fransa'dan getirttiğinden Bonapart, fıtri bir kabiliyet-i askeriyesini doğu'da ispatlayabilmek için Osmanlı hizmetine girme gayretine düşmüştü. Bunu gerçekleştirmek için, Paris büyükelçimizi ziyaret edip müracaatda bulunmuştu. Ancak, bu tarafa gelmesi mukadder değilmişki, o sırada 13. Vandemiyer, (5/kasım/1795) hadisesi meydana gelerek Paris resmi mahfillerince tanınmasına yardımcı oldu. Adı geçen tarihde 40 bin kadar ihtilalcinin millet meclisine hücum etmek gayesiyle toplandıkları haber alınıp, Tulon muhasarasında gösterdiği maharet ve cesareti görmüş ve takdirlerine mazhar olduğu azadan birinin tavsiye etmesiyle millet meclisi tarafından silahlı kuvvetler kumandanı muavinliğine seçilerek gayet seri tedbirler ve şedid davranışlarla sokak başlarıyla, yüksek ve önemli noktalara toplar yerleştirip ihtilalcilerin Paris sokaklarında kurşun, gülle daneleri altında çil yavrusuna benzer tarzda dağılmalarını temin etti. Bu hizmeti unutulacak şeyler-

den değildi. Bu olaydan sonra bir derece daha terfi edip, bir zaman için, harbiye nezaretinin eski kayıtlar memuriyetinde bulundu. Küçük yaşından beri okumaya pek büyük ehemmiyet veren biri olması (1245) dolayısıyla haberleşme, eski savaşlardaki Fransa, ordu kumandanlarının yazmış oldukları raporları, okumuş, Avusturya'nın hakkından gelmek kuzey İtalya'daki müstemlekeleri ele geçirmekle başlayacağına kanaat-i fikriye hasıl eyleyerek, asker ileri gelenlerini de, "Viyana'ya gidecek kestirme yol İtalya'dan geçer. Viyana'nın üstüne oradan gidilmelidir" ifadesini bıkmazcasına tekrar tekrar söyleyerek bir kısmını ikna edip 1796 başlarında İtalya üzerine yapılacak seferin başkumandanlığına tayin edilmiştir. O sırada 27 yaşındaydı. Ordusunun nice cenkleri yaşamış yaşlı başlı generalleri, bu kısa boylu, renksiz ufak çehreli türediyi önceleri istihfafla karşılamışlardı. İlk görüşmeleri esnasında hayretlere düşerlerken, ilk çarpışmada da, meftun olmaktan kendilerini alamadılar. Emrine verilmiş bulunan 45 bin asker yalınayak, başı kabak denecek bir sefalette iken, büyük bir kısmı ise, 4-5 seneden beri, dağ kavgalarına ve her çeşit yoksulluğa alışmış pişmiş bir bahadırlar birliğiydi. Orduyu Alp dağlarından geçirirken söylediği nutukta: (1246) "Asker! Sizin hiç bir şeyiniz yok. Şimdiye kadar, vatan size bakamadı. Levazımınızı, yiyeceğinizi, giyeceğinizi tedarik edemedi. Siz her türlü mahrumiyete katlandınız. Her türlü fedakarlıklığı gösterdiniz. Ben

şimdi sizi, İtalya'nın mamur sahralarına götürüyorum. Giyecek, içecek, giyecek, bolluk, servet ve bilhassada şan ve şeref sizleri orada bekliyor. Bunları gerçekleştirecek misiniz?" şeklinde seslenmiştir. Bonapart, İtalya'ya Avusturyalılarla kavga etmeye gitmekteydi. Çünkü Lombardiya toprakları pek eskidenberi doğrudan doğruya Avusturya'ya tabi olduğundan İtalya'nın küçük hükümetleri de, Habsburg imparatorluk hanedanının nüfuz ve tesirine mahkum idi. Bir sene süren bu sefer esnasında Bonapart Avusturya'nın, sırasıyla 3 ordusunu mağlup etmiş, Alp dağlarının doğu taraflarında Tirol toprakları yoluyla Avusturya topraklarına girmiş, Viyana'ya 25 fersah mesafeye kadar ilerliyerek imparator 2.Fransuva korku ve telaşından elçiler göndererek, Lebon bölgesinde bir mütareke imzalamağa muvaffak oldu. (1247)

Bu mütarekenin tarihi 18 Nisan 1797 Salı gününe denk gelmiştir. Bu mütareke, sulhun kesin olarak yapılma işleri hazırlığını teşkil eder. Kati barış 17 Ekim 1797 Salı günü Kampo Furmo'da imza olunmuştur. Adı geçen yer ve tarihte yapılan, kesin barış neticesinde hayatiyeti sona erdirilen küçük hükümetlerin başında Venedik cumhuriyeti gelmekteydi. Ortaçağın başlarından beri Akdeniz'in hakimi sayılan, Fatih Sultan Mehmed han gibi büyük bir cihangire karşı 17 sene savaşarak mukavemet eden bu hükümet artık tarih sayfalarında namının silinmesiyle ülkesi lombardiya'ya bedel olarak Avusturya'ya bırakılmış-

tır. Napolyon Bonapart, aldığı mal ve ganimetler yanında İtalya müzelerini süsleyen geçmişlerden yadigar kalmış olan sanatkarların hünerlerini belgeleyen nefis eserleri ve yüksek sanatlarıda toparlayıp, Paris'e göndermiştir. Fransız milleti bu genç generalin aşıkı olmuştu. 1797 sonları esnasında vukubulan Paris'e dönüş, fevkalade alkışlarla karşılandı. Ancak yaratılışında var olan hırs dolu emeller uyanmağa başladı. Kendini ağırbaşlı göstermek ve dirhem dirhem satmayı (1248) uygun görerek, hanımına ait bir sokağın, içinde bulunan küçük evine kapanmış ve bir kere yüzünü görmek evinin etrafı ve yakınlarındaki sokaklar dolmakta ve bekleşen kalabalığın kendini görmek isteyen genel arzusuna rağmen sokağa çıkmayı pek seyrekleştirmiş, tiyatro gibi toplu yerlere pek gitmemeğe dikkat etmekteydi. Hakkında kendisine beslenen riayet-i amme, direktuvar hükümetinin üyelerini kuşkulandırırken Paris'ten tatlı bir şekilde, defetmeği aralarında konuşmaya başladılar. İnkılabın başından beri Fransa'ya düşmanlık güden Almanya, Avusturya, Prusya, İtalya ve İspanya'nın çanlarına ot tıkandığı halde, nakdi yardımı, deniz kuvvetleriyle vatanına en büyük fenalıkları yapan ve yapmakta elan devam eden İngilizlere bir darbe atılamayıp, bunun hakkından gelmenin şan bakımından cumhuriyete uygun olacağını Napolyon'a ifade ettiler. Bu teklif genç generalin biran hoşuna gitti. İngiltere'yi pes etmeye mecbur

bırakmak, İngilizlere fenalık yapmak, deniz ticaretini zorlaştırmak ve Hindistan'ı tehdit etmek gibi (1249)

Bonapart Mısır hattını suhuletle işgal etti. Lakin İngiliz amirali Nelson, Obukır'da Fransız donanmasını yakıp, batırdı. Bu deniz savaşı 1798/Ağustos ayında vuku bulurkende Cezzar Ahmed Paşa çelikten mamul bir Asya siperi gibi, Akka önlerinde genç generalin ordusuna azim bir metanetle dikildi. Bu iki mağlubiyet Bonapart'ta hareket kabiliyetini felç etti. Ne ileri gidebiliyor, ne de, Fransa'ya dönebiliyordu. Bu hal onu Mısır'da bir sene kadar mahsur tuttu. Fransa'da ne olup bittiğinden tam bir haber alamıyordu. Sonunda Mısır'ın askeri ve mülki idaresini general Klebere emanet ederek güzide subaylarını yanına alarak küçük bir Fransız tüccar gemisine binerek Fransa'ya doğru yelken açtı. 1799 Ekim'inin 9. günü Fransa topraklarına yanaştı. (Abdurrahman Şeref Vakanüvis, 1251)

Faide 241: Sosyal ve Ruhi Durumlar:

12. asrın ortalarından 13. asrın ortalarına diğer bir deyimle 1737 ile 1835 tarihine kadar geçen dönemde bizdeki ahvali içtimaiye yani sosyal hayatımızla, ahvali ruhiyeyi fikriyye yani düşünce dünyamıza dair yeniçeri reislerinden meşhur Koca Sekbanbaşı'nın "Hülasatül islam fi Reddül avam" adıyla yazıp, nizamı cedid aleytarı olmakla suçlanan şehzade Sultan

Mustafa'ya (sonra 4. Mustafa ünvanı ile padişah oldu.M.H) meşhur risalesinin, hülasasının hülasası yani özetinin özeti. Koca Sekbanbaşı diyor ki;

"1150/1737 senesinden 1250/1835 senesine kadar gelince sefer görenlerin çoğu hududa boşa gitmiş (1252) savaş yapmayıp, düşmanın halinden habersiz olanların çoğu acı ve tatlı tatmamış olmaları ile 1182/1768 tarihinde açılan Rusya seferinde askerimizin disiplini sakat, karışıklık göstermekteydi. Böylece o günlerden beri alemin şiraze-i nizamı bozulmuştur. Hakiki vaziyet ise, ileriyi gören basiret sahiplerine ve bilhassa eski dönemlerden kalmış güngörmüşlere ayanisede aynalar aleminden gafil olan bir alay insan, üzerlerine lazım gelmeyen sözlerle Osmanlı devletini kötülemek faslını takip eder. Bu sıradaysa evliya-i umûrun merhametleri ve bazı mülahazaları hasebiyle kimseye siyaset olunmadığından ciğerleri bir para etmez savaşta ve barışta din ve devlet işlerine yaramaz, hemence dünya boş kalmasın diye yaratılmış bir alay bir çirkin meslek sahibi meyhane ve kerhane, kahvehanelerde devlet-i aliye'yi kötülüme yarışında geçmişteki benzerlerine üstün geldiler. Böyle tip tedbir sahipleri ise, görünürde müslümandır, ancak mesailei teharetten habersiz manav, bakkal, kayıkçı, balıkçı, hamal ve emsali olup devlet işlerine ağız açtıkları için cezalandırılmaları ve belki nizam-ı alem için siyasetleri lazım gelir. (1253)"

Nizam ve intizam dünyanın bozulmasına ve Rumelide Dağlı haydudunun meydana çıkmasına işte

bu nizam-ı cedid sebeb oldu, diyerek kavga eden akılları dümensiz, şuursuz kederlilere sual edilip: "Bre canım, nizamı cedid nizamı cedid diyerek ikide bir dırdır edip kuru kuruya dava ediyorsunuz. Bu nizamı cedid nedir? Önce bunun hakiki manasını bil, sonra dava eyle, eğer kelamın doğru ve haklıysa ben de sana iştirak edip eyvallah diyeyim, dedim." Cevabda: "Nizamı cedid dedikleri talimli olan askerdir. Bu talimde gavur sanatıdır." deyip: işin diğer taraflarından her hangi bir şey bilmediğini ilan etmiş oldu. Artık böyle kimselere, işleri duyurup anlatmak deveye hendek sıçratmaya benzediği için, hemen bazı soruları arka arkaya sıralayarak dedimki: (1254) Bu nizamı cedidin çıkmasından önce dünya'nın fesat vaziyetlerinden sana bir kaç şey söyleyim mi? Anadoluda meydana gelen celaliler vakaları, Sultan 1. Mahmud Han devrinde sarı Beyoğlu fikarası ve sultan Mustafa zamanında müstakil olarak Mısır'da parasını tedavülde tutan, Bulutoğlu Ali Bey, Tahir Ömer, Ebuzzehep maddeleri ve Anadolunun altını üstüne getiren, kapısız levend belaları ve 1182 (1768) seferinde tamamı tamına, yedi sene müslümanlar zafer görmeyip, her sene büyükçe ordu bozgunları ve bunca hasarat meydana geldiği malumdur. Bunlarında meydana gelmesinde acaba nizamı cedidin rolümü oldu? İlk zamanlar nizamı cedid yoktu. Böyle esasından düzeni, nizamı bozulmuş önce nizamın çivisi çıkmış, dünyanın ihtilaline nizamı cedidin sebeb olduğunu söylerseniz. İşte

benim sultanım dünyanın fesadına sebeb oldu diye iddia edenler ile böyle uzun uzadıya konuşma ve münakaşamız meydana gelmiştir. Ancak çoğunu böyle susturmak mümkün olmuştur. Ama Hakk'ı kabul etmeyip de, davasındaki ısrara devam eden cahiller Hz.Peygamber (s.a.v.) devrinde bulunan Hezele-i Kureyş gibi her ne kadar Hakk'ı bilirler ise de, (1255) önce Nuh demiş olduklarından sözlerinden dönmeğe ar edip av av edip, kelb (köpek) gibi ağızlarına yakışmaz ve fikirlerine sığmaz kelamlar ile zırlar dururlar." Şöyle izanın sahibi olanlara malum olaki; 1206/1792 senesi sulhnamesi esnasında kurtulan esir müslümanlardan düşmanın her halini vükelay-ı devlet-i aliye gizli veya açık söyletirdi. Önceleri devleti aliye tebasındayken hizmeti sebebiyle paye sahibi olan Şeremetoğlu Hristiyan bir gün Rusya imparatoriçesinin huzurunda demişki; Osmanlı ile durmadan cenk edip, zahmetler çekersiz? Eğerki muradınız İstanbul'u almak ise, gayet kolaydır. Çünkü Osmanlıyı bir nizam içinde görmek mümkün değildir. İstanbul halkının çoğu esnaflıkla, taşrada olanlar çift ve çubuğu ile meşguldür. Osmanlı tezelden asker tedarik edecek olsa bir ay gibi zaman lazımdır. Halbuki böyle büyük bir şehrin içecek suları taşradaki bendlerden gelir. Hemen Akdeniz'de ne kadar gemileriniz varsa, Kırıma göndeririz. Büyük küçük, bütün gemilerimize asker doldurup, Karadeniz tarafının taşra tarfından su bendlerinin olduğu semte askerimizi döküp, duvarla-

rını bir saatte toplarımızla yıkarız. Moskof askeri bendleri yıkmış, büyük miktarda askeri İstanbul'a yürüyecektir diye yayıldığı anda İstanbul'da bir gulgule ve vaveyla koparki, susuzluktan hemen bir günde halleride diğer gün olur. Bizim gayretimizi çeken Rum milletide bir tarafdan perişanlık vermekle İstanbul'dan bulacakları derme çatma asker bile tezelden üstümüze gelemeyip, kendi, milletin ve padişahın mallarını yağma ve ele geçen şeyleri kayıklara ve mavnalara koyup Anadolu ve Rumeli taraflarına firar ederler. İstanbul'da kalan ahali de kendi başının derdine düşer. Böylece Rusya askeri de aheste aheste İstanbul'a girip zapt etmiş olur.

Şeremetoğlunun bu düzeni Çariçe'nin indinde kabul görür. Devleti aliye bunu duyduğunda her ne kadar durum itimada şayan değilse de, düşman hilesinden gafil durmak asla caiz olmayacağından hemen su bendlerine ani bir ihaneti tahakkuk ederse savunma için hazır ve emre amade askerimiz olmadığından (1257) yangın bacayı sarmadan çaresinin bulunması icab edeceği ve İstanbul'da asker bulunmuş olsa, "Venedik'ten ilacın gelmesine kadar Mısır'da yılan adamı helak eyler" hükmünce haber gelip gidinceye kadar, fırsatın elden çıkacağından su bendlerine yakın yerde öğretici, top, tüfek, cephanesi yanında hazır ve amade bir ordu bulunması gerektine dayanarak, Levend çiftliğinde nizam-ı cedid askeri tertibine devlet tarafından kararı alındı. Yeniçeri ocağından bin

kişi kadar güzide ve genç asker istediklerinden 32 çeşit alış veriş ile alışmış olan, kaldırım şahbazları ve köşe başı kabadayıları, virane dilaverleri bıyık ve sakal falına varıp, çünkü top ve tüfenk talimiyle başlarını bağlarlar ise, yapmakta oldukları 32 türlü esnaflıktan ve paskalya ve domuz kırımında köşe başına sergi itibarı ile abasını da serip gelip geçen reayadan birer, ikişer para ve üç ayda da bir kere hizmet etmeden ulüfe almaktan ve muharebe esnasında: (1258) Ocak kaidesindir diye dalkılıç bayrağı açıp, 100-120 kişi ettiripte bedavadan isim sahibi olmaktan ve subayların da bu sırada isim kapar, ölçüden ve isim alımsatımından mahrum kalacaklarını düşünerek ve oturakçı, odabaşı, koltukçu bayraktar ve tellal, aşçı, çürükçü, saka, gözlemeci kalfa ve bunlar emsali gibi, iyilik bilmez, din ve devlete hayırları, şerleri fark etmez, behhaim (hayvanlar) gibi oda eskileriyle müzakere ederek, ancak bunların her biri bir ortadan çıkma kimi mütevelli ve kimi nazır hasebiyle toplanan orta akçasından hisse almak ve bazısınında isimlerini ucuz pahalı alıp, taleb edene bir kaç kuruş fazlası ile satmak her zamanki işleri olduğundan ilkönce birkaçbin yeniçeri nizamı cedide kaydolmuş iken, işbu orta ihtiyarları dedikleri cahil herifler kendi menfaatlerini, din ve devlete tercih ile "Bu talim müslüman işi değildir. Daima talim ile meşgul olup, subayların sözünden çıkamazsınız, terk edelim derseniz, sizi idam ederler. Elbiselere şekiller verdiler, size şapka dahi (1259)

giydirirler. Dalkılıç bayrağı açılıp, size esami vermezler, şimdi ne veriyorlar ise, ondan başka bir şey vermezler, sözlerini söyleyerek yazılacak olanları engellemeye giriştikten sonra yazılmış olanlarıda kandırarak, vazgeçirdiler. Maalesef o ahmaklarda "yeniçeri kanununda talim yoktur. Biz böylesi şeyler istemeyiz" demeleri üzerine ne kadar üzerlerine ikna edici olarak gidildiyse de, fesat başı olanların oda ihtiyarları olduğundan söz, sakabaşıağa, odabaşıağa, ahçı usta, başkarakullukçu, Himmet Beşe, Hızır Dayı, İsa Amuca, Ramazanoğlu Recep, Bayrakdar gibi eskilere düştüğünden, "siz ne dersiniz? Nizam-ı cedid talimi olacakmış. Bu talim bir sıkı hizmettir. Bu mevzuda yan çizmek dahi büyük sanattır. Ama bizi sefere gönderirlerse elimizden tüfengi atarız. Dalkılıç olup, moskof ordusunu birbirine katarız. Düşamının tamamını esir edip, satarız. Cenab-ı Allah ocağımıza zeval vermesin. Maaşlar çıktığında ulüfemizi alıp zevkimize bakarız diye güya sohbet ile kinaye karışık (1260) soğuk cevaplar ile edpsizliklerini söyleyip zor ile olunursa sahip oldukları cemiyete yön vermeye girişecekle rini yüksek perdeden söylediler.Bu bakımdan Levent Çiftliğinde yeniden açılışı yapılan ocağa bostancı neferi kayıt edilmeye başlandı. Karadeniz Boğazına da yeterli miktarda toplar ve hüner sahibi topçular yerleştirildi. Böylece düşmanın fesat dolu düşüncesi önlenmiş oldu. Korfu, Akkâ, İskenderiye ve Mısır seferlerinde bir avuç öğretici askerin sebat ve bu-

lundukları yeri muhafazadaki mükemmel hizmetleri günden güne artmakta olduğunu görüp işittikce din düşmanının yüreklerinin yağı erimeye başlamışken bu malum asker devleti âliyeye ruh gibi olarak bu gün, kıyam ederek devamına sebep olacak iken yiğitliği hemen köşe başında bakkal ve sebzevatçı ve dürzü reayasına kabadayılık etmekten ibaret zannederek hangi odanın yoldaşı ise orta nişanını koluna döğüp düşman bundan korkar düşüncesi ile nişanını göstermeyi adet edinmiş olan ve kuru laflarından, bir işe yaramayan ünvanlarından geçilmeyen kaldırım kabadayıları ile köşe başı yaraşıkları ve meyhane miçosuna kurum (1261) satan yeniçeri dilaverleri şahbazları; Bu cedidi nizam ne lazımdır? Al-i Osman askeri dünyayı kılıç ile fethettiler. Hemen bize düşman göstersinler, dalkılıç olup düşmanı harap ederiz krallarının taç ve tahtını başına geçirip, kızıl elmayadek gideriz diye yalancı bir davada bulunurlar Talim lazım değil, bize düşman göstersinler diyen köşe başı bahadırlarına cevap verilirki: Sultan Mustafa zamanında yapılan Rusya seferinde düşman ile sizin aranızda duvarmı çektiler, yoksa elinizi ağayınızımı bağladılar? Bir yere vazifelendirildi-ğiniz zaman gerek evliyayı umura ve gerek subaylarınıza itaat etmemek adetiniz iken şimdi düşman çıktığında itaatmı edeceğiniz tuttu? O zaman düşman görünüp dururken niçin üstüne varmayıp 200 bin adam kıvırcık koyunu eti ve has ekmek yiyip tam düşmana mukabele esnasında ulüfe ve

tayın meselesinde kavga çıkarıp orduyu yağma ederek döndünüz ve kaçtınız.(1262) Ertesi sene, Rumeli ve Anadoluda konduğunuz müslüman ve reaya ailelerini yakıp, yıkıp ve karısına kızına elle dil uzatıp nice kötülükler yapıp orduya vardığınızda, yine savaşta maharetiniz ve bir yerde ağız tadıyla mukabeleye kudre tiniz olmadığını bildiğinizden yine eskisi gibi ulüfe, tayınlamanda kavgasıyla vakit geçirip gittiniz? Yolculuğunuz sırasında Allahın kullarını soymak gibi, çirkin davranışlar ortaya koyarak, Cenab-ı Hakk'dan utanmadınız. İspat ediniz ki; nerede yüz ağırttınız? Yedi sene haliniz böyle olduğu için moskofun istediği gibi galibmişçesine bir sulh antlaşması yapmasına ve bunun sonunda da, Kırım'ın gitmesine sebeb oldunuz. Daha sonraki, savaşta moskof gelip Özi'yi muhasara ettiğinde bizden düşmanı soran şahbazlarımız yiğitlik, koluna nişan döğmesi yaptırmaksa başına endaze boyunda sarık sardırmaksa, şalvarının paçalarını sıvayıp, İstanbul'da baldırı çıplaklık etmek ve kolluk neferliği yapıp, eskaza bir sarhoş edepsizlik etsede üçü beşi üzerine hücum etsek ve teslim alıp ondan sonra döğe döğe herifi (1263) kapıya götürmek ve İstanbul reayasını korkutup, bir miktar bir şeylerini almak zanneden kabadayılarımız, kale içinde deliklere sokulup meydana çıkamadılar. Silah kullanmayı meşk ve talim etmeyenlerden bazıları barut çok olunca kurşun uzağa gider diye gereğinden fazla barut koyupda tüfeği paralandığından sakatlık ettiklerini ve

suvarilerinden bazıları at üstünde kendini zamanın kahramanı sanarak, babasını görse selam vermeye tenezzül etmezken savaş alanında kılıçlarını çıkarırken kendisini kestiğini ya da, hayvanınındaya başını ya kulağını sakatladıklarını görenlerin maşallah şahbazım diye alahey çağırdıklarını gördüm ve işittim. Sultan Süleyman'ın tanzim ettiği ocakların askeri, geçtikleri yerlerin, zengininden fâkirinden bir akçalık nesne almamak ve kimsenin, ırz ve malına taarruz etmemek üzere yetiştirilmiş olduklarından subaylarının emir ve iradelerine itaat edip, nereye gönderilirse tereddüt etmeden giderek kırkı bir kıl ile yönetilir, asker oldukları için seferlerinde hep muzaffer oldular. (1264) Bütün herkes onları el üstünde tutup diğer kimselerden fazla itibar gösterirdi. Bu bakımdan, hırsız, yankesici kerhaneci gibi kötü ve edepsiz ve nereden geldikleri belirsiz kimseleri içlerine kabul etmeyip böylece aralarında casus bulunamazdı. Sonraları düzenlerinin ihtilali karşısında içlerinde düşman tarafından müslüman kılığında casuslar ortaya çıkmaya başladı. Subaylarına itaat etmez oldular. Yüzdoksan altı orta büyük ve birlikteyken sonraları ortalar arasında düşmanlık ve ayrılıklar ortaya çıktı. Eskiden beri yeniçeriler orta kazganlarını (kazan) düşmana vermeyip, kazganları uğruna bin nefer şehid verirlerken şimdiki yeniçeriler canlarının kıymetini bilecekleri tutup, kazganı, kazgancı yapar deyip yarım saat içinde, kazgan, çadır ve çergi gibi eşyayı takımı ile

bırakıp hemen orduyu hümayunu yağma edip, kaçarlar ve memleketlerine, İstanbula dönüşerinde ayıplarını saklamak için, gavurla bizi dövüştürmediler. Biz dövüşmek istedik, izin vermediler, yoksa kralın tahtını başına (1265) geçirmek için değildi. Devlet adamları mürted yani dinden çıkmış oldukları müddetçe moskoftan variller ile altun aldılar diyerek çeşitli çirkefdolu sözlerle vakit geçirir oldular. Böylece zamanın akıllısı diye geçinen yadigârlar: kılıcın duasını unutmuştur. Kılıcı çekilip düşman üstüne yürümeli lakırdısını bilmemiş olduklarından düşamının top ve tüfeğini aklına getirmeyip, kılıç talimi yapılmasında reyle, ısrar sahibidirler...(1266)

1216 (1801) senesinden sonra Osmanlı Donanması:

Üç anbarlı: Selimiye, Mansuriye, Fethiye, Mesudiye'den 4 tane. Kalyon: Tâvus-u bahri, Seddülbahir, Beşaretnüma, Arslan bahri, Heybet-i endaz, Şehbaz bahri, Siyad-ı bahri, Bahri zafer, Pertev Nusret, Ejder bahri, Menbaı Nusret, Ziver bahri, Feyyaz-ı Hüda, Bedai Nusret, Anka-i bahri, Kilidbahir, Kaplan Bahri, Nimet-i Hüda, Drest-i inşa (1267)

Fırkateyn: Meskün gazi, Şehr-i zafer, Şahin-i Derya, Şevketnüma, Himaye-i zafer, Bedi-i zafer, Şiar-ı Nusret, Nesim-i zafer, Gazal-ı bahri, Ciyran bahri, Pulad bahri, İskenderiye, Beval-i hus, Tunus,

Bahr-i Amik, Merağ-i bahri, Huri-i bahri, Korfu'dan aktarma fırkateyn, sadrazamın fırkateyni, Ereğli, Limni, tersane-i amirede tezgahda inşaa halinde olanla... 22 tane.

Korvet: Ateş fişan, Saika-i bâd, Salabetnüma, Zafer k-ûşa, Cengaver Rehber-i Nusrat, Secâ-i bahri, Medinet ül mülük, Buruc-u zafer, Meşreb-i bahri, İyd-i Nusrat, Zevali ikab, Seriya, tersanede inşa olunmakta Halil bey korveti. 15 tane korvet.

Cevdet Paşa tarihinde, Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki bahriyemizin büyüklük ve mükemmelliğini anlattıktan sonra 1219 (1805) vakasından dolayı diyor ki:

"Sonra Avrupada derin sulara uygun kalyonlar yapılmaya başlandı, yelkencilik sanatı ise büyük bir inkişaf gösterdi. (1268) Bu terakkiyi yakalayan Avrupa donanmalarına bizim donanmanın galibiyet şansı nakabil hale geldiğinden, bu sebeblede Girid'in fethedilmesiyle uğraşıldığı Sultan İbrahimin devrinde, düşman Venedik donanması gelipde, Çanakkale boğazının önünü tıkamıştı. Ancak bunun zorlaması ile Osmanlı devleti de, büyük kalyonlar yapımına koyuldu. Kalyoncu sınıfı böyle teşekkül etmişti. Tersanenin kurulduğu dönemden beri askeri olan levendler, sonradan ortaya çıkan kalyoncuları çekemediler isede, savaşlarda kalyonların gösterdiği faydalar ortada takdir gördü buna önem verildi, kadırgalar yavaş yavaş yerlerini yeni yapılan kal-

yonlara bırakmaya başladı. Nihayetinde donanmanın kalyon bölümü en önemli unsuru haline geldi. Buna şunuda ilave etmek gerekirki, Avrupada kalyonculuk gel-diği noktada tıkanmayıp, kendini yenilerken aramızda açılan mesafe kapanmayacak derecelere uzandı. 3.Selim zamanında Nizamı cedid usulüne teşebbüs edildiğinde deniz kuvvetlerimizi zamanın gereklerine ulaşmak için her çeşit çalışmaya girişilmişti. Şuda kesindi ki, deniz gücünün artmasının temini sarf edilecek akça gücüne oranlanır. (1269) İlk önce Tersane-i Âmire'nin mali işlerine bir düzen getirmek icab ettiğinden "Tersane Emirliği" lağvedilerek, Paris Sefareti'nden (elçiliğinden) alınmış bulunan ve oralarda uzun müddet kalıp, Avrupa'nın usül ve şartlarını anlayabilmiş olması münasebetiyle Seydi Ali Efendi önce zahire nezâretine ve şıkk-ı sâlis yani 3.defterdar olarak tayin olundu. "Kapı arasında" bağımsız bir hazine kuruldu. Böylece deniz gücümüzün yeterli miktara yükseltilmesi emri, ferman buyruldu.(1270)

Faide 243: Osmanlı İmparatorluğu-Bonapart-Şark

Napolyon Mısır'dan ayrılıp Fransa'ya dönünce, Osterlicht Savaşı'nın nihayetine kadar doğuya dikkatli nazarlarla bakmadı (1270).

İmparatorluk tahtını yeniden kurmakla iştigal eylediğinden, hatta doğu üstüne yapılan ilk deniz kuvvetleri harekâtını feda etti. Cezayir ve Yunan adaları-

nın eline geçmesinden vaz geçti. Luiziyana'yı da Amerikalılara sattı. Gerek gücünü gerekse siyasi ağırlığını pek uzak bölgelere sevk etmedi. Fransa'nın bütün idare vasıtalarını sıkı sıkıya ellerinin arasına cem eyledi. Osterlicht, ona doğuya gidişi açtı.

Presburg Antlaşması Venedik eyaletini İtalya Krallığı'na, İstirya ile Dalmaçya'yı Fransa'ya kattı. Venedik Devleti'nin Akdeniz üzerindeki bütün müstemlekeleri, Napolyon'a mahsus olduğu görülüyordu. İki sene bu maksada çalışmayı hasretti. Büyük bir faaliyet içinde zorluklarla boğuştu. Şark meselesi ile olan meşguliyeti bir müddet devam etti. Ancak bir takım endişeler onu yine batının meseleleri ile uğraşmaya mecbur kıldı. Terk etme zorunda kaldığı şark meselesi meşguliyetini bir daha da eline alma imkanı bulamadı. Napolyon'un doğu politikası 1221 (1806) Haziran ayından 1223 (1808) Martı'na kadar devam imkanı bulabildi. Bu politikasının en önemli vazifelisi General Sebastiyani idi (1271).

1221/1806 senesinde Osmanlı İmparatorluğu: Asya kıtasında Karadeniz'in Kafkasya'ya ve Azak Denizi girişine kadar uzanan doğu sahiliyle beraber Ararat Dağı'na kadar gelip dayanan, her dönemde İran Devleti'ne olan yakınlığı yüzünden bu devlet ile kavgaya yol açacak sebeplerin bulunduğu Basra Körfezi'ne kadar da, Suriye, Irak arabı, Arabistan, Mekke ve Medine'nin maliki idi. Ancak aşiretler ve kabilelerin

Osmanlı Devleti'ne pek sıkı şekilde bağlı olduğu ileri sürülemezdi.

Afrika'da ise; Cezayir ile Tunus bu yerlerin payı denen beyleri gerek Osmanlı Devleti'ne gerekse padişaha bağlılıkları biraz şüpheli yakınlıklarla malüldü. Ancak bağlılığını en çok ortaya koyanın Trablusgarb olduğunu söylemeden de geçmeyelim. Mısır'da Kölemen tesiri Fransızlar tarafından sarsıntıya uğratılmıştı. Öyle bir noktaya gelinmişti ki padişahın askerleri ve onların kumandanları arasında bulunan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, bölgesinde Babıâli'nin tesirini ve iktidarını hissettirebiliyordu.

Avrupa kıtasında ise; Yunanistan ve Girit'in dahil olduğu bütün Balkan Yarımadası kuzey yönünde Sava Nehri, Demir Kapılar, Transilvanya'daki Alp Dağları (1272). Ve Karpat sıradağları. Karadeniz'den Dinyester Nehri, Raguza Cumhuriyeti, Babıâlinin himayesi altındaydı. 1217 (1802) yılından beri de Cezayir ve Yunan adaları Rusya ve Osmanlı Devleti tabiyyeti arasında bulunuyordu. Bu vaziyete bakıldığında Osmanlı Devleti pek büyük bir imparatorluktu. Hattâ bu kadar büyüklüğe Doğu Roma devleti dahi erişememişti. Bu durumda Avrupa'nın siyasi işlerinde büyük rol oynama hakkı görülüyordu. Beri taraftan tedavi kabul etmez diye tanımlanmış çöküş alametlerinden itibaren, hızla ve şiddetle sürükleniyordu.

Ondokuzuncu asrın başlarında ve ortalarında gelişen Osmanlı'ya ait fikirler yirminci asrın başlarında

da durmaktaydı. Ortaya çıkan bazı olaylarda yukarıdaki fikirleri daha çok sağlamlaştırıyordu. Ancak; 19.asırda çöküşün sağlanacağı hesabında adam akıllı yanılınmıştı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu otuz küsur yıldır öyle büyük darbelere muhatap olmuştu ki, 18.asırda bölünme ve yıkılış emareleri o derecede çoğalmıştı ki; böyle bir hataya düşmekte mazeret, her şekilde kabule hazır idi. Bir hataya düşmedeki mazeret her yönüyle kabul edilebilirdi (1273).

Karadeniz, tamamen Osmanlı hükmünde olan bir deniz değildi. Bir zamanlar Osmanlı dünyası Viyana kapılarına kadar uzanmışken daha sonraları Belgrad kapısına inen hududa gelmişti. Ruslar ile Avusturyalılar birlikte veyahut tesadüfen Bizans'ı diriltme hedefi yolunu gözetlemeye başlamışlardı.

*****

1216 (1801) Cemaziyelahir'in 2.Ekim ayının 11.Pazar günü Miralay Sebastiyani Fransa'nın 1.Konsülü olan Napolyon Bonapart'tan Sultan 3.Selim'e yazılmış bir mektup üzerinde olduğu halde İstanbul'a gelmek üzere yola çıkar. Münih yoluyla Viyana'ya, oradan Rusçuk'a uğrayarak 1216 Cemaziyelahir'in 15. 1801 Ekimi'nin 24.günü cumartesi günü İstanbul'a vardı. Rus elçisi mösyö Tamara'nın ve İngiliz sefiri Lord Elkn'in muhalefetlerine rağmen padişahın hüsnü kabulüne mazhar oldu. Lord Elkin, bu sırada İstanbul'da

adeta bir hâkim-i müstebid kesilmişti (1274). Sebastiyani padişahın huzuruna resmî elbisesi olan miralaylıkla çıkmak istedi. Böylece teşkilata mugayir bir mesele ortaya çıkmış oldu. Sebastiyani, imparatorun mektubunu padişaha vermeden geri dönme yolunu tercih edeceğini tehdid eder tarzda beyan etti. Ve bu tehdid işe yarayıp Sebastiyani'yi emeline nâil eyledi. Sebastiyani; İstanbul'a gelmek üzere geçmiş bulunduğu Rumeli topraklarını aşmasını şöyle anlatıyor: "İsyan, hükümetsizlik yalnız Bosna ve Sırbiye'yi değil imparatorluğun her tarafını tahrip ediyor. Zamanında pek kuvvetli olan bu hükümet her taraftan yıkılıyor. Bana görünen odur ki, artık hükmetmesinin ve mevcudiyetinin sonunu yaşıyor."

Pasbanoğlu Tuna bölgesinde ve Vidin civarında pek kuvvetli idi. Nizamı Cedid'e olan muhalefeti sebebiyle başşehirde Kaptan Paşa ve yeniçeri ağası gibi iki tane iktidar sahibi elleri dostları vardı. Eğer bu asi İstanbul'u hatta bütün imparatorluğu istilâ etmeye kalksaydı, başaracağına kimse şüphe etmemelidir (1275).

Pasbanoğlu düşüncelerinde olduğu gibi manevi vasıtalarında da pek çok geri fikirdeydi. Ne sulh yapmayı bilir, ne de savaş taktiklerinden haberdardı. Usta bir diplomat isyanı teskin ve durdurma yolunu küçük bir Fransız birliğinin Rumeli yakasına nakli hakkında ihtimal ki Babıâli'den izin alabilirdi.

Napolyon'un, Sebastiyani'ye vermiş bulunduğu talimat sekiz maddeden ibaretti.

1. Babıâli'ye mucibi emin ve itimat verecek hal ve davranışlarda bulunmak. Fransa'nın hakiki arzusunun her zaman Babıâli'nin kuvvetli bulunması olduğunu anlatmak.
2. Ben, Babıâli ve İran'dan meydana gelmiş ve Rusya'ya karşı üçlü bir ittifak kurmak.
3. Mutaazzımâne (yani amir gibi değil) alçak gönüllü davranılacak. Babıâli'nin Fransa elçisine, Rusların ve İngilizlerin bütün tekliflerini bildirmesi hususunda gayret ve çalışma yapması.
4. İsyancıları ve yapmış oldukları haydutlukları asla korumamak.
5. Babıâli ile yapılan anlaşmaların Rusya, İngiltere ve bütün Avrupa'ya açıktan açığa duyurulması.
6. Rusya'nın gözden düşürülmesi, bunlarla asla samimi görünmemesi.
7. Ruslara, bütün boğaz ve limanları kapatmak, Babıâli'ye Eflâk ve Boğdan üzerindeki hakimiyetinin iadesi.
8. Ben İstanbul İmparatorluğu'nu taksimi asla istemem. Hatta İmparatorluğun dörtte üçünü verseler yine istemem. Ben bu büyük devleti kuvvetlendirip, sağlamlaştırıp, Rusya'ya karşı kullanmak isterim (1277).

Faide 244: Malta Adası ve Şövalyeleri

Malta adası pek eski zamanlardan beri tanınan ve bilinen bir yerdir. Yunanlılar bu adaya Melite, Romalılar Melita diyorlardı.

Eskiden bilinmeyen bir kavimce işgal edilmişti. Elân bir takım mağaralarla bir takım garip kabartmalara rastlanır. Yunanlı şâirlerden Emiras "Öcücüye" dediği yerin Malta adası olduğu ve Kalipso mağarasının burada bulunduğunu yazmıştır. Akdeniz bölgesinde devlet olup hükmetmiş bulunan bütün kavimler Malta adasını bilirler. Finikeliler buraya Hz.İsa (a.s)'dan sekiz asır sonra, Yunanlılar ise, yine Hz.İsa'dan 736 sene, Kartacalılar 400, Romalılar 218 yıl evvel, Vandal 454, Got'lar 664, Bizanslılar 533 sene sonra zapt etmişlerdir (1278).

MALTA ŞÖVALYELERİ: Müslüman devletlerden olup, hicri ikinci asrın ortalarında Afrikiye'de yâni Trablusgarb ile Tunus arasındaki bölgede kurulmuş olan Beni Ağleb devleti döneminde müslümanlar kırk sene içinde üç sefer muhasaraya teşebbüs ettiler. Sonunda 257 (870) senesinde ele geçirdiler. Daha sonra Sicilya adasından, İslâm devletinin kaldırılması sırasında Sicilya Kralı tarafından, zapt edilmiş ve İspanya'daki melûn engizisyon mahkemesinin gerek müslümanlar gerekse musevîlerin hakkında çok zalimce davranışlar tatbik edildiğinden, bu bölgedeki

müslüman halk Afrikiye'ye geçmiştir. Rodos adasının, Kanuni Sultan Süleyman Hân tarafından zaptedilmesi üzerine, Alman imparatoru meşhur Şarlken, Rodos'tan çıkarılan Sen-Van şövalyelerine Malta adasını verdi. Bu ikramla Malta'da "Malta Şövalyeleri Tarikatı" kurulmuş oldu. Malta, Sicilya'ya bağlı iken bir çeşit cumhuriyet ve muhtariyet şeklinde idare olunmaktaydı. O zamanlar bu şövalyeler (1279) zulüm ve taassubla davranmaktaydılar. Cezayir, Tunus ve Trablus korsanlarının uğrak yeri idi. Kanuni Sultan Süleyman devrinde bu ada da muhasara altına alınmış ise de, Turgut Bey'in şehadeti üzerine muhasara kaldırılıp geri dönülmüştür. (İstidrat: Pek kıymetli müellif burada hataya düşmüş olmalı ki, yukarıdaki cümleyi kaleme almış. Biz bir açıklama ile doğru olanı okuyucumuza ulaştıralım. Malta adası Osmanlılar tarafından 1.defa olarak 1551 senesi baharında muhasara edilmiştir. Osmanlı donanmasının kaptanı deryası Rüstem Paşa'nın biraderi Sinan Paşa idi. Turgut Reis de bu kuvvetlerin içinde idi. Kaptanı derya ile Turgut Reis arasında çıkan ihtilaf Maltalı'lara yaradı. Çünkü muhasara kaldırıldı. Malta'nın ikinci defa kuşatılması 1565 senesinin nisan ayında gerçekleşti. Donanmanın kumandanı Piyale Paşa idi. Kara askerlerine ise Kızıl Ahmetli Mustafa Paşa komuta ediyordu. Turgut Reis Malta'ya geldiğinde kuşatma başlamış Sentolon üzerine hareket planlandığını gördü. Asıl kale yerine buraya saldırı tertiplemenin yanlışlı-

ğını belirtti. Piyale Paşa ile de ihtilaf zuhur etti. Ancak iş başladığından geri dönme olmayacağını söyleyerek kuşatmada vazife aldı. Savaş esnasında bir kaya parçasının başına isabeti, Turgut Reis'i şehitler zümresine ilhaka yetti. Turgut Reis şehid oldu. Cesedi pâki, gemisine konup Trablus'a götürüldü. Orada yaptırmış olduğu caminin ve medresenin hemen yanında bulunan türbeye defnolundu. Kale fetih olunduysa da, Malta'nın fethi deniz mevsiminin geçmesiyle başarılamadı. M.H.)

Şövalyelik, Roma Cumhuriyeti'ndeki üç rütbeden ikinci olanıydı. İspartalılarda seçilmiş bir sınıfı teşkil eden suvarilere, orta çağda suvari grubuna katılan asilzâdelere sembol olmuştu. Daha sonra bunlarda ayrı bir askeri sınıf oldular. Sen-Jan sövalyeleriyken, Malta şövalyeleri olanlar ise, askeri ve dini bir sınıf olup, miladi yılların birinci asrında kuruluşlarını tamamlamışlardı. 1408 senesine doğru Napoli Krallığı'na bağlı Amalfi tüccarları Kudüs-ü Şerif'de Hristiyan azizlerinden "Sen Jan Baptist" adıyla bir manastır ve bir de hastane kurmuşlardı. Bu manastırda insanlara hizmet veriliyordu. 1099 miladi senesinde ehl-i salip ileri gelenlerinden Gofredy Bölyön (1280) bu hastaneye pek çok teberruda bulundu. Hastane direktörü Jerar, bu müesseseyi Benedikten papaslarının ellerinden kurardı. Böylece yeni bir tarikat kurarak isevilikteki mevcut tarikatlara bir tane daha ilave etmiş oldu. bunların adı "Sen-Jan Mihmanüvazları"

veya "Kudüs Sen-Jan Hastanesi İhvanı" ünvanını verdi. Jerar'ın hâlefi Raymon dö Povi adlı biri de, bunların hakkında bir nizamname kaleme aldı. Bu nizamname papa Z.Paskal tarafından tasdik kılındı. Papa Z.İnnosan da bu tarikat üyelerine, müslümanlara karşı silahlı savunmada bulunmak üzere bir paye verdi. Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs-ü Şerif'i fethinden sonra, Kudüs Sen Jan mihmanüvazları Akkâ'yı zapt ettilerse de bir asır sonra tahliyeye mecbur oldular (1281). Bunun üzerine Kıbrıs'a çekildiler. 15 sene sonra da Rodos'u ele geçirerek, Rodos şövalyeleri adını aldılar. Sultan Fâtih'in saldırılarına gösterdikleri mukavemet, şöhretlerini arttırdı. Ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın muhasarasına takat getiremeyip, teslime razı oldular. Bu teslim oluştan sonra sekiz sene geçtiğinde adları Malta şövalyeleri oldu. Bu Malta Şövalyeleri reislerine Grand Metr dendi. Bunlar sekiz dil veya millete bölünmüştüler. Bu milletler; Provans, Ovarini (1282), Fransa, İtalya, Aragon, Almanya, Kastil ve İngiltere idi. Her lisan veya milletin bir reisi vardı. Buna Piliye deniyordu. Bunlar da komandane pireyro ve Bayiyaj diye bir takım rütbelere bölünmüşlerdi. Tarikatın azası bir daha üçe ayrılıyordu:

a. Silah ustaları,

b. Ruhban,

c. Bir kısmı şövalyeler ve bir kısmı ruhbana muavin olan hizmetkâr kardeşler.

Elbiseleri siyah bir mantodan meydana geliyordu. Savaş esnasında kırmızı renkte harp gömleği adını verdikleri bir şey giyerler, bundan başka şövalyeler göğüslerinden sol tarafına (1283) dört kenarı birbirine eşit bezden bir haç ve bilahire beyaz mineli altın bir madalya asarlardı. Napolyon'un Malta'yı zaptettiğinde Grand Metr Hopmpeş adlı birisiydi (1284).

Faide 245: Venedik

Latince'de Venetia, İtalyanca'da Venezzia adı ile meşhurdur. Bu isim Kuzey İtalya'da oturmuş olan Venete adı ile tanınmış Bergol kabilesinden miras kalmıştır. Bu kabileyi teşkil edenler şimdiki şehrin bulunduğu yerdeki bir takım adaları işgal etmişler, Bazı Roma İmparatorluğu yıkıldığı (1285) zaman müstakil kalmışlardı. M. 455 yılında bunlar kendilerine bir hükümet şekli (1286) ve bir idare kanunu yaptılar M. 8. Asırda Adiğe şehri sahiline kadar olan bölgeyi zaptettiler. Onuncu asırda ise, Dalmaçya sahiline sarkarak doğu ile olan ticari münasebetlerini daha ileri safhaya götürdüler. Bunların reislerine Doç'e denirdi. Bu Doçe'lerden Mişel adlı biri M. 1118 senesinde vâki olan ehl-i salibe büyük yardımlarda bulunduğu için, kendisine mükafat olarak, Suriye sahilinde Sur ve Askalan şehirleri verildi. M. 12.asırda Paduva, Piza (1287) ve Raven savaşlarından sonra Vesven ve Lombardiya ittifaklarına girerek, Almanya imparatoru

Frederik Barbosa'ya karşı hareket eyledi. Fredrik M. 1162'de İtalya üzerine yürüyorek Milan şehrini yakıp yıkmıştı. M. 1171'de Legnano'da yenilerek, Lombardiya'lıların tekliflerini kabul etmeye mecbur kalmıştı. Venedik hükümeti M.1201 senesinde ehl-i salibi nakletmeyi taahhüt ederek (1288) Zara'yı ve Dandolo komutasında bulunan ordusu İstanbul'u zapt eyledi. M. 1203. Doğu İmparatorluğu'nun taksiminde, imparatorluğun dörtte birinden fazlasını ele geçirerek bilhassa Girit ve Mora'yı aldı. Kuvvet ve kudreti arttığı için bir asır sonra İtalya içine yayıldılar. M. 14.asır başlarında Cenova Cumhuriyeti dahi doğuda tesirini göstermeye, Venedik Cumhuriyeti ile rekabete başladığından aralarında şiddetli savaşlar meydana geldi. 1453'de Osmanlılarla ilk ticari antlaşmayı imzaladılar. O dönemde şan ve şerefleri kemaletin zirvesine varmıştı. Nüfusları üç milyon altı yüz bin (3.600.000) kişiyi bulmuş idi (1289). Venedik Hükümeti bu sıralarda üç ayrı parçadan meydana gelmekteydi. Dukalık, Dogada ki bu kısımda Venedik ile sağ sahilinde Şiyoğciya, Ualamoku, Borano, Morano, Gazado şehirleri bulunuyordu.

2.kısım ise; dahili araziki, Treves, Niyapado, Seyin, Vezon, Bergami, Raven gibi şehirlerden müteşekkildi.

3.kısımsa; deniz devleti idi ki, İstinya, Dalmaçya ve Arnavutluk sahilinde Draç, İşkodra (1290) vesaire ile Makedonya'dan Selanik, Kandiye, Ağrıboz, Adalar

Denizi'nde bulunan Cezayir ve diğer yerlere hakimdi. Venedik'in zevali, Amerika'nın keşfi, Türklerle savaşa girişmesi tarihinden başlar. 1540 yılında doğuda bulunan memleketlerden bir kısmını kaybettiyse de Leyant savaşında itibarını yeniden kazanmıştı. Fakat; 1669 Girit'i ebediyen kayıp etti. Karlofça barışında meşhur Girit kumandanı Morozini'nin başarısıyla Meve'yi tekrar aldı ise de, Pasarofça antlaşmasında geriye verdi. Ondan sonra artık Venedik şehri gösteriş ve sefahat şehri oldu. Malum (1291) olduğu üzere Kampu-Formipo antlaşmasından sonra da siyasi varlığı tamamen ortadan kalktı. Düje'ler bir sene için seçilir ve senyörlerden altı müsteşar ile birlikte işleri idare ederlerdi. Bundan başka Prigadi denilen yüz azadan meydana gelen senato ve 470 azadan kurulu büyük bir meclis vardı. Bizimle yaptıkları savaşlar 1.ve 2.ciltlerde yazılıdır.

"Osmanlı Devletinin Kuruluşunun
700. yıl Armağanı"

SEÇİL OFSET TEL: (0.212) 629 06 15